

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

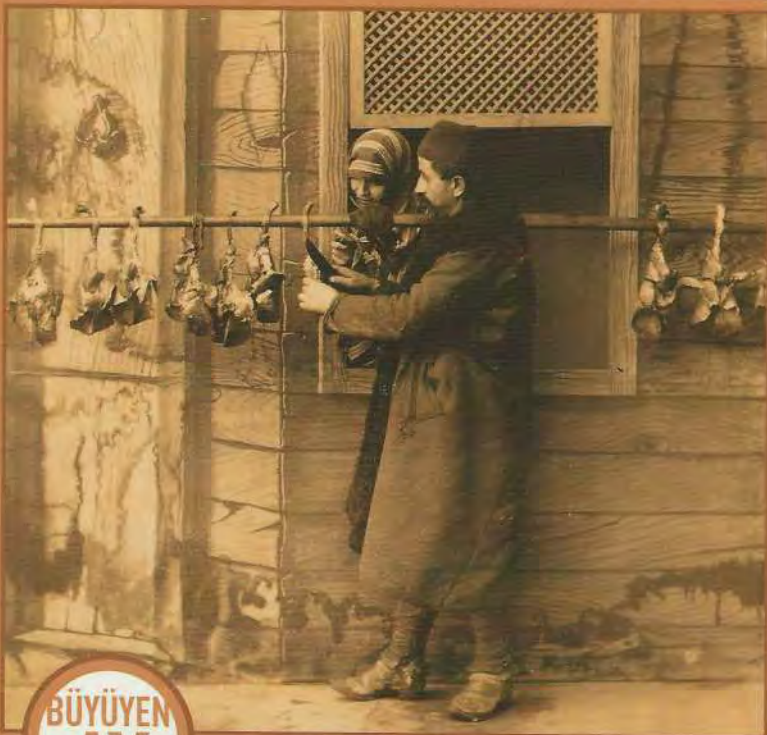
Sermet Muhtar Alus

İstanbul Sözlüğü

Olaylar, Kişiler, Meslekler, Yiyecekler ve Mekânlar
İstanbul Ansiklopedisi Maddeleri ve Notları

Sermet Muhtar İstanbul Kitaplığı: 1

Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Kirenci - Eren Yavuz

Karanlık hep vardır,
çalalayan ışıktır.

SERMET MUHTAR ALUS (1887-1952), Eski İstanbul hayatına dair roman, tefrika yazıları ve hâtıralarıyla tanınan gazeteci ve yazar. 28 Mayıs 1887 tarihinde İstanbul Saraçhanebaşı'nda doğdu. Asıl adı Osman Sermet'tir. Babası Askerî Müze Müdürü Ferik Ahmed Muhtar Paşa, annesi Osman Âbid Paşa'nın kızı, *Hanım-lara Mahsus Gazete*'de F. K. imzasıyla yazıları yayımlanan Fatma Kevser Hanım'dır. Başlangıçta Osman Sermet Muhtar, daha sonra yazılarında Sermet Muhtar adını kullandı. Eğitimine Sultanahmet'teki Firuz Ağa Camii imamı Mustafa Efendi'den aldığı özel derslerle başladı. Küçük yaşlarda Fransızca ve Almanca öğrendi. On yaşında iken dedesi Âbid Paşa'nın sürgünde bulunduğu Halep'e gitti. Dönüşünde son sınıfına kaydedildiği Galatasaray Mekteb-i Sultânisi'nden 1906'da mezun oldu. Aynı yıl girdiği Mekteb-i Hukuk'u birincilikle bitirdi (1910). Avrupa'da hukuk doktorası yapma arzusu gerçekleşmeyince sınavla Askerî Müze'ye Umûr-ı Fenniyye ve Târîhiyye kâtibi olarak girdi. Bu sırada müze için hazırladığı rehberler üç cilt halinde yayımlandı. 18 Mayıs 1952'de vefat etti. Bilgili, kibar, zeki, nüktedan, sohbeti aranan, cömert kişiliğiyle tanınan Sermet Muhtar zaafılarını, maddî sıkıntılarını dışa yansıtmayan bir terbiyeye sahipti. Sermet Muhtar'ın çocukluğu, köklü ve zengin kültür birikimine sahip bir aile ortamı içinde dedesi Âbid Paşa'nın Saraçhanebaşı'nda ve Göztepe'deki konaklarında geçmiş, konak hayatı kişiliğinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Çocukluğundan itibaren Şehzadebaşı'nda ve Kadıköy yakasındaki tiyatrolarda çok sayıda oyun izleme imkânı bulmuştur. Müziğe olan ilgisi yanında resme de merak sarmış, ilk gençlik yıllarında evlerine gelip giden (1904) Hoca Ali Rızâ Bey'le alıştırma çalışmaları yapmıştır. Eserlerinin önemli bir kısmını kendi resimlediği gibi yağlı boya tablo çalışmaları da bulunmaktadır. İlk yazıları Samiha Necdet takma adıyla *Çocuklara Mahsus Gazete*'de çıkmıştır (1907). II. Meşrutiyet'in ilânından sonra iki arkadaşıyla birlikte *Elüfîrûk* adlı kısa ömürlü bir mizah dergisi yayımlamış, *Davul*'da yazı ve çizgileriyle görünmüş, çeşitli dergilerde Necdet takma adıyla hikâyeler yazmıştır. Düzenli yazmaya 1931'de *Akşam* gazetesinde başlamıştır. Bir ara Cemal Nadir'in çıkardığı *Amcabey*'in imtiyaz sahibi olarak görünür (1943). Gazete yazılarında geleneksel İstanbul yaşayışını bütün zenginliğiyle ve iyimser bir bakış açısıyla anlatan Sermet Muhtar'ın aslında İstanbul'suz hiçbir yazısı yoktur. Yazılarda çocukluk ve gençlik anılarına, aile, dost ve arkadaş çevresine, okuduğu kitaplara yer vermiş; bir zamanların İstanbul'unun canlı rehberi olmuştur. Yakın arkadaşı Refik Halid Karay'a ait olan ve onu en güzel anlatan ifadelerden biri de "O büyük bir İstanbulludur" ifadesidir.

Sermet Muhtar Alus
İstanbul Sözlüğü
Olaylar, Kişiler, Meslekler,
Yiyecekler ve Mekânlar
-İstanbul Ansiklopedisi Maddeleri ve Notları-

Yayına Hazırlayanlar
Mustafa Kirenci
Eren Yavuz

Karanlık
hep
vardır,
çalalayan
ışiktır.

BÜYÜYENAY YAYINLARI
İskenderpaşa Mahallesi
Kıztaşı Cad, Açıklar Sokak
No: 15, Kat: 2
TR-34080 Fatih - İstanbul
Tel. - Faks: 0212 533 18 11
www.buyuyenay.com

Büyüyenay Yayınları: 509
Sermet Muhtar İstanbul Kitaplığı: 1

İstanbul Sözlüğü

Olaylar, Kişiler, Meslekler, Yiyecekler ve Mekânlar
-İstanbul Ansiklopedisi Maddeleri ve Notları-

Yayın Yönetmeni

Mustafa Kirenci

Yayına Hazırlayanlar

Mustafa Kirenci

Eren Yavuz

Kapak Tasarımı

Davut Köse

Mizanpaj

DBY Ajans

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. San. ve Tic. A. Ş.
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. 2622. Sok.
Güven İş Merkezi, No: 6/13 Bağcılar/İstanbul
Telefon: 0212 446 05 99 • Fax: 0212 422 79 29
Matbaa Sertifikası No: 52729

1. Baskı

İstanbul, Ocak 2023
ISBN 978-625-6394-09-4
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 61015

© Bu kitabın tüm yayın hakları "**Büyüyenay Kitap Yayıncılık Basım Sanayi ve Tic. Ltd. Şirketi**"ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metnin, gerek görsel malzemenin yayınevinden izin alınmadan herhangi bir yolla çoğaltılması, yayımlanması ve dağıtılması 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturur.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Sermet Muhtar Alus, İstanbul Sözlüğü
ISBN 978-625-6394-09-4 Ebat: 13,5 x 21,0 cm 255 s.
1. İstanbul 2. Sözlük 3. Kişiler, Olaylar
4. Meslekler ve Mekânlar 5. Yeme-İçme Kültürü

İçindekiler

Takdim.....	11
-------------	----

İstanbul Sözlüğü

Olaylar, Kişiler, Meslekler, Yiyecekler ve Mekânlar

-İstanbul Ansiklopedisi Maddeleri ve Notları-

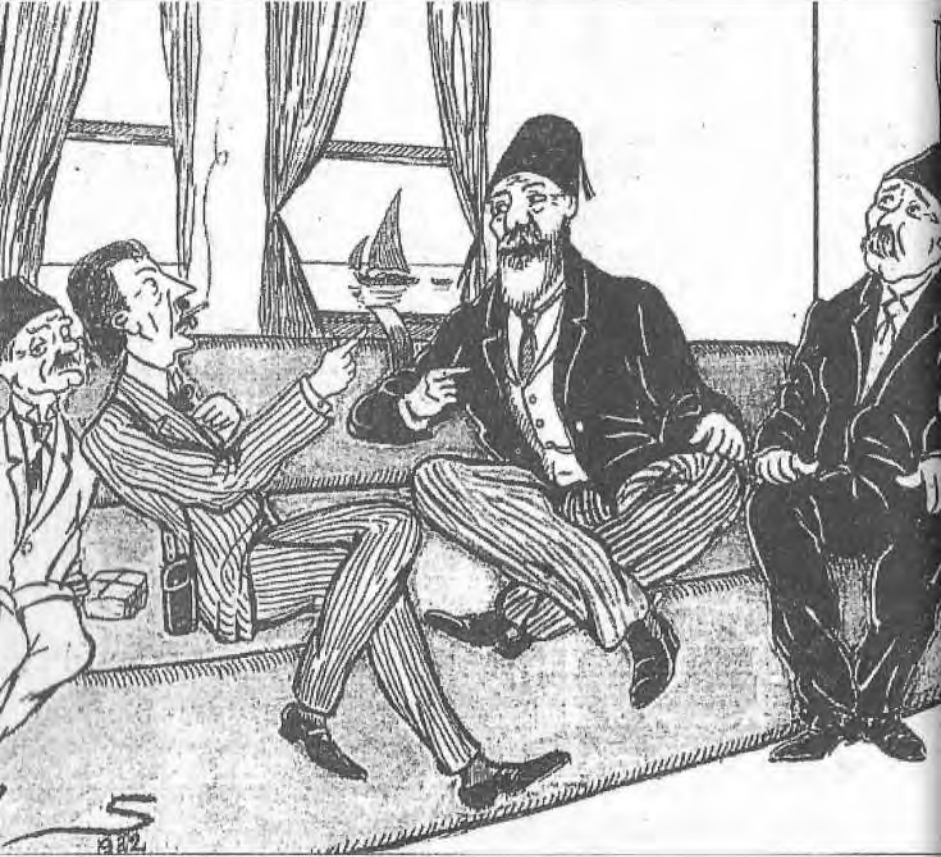
-A-	17
Abdullah (Arap)	17
Abdullah Biraderler.....	20
Abdülhak Molla Yalısı	22
Acemin Evi	23
Âdile Sultan.....	27
Âfet (Üdi).....	30
Âfıtâb Kırtasiye Mağazası	32
Ağavni (Şişman)	32
Ağya (Kemani)	33
Ahmed (Arap)	34
Ahmed (Arap, Yalancı Borazan).....	35
Ahmed (Dönme)	36
Ahmed (Kazasker)	36
Ahmed (Şişko).....	37
Ahmed Bey (Domates)	38
Ahmed Bey (Mirasyedi).....	39
Ahmed Bey (Tombalak)	39
Ahmed Celâleddin Paşa (Çerkez, Serhafiye)	40
Ahmed Farûkî Mağazası.....	42
Ahmed Husûsi.....	43
Ahmed Necib Efendi.....	44
Ahmed Numan.....	44
Akkâmlar	44
Alafranga Baloz.....	45

Aleko	46	Arkadi Gazinosu.....	71
Alemdağı, Alemdağı Korusu ...	47	Arziye Hocahanım	71
Ali Bey (Çolak)	50	Asadur (Kumaşçı, Manifaturacı)	73
Ali Efendi Lokantası	50	Âsaf (Bülbül)	73
Ali Paşa (Horoz).....	51	Âsaf Bey	73
Ali Rıza (Sepetçi)	52	Asalı Molla	74
Ali Şamil Paşa.....	52	Askerî Müze	74
Anadolu Birahanesi.....	55	Astikzade Boğos	86
Ananiadi (Şişman Yanko)	55	Âşir Efendi (Hâfız)	86
Ananyan (Dr. Miralayn Civani Bey).....	56	Aşkî (Kemanî)	87
Anastas (Ferace Terzisi)	57	Atanasyan (Madam)	87
Anastas (Kız).....	57	Atanik	88
Anbarlı Çiftliği	58	At Canbazları.....	89
Anber Dudu.....	58	Atina (Pansiyoncu Madam).....	92
Angurya Çiftliği	58	Atlıkaraca.....	92
Anika.....	59	At Yarışları	95
Antika Talyan.....	60	Atyarışları.....	98
Antoine (Andre).....	61	Auzière Birahane ve Lokantası	99
Antranik (Hakkâk)	63	Avni Bey (Japon Mağazası Sahibi).....	100
Apukurya Maskaraları	63	Avni Paşa (Şerif Mehmed).....	101
Arap Halayıklar, Arap Bacılar..	64	Avrupa Tiyatrosu.....	101
Arabis	69	Ayak Berberleri	102
Araski Hanım	69	Aynalı Bakıcı	102
Ârif (Komik).....	70	Aynalı Meyhaneler	102
Ârif Bey (Çerkes)	70	Ayvaz	103
Ârifi Bey.....	70	Aziz	105
Ârif'in Kahvesi	71		

-B-	107		
Baba Cafer [Türbesi]	107	Beyoğlu Mutasarrıflığının	
Badveli (Tatiyos).....	108	Eski Binası	142
Bakıcılar	108	Beyoğlu Yangınları	144
Bakırköy (İkinci		Binemeciyan (Agavni-Zabel). 145	
Abdülhamid devri		Binemeciyan (Eliza)	146
sonlarında).....	110	Binemeciyan (Onnik).....	149
Balaban (Nikoli).....	117	Binemeciyan (Rupen).....	149
Balabani	117	Bingazi Vapuru	150
Balat.....	118	Binnaz Hanım (Çengi)	151
Baloz, Balozlar	123	Blanche (Madam).....	151
Barry	124	Blanchong.....	153
Baskın.....	125	Blum Paşa	154
Bayzar Hanım	128	Boğçacı Kadınlar	155
Bebek'te Hekimbaşı Yalısı		Bonifay.....	163
(Pembe Yalı)	129	Botter (J.)	163
Behçet (Çeşmemeydanı)	133	Boyacıoğlu	165
Behram Efendi (İskeçeli)	133	Bozacılar	166
Belvü Gazinosu ve Oteli.....	137	Börek, Börekçi	168
Berdelacûz	139	Büyükada (1890-1900)	172
Berggren.....	141		
-C-	177		
Caddebostanı, Cadıboşanı....	177	Cemil Efendi (Şekerci Hafız) 183	
Canbedenyan	179	Ciğerciler, Paçacılar	183
Câvid Bey (İbrahim)	180	Corci (Horoz).....	185
Celâl İsmail Paşa.....	182		

-Ç-	186		
Çarşaf	186	Çırçır Suyu ve Mesiresi	
Çavuş'un Kahvehanesi	187	(Sarıyer Suları)	188
-D-	189		
Davudpaşa Mahkemeliler	189	Dişçi, Diş Doktoru, Dişçilik	
Delisaraylı	190	(Seyyar Diş Çekiciler)	196
Despina (Çıplak)	192	Dost Gecesi, Dost Sofrası	197
Destancılar	192	Dönme Dolap (Eski	
Destan, Destan Satıcıları	193	Müslüman Konak ve	
Dillizâde	195	Yalılarında)	199
		Döşek Bozgunluğu	201
-E-	202		
Ebe, Ebeler	202	Enstitütisler, Mürebbiyeler	208
Edhem (Üsküdarlı)	205	Evlenme Düğünleri, Eski	
Emine Hanım (Prenses)	205	Düğünler	211
-F-	217		
Fevzi Paşa (Doktor)	217	Fodulacılar, Fodlacılar	223
Fâik Bey (İdmancılar Şeyhi)	217	Fotâki Eczahanesi	224
Fatma (Şakırşukurun)	218	Fotyadis (Dr.)	224
Fehimpaşa (Margarethe)	219	Fransız Yazlık Sefârethanesi	224
Fıstık Suyu	222	Fuad Bey (Operatör)	227
Florya	222	Fuad Paşa Gelini Hanım	228
-G-	228		
Galata Rıhtımı Salaşları,		Galib (Çeşmemeydanlı Sulu)	230
Tiyatro ve Meyhaneleri	228		

-H-.....	230
Hassacı, Patiskacılar.....	230
-K-	231
Kahveciler	231
Kebap Kestaneciler, Unnabıcılar	232
Koz Helvacılar.....	233
Köprüüstü Bülbulcüler ve Balıkçılar	234
-M-	234
Macuncular	234
Makaracı, İğneciler	235
Manavlar	236
Muhallebiciler	239
-O-	242
Ocak Süpürücüler	242
-P-.....	243
Peynirli Pideciler	243
Pilavcılar - Kuskuscular	244
-S-	245
Sakalar	245
Sucular	246
-Ş-.....	247
Şam İşi Tatlıcı ve Kurabiyeciler	247
Şarık ve Kanto Satıcıları.....	248
Şekerciler.....	248
Şerbetçiler	250
-T-.....	252
Taze Cevizciler.....	252
Tenekeciler.....	254
Tefarikeciler	253
Tophanelioğlu Belediye Bahçesi	255

Sermet Muhtar gazetelerde yayımlanan yazılarını resimlerdi.
1932'de 'S' imzasıyla çizdiği "Ada Vapurunda Yârenlik"

Takdim

İstanbul'un her halini ve anını, konak ve köşklerinden, mesire yerlerine, semtlerinden, okullarına, yiyecek-içeceğinden sosyal hayatına kadar kaleme aldığı romanları ve gazete yazılarıyla adeta zapteden Sermet Muhtar Alus (1887-1952), 65 yıllık ömrünü İstanbul'a hasretmiş, durmadan onu kaleme almıştır. Onu Taha Toros'un kaleminden okuyalım:

“Küçük yaştan beri İstanbul'un her semtine âşık olan bu konuda değişik kitaplarla ve yaşlı insanlarla haşır neşir olan, İstanbul'un bütün semtlerini titiz bir tecessüsle inceleyen ve bütün bunları bilgisayar niteliğindeki hafızasına depo eden bir kişiydi. Her semtin tarihini, ünlülerini, olaylarını, en ince detayına kadar, bir film seyrettirir gibi okurlarına aktarırdı. İstanbul'a dair bilgi dağarcığımızı zenginleştiren bu orijinal yazılar, o günlerin gazete sütunlarında kaldı. Sermet Muhtar Alus'un bütün yazıları İstanbullular tarafından büyük bir tutkuyla okunurdu. Çünkü bunların hepsinde İstanbul'u seyretmek, İstanbul'u yaşamak olanağı vardı. Romanlarının da hepsinde, eski İstanbul bütün ihtişamı ile güzelliği ve geleneğiyle yaşamaktaydı. Belki onun içindir ki -mizah alanında güçlü bir kalem arkadaşı olan- Refik Halit Karay, Sermet Muhtar'a çok güzel deyim bulmuştu. Ona göre Sermet Muhtar, büyük bir 'İstanbulist'ti. İstanbulluların gönüllerinde orijinal yazılarıyla, taht kuran bir kişiydi... Sermet Muhtar Alus İstanbul'un canlı rehberiydi... Aslında Sermet Muhtar Alus'un 'İstanbul'suz hiçbir yazısı yoktur. Kalbi İstanbul için çarpan, kalemi İstanbul'u konuşturan, beyni İstanbul'la dolu bir kişiydi...”

İstanbul Sözlüğü, Sermet Muhtar Alus'un *İstanbul Ansiklopedisi* için kaleme aldığı maddeleri ve notları bir araya getirmektedir. Bu yazılarda; İstanbul'a dair olaylar, kişiler, meslekler, yiyecekler ve mekânlar hakkında bilgi verilmektedir. Çalışma yayına hazırlanırken Sermet Muhtar'ın yazıları ve notları alfabetik olarak sıralandı. Bunun yanında Üsküdarlı Vâsıf Hoca'nın (1863-1946) (*Ansiklopedi*'de geçen adıyla Vâsıf Hiç) Sermet Muhtar'la aynı konu üzerine yazdığı maddeler ve notlar da çalışmaya dahil edildi. Ayrıca bazı maddelerde, konu hakkında Reşat Ekrem Koçu'nun verdiği bilgiler de dipnotlarda yer almaktadır. Yazılarda geçen bazı kelimelerin anlamları da dipnotlarda belirtildi. Çalışmada bulunan ve *Çingiraklı Tatar* gazetesinden alınan çizim haricindekiler *Ansiklopedi*'nin ilgili maddelerinde yer alan çizim ve resimlerdir. Çalışma hazırlanırken, madde ve notlarda yapılan alıntılar ile kullanılan kaynakların tam künyeleri -olmayan künyeler de eklenerek maddelerin sonuna yazılmıştır. Yine aynı şekilde madde ve notların, *Ansiklopedi*'nin hangi cildinde ve hangi sayfasında bulundukları da yazıların sonunda verilmiştir.

Madde ve notların yer aldığı *İstanbul Ansiklopedisi* ciltlerinin künye bilgileri:

Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1958, s.1-576.

Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1959, s. 577-1155.

Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1960, s. 1157-1732.

Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1960, s. 1733-2308.

Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961, s. 2309-2884.

Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1963, s. 2885-3459.

Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1965, s. 3461-4036.

Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul, Koçu Yayınları, 1966, s. 4037-4609.

Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul, Koçu Yayınları, 1968, s. 4613-5188.

Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul, Koçu Yayınları, 1971, s. 5189-5760.

Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul, Koçu Yayınları, 1973, s. 5761-7076.

Büyüyenay Yayınları

İstanbul Sözlüğü
Olaylar, Kişiler, Meslekler,
Yiyecekler ve Mekânlar

-İstanbul Ansiklopedisi Maddeleri ve Notları-

Sermet Muhtar Alus
(1887-1952)

-A-

Abdullah (Arap) – İkinci Abdülhamid devrinin sonlarında, Onikiler diye maruf Aksaray kabadayılarının elebaşlarından, Tıf-lıbozzade Kahraman Bey'in ölümünden sonra da Onikiler'in başında istediğini yaptıran birinci reis olarak kaldı. Aslen Kürd idi, Süleymaniyeliydi. İstanbul'a, Abdülaziz devrinde, on altı on yedi yaşlarında iken gelmiş. Abdurrahman Bey adındaki büyük kardeşi Beyrut gümrük nazırlığında bulunmuştur. Esmerliğinden galat olarak Arap lakabını alan Abdullah, babadan kalma mühim bir servete sahipti. Okuması yazması yoktu. İstanbul'daki şöhreti, tulumbacı ve kabadayı yeri olan Aksaray'da Murad Paşa Camii avlusundaki Kuş-bazlar Kahvesi'yle Çukurçeşme'sindeki Semai Kahvesi'nde devrinin en tehlikeli külhanîlerini her nasılsa korkutup sindirmesiyle başlar.

Hakkında şimdiye kadar neşredilen hâtıralar sîmâ ve şahsiyetini şu çizgilerle göstermektedir:

Uzun boylu, kuru, sıırım gibi; kafası daima tıraşlı; elmacık kemikleri çıkık, bıyıkları seyrek ve sarkık, iki kulağı da sağır bir adamdı. Kış yaz, ayağında çizme, sırtında kukuletalı¹ bir sako² ile gezerdi. Beline Trablus kuşağı sarar, yeleşine de kalın ve ağır bir altın köstek takardı. Pürsilah³ gezerdi; yanından saldırma,⁴ tabanca ve usturpa,⁵ sağ çizmesinin kenarına sokulmuş söğüt yaprağı bıçak, bir elinde

¹ Kukuleta: Palto, ceket vb. giyeceklere dikili veya ayrı olarak kullanılan, başı ve bazen yüzün bir kısmını örtecek şekilde bol ve geniş başlık.

² Sako: Elbise üstüne giyilen, kısa ve bolca bir paltoyu andıran üstlük.

³ Pürsilah: Silahlı, silahlanmış.

⁴ Saldırma: Yatağana benzer bir çeşit büyük bıçak.

⁵ Usturpa: İnce bir halatın ucuna üzeri örülü bir kurşun parçası bağlanmak sûretiyle yapılmış bir nevi ipten kırbaç.

de sapı gümüş savatlı¹ kamçı eksik olmazdı. Mertlik, yiğitlik, arkadaşlık gibi kelimeler sadece dudaklarında dolaşırdı; palavracı[ydı], kendi çıkarından başka hiçbir şeye kıymet vermezdi.

Kurnazlığı ve girginliği ile sarayda arka peyda etmiş, bilhassa Abdülhamid'in itimadını kazanmış kimselerden Kilercibaşı Osman Bey'e çatmış, İstanbul cihetindeki koltukları,² Galata ve Beyoğlu umumhanelerini, balozlarını,³ meyhanelerini âdetâ haraca bağlamıştı. Onikiler diye anılan avanesiyle işi gücü oğlan ve kadın dalaveresi peşinde koşmak, bu uğurda, ev basıp cam taşlamak, vurmak, vuruşmak, avlarından hâmlerini faydalandırmak olmuştu. Onikiler'den Burunsuz Ömer, Arap Abdullah'ın sağ eli yerinde muavini, Aksaraylı Baha da müsaheb, nedimi yerinde idi. Külhanbeylik ve kabadayılık yollarına yeni yeni atılan delikanlılar, dost tutacakları, dosttan ayrılacakları, arkadaş dost ile görüşecekleri zamanlar hemen daima Arap Abdullah'a danışır, onun himayesine sığınıp yardımını dilerlerdi. Vak'aları zabıtaca örtbas edilirdi. Arap Abdullah'ın en büyük vak'ası kabadayılıkta kendisinden kat kat üstün olan Çerkes Mehmed'i, Direklerarası'nda vurup öldürmesidir.

Akşamla yatsı arası; evine gitmek üzere bir çayhaneden çıkan Arap Abdullah, Osman Baba Türbesi önünde Çerkes'in hücumuna uğrayıp alta gelir fakat Mehmed'den atik davranarak saldırması ile hasmının bağırsaklarını parçalayıp döküverir. Muhakemesinin bütün safhalarında da cinayetini inkâr ile kendisini mazlûmların hâmişi Osman Baba'nın kerameti[nin] kurtardığını, Çerkes Mehmed'i Osman Baba'nın vurduğunu söyler. Heyet-i mahkeme Abdullah'ın

¹ Savat: Gümüş üzerine çizilmiş bir desenin, çelik kalemle kalem işi tarzında oyulduktan sonra aynı isimdeki (savat) bir eriyiğin kalemle hazırlanmış oyuk yerlere doldurulması sûretiyle yapılan süsleme, gümüş üzerine bu yolla yapılan siyah nakış.

² Koltuk: Randevu evi.

³ Baloz: Eskiden ayak takımının ve özellikle gemicilerin eğlenmek, dans etmek üzere gittikleri içkili eğlence yeri.

müdafa-yı nefis uğrunda katil olduğuna kanaat getirdiğinden dört yıla mahkûm olur.

Arap Abdullah'a son zamanlarda, Kilercibaşı Osman Bey'in delâletiyle mîrimîrânlık¹ pâyesi verilmiş, bu kaldırım kabadayısı bir Arap Abdullah Paşa olmuştur.

Arap Abdullah, Meşrutiyet'in ilânından sonra bir müddet Merdivenköyü'nde oturmuş ve o yıllar içinde ölmüştür. Kabrinin Sahrayıcedid Mezarlığı'nda olduğu rivayet edilir.

Arap Abdullah'ı son zamanlarda yakından tanımış olanlardan Merdivenköylü Bay Âsaf, bu namlı kabadayı hakkında yazılan hâtıraların iftira yollu olduğunu, meyhane ve umumhane gibi yerlerden haraç almaya asla tenezzül eder adam olmadığını, oğlan ve kadın peşinde ömür çürütmüş bir bahtsız olmasına rağmen başkalarının zevk dellâllığı şöyle dursun, bu yolda bilâkis fevkalâde kiskanç olduğunu söyler. Mahbub ve mahbubelerine “yavru”nun ağzında bozulmuş şekliyle “yavri” der imiş. Son “yavrisi” de oldukça geçkin bir Hayganuş Dudu olmuş. Arap Abdullah'ın, Onikiler dışında en yakın dostlarından biri Suyolucu Mehmed Pehlivan'dır.

Aka Gündüz, *Katmerli Ahmed Efendi'nin Hikâyesi*'nde Arap Abdullah'ı aşağılık insanlardan biri olarak yaşatır. Fatihli, ticaret ve iradiyle² geçinen temiz bir ailenin çocuğu olan Ahmed, güçlü kuvvetli bir gençtir. Vefa İdadisinden şehadetnâme aldıktan sonra babasının da tensibiyle³ Direklerarası'nda bir kıraathane açar. Fakat semtin serkomiseri, Ahmed'i haraca bağlamak ister ve bir akşam gelip delikanlıyı hakaret dolu ağızla tehdit eder. Ne yapacağını şaşırان Ahmed, tanıdıklarından birine başvurur, “Meşhur bir Arap Abdullah vardır, bir defa ona danış!” cevabını alır. Arap Abdullah da: “Kumar oynat, oynatma, usûl budur, komisere vereceğin paranın

¹ Mîrimîrân: Paşalığın ikinci kademesindeki ferikliğe denk mülkî rütbe ve bu rütbede bulunan kimse, eyalet vâlisi, beylerbeyi.

² İrad: Gelir.

³ Tensib: Uygun bulma, münâsip görme.

yarısını ona yarısını bana ver, ben seni muhafaza edeyim, bey gibi yaşa, kazan..." der. Kahramanın ağzından nakledilen hikâyede şu satırlar en canlı yeridir:

— Bu iş elimden gelmez Abdullah Bey! Sonra babam gücenir!

— Babanın aklına turp sıkayım!

— Babamı karıştıрма, göğsüne bir yumruk atarım, pestil gibi yere serilirsin fellâh!

Bunu galiba sertçe söylemişim ki etraftakiler hayretle bakıştılar, Arap bembeyaz kesildi, ayağa kalkacak oldu, göğsünden şöyle ka-kıştırdım. Zıkkadak çöktü... Ay! Bu sefer de elini kuşağına atmasın mı? Baktım ki ince, sivri bir Bursa bıçağı! Arab'ın fesini kafasından kapınca bıçağı elinden aldım, öteye fırlattım:

— Araboğlu! dedim, ben sana efendice geldim, insanca danıştım, kepazeliğin lüzumu var mı?

Arap homurdanıyordu:

— Git delikanlı, git!. Başımı belâya sokma!..

— Zaten gitme desen de gideceğim... Asıl belâ senden geliyor!"¹

(Sermet Muhtar Alus'un notları; Ahmed Rasim, *Muharrir*

Bu Ya, İstanbul, Hamîd Matbaası, 1926, s. 328-329; Aka

Gündüz, "Katmerli Ahmed Efendi'nin Hikâyesi", *Hayattan*

Hikâyeler, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1928, s. 3-36.)

(C. I, s. 29-30)

Abdullah Biraderler – Abdullah Şükrü Efendi ile kardeşi, Abdülâziz devrinin ilk ve en namlı fotoğrafçıları; aslen Ermeni idiler. "Fotoğrafçı" kelimesinin henüz dilimizde yerleşmediği o

¹ Yine kendileri gibi kabadayı geçinen iki kişiyi birbirine düşürmek, onları birbiriyle kavgalı, bıçaklı eylemek, barıştırmak için 'racon kesmek' yani hükümlük –Arab Abdullah merhum raconcuların birincisi addolunabilirdi. Benim görebildiğime göre biraz omuzu yüksek gezenleri, dostundan ayrılmış, dost tutacak olanlarla, arkadaş dostu ile görüşmek ve daha türlü türlü meselelerden dolayı ekseriya merkûma müracaatla re'yini alırlardı..." Ahmed Rasim, *Muharrir Bu Ya*, İstanbul, Hamîd Matbaası, 1926, s. s. 328-329. Ayrıca bk.: Aka Gündüz, "Katmerli Ahmed Efendi'nin Hikâyesi", *Hayattan Hikâyeler*, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1928, s. 3-36.

devirde, Abdülâziz tarafından Abdullah Efendi'ye irade-i seniye ile "Ressam-ı Hazret-i Şehriyârî" unvanı verilmişti. İkinci Abdülhamid'in cülûsunda, 1876 Haziranı'nda çıkan bir irade-i seniye ile bu unvan Abdullah Efendi'nin üzerinde ibka¹ edildi. Çıkardıkları resimlerin kartonlarında "Ressam-ı Hazret-i Şehriyârî" ibaresiyle padişahın tuğ-rasını bulundururlardı. Bütün devlet ricali ve kibarlar, aile portrele-rini Abdullah Biraderler'de çıkartırlardı. Önceleri sadece bir Müs-lüman adı taşıyan bu fotoğrafçı kardeşler, İkinci Abdülhamid'ten gördükleri himaye, lütuf ve ihsanın karşılığı olarak Müslüman ol-dular; vak'ayı, yevmî *Malûmat* şöyle kaydediyor:

"Geçenlerde şeref-i İslâm ile müşerref olan serfotoğrafi-i Hazret-i Şehriyârî izzetlü Abdullah Şükrü Efendi ile üç nefer mahdumları-nın hitan cemiyeti² evvelki gün Hamidiye Eftal Hastanesi'nde icra edilmiştir."

ABDULLAH BİRADERES

Resim kartonu arkasında Abdullah Biraderlerin tuğralı âlemet-i fârikası

- ¹ İbka: Sürekli ve dâimî kılma; bulunduğu hal üzere, olduğu gibi ve ye-rinde bırakma.
- ² Hitan cemiyeti: Sünnet düğünü.

Fotoğrafhaneleri Beyoğlu'nda, şimdiki Hachette Kütüphanesi'nin karşısında, medhali karanlık, merdivenleri çıkmak ile tükenmez binanın en üst katında idi, çıkardıkları portrelerin, âbide ve halk tipleri resimlerinin bir koleksiyonunu yapmış olsalardı bugün elimizde, imparatorluğun son devrine ait eşsiz kaymette bir vesika hazinesi bulunurdu. Abdullah Biraderler'in karşısına çıkan ilk rakip Febüs Efendi, sonra da Apollon Fotoğrafhanesi oldu. "Hünkâr Fotoğrafçılığı" unvanı Febü'se verildi. Abdullah Biraderler, Meşrutiyet'ten sonra ise büsbütün düştü, Beyoğlu'nun üçüncü sınıf bir atölyesi oldu.

(S. M. Alus'un notları; *Sabah* Gazetesi; *Malûmat* Gazetesi)
(C. I, s. 36)

Abdülhak Molla Yalısı¹ – (Sermet Muhtar Alus, "Mabeynci Faik Bey'in Bebek'teki Yalısı" başlığı altındaki bir makalesinde,

¹ Sermet Muhtar'ın yazısından önce Reşat Ekrem Koçu şu bilgileri verir: "Bebek'te vapur iskelesi karşısında, Boğaziçi'nin tarihî yalılarından idi, bugün yerinde apartman yavrusu beton yapılar vardır. Bu yalı Abdülhak Molla'ya kardeşi Hekimbaşı Behçet Efendi'den kalmıştı; İkinci Mahmud zamanında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından evvel tanzim edilmiş Bostancıbaşı defterlerindeki kayda göre, Boğaz'ın, Bebek kasrı ile kayalar arasındaki bu parçasına o zamanlar kibar ulemanın yalıları sıralanmıştı. Hekimbaşı yalısı da Şeyhülislâm Esad Efendizade Şerif Efendi Yalısı'yla Dürrizade Atâ Molla torunu Nuri Molla Yalısı arasında idi. Mareşal Moltke Şark Hâtıraları'nın 1836 yılına ait notları arasında Bebek'i tasvir ederken bu yalıdan da bahseder: 'Bebek'te güzel çınar ağaçları altında Hünkâr'ın bir köşkü, zarif bir cami ve büyük zevâtın, ezümle muhibbim Hekimbaşısının yalısı vardır. Muhibbim gerçi bütün etibbanın başı ise de tababeti katiyyen tahsil etmemiştir. Müşarünileyhin gayet mebzul güllerle dolu harikulâde lâtif bir bahçesi vardır. Bahçe, dağın uzunluğundaki etekte sedler üzerindedir. Oradan servi ağaçlıklı bir mezarlıktan geçilip benim başlıca gezinti yerim olan eski bir kaleye kadar çıkılır.' Moltke'nin de kaydettiği gibi tabipliği macun, şurup ve merhem nevinden bazı şeyler hazırlamaktan ileri geçmeyen Abdülhak Molla'nın bu yalıdaki eczahanesinin üstünde: 'Ne aransa bulunur derde devadan gayri' levhası asılı imiş. Abdülhak Molla 1853'te bu yalıda ölmüştür. Hekimbaşı Yalısı'nda bir ara Mütercim Rüştü Paşa oturmuştu ki [bu yalı]

kendine has şirinliği inkâr edilemeyen lâübalı bir eda ile bu yalıdaki saz ve mehtap âlemlerinden behsediyor ve yazısının bir yerinde sözü, Hekimbaşı Yalısı'nın yerindeki bugünkü beton yapılara getiriyor:)

“Bebek koyunun sabah sisleri içinde ölgün sulara akisleri uzanan, ortalık kararırken selâmlığın aydınlıklar dolu pencerelerinden kadeh şakırtıları, çatal tabak tıkırtıları, anason kokuları, keman, kanun, tanbur taksimleri, mededler, el amanlar taşan, halayık odalarından körüklü Çerkes çalgılarının gıygıylar, kahve ocaklarından bağlama zimbirtıları inek ahırlarından bile kaval sesleri duyulan o keyf ehli yalı nerede? Şimdiki soğuk nevâ suratlı, frijider¹ kılıklı zevksiz yalı nedir?..”

(Sermet Muhtar Alus, “Mabeynci Faik Bey'in Bebek'teki Meşhur Yalısı”, *Tan*, 1 Kasım 1936, s. 9.)
(C. I, s. 85)

Acemin Evi – Abdülâziz devri ile İkinci Abdülhamid saltanatının ilk yıllarında, 1880-1882 (H. 1300) İbrahim adında serseri bir İranlı tarafından, Macuncu'da, Çapa çeşmesinde açılmış büyük şehrin en meşhur gizli umumî evlerinden biridir; devrin çapkın ve kabadayıları arasında sadece “Acem” diye anılırdı. Müdavimlerinin ekseriyetini, başta zaptiye nazırları gelmek üzere devrin paşaları, beyleri, mirasyedileri teşkil ederdi. Aksaray'ın Onikiler'i de -şerlerine lânet- gece gündüz bu evin gediklilerinden idi; hatta bir tarihte Onikiler'den Dökmeci Hayrullah, Acem İbrahim'i bıçaklamış

Abdülâziz'in hâf'inde sadrazâm olan bu zat ile Hüseyin Avni ve Midhat Paşalarla Şeyhülislâm Hayrullah Efendi arasında gizli toplantılara sahne olmuştu. Bilâhare müverrih Cevdet Paşa'ya geçen bu tarihî yalının bir odasına 1895'te bu âlim devlet adamının ölüm döşeği serilmişti. Cevdet Paşa'nın ölümünden sonra Hekimbaşı Yalısı'nı, kıymetli sanatkârimız Fahire Fersan'ın babası Mabeynci Faik Bey aldı. Yalı, eski simasını tamamen değiştirerek tecdiden tamir edildi.” ([İhtifalci] Mehmed Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi: Bizans, Osmanlı Medeniyetlerinin Âsâr-ı Bakıyyesi*, C. II, s. 252-254; *Bostancıbaşı Defteri; İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, s. 85.

¹ Frijider: [Buzdolabı üreten firmanın adından] Buzdolabı, soğutucu.

ise de herif ölmemişti. Evin müdiresi, eski yosmalardan İbrahim'in dostu Fitnat idi. Ferruh adında namılı bir aşçısı, Aleksan adında meşhur bir de uşağı vardı. Kalfahanım isminde, elinde tesbih, beş vakit namazında bir kadın da ortalığın düzenine bakardı. Acemin Umumhanesi'nde şöhereleri İstanbul'u tutmuş yosmalar takma isimleri, lâkapları yahut has adlarıyla şunlardır:

Kumru, Pesend, Gonca, Büyükallı, Küçükallı, Tarife, Cihan-yandı, Sidikli Perver, Cami Gelini Seher, Şaşı İfakat, Teranedil, Büyük İnci, Küçük İnci, Bacaksız İncitap, Büyük Cenap, Küçük Cenap, Uzunküpe Firdevs.

Bu nazeninlerden birçoğuna devrin hovardaları tarafından şarkılar tanzim edilmişti. Mesela şu şarkı Kumru için çıkmıştı:

Yüzünü görmeyeli hayli zamandır
Aceb ol Kumru civan kande nihandır

Şu şarkı da Pesend'e çıkmıştı:

Hiç itaat etmemek mümkün müdür fermanına
Bahr-i dil cevlangâh olmuştur anın çeşmanına
Hükmidir pek âşikane âşikan vicdanına
Dilpesend'in gözleri bin cana değer kurbanına

Acemin Evi, İkinci Abdülhamid'in istibdat devri başlarında diğer emsaliyle beraber kapatılmıştı. Ahmed Rasim, *Fuhş-i Atik*'in sonuncu kısmında bu evin son günlerini Şadi Bey adında bir hovarda ağzından şöyle nakledecekti:

"Dün gece Acem'de idik... Fakat son gece!.. Artık geçti beyim, kapandı... Dün gece son gece idi... İrade varmış, içtima oluyormuş, jurnal edilmiş... Kanbur Esmâ, Fitnat ile karılardan birkaçı... Mumcu Ahmed... sürülüyorlar!.. Evlerin etrafında devriye, polis geziyor... Biz nasıl girdik? Asıl tuhaf olan burası... Anlatayım. Geçen pazar gecesi ben bizimkinde idim... Söz arasında bizimki dedi ki.. 'Acem, Hür-müz falan kapanıyormuş...! İnanmadım, yemin etti. Derken efendim... Baktım ki bizimkinin gözleri sulandı... Çünkü ben onu oradan

aldım, çektimdi.. Baktım ki ağzımın tadı bozulacak, dedim ki: 'Müm-kün olsa da gitsek!' Dedi ki: 'Ben yarın anlar, sana haber veririm.' Fil-vaki ertesi günü kaleme kendisi geldi. Biraz müşkülümüştü amma... her halde girebilirmişiz... Hatırıma yine bizim Süleyman geldi, bir koşu ona gittim, anlattım, ertesi akşama kararlaştırdık. O da: 'Benimkine söyleyeyim de beraber gidelim!' dedi. Dün bizimkiler ikindiye doğru yollandılar. Süleyman'la Lânga'ya indik... Malûm a... Kar sokaklarda in cin top oynuyor... Yürüdük, Çapa Çeşmesi'nden saptık... Eve doğ-rulduk. Bir de bakalım ki evin önünde bir aşağı bir yukarı biri gezi-niyor! Nokta koymuşlar!.. Soldaki sokağa saptık... Ne berbat yerler... boyuna duvar... Kimi yeri yıkılmış, kimi yeri hiç kalmamış... köpek-ler ulur... 'Şimdi ne yapalım?' diye düşünüp dururken meğer evden bizi görmüşler, girdiğimiz sokağa bakan pencerelerden biri açıldı. Lamba önde, arkada biri, eliyle: 'Durun, bekleyin!' işaretini verdi. Rüzgâr esiyor, soğuk... Ortalık donuyor... Duvarın bir tarafına siper alacak yerine sindik, gözlerimiz pencerede... Hava azdırıyor, dehşetli bir tipi yapacak, biz sırtacağız... Aradan bir çeyrek mi geçti, yirmi dakika mı ne... Öteki sokaktan acı acı bir polis düdüğü işitildi... Ey-vah! Süleyman'a dedim ki: 'Ulan ne düztaban şeysin... Seninle ne zaman buluşsam bir çaparız çıkar!' Bir taraftan ayaklarım donmaya başladı. Sülyman'ın çeneleri çakır çakır ötüyordu... Ne bıyığım kaldı, ne kaşım; dondu... 'Bir taraftan da geliyorlar mı?' diye kulak vermek için muşambanın kukuletasını açıyordum... Bir aralık gitmeye ka-rar verdim. Süleyman'a da haydi yürüyelim diyecektim yine o pen-cere önünde bir lâmba göründü. Bir el çabuk gelmemizi işaret edi-yordu, fırladık. Koşabilirsen koş... Yamrı yumru sokak! Üç adımda bir karları kulaçlıyordum. Bin belâ kapının önüne geldik... Baktım ki kapı ardına kadar açık... Daldım... Süleyman da atladı... Ev halkı merdiven başında... Yukarıya çıktık. Doğruca yeşil odaya... Oda mı istersin? Fakat o yuvaların, o çiftelhanelerin cümlesi bomboştı. Bül-bülleri de uçmuştu... Taş odası, meclis odası ıssız, cam odası kırık dökük, sofa تنها, yandaki oda kilitli, yukarı kat bomboştı... Ha-letlerden, Goncalardan, Allılardan, Pesendlerden, Tarifelerden eser yok... Ne Cihanyandı, ne Sidikli Perver, ne Cami Gelini, ne Uzun-küpe Firdevs, ne Şaşı İfakat, ne Teranedil, ne Büyük İnci, ne Bacak-sız İncitap... Efendim, o Cenablar, Pamuklar kalmamış... Ne bir ses,

ne biz geziniş iştiriliyor, ne oda kapılarından bakıp kaçışmalar görü-lüyordu. Ne kadar hoşuma giderdi, evin müdirelerinden bir Kalfâ-hanım vardı ki elinde daima tesbih, beş vakit namazını kılar, sofû mizac bir kadındı... K r kemancı, uşak Aleksan, aç ı Ferruh da g -r nmedi. Yeşil odayı görmeyin... Ne sandalye kalmış, ne sedir! Birkaç yer minderi... Kırık bir mangal... Buz gibi döşeme! Böyle bir man-gal ne kadar kömür alır? Biz gelir gelmez bacı bir kürek daha getirdi amma Okmeydanı'nda buhurdan yakar gibi bir şey! Bereket versin rakıya! Ortada ateş, etrafında biz pervane... Hepimiz dizildik... Ne kadeh var, ne sürahi! Hepsî kalkmış... İki    f ncan, kara babam bin-lik, bir teneke maşraba! D n bre d n! İ te samanlık seyran, bu! Meze portakal, peynir, sahanda yumurta, sardalya... k f ... Bereket versin hizmetçiye, bir ara kendi mangalını da tepeleme doldurmuş, getirdi, biraz elimiz ayağımız ısındı, bir taraftan da  akıntı...¹ Fitnat b z l-m ş duruyordu. Bizimki: 'Ah anneciğim,    yorsun, gel k rk m n altına gir..' dedi. Bunu der demez Kanbur Esmâ kalktı: 'Durun  o-cuklar, sizi ben ş imdi ısıtırım!' diyerek dışarı çıktı, hizmetçi ile bera-ber dört ayak bir şey getirdi, mangalın birini bunun altına yerleştir-diler, üzerine bir iki yorgan serdiler, onları da birbirine ili tirdiler... Bir de büyük örtü getirip örttüler. Eşyaları kitledikleri odayı da a -tılar... Beş altı sandalye çıkardılar... Oldu bir tandır! Etrafına dizil-dik... Arkalarımızı da paltoları çektik... Gelsin şarkı:

Unkapanı'nın koca karısı

Zanpara alır gece yarısı!

Fakat ne okundu ise tesir etti. Fitnat da, Esmâ da, bizimkiler de ağladılar... Malûm a... Süleyman iyi musiki bilir, birini bırakıp bi-rini okuyordu:

Hicran oku sinem deler...

Hele:

Bozuldu l nesi  ftadeğ n n

Evin yıktı felek bi  reg n n

şarkısında bütün  o tular... Bu şarkı, Kaymak'ın evvelce Gelibolu'ya sürüldüğü zaman çıkmıştı... Bir  lem ki hem ağladık, hem güldük...

¹  akıntı: İ  i  lemi.

Fakat geldiğimiz zaman mangal biraz başıma vurmuştu. Tandır da rehavet verdi, ben olduğum yerde sızmışım... Gözlerimi açtım ki yine tandır başındayım... Ortada bir tepsi yemek.. Hepimiz ellerimizin üzerine yatmışız... Sabah olmuş. Kar yine o kar. Fakat nasıl çıkacağız!.. Fitnat sabahşerifler hayır olsun diye girdi... Birer kahve!.. Kâr eder mi?.. Birer limonlu!.. Bir, iki... Fakat nasıl çıkacağız!.. Fitnat’a sordum: ‘Yine polis dolaşıyor mu?’ Dedi ki: ‘Dolaşmaz olur mu?’ ‘Bugün bizi Kapı’ya götürecek! Biz nasıl çıkacağız?’ ‘Kolay, o bizi götürür, siz de ardımız sıra çıkarsınız!’ Dediği gibi de oldu!”

(Ahmed Rasim, *Fuhş-i Atik (Son Kısım)*, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1340, s. 321-335; S. M. Aluş’un notları.)
(C. I, s. 184-186)

Âdile Sultan – İkinci Mahmud ile Zernigâr Kadın’ın kızı, 30 mayıs 1826’da (H. 22 Şevval 1241) doğdu, 1845’te (H. 1261) Top-hane Müşiri Mehmed Ali Paşa ile evlendi, bir hafta süren düğünleri, on dokuzuncu asrın en parlak saray düğünlerinden biri oldu. Âdile Sultan divan sahibi olacak kadar şiirle meşgul olmuş; cömertliği, fukaraya geniş ölçüde yardımları, sanat ve bilgi sahiplerini himayesi ve dindarlığı ile tanınmış bir kadındır. 12 Şubat 1899’da (1 Şevval 1316) öldü. Eyüp’te Bostan iskelesinde kocasının kabri yanına gömüldü. Ölümüne söylenmiş olan aşağıdaki tarih beyti kütüphaneler tasnif heyetinden merhum Bay Sabri’nindir:

Çâr-yâr imdad idüp id-i visâl itdi bugün
Ruh-i pâk-i Âdile Sultan Cennetmekân
(H. 1316)

İkinci Abdülhamid’in, halası olan bu yaşlı Sultan’a fevkalâde hürmeti olduğu söylenir, ölümünden birkaç ay evvel Yıldız’da pa-dışahı ziyarete gittiğinde hükümdarlara mahsus merasim ve bando ile karşılanmıştı.

Mehmed Ali Paşa ile evlenmesi üzerine şöyle bir rivayet dolaşır: Abdülmecid kızkardeşini çok severmiş, evlendirmeyi ister, kimi

teklif etse Âdile Sultan reddedermiş; meğer Sultan bir gün “Sandıkçı Güzeli” denilen Mehmed Ali isminde bir delikanlının medhini duymuş, merak edip, dükkânının önünden geçince de bu esnaf dilberine gönül vermiş... Keyfiyet hünkâra aksetmiş ve delikanlı hemen Enderûn-ı Hümayûn’a alınmış...¹ İtinallı bir tahsil ve terbiye devresinden sonra Âdile Sultan’la nikâhları kıyılmış...

Aslı Rizeli olup Galata Başağası Hacı Ömer Ağa’nın oğlu bulunan Mehmed Ali Paşa, pek küçük yaşta İstanbul’a gelmiş ve hemşehrilerinden Kaptan-ı Derya Papuççu Ahmed Paşa delâletiyle Enderun’a verilmişti.

Gül Camii civarında Âdile Sultan Mektebi (Resim: Nezih)

Âdile Sultan’ın Hayriye isminde bir kızı olmuştu, 1869’da (H. 1286), babası Mehmed Ali Paşa’dan az sonra ve dört yıllık yeni gelin iken ölmüştür. Halk ağzında bu Hanım Sultan için de şöyle bir menkıbe dolaşır: Kız pek güzelmış. Babası çok severmiş. Anası da kıskanır, çok hırpalarmış. Pek küçükken Şûra-yı Devlet azâsından İşkodralı Mustafa Şerif Paşazade Rıza Bey’le evlendirilmiş. Fakat anasının eza ve cefasına dayanamayarak verem olmuş. Sermet Muhtar Alus, Âdile Sultan’dan bahsederken: “Gayet kapalı, horozdan

¹ Enderûn-ı Hümayûn: Osmanlılar’da idarî ve askerî kadronun yetiştirilmesi için teşkil edilen saray eğitim kurumu.

kaçan takımdan olduğu söylenirdi. Halbuki sarayındaki saraylı cariyeler, içlerinde kartları bile boyalı, süsler içinde seyir yerlerinden ayrılmazlardı” diyor.

Âdile Sultan’ın yazlık köşkü, Küçük Çamlıca civarında, Validebağı’nda idi. Yalısı da Fındıklı’da idi. Kütüphaneler tasnif komisyonu üyelerinden Bay Sabri: “Fındıklı’daki sarayı mecma-i huffaz ve meşayih ve ulema ve eytam ü erâmil ve fukara idi”¹ diyor.

Âdile Sultan, nakşibendiye tarikatından idi. Bâlâ Dergâhı şeyhi Ali Efendi’ye müntesip idi. Sultan’ın tekkeye geldiği günler pek coşkun âyinler yapıldığı anlatılır. Âdile Sultan; Fuzûlî, Muhibbî (Kanunî Süleyman), Şeyh Galib gibi şöhretlere nazireler yazmış olmasına rağmen ne duygu ne de teknik bakımından seçkin bir şair olabilmıştır. En çok münacat, naat, medhiye, mersiye ve kendi hayatını nakleden manzumeler yazmıştır; bir miktar da gazeli vardır.

İftirâknâme’den bir parça:

Başka bir acı da gösterdi bana zâlim felek
Yâni kim zevcim Ali Paşa da gitti Adn’e dek

Yâdigârı kalmış idi Hayriye Sultan bana
Kalb-i mahzûnum anunla eğlenürdi daima

Nûr-ı çeşmimdi sürûr-i kalb-i virânım idi
Hemdem ü yâr-i şefikim sînede cânım idi

Hüsn-i hulku veş cemali pek güzel idi kızım
Hayra mâil merhametlü bî-bedel idi kızım

Âh kim ol nev-cevân u gülfidanım nâgehan
Uğradı bin derde aslâ bulmadı çâre heman

Bülbül-i ruh-ı lâtif uçu tu bâğ-ı cennete
Mâderiyle zevcini yandırdı nâr-ı firkate

¹ “Fındıklı’daki sarayı hâfızların, şeyhlerin, âlimlerin, yetimlerin, dulların ve fakirlerin toplanma yeri.”

[Zalim felek bana bir acı daha gösterdi. Yani önce eşim Ali Paşa Adn cennetine gitti. Onun yâdigârı kızım Hayriye Sultan'dı. Hüzünlü kalbim onunla eğlenirdi. (Şimdi onu da kaybettim. O benim) gözümün nuruydu, viran kalbimin sevinciydi. Hem arkadaşım ve şefkatli yârimdi. Kızımın yüzü, ahlâkı gibi pek güzeldi. Hayra meylederdi, merhametliydi, eşsizdi benim kızım. Âh olsun ki o taze ve gül fidanı gibi ince ve uzun boylu kız ansızın bin derde uğradı ve dardına çare bulamadı. Bir bülbüle benzeyen latif ruhu cennet bahçesine uçtu. Annesiyle kocasını ayrılık ateşinde yaktı.]

Bir gazelden bir beyit:

Gonca-i hüsnün bıraktı cânıma geçdi firâk
Rahm kıl murg-ı dile kurtar bu firkatden beni

[Güzelliğinin goncası canıma ayrılık acısını bıraktı ve geçti; bu gönül kuşuna merhamet et ve onu bu ayrılıktan kurtar.]

(Saadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*,
[yy.], [ty.], C. I, s. 7-10; S. M. Aluş'un notları)
(C. I, s. 216-217)

Âfet (Ûdi) – Geçen asır sonlarıyla asrımız başının namılı piyasa sâzendelerinden ve bestekârlarından. Ermenidir ve asıl adı Hapet'dir. 1847'de İstanbul'da Kumkapı semtinde doğdu. O zamanlar meyhaneleriyle meşhur olan Kumkapı piyasa sâzende ve hânendelerinin bilhassa akşamları akın ettikleri bir yer olduğu için Hapet, muhittinin bu gürültülü hayatına pek küçük yaşta iken atıldı. 1866'da on dokuz yaşında iken Mısır'a gitti, iki yıl kaldığı bu memleketten sazda hayli ilerlemiş olarak döndü ve o tarihten itibaren adının sonuna bir "Mısırlıyan" unvanı taktı. Geçim yolu olarak ûd hocalığını seçti; o tarihte İstanbul'da bilhassa genç Türk kızları arasında ud çalma hevesi bir salgın halinde idi, kibar konaklarından kenar mahallelerdeki evlere varınca[ya kadar] hemen her çatının altında bir ûd vardı ve ûd hocalığı pek verimli olmuştu. Öğretmede takip ettiği pratik metodlar, derslerine devamdaki intizamı, edebi,

terbiyesi, kız talebelerine karşı mûnis fakat gayet ciddî tavırla Hapet Mısırlıyan bu hocaların en değerlisi odu. Akşamları, piyasa saz takımlarındaki yerini bırakmadı, o âlemde de pek sevilen bir sîmâ oldu. Üd çalmadaki hünerini bazen cam-bazlık haline sokar, ellerini arkasına uzatarak sırtında, ensesinde üd çalardı.

Üd hocalığına ölünceye kadar, yarım asır devam etti, günde en azdan üç eve uğrar, haftada bir ders vermek üzere ayda bir altın alır, bu suretle aylığı doksan altını bulurdu ki o devir için kendisini refah içinde yaşatan pek üstün bir gelirdi. Bestelediği piyasa şarkılarının çoğu curcunalı bir hava taşıyan Üdi Âfet, zamanının namlı aktrisleri, bunların arasında da bilhassa Peruz Hanım için pek çok kanto yazmış, bestelemiştir. İhtiyarlığında “Haspayı asla unutamam...” diye bahsettiği Peruz’un aşırı tutkunlarından olduğu da bilinir. Kendi yazdığı şarkılarda Ermeni ağzı bellidir; mesela şu:

Kemend-i zülfün esiri ben zülfîyâr oldum
 Senin aşkına cânânım ben bî-karar oldum
 Beni berbad eyleyen kâkülündür mehveşim
 Şivekârım âlemde şimdi bahtiyâr oldum

karcıgar¹ şarkıda olduğu gibi.

Mıstık diye bağırır iken
 Fıstık gibi sesi var!

nakaratlı bir kantosu İstanbul halkının ağzında dolaşmıştı.

Üdi Âfet
 (Resim: H. Çizer)

¹ Karcıgar: Musikimizde dizisi uşşak dörtlüsüne hicaz beşlisi eklenmek suretiyle teşkil edilen, inici-çıkıcı veya daha çok inici olarak seyreden, düğâh perdesinde karar kılan basit makamlardan biri.

1905'te *Saz ve Söz* adında bir musiki mecmuası çıkardı; ömrü Meşrutiyet'in ilânına kadar üç yıl süren bu mecmuada kendi eserleriyle devrinin üstad bilinen bestekârlarının eserlerini notalarıyla beraber neşretti. 1919'da öldü.

(S. M. Alus'un notları; Mustafa Rona, *50 Yıllık Türk Musikisi*, [t.y.], Türkiye Yayınevi, [y.y.], s. 15.)
(C. I, s. 222-223)

Âfitab Kırtasiye Mağazası – 1890-1900 yıllarında Bayezid'te, Kâğıtçılar ve Mürekkepçiler denilen, İnkılâp müzesi olan Bayezid Medresesi'nin önündeki baraka dükkânların en nihayetinde namlı bir ticarethâne idi ki bu dükkânlar, medresenin meydana çıkarılması için Cumhuriyet Belediyesi tarafından istimlâk edilerek yıktırılmıştır. İranî kırtasiyecilerden yeni dükkânı Ankara Caddesi'nde olup “Ece” muhtıra defterlerini basan Mehmed Sadık tarafından yarım asır kadar evvel açılmış olan Âfitab Kırtasiye Mağazası, o zamanlar, malın en iyisini ve en pahalısını satmakla tanınmıştı; vitrinleri, en süslü olan bir dükkândı, Sadık Efendi, o zaman genç, kara bıyıklı, yakışıklı, çok ciddi, pazarlıktan hiç hoşlanmazdı. “Cebi yufka olan” mektep talebeleri bu mağazanın semtine pek uğrayamazlardı; çilekli nakışlı renk renk kâğıtlar, manzara kartpostalları, türlü boya takımları, Bayezid'te hemen yalnız bu dükkânda bulunurdu. İstanbul'da ilk dolma kalem getirtip satan da Âfitab Mağazası sahibi Sadık Efendi'dir.

(S. M. Alus'un notları)
(C. I, s. 227-228)

Ağavni (Şişman)¹ – Şişman Ağavni, gitgide şişmiş, ‘fil’ lakabını alacak derecede azmanlaşmış olan meşhur Fil Ağavni'dir. Riva-

¹ Reşat Ekrem Koçu şu bilgileri verir: “İkinci Abdülhamid devrinde, Galata'nın batakhane - tiyatrolarında namlı kantocu kızlardan; Ahmed Rasim, bu Ermeni kızının adını, sadece, Galata âlemlerinin yadigârlarından

yete göre son zamanlarında 120 okkayı geçmiş, Kaymak tabağıyla¹ bir araba beygiri olacak cüsseye gelişmiş. Büyük Hareket olurken korkudan yüreğine inmiş. Malûm a, o zamanlar hareket bir hafta kadar devam etmiş, herkes ev yüzü görmemiş, çadırlarda, barakalarda yatmışlardı. Hareketin ardı kesildikten sonra eve girerlerken aman Yarabbim, öyle müthiş bir korku ki, burunlarını tuta tuta, öğüre öğüre bir de baksınlar ki Fil Ağavni, merdivenin altbaşında, hüt² dağları gibi şişmiş, yatıyor. Leşine yanaşabilirsen yanaş. Nasıl tatbutlamışlar, nasıl mezarlığa götürmüşler, orasını sormadım doğrusu.

(C. I, s. 252)

Ağya (Kemanî) – Geçen asır sonlarında İstanbul’un namlı piyasa sâzendelerinden bir Ermeni sanatkândır; kemanı kalın tel-den çalar, bu tarz davudî sesle gazel ve şarkı okuyan gazelhân ve hânendelere pek uyardı; nağmeleri oynak değildi, curcunalı âhenklere uymazdı; bu bakımdan Ağya’nın kemanına “kağnı arabası” yahut “bostan dolabıdır” diyenler vardı.

Usûl ve notada sağlam bilgi sahibiydi; kibar konaklarına keman derslerine giderdi; İstanbul küçük hanımlarından pek çok talebe yetiştirmiştir.

Kemanî Ağya
(Resim: H. Çizer)

biri olarak kaydediyor.” *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, s. 252; Ahmed Rasim, *Muharrir Bu Ya*, İstanbul, Hamîd Matbaası, 1926, s. 53.

¹ Şekil bakımından eski dönemde kullanılan yuvarlak kaymak tabaklarına atıf yapıyor.

² Hüt: Dilimizde “patlayacak gibi şişmek” anlamına gelen “Hüt dağı gibi şişmek”, “Hüt dağı kesilmek” deyimlerinde geçer.

Silindirli (kovanlı) fonograflar¹ İstanbul'da ilk çıktığında kaba tel-
den taksimleriyle doldurulmuş kovanları vardı. Bu namlı kemanî
1898-1899 arasında öldü.

(S. M. Alus'un notları)
(C. I, s. 262)

Ahmed (Arap)² – Bir gün Tekkekapısı Kahvehanesi'nde otu-
ruyorlarmış, Arap Ahmed de bir köşede nargile içiyormuş, içeriye bir
Kıptî girerek mahalle bekçisi bulunduğundan ötürü Arap Ahmed'e:
"Ahmed Efendi bizim çocuk menfaat etti!" demiş; Arap Ahmed
vefatın Kıptî ağzında bozulmuş şeklini anlamazlıktan gelerek: "Şu
menfaati yarıya bölüşelim!" diye cevap vermiş.

Vâsıf Hiç

Kendisi beyazdı, yüzünü, kollarını, ellerini karaya boyayarak
oyuna çıkardı.³ "Üsküdar'da esnaf, galiba terlik dikiciliği yaparmış"
kaydı da doğru değildir. Arap Ahmed'in oyunlarını seyretmiş olan
bu kıymetli muharriir: "Şetaret Bacılıkta bir eşi daha gelmemiş ve
bir daha da gelmez denilirdi; zenci bacılar gibi salpak salpak yürür,

¹ Fonograf: Önceden kaydedilen sesleri istendiği zaman tekrarlayan âlet,
gramofonun ilk şekli.

² Reşat Ekrem Koçu şu bilgileri verir: "Son orta oyuncularından; halk ağ-
zında Tekkekapısı denilen Üsküdar'da Selâmi Ali Efendi Mahallesi bekçi-
lerindendi, orta oyununda Şetaret Kalfa'ya çıkardı; koyu esmer tenli, orta
boy, tıknazca, şakacı bir adamdı. (...) Ahmed Rasim'in, Selâmsız bekçi-
lerinden ve son orta oyuncularından biri olarak kaydettiği Arap Abdi'nin
bu Arap Ahmed olduğu kuvvetle tahmin edilebilir. Bu semtin en yaşlı-
ları arasında yapılan tahkikatta Arap Abdi isminde bir şöhrete rastlan-
mamıştır." *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, s. 299.

³ Reşat Ekrem Koçu şu bilgiyi ilave eder: "Şetaret Bacı için boyanmak bir
zaruret dahi olsa Arap Ahmed'in beyaz tenli olmadığı bir hakikattir." *İs-
tambul Ansiklopedisi*, C. I, s. 299.

öfkелendiği Kavuklu'nun arkasından yuvarlana yuvarlana koşar, kavgaya girişip terliği tutturur; hele babası tutunca ağzından tükürükler, salyalar saç a saç yerlere yuvarlanırdı.

Sermet Muhtar Alus
(C. I, s. 299)

Ahmed (Arap, Yalancı Borazan) – Sultan Hamid devrinin son yıllarında İstanbul'un her tarafında, seyir yerlerinde, Beyoğlu'nun umumhane sokaklarında dolaşan, herkesçe tanınmış ayak takımından bir gençti. 18-20 yaşlarında kadar vardı. Teni habеше yakın, akçıl zenci, tonbalak, şen, şakrak; elinde arşın boyunda, huni şeklinde bir boru; borunun üstünde birkaç ıvır zıvır, zil ve çingirak, gûya perdeli imiş ve her âhenge uyduruluyormuş gibi, parmaklarını oynata oynata öttürür, zilleri çınlatır, bu esnalarda gayet fiyakalı vaziyetler alırdı. Külhanbey ve omuzdaş kıyafetinde idi. Belinde ucu sarkık yün kuşak, bacaklarında “pötikare”¹ bol paçalı pantolon, ayaklarında yumurta ökçeli şıpıtıklar, arada da boruyu bırakıp mâniler, türküler söylerdi, bir omuzu kalkık, bir omuzu inik, afile tavırlar alır, gözlerini süzerdi.

Yanında iki üç arkadaşı daha vardı: Bir lavtacı,² def çalan hânende, bir de çatır çatır ûdunu çalan ûdî; böyle her tarafı dolaşırlar, çağırılınca âhenge koyulur, çeyreği alırlardı.

Bu tipik ve şirin külhanînin semti ve hayatının son günlerinin nasıl geçtiği öğrenilemedi.

(S. M. Alus'un notları)
(C. I, s. 299-300)

¹ Pötikare: Küçük kareli deseni olan kumaş.

² Lavtacı: Mızrapla çalınan, gövdesi uddan küçük, sapı uzun, uda benzer çalgıyı çalan kimse.

Ahmed (Dönme) – İkinci Abdülhamid devri sonlarında, Ermeniden dönme namı bir kulakcıdır; bir gözü şaşı, her ne istenirse baş üstüne diyen uysal adamdı. Bir oyunu bir çeyreğe oynatırdı. Yanında on beş on altı yaşlarında Habeş bir çocuk gezdirir. Ona canbazlıklar yaptırırdı, bu da ayrı bir numarasıydı.

Habeş oğlanın sırtında penbe fanilâ ve dondan canbaz elbisesi vardı, üstünde partal¹ bir ceket; canbazlığa girişti mi partal ceket çıkarır, taklaklar, perendeler filan atardı.

Kulakçı Ahmed'in hususî hayatı ve son günleri hakkında bilgi edinilemedi.

(S. M. Alus'un notları)

(C. I, s. 307)

Ahmed (Kazasker) – Ahmed'e Kazasker denilmesinin sebebi, kallâvi sarığı, davul karnı, kalantor, cübbesi, samur kürkü bulunmasından ve kazaskerlere benzemesinden ötürü değildi. Kendisi bilfiil sadr-ı Anadolu payeli (!?) Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iy'e de âzâ, yani Şeyhülislâm kapısının en yüksek mansıplarından birine postu sermişlerdendi.

Huy canın altındadır demezler mi? Ayıp değil a, bunun da merakı 'hovardalık, bıçkınlık ve kabadayılık.'

Dairedeki kucak sakallı, çatık kaşlı, 'kem suratlı kapı yoldaşlarının arasında, bağdaş kurup harar gibi yayılırken onu gör. İçlerinde en nuranî çehresiyle, en mübareği budur dersin; hemen yanaşıp iki eline varırsın... Bir halimlik, selimlik, bir sofı sulehalık ki halis muhlis veli. Ermişin boynuzu kulağı mı olur, bundan ötesi sağlıktır.

Elinde kehribar tesbih, boyuna tecvidli sesle: 'Ya Hak!.. Ya Kâdir!.. Ya Kayyûm!..'; dilinde âyetler, hadisler, kelâm-ı kibarlar 'Estağfirullah!.. Sübhanallah!.. Nestaizübillâh...'

¹ Partal: Çok kullanılmaktan yıpranmış, eski püskü (kumaş, pabuç, eşya vb.)

Bir de daireden çıkıp, evine gelsin, asıl kılığına girsin de seyret:

Başında mosmor, boru gibi fes, şakaklarında kıvrır kıvrır zülüfler. Bıyıklar yukarı burulmuş, yelpaze sakal hacıyağına bulanıp sip-sivri bir hale konmuş.

Arkasında omuzdan ilikli mintan, yardan ayrıldım kavuşturma camadan;¹ kol kapakları kadife siyah ceket, belinde 10 kulaç yün kuşak. Ayaklarında şıpıdık...²

Silahtan yana da pürnakıl.³ Koltuğunun altında saldırma;⁴ sol böğüründe altıpatlar,⁵ sağ böğüründe Laz kulaklısı.⁶

Onikiler'in en pazısı demirlerinden ve gözüpeklerindendi. Binliklerle rakı devirir, bir yumrukta koca mermerleri tuz buz eder, çeki taşını bohça gibi havalar; Yakacık, Ömerli, Dudullu köy düğünlerinde yağlanıp başa güreşirdi.

(C. I, s. 314-315)

Ahmed (Şişko)⁷ – Pancargibi yüzlü, göbekli, yüz okkayı aşkındı;

¹ Camadan: Kol ve yaka kenarları sırmayla, ipekle işlenmiş, kısa kollu veya kolsuz, çapraz düğmeli, kadifeden yahut çuhadan yapılmış bir çeşit kısa yelek.

² Şıpıdık: Ökçesi ve arkılığı olmayan (terlik veya pabuç).

³ Pürnakıl: Baştan aşağı.

⁴ Saldırma: Yatağana benzer bir çeşit büyük bıçak.

⁵ Altıpatlar: Tetiğinin önünde, üstüne kurşun yerleştirilen ve döndükçe bu kurşunları namluya veren bir topu bulunan tabanca, revolver.

⁶ Kulaklı: İki taraflı keskin büyük bıçak.

⁷ Reşat Ekrem Koçu, şu bilgileri verir: "Geçen asrın sonlarında, lonca çingenelerinden namı bir zurnacıdır. Loncanın üstündeki Hançerlibostan'da zurna çaldığı zaman, Haliç'in karşı yakasının üstünde Tepebaşı bahçesinden dinlenirdi (!) diyenler vardır. Bir zamanlar Kavuklu Hamdi'nin orta oyunu takımında zurnacılık yapmış, ömrü, mesleğinin icabı bir hay huy içinde geçmiş, ihtiyarlığında sefalet çekmiş, zurnasının dillere destan olan şöhreti sönmüş, geçimi derme çatma köy düğünlerine ve pehlivan güreşlerine kalmıştı; ara sıra da yanına bir macuncu alıp sokak sokak dolaşıp sürüklenmişti." *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, s. 316; Osman Cemal Kaygılı, *Çingeneler*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1972, s. 168-169.

zuhûrî kolu¹ fasıllarında onun kadar ustaca zurna çalan, oyuna zurnanın âhengini uyduran, curcunalı yerlerde zurnayı gidişata uyduran görülmemiştir. Çarşamba günleri Mama'da² orta oyunu oynanır,³ oyun bittikten sonra Şişman Ahmed, Göztepe istasyonu'nun yanındaki kahvehaneye gelir, (on yıl kadar evvel Dede Tevfik'in Kahvesi diye meşhur olan kahvehane) tren beklerken yarım saat kadar zurna çalar, etraftan beş on para toplardı.

(C. I, s. 316)

Ahmed Bey (Domates) – Geçen asır sonlarının ve usûl bilir, gayet yanık, hazin bir sesle gazel okurdu, aslı Üsküdarlıydı, nezaretlerden birinde beş altı yüz kuruşlu bir kâtipti; devrin zevk ve safa düşkünü büyüklerinin konak, yalı ve köşklerinde beyden efendiden sâzendelerle beraber bulunurdu, 1900'den evvel, genç denilecek yaşlarda öldü; lakabını, yusuvarlak yüzü ve daima kıpkırmızı olan yanaklarından ötürü almıştı.

(S. M. Alus'un notları)

(C. I, s. 330)

¹ Zuhûrî kolu: Orta oyunu takımı.

² Mama: Göztepe'de yer alan bir mesire yerinin adı.

³ "Ortaoyununun oynatıldığı açık yerler ise şunlardı: Bakırköy, Bayrampaşa, Bendler, Belediye Bahçesi (Sultanahmet), Bitli-Kâğıthane, Büyükdere Çayırı, Çengelköyü, Çınçirsuyu, Çubuklu, Divanyolu'nda meşhur kebabçı Hasan Efendi Lokantası'nın karşısındaki oyun yeri, Doğancılar, Edirnekapi, Edirnekapi'da Kovaş'ın Bağı, Eyüp'te Ortakçılar, Fenerbahçe, Göksu, Havuzbaşı, Haydarpaşa Çayırı, Hünkârsuyu, İçerenköy, Kadırga Meydanı, Kâğıthane Çayırı, Kazıklıbağ, Kestanesuyu, Kızıltoprak, Koşuyolu Koruluğu, Kumkapı deniz üstündeki gazino, Kuşdili Çayırı, Kuşdili yakınında Papaz'ın Bağı, Küçük Çamlıca Yamacı, Küçüksu, Libade, Mama, Merdiven Köyü, Moda Burnu, Nuh Kuyusu, Sarıyer, Şifa Havuzu, Üsküdar Çarşıboyu Demirciler içindeki oyun yeri, Üsküdar'da Bağlarbaşı, Çiftlik Gazinosu, Sarıkaya Parkı, Yedikule dışında Bostan'da, Yenibahçe Çayırı, Kehnal Bağı, Yoğurtçu Çayırı." Mevlüt Özhan, "Karağöz ve Ortaoyunu", *Büyük İstanbul Tarihi* (Çevrimiçi), <https://istanbul-tarihi.net/>, 6 Kasım 2022.

Ahmed Bey (Mirasyedi) – İkinci Abdülhamid devri sonlarının namı piyasa hânendelerinden, Kemanî Memduh'un takımında en hatırlı bir sîmâ idi: "Bey"liği efendiden bir zatın oğlu oluşundan ve okur yazar takımından bulunmasındandır. Daha mahalle mektebine giderken, âmin alaylarının ilâhici çocukları arasında sesinin güzelliğinden ötürü parmakla gösterilen bir şöhet olmuştu, sonra nezaret kalem-lerinden birine kâtiplik ile girmiş, kendisine amatör saz takımlarında seçkin bir yer temin etmiş ve nihayet babadan kalma bir serveti bitirdikten sonra geçim kaygısıyla kalemi büsbütün bırakarak piyasa sazlarına girmişti. Hayatının son günlerinin nasıl geçtiği öğrenilemedi.

(S. M. Alus'un notları)

(C. I, s. 331)

Ahmed Bey (Tombalak) – İkinci Abdülhamid devri sonlarında Fatih ve civarı semtlerin namı bir meczubu; 40-50 yaşlarında, kısa boylu, şişman, çehresi yakışıklı bir adamdı, bıyıkları ağzının üstüne düşmüş, başında püskülsüz bir fes, fesin ibiğinde sarımsakla mavi boncuk [yer alırdı]; pantolonunun üstüne diz kapaklarına kadar inen kısa bir entari giyerdi, sırtında solmuş bir cübbe, ayaklarında da yarım papuç [vardı]. Etrafına bakınmaz, kendi kendine homurdanır, söyledikleri anlaşılmaz, sabahtan akşama kadar âvare dolaşır dururdu. Avuçlarına da kendisine takılan mahalle çocuklarına atmak için çakıl taşları doldururdu; çocuklar:

— Yemiş, yemiş ...mamış Tombalak Ahmed Bey!

diye bağırışırlar. Ahmed Bey de kızar, köpürür, küfür ederek ve çakıl taşlarını atarak çocukları kovalardı; onlar dağılınca da attığı taşları birer birer topladı. Çocuklardan biri taşlardan birini alır, kendisi de onu yakalayamayacağını kestirdi mi, boynunu bükerek:

— Köpeğin olayım evlâdım, taşımı bana ver! diye ağlaya ağlaya yalvarırdı.

(S. M. Alus'un notları)

(C. I, s. 333-334)

Ahmed Celâleddin Paşa (Çerkez, Serhafiye) – İkinci Abdülhamid devri ricalinden; hademe-yi hassa-i şâhânedan yetişmiştir; aslına nisbetle “Çerkes”; saçları az ve seyrek ve tepesi çıplak olduğu için “Kel” ve sonraları, İkinci Abdülhamid devri hafife şebekesinin en seçkin simaları arasına girdiğinden “Serhafiye” lakaplarıyla anılırdı.

Endamlı, yakışıklı, açık göz adamdı. Okuması yazması kıtca fakat girginliği, cerbezesi çokça idi. Mısır Hıdivi meşhur İsmail Paşa’nın kızı Prenses Fatma Hanım’ın kızı İsmet Hanım’la evlenmişti. Mizancı Murad Bey’in Avrupa’ya firarı ve Jön Türklere karışması üzerine Sultan Hamid son derece telaş etmiş, Yıldız Sarayı’nın içi allak bullak olmuştu. Murad Bey’in Jön Türklerin arasında, başlarında bulunması hünkârca pek büyük bir tehlike sayılmış, ne yapıp edip bu adamı onlardan ayırmak, İstanbul’a getirmek istenmişti.

Bu işi Çerkes Ahmed Paşa üzerine almış, Avrupa’ya gitmiş, Murad Bey’i bulup, uzun uzadıya konuşmuş, rivayete göre Kanun-ı Esasî’nin iadesi ile meşrutî idarenin memlekette tatbikine padişahın söz verdiğini hatta yemin ettiğini söyleyerek, hayatına kat’iyen ilişilmeyeceğini sıkı sıkı temin ederek Mizancı’yı kandırıp İstanbul’a getirmiş, bu muvaffakiyeti Yıldız’ca pek büyük hoşnutluğu mucip olmuştu.

Ahmed Celâleddin Paşa’nın ikbal ve nüfuzu, bu muvaffakiyetten sonra çok devam etmemiştir. Murad Bey’i İstanbul’a getirdikten sonra, yine gûya, Kanun-ı Esasî’nin iadesine vaadler, yeminler edildiğini ileri sürmüş, bu sırada Abdülhamid’e karşı gelmiş, hükümdarın kendisinden sıdkı sıyrılmıştı.

Gidişatında ve sözlerinde doğruluğu sever, mertlikten ayrılmaz hatta hürriyet taraftarı göründüğünü söylerlerdi. Hünkârın emniyetini kaybettikten sonra saraya nadir uğramaya başlamış, münzevi yaşamış, sık sık Mısır’a, Avrupa’ya gider gelir olmuştu.

Kumara fevkalâde düşkünlüğü meşhurdur. Montekarlo, Paris, Viyana kumarhanelerinde yüz binlerce lirayı su gibi akıttığı,

oralarda bir milyoner hayatı sürdüğü, karısının servetinin altından girip üstünden çıktığı rivayet edilir.

Karısı Prenses İsmet Hanım, genç yaşında gırtlak vereminden öldü.

Çerkes Ahmed Paşa, Serhafiyeğinde, Nişantaşı'nda, saraydan farksız mükellef bir konakta otururdu. Küçük Çamlıca eteklerinde, Uzunçayır'a karşı Köçekogulları'nın meşhur köşkünü, gayet geniş koruluğunu ve arsalarını almış, eski Köçeoğlu Köşkü'nü güzelce tamir ettikten sonra yanına iki köşk daha yapmış, orayı âdeta bir şato haline koymuştu.

İçerden çıkan bu yangında bu köşkerin hepsi yanmış, ilk köşk, Köçeoğlu'nunki her nasılsa yangından kurtarılabilmisti, el'ân durur (1945). Beş on sene evvel "Güzel Orman Çiftliği" adıyla bir gazino haline getirilmiş, cazlar çalınıp dans edilmiş, halkla dolup durmuştu.

Ahmed Celâleddin Paşa üzerine naklolan fıkralardandır:

"Paşa, ikbalde bulunduğu sıralarda bir gün Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa'nın Beşiktaş'taki dairesinde misafir bulunur. Dereden tepeden lâf ederlerken, birden bire kapı açılıp bir adam paldır küldür odaya dalıyor. Pejmürde kıyafetli, bir alaylı¹ mülâzım;² kucağında da iki üç yaşında, param parça entarili bir kız çocuk.

Adam, çocuğu hemen Hasan Paşa'nın masasının üstüne koyuyor:

— Allah aşkına, padişah başı için alın şu masumu. Ben nafakasından âcizim; bakamıyorum yavrucuğuma. Bu gidişle ölüp gidecek!

Çocuk gayet güzel, yumuk yumuk. Ahmed Celâleddin Paşa:

— Ben alırım, evlâdım yok; öz evlâdım gibi bakarım diyor. Kızı konağına getiriyor. Karısı görünce son derece seviniyor, adını "Neş'e" koyuyorlar.

¹ Alaylı: Eskiden askerî okuldan çıkmayıp kıt'ada erlikten terfi ederek yetişen (subay)

² Mülâzım: Teğmen.

Prenses çocuğu yatağında, koynunda yatırıyor. Gözünün içine bakıyorlar, okutuyorlar. Sesi güzel olacak, musiki meşk ettiriyorlar, Fransızca öğretiyorlar.

Kız 14-15 yaşında. Biraz ufak tefekçe, fakat tıpkı hurî. Erik gibi gözler, gür kirpikler, ahu gibi bakış.

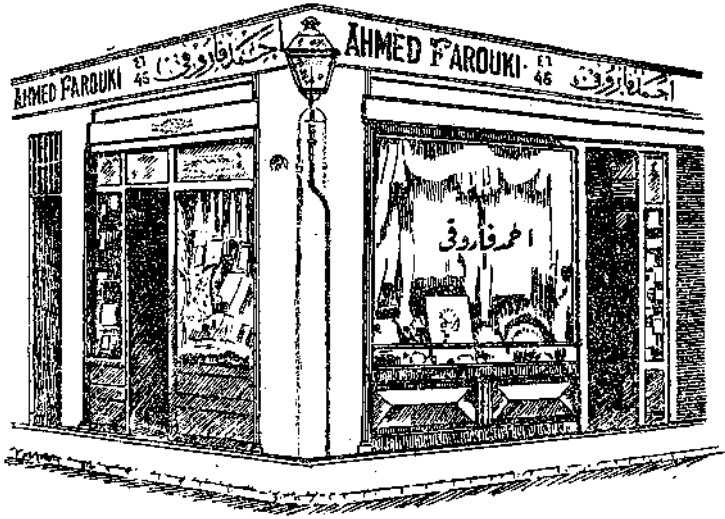
İsmet Hanım bî-aman derdinden kurtulamayıp ölüyor. Aradan bir müddet geçiyor. Paşa Neş'e'yi kendine nikâhlayıp alıyor.

Ahmed Celâleddin Paşa Mütareke ve Cumhuriyet devrimizin ilk yıllarında İstanbul'da yaşamıştı. Beyazıt'ta Elektrik idaresinin sırasındaki konaklardan birinde oturur, bütün vaktini Beyoğlu'nda Serklidoryan'da, oyunla geçirirdi. Ölünce Neş'e Hanım kimsesiz, yoksul kalmıştı, geçinmede zorluklar çekti. Daha kırkını bulmamış, taze bir duldu. Tanıdıklarından şunun bunun yanına sığındı. Nihayet Kahire'ye gitti. Orada zengin bir Mısırlı ile evlendiği söylenir.

(C. I, s. 334-335)

Ahmed Farûkî Mağazası¹ – Büyük konaklar halkı evlenme, sünnet cemiyetleri levazımını, lohusalığa ait eşyayı, bayramlarda eve alınacak, halayıklara, uşaklara, seyislere, kayıkçılara, bekçilere dağıtılacak iç çamaşırlarını vesair tuhafiye ve manifatura eşyasını, lavanta, kolonya, pudra gibi tuvalete müteallik şeyleri hep oradan alırlardı. Mağaza her zaman tıklım tıklım doluydu.

¹ Reşat Ekrem Koçu şu bilgileri verir: "İkinci Albdülhamid'in son yılları ile İkinci Meşrutiyet devrinde İstanbul'un en meşhur ticarethanelerinden bir tuhafiye mağazası idi. İtriyatçı lâkabı ile maruf Ahmed Farûkî Bey tarafından evvelâ Büyük Kapalı Çarşı'da Kalpakçılar Caddesi'ndeki çeşmenin yanında Zenneciler içine sapılan köşede açılmış; bilhassa Kapalı Çarşı'da pek büyük tahribat yapan 1310 zelzelesinden sonra da Sultanhanamı'ndaki köşebaşına nakledilmişti." *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, s. 364.

Sultanhamamı'nda Ahmed Farukî Mağazası, 1900 (Resim: Behçet)

(C. I, s. 364)

Ahmed Husûsi – İkinci Abdülhamid devri sonlarında kuklacı; Anadolu Ermenilerinden bir mühtedi, önceleri Karagöz oynatırmış, sonra kuklacılığa başlamış; bilhassa Üsküdar, Boğaziçi ve Kadıköy taraflarında dolaşmış; ilk zamanlarında yanında laterna,¹ zilli laterna, üç dört kişi ile dolaşır, kukla perdesini mecidiyeden² aşağıya kurmazmış. Fakat sonraları işi gittikçe bozulmuş. Laterna gezdiremez olmuş, sırtında kukla sandığı, omuzunda perde çitısı, üst baş paramparça, yüz paraya bile oyun oynatırmış. Beşiktaş'ta otururdu; son günleri derin sefalet içinde geçti, sürünerek öldü.

(S. M. Alus'un notları)

(C. I, s. 373)

¹ Laterna: Bir kolun çevrilmesi sûretiyle çeşitli havalar çalan, org türünden, sandık biçiminde, sırtta taşınır seyyar çalgı.

² Mecidiye: Sultan Abdülmecid tarafından 1844'te bastırılmış olan yirmi kuruş değerindeki gümüş sikke.

Ahmed Necib Efendi – İlk Türk aktörlerinden; Güllü Agop'un Gedikpaşa'daki Osmanlı Tiyatrosu'nda şöhretinin en parlak devrini yaşadı. 1896-1897 senelerine kadar Manakyan'ın kumpanyasında bulundu ki o zamanlar aksakallı, belki de türlü mihnetle vak-tinden evvel çökmüş bir adamdı. *İdbar ve İkbal* adında bir piyesi vardır. 1898'de öldü. Hayatı hakkında fazla malûmat edinilemedi.

(S. M. Alus'un notları)

(C. I, s. 401-402)

Ahmed Numan – Abdülhamid devrinin sonlarından zamanımıza kadar İstanbul'da çok geniş bir âlemin tanıdığı tiplerendir: "Amica Bey" lâkabıyla meşhurdur. Prof. Dr. Süleyman Numan Paşa'nın kardeşi idi. Kendi mesleği de eczacılık idi. Gayet şen, keyif ehli, kalender, mukallit, başlı başına bir kol çengi¹ bir adamdı. Gençliğinde, büyük şehrin ele avuca sığmaz uçarı çapkınlarından biri olarak tanınmıştı. Baş döndüren külhanî maceraları peşinde dolaşmıştı; İstanbul'u en gizli köşelerine varıncaya kadar bilen, hafızası binbir vaka ile dolu bir hazine idi.

(S. M. Alus'un notları)

(C. I, s. 402)

Akkâmlar – Lûgatte manâsı: Deveci, esterci; mahmil² ile hacca giden hizmetçi. Mahmil de tahturevan, devenin üstüne konan bir nevi vasıta-i nakliye; her sene Hameyn-i Muhteremeyn'e gönderilen hediyeler manâsında kullanılan bir kelime.

Hac zamanı gelmeden iki üç ay evvel akkâmlar çıkar, İstanbul'un her semtini, mahallesini sayfiyelerin bulunduğu yerleri dolaşırlardı. Otuz, kırk kişilik bir kafil. Ellerinde kudümler, dümbelekler, defler,

¹ Bir kol çengi: Etrafına neşe saçan, çok oynak, çok hareketli ve cilveli kimseler için kullanılır.

² Mahmil: Osmanlı Devleti'nde her yıl Mekke ve Medine'ye gönderilen âdat, bahşış ve hediyeleri götürmek için düzenlenen sürre alayı.

hepsi birlikte gürültüyü tutturur. Kapı kapı dolaşırlar. Hacca gitmek için yol parası tedarik edecekler. Alayı Tahtakale'nin baklavacı, fıstıkçı ak Araplarıydı. Feslerinde sarık, kiminde kefiye;¹ arkalarında entari.

Konaklardan, evlerden üç, beş kuruş sadaka verilir. Alıp giderler. Bir tanesi mıhlânır. Elinde küçücük bir kudüm, kayışla dum dum vurur. Sadakasını ayrı ister. Ona da on para, yirmi para verilir. Hacca, macca gittikleri yok. Bahane ile para toplamak, hepsi cerrar,² baldırı çıplak heriflerdi.

Kafile ile beraber iki kişi de, hasta tezkeresi şeklinde, üstü çitalı, çitaları örtüler, allı, yeşilli bayraklarla donatılmış, tahterevanımsı bir alâmet taşır. İçinde kılıçlar, kalkanlar vardır. Beş kuruş daha verilince iki Arap kollarını sıvar, karşı karşıya geçer, yine dümbeleklerin, kudümlerin, deflerin ahengiyle kılıç kalkan oynarlardı.

1908 Meşrutiyet'i'nin ilânı senelerine kadar bu akkâmlar her yıl İstanbul'un içini ve havalisini dört dönerlerdi.

(C. I, s. 527)

Alafranga Baloz – İkinci Abdülhamid'in son devrinde Galata'nın meşhur balozlarından;³ Necatibey (Tophane) Caddesi'nde Karaköy'den Tophane'ye doğru giderken sağ kolda şimdiki Tophane Sokağı, o zamanki adı ile Kasaplar Sokağı'nı geçince hemen oracıkta idi. İşleten Yani adında bir Rum idi, bütün balozlar gibi dimdik bir merdivenle çıkılırdı. Yukarısının şekli öbürleri gibi, yalnız fazla olarak bir yanda ufak bir tiyatro sahnesi, önünde beş altı kişilik orkestrası vardı.

¹ Kefiye: Arap erkeklerinin kullandığı, omuzları örtecek büyüklükte, kenarları püsküllü ipek baş örtüsü.

² Cerrar: Zorla para toplayan, kendisine menfaat sağlayan kimse.

³ Baloz: Eskiden ayak takımının ve özellikle gemicilerin eğlenmek, dans etmek üzere gittikleri içkili eğlence yeri.

Buradaki kadınların [sayısı] on, on iki kadar; hepsi de öteki balozlardakilerden hallice, seçme idi. Alafranga balozun müşterileri limandaki Fransız, Rus, Avusturya ve Yunan vapurlarının çarkçıları,¹ kamarotları,² lostromoları³ ve tayfaları idi. Yerlilerden de tatlı su frengi bozuntuları, Beyoğlu mağazalarının Rum tezgâhtarları, uygunsuz takımından şâb-ı emredler,⁴ kokonalar idi. Galatanın diğer balozlarındaki benzerleri gibi yanaşıp başınıza ekşimez, karşıdan kaş göz işaretiyle daveti sezer sezmez masalara gelip otururlardı; orkestra başlayınca polkalar,⁵ mazurkalar,⁶ valsler⁷ oynanırdı.

Türklerden ve kılık kıyafetlilerden de müşteriler çok[tu] fakat bunlar arasında dansa kalkanlar hemen hiç yoktu. Onlar yalnız kadını yanına oturtur, beraber bira içer ve keyif çatardı.

Galata balozlarının en temiz, en patırtısız gürültüsüzü bu Alafranga Baloz idi.

(C. I, s. 576)

Aleko – 1895-1905 yılları arasında İstanbul'un bilardo şampiyonu. Hiç ara vermeden, arka arkaya 400 karambolo⁸ çırptığı söylenirdi. Bilardo meraklılarından kelli felli zatlar Aleko'nun karşısına geçer, saatlerce bilardo oynarlardı.

Müşirlerin en kıdemlisi olarak vefat eden Rumeli kumandanı Lofçalı Derviş Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa da meraklılardan,

¹ Çarkçı: Gemilerde makine bölümünü yöneten kimse.

² Kamarot: Gemilerde yolcuların günlük hizmetlerine bakan kimse.

³ Lostromo: Ticaret gemilerinde tayfaların başı.

⁴ Şâb-ı emred: Henüz sakalı, bıyığı çıkmamış genç.

⁵ Polka: On dokuzuncu yüzyıl ortalarında bütün Avrupa'ya yayılan bir Polonya dansı.

⁶ Mazurka: Polonya'nın Mazurya bölgesinden Avrupa'ya yayılmış olan bir çeşit halk dansı.

⁷ Vals: İki kişi tarafından ağır ve âhenkli bir şekilde döne döne yapılan meşhur bir salon dansı.

⁸ Karambol: Bilardoda ıstaka ile vurulan bilyanın yuvarlanıp kırmızı bilyaya ve karşı tarafın bilyasına çarpması.

Beyoğlu'nda, şimdiki Saray Sineması'nın yerindeki Lüksemburg Kahvehanesi'nden hiç eksik olmaz, bilardonun başından ayrılmaz, Aleko ile bilardo oynardı. Aleko o zamanlar Lüksemburg Gazinosu'nda garsondu, pek yakışıklı, parlak bir delikanlı idi.

(C. II, s. 588-589)

Alemdağı, Alemdağı Korusu – Üsküdarlılar yazın mehtaplarında, ayın on dördüncü, on beşinci gecelerinde, koçlara,¹ öküz arabalarına dolarak; kuzular, dolmalar, helvaları da beraber alarak kafil halinde Üsküdar'dan Kısıklı, Dudullu, Sultançiftliği tarikiyle Alemdağı'na giderlermiş. Yol yukarı, 20, 22 kilometre tutuyor ve saatlerce sürüyor.

Abdülhamid devrinde Kadıköy havalisinde oturanlar, o cihetlere, yani Kızıltoprak, Feneryolu, Göztepe ve Erenköyü'ne yazlığa çıkanlar içinde yine böyle mehtaplarda öküz arabalarına, yaylı muhacir arabalarına dolup yemekle gidenler olurdu. Kayışdağı Caddesi tutulup İçerenköyü'ne varılır, oradan sola kıvrılıp Küçükbakkal köyüne geçilir, Dudullu'nun iki kilometre kadar doğusundan geçilip Üsküdar'dan gelen ana caddeye ulaşıp Sultançiftliği'nden sonra Alemdağı'na varılırdı. Yollar bozuk, berbattı. Aşılırken hey-heyler getirilirdi. Eminlik de değildi; her an birkaç yolkesicinin tecavüzü ihtimali korkusu vardı. Maamafih bu korkuyu göze aldırانlar:

— Kalabalığız, tehlikeyi önleriz! diyenler bulunurdu.

Alemdağı'nda gidilen yer ekseriyetle Taşdelen'di. Daha şafak sökmeden, hava karanlık iken yola çıkılır, yani sıcak basmadan serinlikte yola revan olunur, Küçükbakkal köyüne varıldığı sıralarda ortalık ışımaya başlar, güneşin ilk parıltıları ortalığı yaldızlar, arabalarda sohbetler edilerek, şarkılar, türküler tutturarak ormana varıldı mı keyifler kekâ...²

¹ Koçu: Dört tekerlekli, üstü oda gibi kapalı binek arabası.

² Kekâ: "Keyfimize diyecek yok, oh ne güzel, ne hoş, ne âlâ" anlamında kullanılır.

Korudaki minare yüksekliğindeki ağaçların tepeleri yeşil, filizî, fıstıkî yapraklarla pırlıl pırlıl. Altlarında neftî gölgeler; her taraf serin.

Taşdelen'in suyu da emsalsiz mi emsalsiz. İstanbul'un en nefis suları mâlûm a, Anadolu yakasının memba sularıdır. Karakulak, Göztepe, Taşdelen, Kayışdağı...

Alemdağı'nda en çok gidilen mesire yeri Taşdelen'deki memba, orman içinde zeminden iki üç metre derinlikte, merdivenle inilir çukur bir mahalde çift mecradan akardı. Mecralar taştan birer oluktu. Gûya su bu taş delip çıkmış da adı onun için Taşdelen olmuş.

Alemdağı'ndan Üsküdar'a ve Kadıköyü'ne kadar dört beş saatlik yoldan, öküz arabaları ile hasırlı damacınalar içinde taşınırdı. Üsküdar'da deposu vardı.

Alemdağı'nda yalçın kayalar içinden çıkan Malkuyusu Suyu da leziz sulardan sayılır. Ormanın civarlarına da gidilir, kuzular çevrilir, yemekler yenir, buz gibi suyundan bol bol içilirdi.

Böyle Alemdağı, Kayışdağı, Karakulak, Çamlıca gibi mesirelere yemekle gidişin tetimmatı sırasında beraberde çok miktarda fış sardalyesi, kutu sardalyesi, çiroz gibi tuzlu şeyler götürmek âdetti. Bunlar ortaya konur, tuzu fazlasıyla ekilmiş domates, hıyar salataları da etraflarına dizilir, kuzu, dolma, helva ile gövdeler doldurulmadan evvel bunlara ha babam ha tırpan atılıp, hemen hararet de basıp bardak bardak su dikilirdi.

Alemdağı dolayısıyla hakikî bir hikâye:

Taşdelen civarında, anneannemin babasından kalma, kardeşleriyle müşterek Baltacı Çiftliği'ni, Abdülaziz devrinin Rumeli Kazas-kerlerinden, ehl-i dillîği ve mîr-i kelâmlığı¹ ile meşhur Zeynelâbidin Efendizade Mehmed İmadeddin Molla her yıl kira ile tutar, ektirir, biçtirir, kâr edermiş. Fakat bir kere bile kendisi oraya kadar gitmezmiş, yaptırdığı işi gücü görmezmiş. Zira yollardan, ormanlardan emin değil. Ya birkaç haydut karşısına çıkarsa.

¹ Mîr-i kelâm: Güzel söz söyleyen, düzgün ve zarif konuşan kimse.

— Efendi hazretleri, etrafta zaptiyeler devriye geziyor, kaç yıldır hiçbir vak'a duyulmadı, kimsenin burnu kanamadı, nice beyler, çoluk çocuklarıyla beraber tenezzühe geliyorlar; akşamlara kadar kalıp gece yarıları dönüyorlar; vehme kapılmayın, şeytanın ayağını kırıp bir defa orayı teşrif buyurun; hiçbir tehlike mevcut olmadığını göreceksiniz, bundan böyle sık sık ziyaretle tenezzüh etmiş olacaksınız! demişler.

İmadeddin Molla bir hayli tereddütten sonra yumuşamış:

— Gidelim, bakalım! demiş.

Bermûtad Üsküdar'dan bir öküz arabası tutmuşlar, üstüne çözmelerden tente germişler, içine puflla puflla şilteler yaymışlar. Hazret yan gelmiş. Cadde tutulmuş! Yolda karşıdan bir karartı görse hemen aklı başından gidiyor

— Acaba eşkiyalar mı?.. Ormanda, meşe ağaçlarınının yaprakları hışırdasa:

— Aman uzaktan kurşun mu attılar da yaprakları delip geçti?!

Beraberlerindeki kılavuz, beygirini sürüp önden gitmiş, çiftliktekilere haber vermiş imiş. Zamanlardan hasat mevsimi. Köylüler, rençberler efendi geliyor diye iki geçeli¹ olarak yolun etrafına dizilmiş. Molla bunları karşıdan görür görmez tutturamaz mı:

— Aman çocuklar şimdi dönelim! Vallahi, billâhi, tallahi şimdi buradan döneceğim. İmkânı yok bir adım öteye gitmem de gitmem!

Sebebini sormuşlar; demiş ki:

— Bir alay izbandud, orakları, tırpanları havalanmış; bekliyorlar! Ya içlerinden biri delirdiyse... Elindekini boynuma vuruverip iki bölük ederse?

Yalvarmalara yakarmalara kulak asmayarak gerisin geriye dönüp Üsküdar'a kapağı atınca "Verilmiş sadakam varmış!" diye bir de kurban kestirmiş.

(S. M. Alus, *Onikiler*)

(C. II, s. 591-592)

¹ Geçer: Taraf, yaka, yan.

Çolak Ali Bey
(Resim: S. M. Alus)

Ali Bey (Çolak) – 1890-1900 yılları arasında, kışın Beyoğlu'nda, ramazanlarda Şehzadebaşı'nda, yazın mesirelerde dolaşır bir dilenciydi; bir kolu çolak, dişleri çürük çarık, gayet yılışkan, paşaların, beylerin, hanımların arabalarına sokulur. Kandilli temennahları basa basa tepye damlar; gayet terbiyeliliğe, nazikliğe yeltenir. Erkek, kadın herkesi adıyla sanıyla bilir: “Vay flânca beyimiz! Vay falanca hanımefendimiz, keyf-i âlileri iyidir inşallah. Çâkirinizin âfiyetim Elhamdülillâh berkemâldir” diye lûgatler paralar.

Başında limon kabuğu kadar yağlı fes, boyunda kir içinde yakalık ve kravat, sırtında lime lime bir redingot.¹

Arapkirli idi. Herkes de kendisini severdi. Hemen kuruşu dayar. O da yine yerlere kadar temennaları savururdu. Beylerle hanımlar arasında meyanecilik² de eder, usulcacık haber, mektup götürür, getirir, çeyreği hatta bazan mecidiyeyi cebe atardı. Yani muhabbet tellâllığı da ederdi.

(C. II, s. 626-627)

Ali Efendi Lokantası – İkinci Abdülhamid devrinin son yıllarında ve Meşrutiyet senelerinde İstanbul yakasının en meşhur lokantasıydı. Sirkeci'de, bundan evvelki tramvay durak yerinde idi, şimdi orası hem tatlıcı dükkânı, hem lokantamsı bir yerdir. Ondan âlâ yemek yapanı, ondan temizi yoktu. Rumelili, sîmâ ve şekilce

¹ Redingot: Bele oturan, arkası yırtmaçlı, etekleri bol ve uzun, çift sıra düğmeli resmî erkek ceketi.

² Meyaneci: Aracı.

birbirine gayet benzer iki kardeş tarafından işletilirdi. Resmî dairelerdeki boğazına düşkün kelli felli müdürler, müdür muavinleri, başkâtipler hep orada öğle yemeği yerlerdi. Güveçte piliçli türlü, halis tereyağlı beyaz pilavı, bol cevizli ve kaymaklı elma kompostosu en namlı yemeklerindendi.

Emektar garsonu kıranta, ¹ dızlak ² kafalı, Şişko Nikoli müşterilerce çok sevilen babacan bir Rum'du.

(C. II, s. 658)

Ali Paşa (Horoz) – İkinci Abdülhamid devri ordu erkânından; merkezi İstanbul'da olan Hassa yani Birinci Ordu'ya mensup mızraklı süvari alayı kumandanı ve ferik rütbeliydi. ³ Yıldız'daki cuma selâmlıklarına iştirâk eden atlı ve yaya askerî kıtalara kumanda ederdi.

Horoz Ali Paşa, alayının başında yine böyle bir selâmlıktan dönerken, tam Karaköy'den geçip köprüye vardıkları sırada alayın mızıkası, Namık Kemal'in meşhur

Âmâlimiz, efkârımız ikbâl-i vatandır
Serhaddimize kal'a bizim hâk-i bedendir

şarkısını gürlletmeye başlamış, derhal hünkâra jurnal, Paşa palas pandıras saraya getirilmiş. Müthiş bir tekdirden sonra hânesinde ikâmete memur edilmişti. Evi ve bahçesi, Caddebostanı'nda, şimdiki plajın ve gazinonun bulunduğu yerd. Yıllarca kapıdan dışarı adımını atamamış, ahbab ve tanıdıklarından kimse de gidip onu yoklayamaz olmuştu.

(C. II, s. 688)

¹ Kıranta: Saçına sakalına kır düşmüş, orta yaşlı erkek.

² Dızlak: Dazlak; tepesindeki saç dökülmüş olan kimse.

³ Ferik rütbesi: Eskiden fırka kumandanlarına verilen unvan; ferik-i evvel (korgeneral)lik veya ferik-i sâni (tümgeneral)lik.

Ali Rıza (Sepetçi) – Son orta oyuncularından ve tulûat komiklerinden; Abdürrezzak Kumpanyası'nın başlıca sîmâlarından. Abdürrezzak'ın 1880-1882 arasında oynadığı "Bursalı Leylâ" isimli gülünçlü komedinin (!) on artistinden altısının Türk olduğu o zamandan kalma bir el ilânında görülür. Bu altı Türk: Abdürrezzak, Hamdi, Mukbil, Salih, Mehmed ve bu Ali Rıza Efendiler.

Komik Ali Rıza, o yıllardan sonra, 1908'de Meşrutiyet'in ilânına kadar Abdi, Kel Hasan, Şevki'nin kumpanyalarında, o zamanlar en önce oynaması âdet olan bir perdelik komedyalarda ve kantolardan sonraki beş altı perdelik asıl oyunda komiklik ederdi. Kavuklu Hamdi'nin, Kel Hasan'ın Mama ve Libâde'de oynadıkları orta oyunlarında da "Aptal Adam" taklidine çıkardı. Bu tip, yaradılıştan mankafa ve budala olan şahıstır. Başında limon kabuğu kadar fesi, gözleri alık alık dört yana kayar, salyaları akar, donu koltuklarının altına kadar çekik, ayakları çıplak bir tipti. Kavuklu'nun peşi sıra yürürdü. Ali Rıza bu aptal rolünde bir harika idi; eşi emsali yoktu.

Bu rolü mükemmel başarımlardan biri de Göztepeli Rafet olmuştur.

Sahne hayatının başlangıcından beri "Sepetçi" lâkabını taşıyan Ali Rıza'ya, bu lâkabın, ilk gençlik çağlarında sepetçilik yaptığından ötürü mü yoksa başka bir sebepten dolayı mı verildiği malûm değildir. 1930-1935 arasında İstanbul'da çevrilmiş bir iki yerli filmde de rol almış olan Komik Ali Rıza, İkinci Cihan Harbi başlarında ölmüştür.

(C. II, s. 701-702)

Ali Şamil Paşa – İkinci Abdülhamid devri ricalinden, Üsküdar kumandanı; aslen Kürd, meşhur Bedirhan Paşa'nın oğullarındandır. 1855'e doğru Cizre'de doğmuştur; 1876 Rus Muharebesi'nde, henüz pek genç olduğu halde topladığı Kürd gönüllüleri ile yararlıklar göstermiş, bacağından vurularak aksak kalmış, Abdülhamid'in

takdirini kazanmış, paşalık rütbesini almış, bir müddet sonra da Üsküdar ve civarı muhafızlığına tayin edilerek, büyük şehrin Anadolu yakasında, âdetâ bir ortaçağ derebeyi gibi yaşamıştı. Bedirhanzade Abdürrezzak Bey tarafından Şehremini Rıdvan Paşa'nın vurdurulması üzerine, bütün Bedirhânîler bu cinayetten suçlu tutulmuş, cinayetin Göztepe istasyonunda işlenmesi, Ali Şamil Paşa'nın Üsküdar kumandanı bulunması, bilhassa Şamil Paşa hakkında gazab-ı şâhâneye sebep olmuş, bu meşhur ailenin erkânı her biri bir tarafa sürülürken Ali Şamil Paşa da Trablusgarb zindanına gönderilmişti. 1908'de Meşrutiyet'in ilânı üzerine İstanbul'a geldi ve aynı yıl içinde [bu] büyükşehirde öldü. Cahil fakat zeki, cesur, cüretkâr [ve] mert bir adamdı; fukarâ hâmîsi, cömertliği meşhurdu. O devri görmüş olanlar [onun] hakkında pek çok fıkra naklederler.

Ali Şamil Paşa
(Resim: Nezh)

Üsküdar kumandanı iken beyaz bir atın üstünde, göğsünde nişanlar, elinde gümüş saplı kamçı; peşinde sekiz on süvari zaptiye, etrafı dolaşıp durur, cuma ve pazar günleri, gruptan bir saat, yarım saat evvel, yine maiyetiyle Fenerbahçe mesiresine damlar damlamaz, gayet sert ve yüksek sesle emir basar:

— Paydoos!.. Evli evine, köylü köyüne!..

Bu kumandayı duyar duymaz yaylı arabalarda, paraşollardakiler,¹ trenle gelip de ağaç altlarına oturmuşlar, yani orta ve aşağı tabaka halk, ödleri koparak derhal caddeyi tutup dağılırlar.

¹ Paraşol: Tek atla çekilen, üstü kapalı, yanları açık, dingilsiz asma araba.

Saraya tutkunlar, bu kabillerin mahdumları, damatları, hanımları, kerimleri hiç aldırış etmeyip yine piyasalarına, arabalarında Fenerbahçe'yi fırıl fırıl çevirmeye devam ederler. Paşa bu gibilere göz yumardı.

Bir gün sular karardığı sıralar, Üsküdar'da takım taklavatıyla bermutad devriye geziyormuş. Yüksek rütbeli ve en hatırlı vükelâdan birinin damadı bir paşa da Kadıköy'ün son vapurunu kaçırdığından Tophane'den kayıkla Üsküdar'a geçmeye mecbur olmuş. Üsküdar iskelesine çıkıp bir kira faytonuna binmiş. Kadıköy havalisindeki köşküne gidecek. Geç kaldığı için arabayı hızlı sürdürüyormuş. Şamil Paşa bunu karşıdan görünce yine kumandayı basmış:

— Dur!..

Faytondaki, arabacıya: “Aldırma, yürü!” demiş. Fena halde köpüren Üsküdar kumandanı hemen zaptiyelerden birkaçını dört nala koşturup arabayı önletmiş. Kendi de yetişmiş.

Mevkili, hatırlı damat paşa öfkelenip sert sert bağırmayı tutturunca Ali Şamil sille, yumruk, kırbaç; bir âlâ pastırmasını çıkar-maz mı? Sultan Hamid'den başka kimseden pervası yok. Damat Paşa'nın yakasına yapışmış, bırakmıyor da bırakmıyor. Hem dayağı atmış hem de: “Özür dile, eteğimi öp de öyle salıvereyim” diye ter-ter tepiniyor.

Yanında, kafil ile beraber, 10 yaşında Selâh adında bir oğlu da midillide; çocuk: “Padişah başı için babamın eteğini öpeceksin!” demez mi? Artık bu söze akar sular durur. Dayağı yiyen paşa, üstelik bir de etek öpmüş ve yakasını kurtarmış.

Bu vak'a uydurma değildir; o vakitler ortalığa şâyi olmuş, ağızdan ağıza nakledilerek herkes duymuştu.

Ali Şamil Paşa'nın evi Kadıköy'ünde, Hünkâr İmamı cihe-tinde, tren yoluna karşı idi. Bahsettiğimiz oğlu Selâh aradan çok geçmeden evin bahçesindeki kuyuya düşerek boğulmuştu. Diğer

oğlu Ubeyd Şamil diş doktorudur, muayenehanesi Kadıköy’ünde pazar yolundadır (1946).

(C. II, s. 716-717)

Anadolu Birahanesi – Şimdi hâlâ mevcut ve aynı adı taşımaktadır; İkinci Abdülhamid’in mabeyncilerinden Eğribozlu Ragıp Paşa’nın mülkü bulunan Anadolu Hanı’nın altındaki pasajdandır (1946).

Eskiden bu birahaneyi Valavani isminde bir Rum tutardı ki İstanbul yakalılar buna Balabani derlerdi.

Valavani işinin erbablarındandı; orası Beyoğlu’nun en seçme, temiz; garsonları terbiyeli ve ayağına çabuk birahanelerinden biri-ydi. İçerisinde yeşilliklerle bezenmiş küçük havuzlar, dondurma çağlayanlar vardı. Akan sular şırıldardı. Duvarında guguklu bir saat, saat başı oldu mu “guk, guk!” öter.

Müşterilerde ses sada, patırdı gürültü yok. Herkes karafaki¹ karafaki rakısını, duble duble binasını; tek tük yabancılar şarabını, viskisini, votkasını burnuna değil, ağzına içiyor.

Mezenin âlâsı; han kapısı önündeki işportacıda; karidesin, la-kerdanın gûnası.

İstanbul’da ilk futbol oynayanlardan, Kadıköy takımının meşhur beki “Tahta Perde” adındaki Rum da, kolunda Venedik sepeti, içinde kavrulmuş fındık, tuzlu badem, müşterilerle “tek mi çift mi oynar”, gündelik avaidini² çıkarırdı.

(C. II, s. 801)

Ananiadi (Şişman Yanko) – İstanbul’un ticaret alemi şöhetlerinden; İkinci Abdülhamid devri sonlarından son yıllara gelinceye kadar büyük şehrin namlı bir manifaturacı - tuhafiyecisi;

¹ Karafaki: Karafa; küçük rakı sürahisi.

² Avaid: Gelirler.

kurduğu müessese bu satırların yazıldığı sırada oğullarının idaresinde namılı bir mağaza olarak devam edegelmektedir. Postahane önünden meydancığa giden Yeni Postahane Caddesi'ndedir. İstanbul halkı, bilhassa hanımları “Şişman Yanko” derlerdi. Bu lâkabi, gayet şişmanlığından ötürü verilmişti, boynunun altı gabgablı,¹ göbekli bir adamdı.

Umumî kanaate göre ketenin,² pikenin,³ patiskanın,⁴ mermerşâhinin⁴ en âlâsını o satar; orada bulunan, İstanbul'un bir yerinde, ne Kapalıçarşı'da, ne Bahçekapısı'nda, ne de Beyoğlu mağazalarında bulunur. Sonraları manifaturacılık ve tuhafiyecilik de yapmaya başladı. Abdülhamid devrinde bütün kibar takım, vükelâ ve vüzera familyaları hep onun mağazasından alışveriş ederlerdi. Hele bir düğün, doğum olacaksa, çeyizlik, lohusalık ketenler, mermer şahiler, patiskalar; geline, damada, doğuracak tazeye iç çamaşırları oradan tedarik edilirdi, mağazanın kapısı konak arabalarıyla dolardı.

Oğulları, damatları dükkânda tezgâhtarlık ederlerdi. Şişman Yanko'nun Kadıköy tarafında Selâmi Çeşmesi'nde, Bağdat Caddesi'nde bir köşkü vardı. Yazı orada geçirirdi; çorbacı, balık sevenlerdendi, Çiftelhavuzlar'ın deniz kıyısında mükemmel bir balık kayığı, içinde de kendine mahsus aylıklı iki balıkçısı vardı; her gece denize açılırlar; güneş çıktıktan sonra dönerek sepet sepet mercan, barbunya, tekir gibi nefis balıklar, gelincikler avlayıp köşke taşırlardı.

(C. II, s. 837-838)

Ananyan (Dr. Miralayı Civani Bey) – Pek çok talebe yetiştirmiş, zarafeti ve tatlı dili ile kendisini herkese sevdirmişti. Dili ağdalı bir Ermeniceye fazla çalar, hastalarına karşı gayet samimî ve

¹ Gabgab: Çenenin alt kısmı, çene altındaki ikinci gerdan.

² Pike: Üzerinde kabartma desenler meydana gelecek şekilde dokunmuş pamuklu kumaş.

³ Patiska: Pamuktan dokunmuş ince, düzgün bez, patis.

⁴ Mermerşâhi: Tülbentten kalın, patiskadan ince bir cins beyaz bez.

müşfik davranır, tuhaf fıkralar anlatır, ilk çağrıldığı bir evden dahi kırk yıllık bir dost tesiri bırakıp ayrılırdı. (1946)

(C. II, s. 838)

Anastas (Ferace Terzisi) – İkinci Abdülhamid devri sonlarında 1892 senesine kadar yaşmak, ferace modası devam etmiş, sonra yasak edilmişti.

İstanbul'da kibar hanımefendilerin en baş ferace terzisi bu Anastas Usta idi; dükkânı Kapalıçarşı'da, Kürkçü Hanı'nın kapısının karşı tarafında idi. Kıranta bir Rum; bodur bir oğlu, dalyan gibi de bir gelini vardı. Feraceyi o keser, hanımlara provasını da gelini yapar, pek çok para kazanırlardı. "Anastas'ın makas ve dikişi üstüne ferace yaptırılmaz." denilirdi.

Kumaşı kendinden olmak üzere ağır bir feraceyi on, on iki liraya mâl eder, yalnız el emeği üç dört liradan aşağı almazdı.

(C. II, s. 838)

Anastas (Kız) – Bir İstanbul kopuğudur; tulûatın son devrinde sahneye çıkmış oyuncu komiklerdendir. Mütareke senelerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Şehzadebaşı, Kuşdillerindeki Komik Naşid'in Fahri'nin, Dümbüllü İsmail'in tulûat tiyatrolarında oynamıştır. Gözleri şaşı bir Rum genciydi. Bir Rum kokana ile beraber varyete¹ numaralarına çıkıp tangolar, apaş dansları oynar; sonra kadın kıyafetine girip fistan giyip, pudralar, alıklar içinde tek başına yine numaralar, danslar yapardı. Rollerine gayet muvaffak olur, çok alkışlanır, onu sahnede ilk görenler erkek olduğuna ihtimal vermiyip kadın sanırlardı.

Ahlâksızlık ve küstahlığının neticesi olarak hudut dışına çıkarıldı ve memleketimize dönmesi yasak edildi.

(C. II, s. 838)

¹ Varyete: Şarkı, dans, hokkabazlık, akrobasi vb. birbirine bağlı olmayan çeşitli oyun ve numaralardan meydana gelen gösteri.

Anbarlı Çiftliği – Küçükçekmece gölünün ağzından altı, yedi kilometre kadar ileride, deniz kıyısındadır. İstanbul civarlarına, bildircinin pek çok düştüğü ağustosun on beşinden kasımın kırkinci gününe kadar geçen müddette Anbarlı; avcılar, ava meraklı beyler ve efendilerle dolardı.

(C. II, s. 840)

Anber Dudu – 1908'den evvel ve Meşrutiyet, Umumi Harp ve Mütareke senelerinde, Bayram Sokağı'nda, Yeşil Sokak'a sapılan köşedeki 11 numaralı evde umumhanecilik etmiş bir Ermeni kadınıdır.

Evi Bayram Sokağı ve Yeşil Sokak'taki birkaç umumhanenin en müşterisi çok olanı, en rağbet göreni idi.

Dudu oldukça yaşlılığına rağmen gayet şen, alaycı, hazır cevap ve misafirlerinin kıratına göre davranmayı, nabzına göre şerbet vermeyi bilenlerdendi.

Beyoğlu'nda gezip tozan takım birbirlerine takılırlar:

— Anber kokuyorsun! Maşallah maşallah!.. derlerdi.

Gözü tutmadığı kimselerle, gayet nazikâne:

— Evim kompedir, yarın akşam teşrif et ciğerim! diye ağız yapar; gözü tuttuklarına yavaşçacık:

— Arkâ sokağa dolan! der, mutfığın daracık ve alçacık kapısından içeri alırdı.

(C. II, s. 841-842)

Angurya Çiftliği – Anbarlı civarında idi. Sadrazam Büyük Reşid Paşa ve meşhur avcılardan Necmeddin ve Velîyüddin Beyler bu çiftliğin sahipleriydi. 1885'ten 1895'e ve daha sonralara kadar Angurya Çiftliği, İstanbul'a bildircin akınında ava meraklı beyler, hatta paşalarla dolardı. Rütbeli ve mevkili zevattan, Babîâli ricâlinden pek çok kimseler, başta o tarihte İstabl-ı Âmire müdürü ve

ferik pâyeli Keçecizade İzzet Fuad Paşa olmak üzere orada birleşirler, gecelerce kalır, sabahleyin alaca karanlıkta ava çıkarlar, akşam dönüp geceyi, o günkü avcılıklarına dair sohbetler, geçmiş günlere ait avcılık hikâyeleriyle, neşeli, keyifli günler geçirirlermiş. Sultan Hamid'in, her ne sebeple olursa olsun beş on kişi[nin] bir araya toplanmasından; hayatı, tac ve tahtı aleyhine kalkınmalardan vehmi ve korkusu, bütün toplantılar ahbablıklar gibi bu âlemlere de sed çekmiş, sonraları gerek Angurya Çiftliği'ne, gerekse Anbarlı köyüne rütbeli kimselerden ayak atan kalmamıştı.

(C. II, s. 861)

Anika – İkinci Abdülhamid devrinin ortalarına rastlayan yıllarda alüfteliği, maceraları, türlü türlü vakalarıyla tanınmış yosmalardan; aslı Karadenizli Rumlardandı. Dilberliğinin üstüne uyar yokmuş. Gayet de sesi gür ve güzel, üddaki mızrabı eşsizmiş.

Karadeniz kıyısındaki şehirlerde, Trabzon'da, Samsun'da, Sinop'ta, hatta Ereğli kasabasında, onun üzerine çıkarılmış şu türkü, 1900-1901 yılları arasında halkın ağzından düşmezdi:

Anikam al üdunu çal bakalım
Bir taraftan da keyfe çıkalım
Çalgı bitsin Anikam yan yatalım

Şakrak, curcunalı bir türkü, daha doğrusu bir raks havasıydı. Anika'nın çeşitli maceralarını anlatırlardı: Karadeniz delikanlılarından gönül kaptıran kaptırana. Dağa kaçırmışlar. 1908 Meşrutiyet'in ilânı akabinde *Tanin* gazetesini çıkaranlardan *Büyük Türk Lûgati*'nin müellifi Hüseyin Kâzım merhumun babası Kadri Bey, Trabzon valisi iken etrafa zaptiyeler salmış, Rum dilberini haşarılardan elinden kurtarmış. Nihayet Anika İstanbul'a kapağı atmış. Buranın sefâhet âlemlerinde de şöhretlenmiş. Kibarzadeler, mirasyedi beyler meftunu.

Dost tutanlar, elmaslarla donatanlar, yoluna avuç dolusu para harcayanlar sayısız. Lüks kira faytonlarına sandallarla yan gelip

Kâğıthane, Göksu [ve] Sanyer’de sular gezintilerinde, piyasalarında eğlenip zevk sürmede. Bu “gel keyfım gel” ömür sürüşün, debdebe tantanaların hepsine tapıyor. Gönül bu ya, gayet yakışıklı bir gence sevdalanıyor. Delikanlı cebi delik, külhanbey güruhundan fakat onunla beraber yaşasın da karı her şeye razı.

Delikanlı, Kasımpaşa’da, Kulaksız’daki evine götürüp kapatıyor. Ardından, usûlü dairesinde, Şeyhülislâm kapısına başvuru müslüman ediyor; adını Hâdiye koyuyorlar. Nikâhları yapıp meşru karı koca oluyorlar.

Geçinecek paraları kıt, çok darlıktadırlar. Hâdiye Hanım mü-kemmel iskambil ve kahve falına bakarmış; bakıcılığa kalkışıyor. Civarlılardan derken, İstanbul’un her tarafından koşan koşana; falına baktıran baktırana. Kuruşlar, ikilikler, çeyrekler yağmada. Yosmanın eski körpeliği biraz geçmiş ama gelişmiş, bir kat daha dilberleşmiş. İstanbul’daki ilk göz ağırlarından bir mirasyedi bey, Kasımpaşa’da bakıcılık ettiğini duyunca seğirtiyor, kancayı takıyor:

— Şu ipsizden kaç, boşan, seni nikâhla alacağım; konaklarda, köşklerde,yalılarda yaşatacağım!

Kadın, külhanbeyi kocasının boşuna yere kıskançlıklarından, fena muamelelerinden, dayaklarından bizar; çektikleri canına tak demiş. Tam evden kaçacağı esnada, bir müddettir karısının hâinden şüphelenen, tetikte, kollamada olan bıçkın, ansızın bastırıyor.

Kavga, gürültü; Anika:

— Artık senin gibi beş parasız, sarhoş belalı herifle yaşayamayacağım, deyince, beriki hemen bıçağına yapışıp yedi sekiz yerinden vurarak kadını öldürüyor.

(C. II, s. 862)

Antika Talyan – Tulûat tiyatrolarında kullanılan tâbirlerden. Oyun, komedi [veya] dram olup da sahne bir kont veya baron şatosunu tasvir ediyorsa o kont, baron, ahabpları, uşakları “Antika

Talyan” adı verilen kıyafete girerlerdi: Sırtta dapdaracık, bazan arka eteği çifte kuyruklu, siyah ceket, beyaz yelek, kısa, tene yapışık beyaz pantolon, dizlerden aşağı siyah çorap...

(C. II, s. 880)

Antoine (Andre) – Fransız aktörü, tiyatro adamı; İstanbul Şehir Tiyatrosu’nun temeli olan Darülbedayi’nin ilk teşkilâtını yapan ve İstanbul’da maalesef faaliyetine devam edememiş bir Tiyatro Mektep - Akademisini açan sanatkâr idareci. 1857’de Limoges’da¹ doğdu; dokuz yaşında öksüz kaldı, dul anası ve kardeşleriyle Paris’e geldi. Sahne hayatına pek genç yaşta iken heves etmiş fakat ailesini geçindirme kaygısıyla başka sahalarda çalışmış, tiyatroya girebilmek için bazan figüranlar arasına, bazen de para ile tutulan alkışçılara karışmıştı; ve geceli gündüzlü eline geçirebildiği tiyatro eserlerini okumuştı; ve tanıştığı aktörlerle bazen sabahlara kadar eserin sahneye konuş sanatı üzerinde münakaşalara katılmıştı ve otodidakt² olarak zamanının bir tiyatro müceddidi olmuştu.

1887’de “Serbest Tiyatro = Théâtre Libre” adı ile küçük bir sanat topluluğu kurdu. Biletlere yapıştırarak damga pulu parası dahi bulunmadığı için ilk müşterilerini davetiyelerle topladı ve bu davetiyeleri sanat muhiblerine kapı kapı dolaşarak bizzat dağıttı. Hiç tanınmamış muharrirlerin sahneye koyduğu realist eserleriyle Fransız Tiyatrosu’na öylesine yepyeni bir hava getirdi ki Théâtre Libre ağır fakat emin bir muvaffakiyete doğru yürüdü. Yıldan yıla seyircisi ve taraftarları arttı; yetiştirdiği genç muharrirler ve aktörlerle yeni bir çığır açıldı; on sene sonra da Paris’te kendi yeni binasında bir “Artuvan Tiyatrosu= Théâtre Antoine” kuruldu.

Bir müddet sonra da, 1906’da devlet tahsisatıyla çalışan Odéon Tiyatrosu’na müdür tayin edildi. Fakat André Antoine’ın sanatkâr

¹ Limoges: Fransa’da bir şehir.

² Otodidakt: Herhangi bir usta, hoca veya öğretmen rehberliği olmadan gerçekleştirilen eğitim şeklidir, kendi kendine eğitim.

André Antoine
(Resim: Nezih)

hüviyeti o kadar kuvveti, sanat endişesi o derecede coşkun idi ki sahneye koyduğu eserlerin mükemmeliyeti için hiçbir masraftan kaçınmazdı, dolayısıyla fevkalâde rağbet gören tiyatrosunun geliri, giderini karşılayamaz oldu, 1913'te Odéon müdürlüğünden çekilmek zorunda kaldı. Bu sıradadır ki kendisiyle Paris'te tanışmış olan İstanbul Şehremini (Belediye reisi) Cemil Paşa'dan (Cemil Topuzlu) bir teklif mektubu aldı.

Cemil Paşa, İstanbul'da bir konservatuvar kurmak istiyordu, bunun da ancak bir ecnebi tiyatro adamı tarafından tahakkuk edilebileceği kanaatinde idi. Antoine, Cemil Paşa'nın hususî ve şehremanetinin resmî tekliflerini derhal

kabul etti ve İstanbul'a geldi. Mevcut İstanbul tiyatroları üzerinde tetkiklerini yaptı ve şu kanaate vardı:

Konservatuvardan evvel Garb'daki sanat müesseseleri arasında Türk tiyatrosunu kurmak ve onu besleyecek bir Sahne Mektebi Akademisi tesis etmek lâzımdı. Raporu kabul edildi ve 1914'te "Dârülbendâyi-i Osmanî" adı ile ilk [Türk] tiyatrosunun temeli atıldı; André Antoine'da tiyatro müdürlüğüne tayin edildi. Konservatuvar, şimdilik bu tiyatronun bir musiki mektebi olacak, aktör ve aktiris yetiştirmek için de ayrıca mektep açılacaktı. Sahneye konulacak eserleri seçmek için de bir heyet-i edîbe kuruldu.

Mektep binası olarak Şehzadebaşı'ndaki Letafet Apartmanı seçildi ve gazetelere bir ilân verilerek talebe kaydına başlandı. Kadın ve erkek 197 kişi müracaat etti, yapılan imtihandan sonra da bunlardan ancak 63 genç kabul edildi. Tiyatro mektebinde okunacak dersler: Konuşma, sesi söze ayarlama, manzume okuma sanatlarıyla

Türk edebiyatı, Türkiye tarihi ve sahne tekniği idi. Derslerin müallimleri de tayin edildi. Fakat o sırada Türkiye Almanya'nın yanında Birinci Cihan Harbi'ne girdi ve André Antoine memleketine dönmek mecburiyetinde kaldı. Gazetelerde:

“Ahvâl-i hâzıra-i fevkalâde ilcâsı ile Dârülbedâyî derslerinin tasnifi ve mektebin küşadı ilân-ı ahîre kadar talik edilmiştir.” diye, bir ilân verildi.

Fransa'ya dönen Antoine ömrünün son yıllarını tiyatro münekkitliği ile geçirdi; İkinci Cihan Harbi sonunda 1943'te, 87 yaşında öldü.

(“Antoine”, Türk Ansiklopedisi [*İnönü Ansiklopedisi*], C. III, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1971, s. 132-133; S. M. Alus'un notları) (C. II, s. 881-882)

Antranik (Hakkâk) – İkinci Abdülhamid devrinde resimli gazetelere, mecmualara, bazı kitaplara şimşir üzeri klişeler oymuş, matbuat âlemine büyük hizmetler görmüş bir Ermeni sanatkârdır. Ne kadar yazıktır ki, hayatı hakkında malûmat edinilemedi.

(C. II, s. 882)

Apukurya Maskaraları – İstanbul'un Türk ve müslüman halkı, Apukurya deyip dururlar, şehirdeki Rumlar ise Apekriya derlerdi. En doğrusu Apakreas veya Apekreas'dır. Şubat ayına rastlar. Rumlar Karnaval mevsimi addederler.

Apukurya üç hafta sürer. İlk haftasının adı Kreatini, yani etlidir, üç hafta sonra perhize gireceği için et ve etli sebzeler bol bol yenir; ikinci haftanın adı Tirini her türlü yenilir; üçüncü haftanın ismi Stridia, yani istridyeli, istridye ve deniz mahlûkatı yenilir.

Apukuryanın sonu daima pazartesi gününe rastlar. O güne Katari Lefteri derler; o gün meşhur Tatavla panayırı olur, ertesi gün ortodokslar “Büyük Perhiz”e girerler, 40 gün sonra da Büyük Paskalya başlar.

Apukuryanın devam ettiği üç hafta Beyoğlu'nda Rumlar, tatlı su frenkleri, kadınlı erkekli, maske takarak, yüzlerini unlara, kırmızılara boyayarak, "Maskara (Maskara-metos)" olurlar, acayip kıyafetlerle, önlerinde laterna, zurna, çifte nâra, kafil kafil; oynaya zıplaya Beyoğlu sokaklarında dolaşırlardı. Bu curcuna gece yarılarına kadar sürerdi. Şimdi Saint-Antoine Kilisesi'nin yerindeki Konkordiya, şimdi Şark Sineması olan Odeon Tiyatrolarında yine böyle maskeli, curcunalı balolar verilir maskara kılıklı kafileler de oralara dolardı.

(C. II, s. 891-892)

Arap Halayıklar, Arap Bacılar – Otuz beş, kırk yıl evvel İstanbul'da pek çok siyahî Arap halayıklar vardı. En büyük konaklardan tut, üç odalı evlere kadar her yerde mevcuttu. Hacca giden, Yemen'e giden, Trablusgarb'a giden, hasılı Afrika'ya civar her memlekete giden, dönerken hiç değilse bir Arap kızı getirir, ev işlerini öğrenince halayık olur, yaşlanınca ona "bacı" denirdi.

Eve adımını attığı gün: Aman ne kara böcek, ne güzel boncuk! diye bağra basarlar, başına kırmızı namaz boyaması sararlar, kulaklarına mercan küpeler takarlar, sırtına ateş alı entari giydirirler.

Artık gördürülmedik hizmet, çektirilmedik mihnet kalmazdı. Kırk Arab'ın aklı bir incir çekirdeği doldurmaz meseline herkes âmennâ demiş. Hakikaten de akılları hiçbir şeye ermez. Hele he-saba, kitaba:

— Altmış para mı çok, üç kuruş mu? desen:

—Altmış para! diye cevap verirler.

Cefakeş olmalarıyla beraber içlerinde artık tahammülü tükenenler, canına tak deyip evden başını alıp gidenleri olurdu; bohçasını koltuğunun altına alır, usulcacık caddeyi tutar. Bir müddet orada burada dolaşır, tanıdıklarına bir kısmet yani koca bulmalarını yalvarır, kocanın da Arab'ını değil, ilâki beyazını, hatta sarışınını

isterdi. Yahut da aylıklı bir kapı ısmarlardı. Bu işe zaman, beklemek lâzım. Gûya pişman olmuş gibi bohçası koltuğunda, muvakkaten eve döner ve günleri sayar.

Halbuki başına buyruklardan değil. Küçük gelmişse, memleketinde onu köyünden kaçırın esirci Arablara, büyükken satın alınmışsa İstanbul'daki esircilik eden erkeklere ve kadınlara avuç dolusu para sayılmış. Sekiz on liradan tut, yirmi, otuz liraya kadar tıkr tıkr verilmiş; daha da azad edilip azad kâğıdı eline verilmemiş. Misk gibi esir.

Hanımları merhamete gelirse —ki ekseriya gelirlerdi— kabul edip alırlar, inatçı takımından iseler esirci evine dayarlardı. Esirci de onu başka kapıya satardı.

Azad olmuşların da ikide bir evden kaçıp yine gerisin geriye geldiği vâkiydi. Hanımları yine öfkeliilerden ve artık ondan sıdıkları sıyrılmışlardan ise artık eve ayağını sokmazlar, ortada kalır, boğaz tokluğuna hizmetçiliğe, biraz beceriklisi, üç mecidiye aylıkla el kapısına aşçılığa giderdi.

Böyle bohçasını koltuklayıp gide gele bir kısmet bulanı da olur, gümrük hammalı, kundura boyacısı, at sürücüsü, kahveci, arabacı makulelerinden birine varırdı.

Çoğu, yanlarında büyüdüğü, ekmek yediği, biraz da sevgi gördüğü aileye sadık ve yâr çıkardı. Çocukları kucağında büyütür, bebekleri beşikte sallar, kirli bezlerini yıkar, tazelere, baskı olur, bu gi-dişatta yaşlanır, gözlerine tavuk karası iner, bacaklarını romatizma kaplar yetmişinde, sekseninde son nefesini verirdi.

Evlere şenlik bazan da efendilerinin ard arda ahreti boylayacağı tutar. Bacıcağız kimsesiz, ortada kalır. Böyleleri hamamlarda, seyirlerde, düğün evi kapılarında dolma veya susam helvası satarak nafakalarını çıkarırlar, kımıldamaya mecâli kalmayan, gözleri görmemeye başlayanlar köşede bucakta avuç açıp dilenirler, sokaklarda sürüne sürüne son nefesini verirdi.

Arap bacıların Rumî mayısın birinde kendilerine mahsus bir günleri, âdetâ bir nevi bayramları vardı. O gün semtlerine yakın olan kırlara çıkarlar. Üsküdar tarafındakiler Büyük Çamlıca'daki Çilehane Tepesi'ne; İstanbul cihetindekiler Bayrampaşa, Veliefendi, Çırpıcı çayırlarına; Kasımpaşa'dakiler de, Okmeydanı'na, Kâğıthane'ye.

Arap bacılar takım takımdı. On, on beşinin bir kolbaşı vardı. Kolbaşıları onların âmiri makamında, aşçılıkta, işçilikte çalışıp çapalayıp biriktirdikleri parayı her ay başı kolbaşıya götürürler, bulundukları kapıda gizlice aparıp bir köşeye sakladıkları yağ, pirinç, sabun, şeker gibi şeyleri de ona peşkeş çekerler. Binaenaleyh kolbaşının dört başı mamûr. Bir mayısı, iplerle çekerler, üçü dördü bir araya galip saatlerce parmaklarıyla hesap ederler. Nihayet beklenen gün gelir. Her kolbaşı avanesini toplar, arkasına takar, kırları boylar. Çayırlara yayılırlar, zevk ve safa, ahenk başlardı. Çalgıları darbuka; zilsiz "ganga" denilen demirden, simit şeklinde, üstü halkalı, büyücek iki çember. Bu çemberler birbirine vuruldukça halkalar ses çıkarır ve tempo vurur.

Değirmi olup yere otururlar, evvelâ kolbaşı tutturur, ardından maiyeti ona uyar. Hep bir ağızdan, kendilerine mahsus zenci türküsüne başlayarak, saydığımız âletleri de iştirâk ettirerek curcunaya koyulurlar:

Lali laililali, ari dungo
Kurinin bubi, ari dungo
Şimdim tino, ari dungo

"Ari dungo" nakarattır ve hep birlikte söylenir.

Bu âhenk devam ededursun, bir taraftan da kır çiçekleri toplarlar, başlarına göğüslerine takarlar, demetler yaparlar, dere içindeki sazlardan külâhlar örüp kafalarına geçirirler.

Böyle bir seyrana kuru kuruya gidilmez ya. Kuzu, yalancı dolma, helva gibi yemekler; türlü türlü yemişler; kahve takımları da götürürler. Yemekler tıkabasa veriştilir, yemişler yenir, kahveler içilir;

çayırılar, çimenler üstünde yuvarlanılır; taklaklar, kahkahalar atılır; yine türküler, fasıllar geçirilir.

Arap bacıların böyle muayyen günleri olduğu âlemce malûm. Herkes seyrine koşar, uzaktan temâşâ ederdi.

Aralarına yabancı kimseyi almazlardı. Biraz yaklaşıacak ol, ak gözler evinden fırlar, koca dudaklar açılır, otuz iki diş gıcırda. Küfürün bini bir paraya. Aldırmayıp sokulursan kolbaşı:

— Açılın oradan bakayım! diyerek yanındaki uzun sıırığı yakaladı mı, mızrakla hücumla kalkışan vahşiler gibi davranır, yanındakiler de kunduralarını çıkarır çıkarmaz, kafa budur diye fırlatırlar. Daha gözleri kızdı mı saldırıp alta alırlar, yumrukları vura vura tekmeleri ata ata, ısıra ısıra didim didim didiklerler.

Arap bacılar babalı olurlardı. Biraz öfkelenildi mi babaları tutardı. Bir Arap bacının babası tuttu mu o artık Beni Âdemden bir kimse değildi. Ne insana benzer, ne hayvana, ne deliye, ne sar'alıya. Kudretin ibreti.

Çoğunun babası seyrek tutar, hafifçe geçer; bazısınınki de ortalığı allak bullak ederdi. Araplar baba tutmayı evin içindekilere gözdağı makamında kullanırlardı.

Her emektarı, açıcıyı, halayığı öyle gelişi güzel azarlamak; kafasına terlik, suratına muşta, gösüne yumruk vurmak herkesin harcı değildi. Maazallah yer yerinden oynar, bütün mahalle halkı pence-relere üşüşürdü.

Arap önce bir köşede taş kesilip çehreyi asar. Laf söylersin, cevap vermez, dürtersin kımıldamaz, gittikçe hiddeti artar. Kendi lisanında mırıldanmaya, durmadan kafasını sallayarak gözlerini açıp yumumaya, ardından höygür höygür höygürmeye başlar. Ne evin büyük beyi, ne büyük hanımı, yanına kim girse umurunda değil.

Birden bire gümbedek kendini yere fırlatır. Korkunç sadalar çıkarmaya girişir. Dana böğürmesi, köpek uluması, canavar bağırması kaç para eder?

Vücudunu yerden yere atar, kuzu kuzu yürürken, rahvan, tırıs, dört nala oradan orayı dolaşır. Ağzından salyalar saçarak, boyun kemiğini kütür kütür kütürdeterek, başını fırıldak gibi bir yandan bir yana çevirir, “gooo!” diye gırtlğından boğuk, korkunç sesler çıkarır. Zenci diliyle bir sürü çakıl çukul heceler sayıklar. Saatlerce bu cezbe sürüp gitmede.

Bulunduğı odanın kapısı dışarıdan kilitlenmiş. Ev halkının gözü anahtar deliğinde, tahta budaklarında. Mevsim yaz, vakit de gündüzse odada mangal, lamba bulunmadığından yürekler bir derece rahattır. Ya kış yahut da gece olaydı hangi babayiğit odaya girip mangalı, lambayı çıkaracak?

Bacı azdıkça azar. Kendinden geçmiş, ağzı köpükler içinde, gözleri kan çanağı, bedeni çeki taşı, parmakları kerpeten, ayakları balyoz. Odanın içinde çöp çöp üstünde kalmamış. Bardak, tabak, çanak çömlek, konsolun üstünde fanuslu saat, büyük beyin tükürük hokkası, büyük hanımın saç boyası, küçük hanımın düzgün şişesi, damat beyin nasır ilâcı şangır şungur yerlerde. Sigara sehparlarına oturup çatır çutur kırmalar; duvardaki “Ya Sabûr” levhasını param parça etmeler.

Felâketin felâketi odadaki mangaldır. Mübareğın ateşten de pervâsı yoktur. Daha hırsını alamadı mı elini daldırıp en iri ateşleri avuçlar avuçlamaz haydi ağzına. Sanki ateş değil de baklava lohusa şekeri, tarçınlı akide.

Ev halkı bucak bucak kaçmışlar, kimi gusülhaneye, kimi kömürlüğe kimi tahtaboştan erik ağacının tepesine saklanmışlardır.

Bacının ateşi biraz tavsayınca şamatayı yavaş yavaş gevşetir; sesi, sadası kesilirdi.

Şu hikâyeye de meşhurdu: Eski paşalardan birinin cariye-leri içinde gayet azılı bir Arap halayık varmış. İkide bir babası tutarmış. Ev halkı bu halinden bîzâr. Bir gün Arap yine

ortalığa duman attırmaya başlayınca bu sefer de paşanın babası tutmuş. Gümüş saplı fil kuyruğu kırbacı kürkünün içine saklayıp halayık odasında soluğu almış. Arab'ın gözleri dünyayı görmüyor, ortalığı tarumar ediyor. Paşa: “Ya Settâr!” deyip kırbaça sarılmış:

— Bir daha baban tutacak mı, tövbe mi bakayım fellâh! diyerek pestilini çıkartırken de Arab'da feryatlar:

— Tövbe, tövbe! Gâvurdum, müslüman oldum paşacığım!..

(C. II, s. 951-953)

Arabis – Tulûat tiyatrolarında feeri¹ denilen oyunlarda bir Arap - Şarklı tipinin değişmez kıyafetine verilmiş isimdir. Fransızca “arabesque = arabesk”den bozma olacaktır; başta omuzlara kadar düşen kefiye, şâkûlî² yollu kumaştan entari, belde şal veya şal taklidi kuşak, üstünde harmâniye,³ ekseriya çığlak ayağa geçirilen sahtiyan pabuç;⁴ bazen bir cenbiye = bıçak tiyatronun gardrop = sandığında “arabis” bohçasını tamamlamış olurdu.

(S. M. Alus'un notları)

(C. II, s. 954)

Araski Hanım – Aktris, Benliyan Kumpanyası'nın ve daha sonraki bazı kumpanyaların ve Cemal Sâhi Operet Kumpanyası'nın başkadın rollerini oynamış, primadonnalık⁵ etmiş Ermeni sanatkârlarından ses, yüz güzelliği ve vücut yapısı düzgünlüğü ile büyükşehrin o

¹ Feeri: Fransızca féerie; perili oyun, doğaüstü olayların muhteşem dekorlar arasında gösteren, kahramanları cin, peri, dev vb. hayali varlıklar olan tiyatro eseri.

² Şâkûlî: Yer çekimi doğrultusunda olan, düşey.

³ Harmâniye: Bütün vücudu kaplayan uzun, kolsuz üst giyeceği, etekleri geniş, kolsuz bir nevi palto, pelerin.

⁴ Sahtiyan pabuç: Tabaklanarak cilâlanmış ve boyanmış deri, özellikle keçi ve dana derisinden yapılan ayakkabı.

⁵ Primadonna: Operada baş kadın rolünü oynayan oyuncu.

devirlerdeki sanat mahfillerinde büyük şöhretlerden idi. Bu notların yazıldığı sırada sağ idi. Hayatı hakkında fazla bir bilgi edinilemedi (1946).

(C. II, s. 964)

Ârif (Komik) – Galata’da Avrupa ve Amerika tiyatrolarından yetişmiştir. Önce oralarda kendi idaresinde tulûat kumpanyası kurarak oynamış, sonra Direklerarası’nda, yazın Kuşdili’nde, Boğaziçi’nde arasına oyunlar oynamıştır.

(C. II, s. 980)

Ârif Bey (Çerkes) – 1900 yıllarında, Beyoğlu’nun en tanınmış kaldırım kabadaylarından ve meşhur Fehim Paşa’nın adamlarından. Beyoğlu’nda tabanca ile vurup öldürdüler. Onun katli o zaman Beyoğlu zabıtasını hayli telaş ve velveleye düşürmüştü.

Küçük kardeşi Ziya, Mahmud Şevket Paşa kâtillerindendir. Bunlar şehremini civarlı Hasan Kaptan denilen bir adamın oğulları idi.

(C. II, s. 985)

Ârifi Bey – Elli yıl kadar evvelki İstanbul’un meşhur simalarından; Galatasaray cimnastik muallimi ve idmancılar şeyhi meşhur Faik Hoca’nın biraderi; genç yaşında gecesini gündüzünü felsefe kitapları okumaya hasretmiş, “Fikrime yepyeni metodlar, nazariyeler doğacak. Felsefede büyük bir inkılâp yapacağım” diye tutturmuştu. Hısım akraba, eş dostla hiç temas etmez, odasına çekilip yapayalnız düşüncelere dalar, bazı akşamlar Beyoğlu’na kadar yayan çıkarak, bir yere girmeden, bir yerde oturmadan, kimse ile bir tek laf etmeden babasının konağına dönerdi. O konak, şimdi Vatan Matbaası ve İdarehanesi’nin bulunduğu binadır.

(C. II, s. 1006-1007)

Ârif'in Kahvesi – Asrımızın başlarında, Divanyolu'nda, büyükşehrin en namlı kahvehanelerinden biri idi ki bu satırların yazıldığı sırada, Sıhhat Müzesi'nin karşısına düşer, yerinde kış mevsimlerinde, ya mükemmel bir incesaz veya meddah yahut karagöz bulunurdu.

Resmî dairelere yakınlığı dolayısıyla kalemlerde müdür, müdür muavini, başkâtip, mümeyiz gibi yüksekçe pâveli kâtip beyler pek rağbet ederlerdi. Mütareke senelerinde İstanbul'a akın eden Beyaz Ruslar İstanbul yakasında ilk barı orada açtılar. Haraşolara¹ servis, konsomasyon, dans yaptırıldılar. Tombala, kara fatma yarışları ile çok kimseyi soyup soğana çevirdiler.

(C. II, s. 1007)

Arkadi Gazinosu – İkinci Abdülhamid devri sonlarında Galata'da bu isimle anılan sokak üzerinde, Galata'nın eski hovaralık âlemlerinin pek namlı bir içkili yeridir. İstanbul'da tombala kumarı ilk defa bu gazinodan başlamıştır ki 1918 Mütareke senesinden sonra İstanbul'a sığınan Beyaz Ruslar, içkili yerlerin müşterileri için pek eğlenceli, sahipleri için de pek kârlı olan bu tombala kumarını Galata ve Beyoğlu'nun hemen bütün bar ve gazinolarına yaymışlardı. Arkadi Gazinosu sonraları kahvehaneye çevrilmiştir; bir ara eski komiserlerden Arap Enver tarafından işletilirdi.

(S. M. Alus'un notları)

(C. II, s. 1012)

Arziye Hocahanım – İkinci Abdülhamid devri sonlarında namlı bakıcılarından; Üsküdar'da Toygartepesi'nde otururdu. 40 yıl evvel, kırk beş elli yaşlarında, kısa boylu, şişman, iğreti dişli, gözleri arada şehlâlaşarak kayar bir kadındı. Evlâtları çoktu. Zabit oğulları, yüzbaşı, kolağası rütbesinde damatları vardı.

¹ Haraşo: Rus kadını.

Bütün büyük konakları köşkleri dolaşır, adımını atınca izzet ve ikramlarla karşılaşılır, baş sedire oturtulur, hanımefendiler senli benli konuşurlardı.

Üfürükçülüğü, büyücülüğü yok[tu]; yalnız bakıcılık ederdi. Çıkınından beşyüzlük tesbihi, saplı tütsülüğü ve küçük bir kutudaki dolama baharını andırır tütsüyü çıkarır, çanağa ateş koydurur. Bakacağı kişiyi karşısına oturtup adını, babasının, anasının adlarını sorduktan sonra ateşe bir tutam tütsü atarak, tesbihi çeke çeke, gözleri havada, söyler dururdu:

— İşte Rüküş geldi. Hali bir acayıpcene; besbelli senin üstünde bir ağırlık var, nazara gelmişsin.

— Aman aman aman, Rüküş çırpınıyor. Ayol sana ne büyü yapmışlar, ne büyü! Tevekkele mi aklın fikrin başında değil!

Taşradakilerin ne halde olduğuna, uzaktan geleceklere, başka bir diyara gidip gitmeyeceklere bakar:

— Rüküş ortada, etrafında gülüp oynayanlar var, hiç merak etmeyin cümlesi sıhhat ve afiyette... Veya:

— Ne o, şıpır şıpır deniz gözüktüyor. Kıyıda yeşil yeşil ağaçlar arasında uzun bir yol. Denizden gelecek yolcunuz da var, karadan gelecekler de; veyahut:

— Minareler, ezanlar okunuyor, karşımda İstanbul belirdi. İçinizde İstanbul'dan dışarı çıkacak kimsecikler yok!.. diyerek öter dururdu.

Saçlı sakallı, beyden, efendiden kişilerin de bunlara inandıkları olurdu. Sonra kahvesini, şerbetini içer, bir meci diye iki meci diye, baktıranlar çoksa bir lira avaidini alır giderdi.

Gûya bilmem hangi lohusalığında allar basmış. İyi saatlere karışmış. Bu bakıcılığı onlardan yadigâr imiş.

Asadur (Kumaşçı, Manifaturacı) – Kadıköy çarşısının namlı tüccarlarından; ilk ticarethanesini Pazaryolu’nda, 1880-1890 yılları arasında açtı; pek çok müşteri kazandı, günden güne işini büyüttü, aşırı derecede zengin olduğu da rivayet edilirdi.

Kadıköyü, Moda ve Erenköy’ne kadar havalinin bütün kadınları, en şık, süslü, moda takib eden genç hanımlar alışveriş için İstanbul’a, Beyoğlu’na inmezler, Asadur’un dükkânından çıkmazlar ve aradıklarının en âlâsının orada bulunduğunu tekrarlayıp dururlardı.

Asadur, varlık vergisi dolayısıyla Aşkale’ye gidenlerden ve dönenlerdendir.

(C. II, s. 1086)

Âsaf (Bülbül) – Yarım asırlık yakın geçmiştin, sesinin harikulâde güzelliği ile meşhur bir siması; Mekteb-i Harbiye’den yetişmedir. Yüzbaşılık rütbesine kadar çıktı. Erken tekaüt olarak askerlik mesleğinden ayrıldı. Gayet yakışıklıydı. Sesi güzel ve emsalsizdi. Bundan ötürü Bülbül lâkabını almıştır. Eş, dost meclislerinde, hususî fasıllarda saz takımına karışır, gazeller, şarkılar söylerdi, çok gezici tozucu idi de. Hoppa hanımlardan pek çok vurgunları vardı. “Gasson”dan¹ birçok tercümeler yapıp kitap halinde neşreden Mübahat merhumun ağabeyisidir.

(C. II, s. 1087)

Âsaf Bey – Piyade Miralay, matematik bilgini, mühendis; Serez Liva kumandanı iken ölen Hakkı Paşa’nın büyük oğludur; (H. 1291) 1874’te Mekteb-i Harbiye’den çıktı. Şehremaneti Mühendishanesi’nde muallimlik etmiş, sonra oraya memur olmuştu. Bir ara *Mecâmi-i Fünûn* isimli mecmua çıkarmış, *Usûl-i Defteri* ve *Hazinetü’l-Aile* adlı iki de eser neşretmiştir.

¹ Herbert N. Gasson (1869-1951), Kanada’lı gazeteci ve yazar.

Gayet zeki, natıkası mükemmel bir zattı. Genç yaşta öldü. *Vatan* gazetesi binasının eski sahibi, Maliye Nezareti Düyun-ı Umumiye muhasebecisi Mesud Bey'in damadıdır. Genç yaşta ölen şair Tahsin Nahid merhum ile konsoloslardan Bay Neşet'in babası, Hariciye Vekâleti teşrifatçısı iken vefat eden edip ve muharrir Safveti Ziya'nın kaynatası ve şair Necdet Rüşdü Efendi'nin amcasıdır.

(C. II, s. 1088)

Asalı Molla
(Resim: H. Çizer)

Asalı Molla – Daima elinde upuzun bir âsa ile cadde-lerde dolaştığı için bu ad verilmiş. Şekil ve şemai-lli kelli felli bir Molla Efendi; koskoca sarık, gür sakal, sırtında kabuk gibi softan cübbe. İstanbul'un her semtinde, bilhassa Fatih taraflarında ona rastla-nır. İçyüzünü bilmeyenler seğırtip elini öper-ler, hayır duasını almak isterler.

Halbuki gizli kapaklı alışverişte bulunan ev tavukları hep onun elinin altında. O za-manki zendostların¹ dil pelesengi² 'Müşkülü-müz olursa Âsalı Molla'ya başvurun' idi. Onikiler'in adamıydı. Zanpara paşaların, beyefendilerin ko-naklarına sık sık devam eder, ikram, izzet görürdü. Âsalı Molla'nın en fazla iş gördüğü devir 1875-1880 yılları arasındadır.

(C. II, s. 1093-1094)

Askerî Müze – Topkapı Sarayı surunun içindeki Aya İrini Kilisesi'nde kurulmuş bu-lunmaktadır. Fâtih Sultan Mehmed bu sara-yın temelini atıp etrafını bir sûr ile çevirirken,

¹ Zendost: Kadın düşkün (kimse), zanpara.

² Peleseng: Konuyla ilgisi olsun olmasın konuşurken tekrarlanması âdet hâline getirilmiş söz

saray hududu içinde kalan bu kiliseyi camiye tahvil¹ etmemiş,² esliha ve mühimmat hazinesi olarak kullanmaya karar vermiş, Kapıkulu askerinden Cebecilerin bir kısmını da buraya yerleştirmişti.

Cebeciler ordunun silah ve mühimmatçı efradı demek olduğu gibi Cebehane dahi harp silahı ve mühimmatını içine alan yer demektir. Fetih'ten sonra bu gibi eşya Aya İrini'ye taşınmaya başlanmış, bütün Osmanlı tarihlerinde görüldüğü üzere oraya Cebehane adı verilmiş; Yeni Saray çevresi içinde bulunduğu için sonraları İç Cebehane denilmiş. Daha sonra bu kelime cebhane şeklini alarak barut ve fişek konan deppoylara,³ ardından bütün ateşli silahlarda kullanılan maddelere alem olmuştur.

Aya İrini, İkinci Mahmud zamanından Üçüncü Ahmed devrine kadar Cebehane veya İç Cebehane namıyla Cebecilerin muhafazası altında, silah ve mühimmat depoluğu etmiştir. Üçüncü Ahmed padişahken (1703-1730) bazı yeni yeni tesisler arasında İç Cebehane'deki eşya çoğaltılmış, bina tamir edildiği gibi bazı yerlerine ilâveler yapılmış, cümle kapısı üstüne yaldızlı bir kitabe de koyup oraya Darülesliha adı verilmiştir; kitabede 1139 Hicrî tarihi görülür.

Dârülesliha'ya, içindekilerden başka Vakt-i Saadet'ten kalma bazı mushaflar, eski silahlar, mübarek emanetler de konarak kadri yükseltilmişti.

Birinci Abdülhamid devrinde (1773-1789), Devlet-i Aliyye hizmetinde bulunan Baron de Tott, neşrettiği hâtıratında, Aya İrini Dârüleslihası'nda birçok kıymetli silahlar ve askerî eşya gördüğünü, Birinci, Sultan Murad'ı Kosova'da şehit eden Miloş Kabiloviç'in kılıcının burada saklı olduğunu, Osmanlı davulları ve köslerinin çok dikkate şayan olduğunu, birtakım nâdir silahların Avrupa müzelelerinde bile bulunmadığını söyler.

¹ Tahvil Değiştirme, bir durumdan başka bir duruma çevirme.

² Bk.: "Aya İrini Kilisesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, s. 1363-1369.

³ Deppoy: Depo.

Üçüncü Selim'i tahttan deviren Yeniçeri ihtilâli sırasında Dârülesliha yapmaya uğrayıp muhteviyatından mühim bir kısmını zayi etti. İstanbul'a gelen Alemdar ordusunun Topkapı Sarayı'nı kuşattığı esnalarda, Dârülesliha'nın muhafızlığında bulunan ve Yeniçerilerin tarafını tutan Cebeciler, Alemdar'ın askerlerine karşı saray halkına bu binadaki silahları dağıtmışlardı.

İkinci Mahmud, "Vaka-i Hayriye"den yani 1241'de Yeniçeriliği ortadan yok ettikten sonra İç Cebhane'de bulunan ve Yeniçerilere ait olan tuğ, sancak, bandıra, kudum, nekkare, nefir, boru ve düşmandan ganimet alınan pek çok eşya yakılmış, hepsi mahvedilmişti. Binadaki kıymetli eşyadan birçokları da Hazine-i Hümayun'a, şuraya buraya dağıtılmış, ecnebilere hediye edilmiş, her nasılsa ehemmiyetsiz görülenler burada bırakılmıştı. Bunlar memlekette yapılmış veya düşmandan alınmış paslı, hurda zırh takımları, miğferler, ordu kantarları, kûslar,¹ eski kilise çanları ve İstanbul muhasarasında Haliç'e bağlanan Bizans zinciriydi.

Bir müddet sonra, "Vaka-i Hayriye"de katledilen Yeniçerilerden kalan tüfek ve tabancalar, kılıç ve yatağanlar, paralayıcı silahlar Aya İrini'ye toplandı. Bu sıralarda binanın kubbesine kadar lebâleb dolduğu görülmüştür.

Yine bir müddet sonra bu silahların orada muhafazasında faydadan ziyade mahzur görülmeye başlanmış, mütemadiyen yeni silahlar çıktığı, eskilerin bir işe yarayamayacağı fikriyle Aya İrini'deki binlerce silah Avrupalılara -rivayete göre- demir fiyatıyla satılmıştır. Bazı münevver adamların gayretiyle elden çıkarılmayanlar kalabilmiştir. Üçüncü Ahmed'in parlak Dârülesliha'sı eski şevketini kaybetmiş, âdeta bir silah ambarı şekline girmişti.

Abdülmecid padişah olunca (1839-1861) Dârülesliha'nın adı Harbiye Ambarı'na çevrilmiş, ordu için Avrupa'dan satın alınan silahlar ve teçhizat hep buraya getirilerek kıtalara dağıtılmaya başlanmıştır.

¹ Kûs: Kös, büyük davul.

Harbiye Ambarı, Tophane Müşiri Fethi Ahmed Paşa'nın himmetiyle yine bir aralık eski ehemmiyetini kazanmaya yüz tuttu. Fethi Paşa, Aya İrini'de bazı tertibat vücuda getiriyor, binayı bir taraftan silah müzesi şekline sokmak için armalı silahlıklara ve duvarlara silahları ve askerî eşyayı koymak suretiyle kubbeye kadar her tarafı süslüyor; bir taraftan da antika eşyayı bir yere topluyordu.

İç bahçenin bir tarafına iki bölme yaptırarak, birinin kapısına "Mecma-i Ešliha-i Atıka" öbürününküne de "Mecma-i Âsâr-i Atıka" yazdırmıştı.

"Mecma-i Ešliha-i Atıka" denilen kısma; eski zırh takımları, miğferler, davul ve kûslar, ordu kantarları, eski kilise çanları, el baltaları, kılıçlar konulmuş; "Mecma-i Âsâr-ı Atıka"ya da: Mısır'daki ehramlardan nakledilen mumyalar, lahidler, üstü mar kalı ve yazılı tuğlalar, tabak çanaklar, küpler ve bu yıldaki antika eşya toplanmıştı.

Mecma-i Âsâr-ı Atikâda bulunan eşya Sultan Hamid zamanında, Müze-i Hümayun müdürü Hamdi Bey tarafından Çinili Köşk'e taşınmış, eski eserler müzesinin teşkilâtına esas olmuştur.

Şimdiki Askerî Müze'nin üst kat galerilerinde bulunan, büyük fedakârlıklar sarfıyla yaptırılan son Yeniçeri devrindeki, asker ve devlet ricali mankenleri ve kıyafetleri Fethi Ahmed Paşa merhumun eseridir.

Kırım Muharebesi esnasında (1854- 1855) Avrupa'dan alınan silahlar ve teçhizat Harbiye Ambarı'na getirilerek kıtalara ve dârülharplere oradan sevk edilmiştir.

Sultan Abdülâziz devrinde (1861-1876) Harbiye Ambarı ordunun en mühim bir debboyu şeklinde bulunuyordu. Çakmaklı tüfeklerin yerine kabul edilen şişhaneli ve kapsüllü tüfekler, kuyruktan dolar "Schneider"ler, yine buraya toplanıyor, kıtalara gönderiliyordu. Amerika'ya ismarlanan "Martini Henri" tüfeklerinin ilk partisi de buraya gelmiştir.

Maçka Silahhanesi yapıp bittikten sonra Martini Henrilerin mütebakisi, Winchesterler, Remington tüfekleri oraya taşınmaya başlanmış, bunun üzerine Harbiye Ambarı'nda, İkinci Mahmud ve Abdülmecid zamanlarının artık kullanılmayan silahları bu gidenlerin yerini almıştı.

Her nedense Yeniçeri kıyafetleri de Sultanahmet'te, Mehterhane denilen Umumî Hapishane'nin yanındaki binaya, ardından Sanayi Mektebi'ne nakledildi.

İkinci Abdülhamid tahtta iken (1876-1909) Harbiye Ambarı, Topkapı Sarayı muhafızlığının tarassudu ¹ altında idi. Kimse önünden bile geçemezdi. Ecnebi devletlerin sefirleri ve İstanbul'u görmeye gelen Avrupalıların pek hatırlıları, ancak hünkârın iradesi ile veya hariciye nezaretinden verilen, üstünde "İç cephanenin ziyaretine mahsus duhuliye varakasıdır" yazısı bulunan vesikalarla oraya girebilirlerdi.

İçinde kıymetli eski silahlardan ve eşyadan pek azı kalmıştı. Değersiz, yakın tarihe ait çakmaklı, kapsüllü, kuyruktan dolar tüfekler; elli altmış yıl evvel harp gemilerindeki efradın ve süvari neferlerinin kullandıkları baltalar, sandık doluları tüfek vidaları ve edevatı, hurda demirler, velhasıl hiç işe yaramaz eşya ile dopdolu idi...

Bunların bekçiliğini, kapı önündeki kulübede nöbet bekleyen, "Sadakati mücerreb"² bir binbaşı yapar, bir yüzbaşı ile bir mülâzımın³ nezaretindeki iki hademe arasına ortalığı temizler, silahları yağlardı. Öteberi için tamirat lâzım gelince, usta ve amelelerin içeriye sokulmasına İrade-i Seniye lâzımdı. Sebebi, şayet halk ayaklanarak buraya hurya⁴ ediverir, tüfekleri, süngüleri, baltaları kapıp Yıldız'a yürürse, padişahı tahttan al aşağı ettirirse korkusu idi.

¹ Tarassud: Gözetleme, gözleme.

² Mücerreb: Denenmiş, sınanmış, tecrübe edilmiş.

³ Mülâzım: Teğmen.

⁴ Hurya: Bir yerden toplu olarak gürültülü bir şekilde çıkışı anlatmak için kullanılır.

Harbiye ve Topçu mekteplerinde uzun yıllar “Fenn-i Eslîha” ve “Topçuluk” dersi okutmuş, mesleği icabı silaha gayet meraklı ve Almanya’nın, Fransa’nın bu gibi müesseselerini gözüyle görmüş olan Muhtar Paşa (Bu satırların muharriri Sermet Muhtar Alus’un babası) Harbiye Ambarı’nı bir türlü görmeye muvaffak olamamıştır, bir gün, merak sevgiyle pencerenin dışından şöyle bir seyretmeye çalışırken, Topkapı Sarayı’nın kapısından bir memurun acele acele kendisine doğru geldiğini sezer sezmez hemen oradan savuşmaya mecbur kalmıştır.

Meşrutiyet’in ilânından birkaç sene önce, Muhtar Paşa, Avrupa’dakiler gibi millî ve askerî bir müzenin tesisi lüzumuna dair o vakit Tophane Müşiri bulunan Zeki Paşa’ya bir lâyiha yazmıştı. Bu lâyiha Tophane-i Âmire meclisinde uzun uzadıya tetkik ve müzakere edildi. Bunun üzerine çıkan bir irade-i seniye ile lâzımgelen teşebbüsât ve tertibatın icrasına, müzenin yapılacağı mahallin tayinine, resim ve planlarının tanzimine Muhtar Paşa, o zaman Devlet-i Aliyye hizmetinde bulunan Almanyalı Gromkov Paşa ile Hendese-i Mülkiye Mektebi muallimlerinden Almanyalı mühendis Yasmund memur edildiler.

Bu zevat hayli müddet çalışarak planları ve resimleri hazırladılar, saraya yolladılar. Sultan Hamid ilk önce Yıldız Sarayı bahçesindeki bir köşkte, model tarzında küçük bir Eslîha Müzesi tesisini emretti. Bu müze, Tophane-i Âmire Tecrübe ve Muayene Dairesi reisi Ferik Şevket Paşa’nın (Meşrutiyet’ten sonra Hareket ordusu kumandanı, harbiye nazırı ve sadrazam) reisliği altında bir komisyona havale edildi. Neticede Yıldız’daki köşkte küçük bir Eslîha Müzesi vücuda getirildi.

Aradan bir müddet zaman geçince, Hünkâr evhamlarına kapılıp kuşkulanarak çalışmalarına devam eden komisyonu dağıtmış, müze de kapatılmıştır.

1908 Meşrutiyeti ilânında Tophane Müşirliği makamında bulunan topçu birinci feriki Ali Rıza Paşa’nın (sonra âyan âzası) inhası¹

¹ İnha: Resmî bir dâireden bir üst makama yazı yazma, teklifte bulunma.

üzerine Sultan Hamid zamanının icaplarına uygun bir Esliha-i Askeriye Müzesi'nin tesisini irade etti.

Ali Rıza Paşa'nın tensibiyle, o vakit Mühendishane-i Berr-i Hümayun nazırı olan Ferik Muhtar Paşa'nın reisliği altında, salâhiyettar askerî ve erkân ve zabitanın müteşekkil bir "müze tesis komisyonu" teşekkül etti. Aya İrini'nin bitişiğinde, şimdiki müze daire-sinde toplanmaya başladı.

Bu komisyon müze için İstanbul'daki büyük binalardan bir münasibi arıyor, müzenin ilk ve esas nizamı hazırlıyor; muhtelif yerlerden, taşradan, Boğazlar ve Adalardaki kalelerden elverişli silahların ve toparların getirilmesine teşebbüs olunuyordu.

İstanbul'da münasip bir bina seçilemedi. Aya İrini'nin toplanacak eşyaya şimdilik bir depo gibi kullanılması kararlaştırıldı. İleride büyük bir bina yaptırılmasına, Avrupa'daki ordu müzeleri şeklinde mükemmel bir askerî müze vücuda getirilmesine karar verildi.

Memlekette birbirini takip eden hâdiseler, gâileler dolayısıyla Askerî Müze unutulmak derecelerine geldi; komisyonun dahi nam ve nişanı kalmadı. Fakat Muhtar Paşa bu işi sabit fikir haline koymuş, hâlâ canla başla çalışmaktaydı.

O sıralar harbiye nazırı olan Mahmut Şevket Paşa, vaktiyle yıllarca bulunduğu Almanya'ya yine bir aralık gitmiş, Fransa'ya ve Avusturya'ya da uğramış, müzeler hakkındaki eski bilgisini arttırarak günden güne ehemmiyet kazandıklarını görmüştü.

Dönüşünde, esliha müfettiş-i umumiliğine tâyin edilmek üzere bulunan Muhtar Paşa'yı, Esliha-i Askeriye Müzesi müdürü yapmıştır.

Muhtar Paşa, -yukarıda dediğimiz gibi- eski Harbiye Ambarı'nda iki hademe, üçü de alaylı olmak üzere bir sanayi mülâzımı, bir yüzbaşı, bir binbaşı ile işe başladı.

Tarihçe ehemmiyeti ve kıymeti bulunan eşyayı, silahları, toparları, İstanbul'un, şurasından burasından, taşradan çok güçlükle getiriyor, toplayıp biriktirmeye çalışıyordu. Yıldız Müzesi'nden

Maçka Kışlası'na nakledilenleri de taşıtıyordu. Bunların birtakımı öteye beriye alınmış, kale ve istihkâm modelleri İstihkâm ve İnşaat Dairesi'ne götürülmüş olduğundan onların nakli mümkün olamamıştır.

Eski harplerde hizmetleri ve yiğitlikleri görülmüş kumandanların, erkân ve ümeranın, şehitlerin soyu sopuna gazetelerle, mektuplarla müracaatta bulunuyor, resimlerini, fotoğraflarını, hâtıra kalacak bazı askerî eşyalarını topluyordu.

Tophane, tersane avlularında, Anadolu'da, Rumeli'de, Boğazlarda, Akdeniz adaları kale ve istihkâmlarında metrûk kalıp unutulmuş ağızdan dolar kaval topların, havaların hepsi, işe yaramaz köhne şeyler denerek, gûya varidat temin etmek için, devlet tarafından, demir bahasına bir Alman Yahudisine satılmıştı. Bunların içinde fevkalâde tarihî kıymeti olanlar vardı. Avrupa müzelerince hemen kapışılacağı şüphesizdi.

Muhtar Paşa çırpınmış, uğraşmış, alâkadarlarla çekişmiş, simsar efendi ile gırtlak gırtlığa gelmiş, nihayet emeline muvaffak olarak eski kahraman ordumuzdan kalan bu eşsiz yadigârları yurttan alıkoyarak yabancı ellere geçmesine mâni olmuştur.

Tophane müşiri Fethi Ahmed Paşa'nın yaptırdığı Yeniçeri kıyafetleri, sonraları Umumî Hapishane'nin yanındaki binaya, 1894 büyük zelzelesini müteakip Vezneciler'de, Mısırlı Zeynep Hanım Konağı'nın yan kapısı karşısındaki kâgir akaretin üst katına, orada bir iki sene kaldıktan sonra Sultanahmet Meydanı nihayetindeki Orman, Maden ve Ziraat Nezareti'nin (şimdiki Ticaret Okulunun bulunduğu bina) salonlarından birine yerleştirilmişti.

Vaktiyle büyük himmet ve masraflarla vücuda getirilen bu zavallı mankenlerin bazısı lüzumsuz yere oradan oraya dolaştırılmak yüzünden kırılmış, dökülmüş, elbiseleri parçalanmış, acınacak hale gelmişler, bir odaya yığılmışlardı. Nihayet Muhtar Paşa'nın gayretiyle onlar da Aya İrini'ye alındı.

Kurulmaya başlanan müzeye “Eslîha-i Askeriye Müzesi” adının verilmesi doğru değildi. Çünkü oradaki eşya yalnız silahtan ibaret değildi. Eski ordumuzun pek çok eşya, vesaik, teçhizat, harp ganimetleri de bulunuyordu. Bu sebeple Avrupa’daki ordu müzeleri, gibi buraya da “Askerî Müze” adı verildi.

Böyle masrafla başarılabacak, tekemmül ettirilecek bir müzeye tahsisat lâzımdı. Halbuki o yoktu; ayda beş yüz kuruşluk bir tahsisat konmuştu. Muhtar Paşa şahsı namına borç aldığı mütevazı parayı harcayarak işe girişti. Hatta örnek olarak müzeye asacağı Yeniçeri ve Sipahi askerlerinin, eyelât süvarilerinin, tersane azeb ve kalyoncularının, sair kıtaatın bayraklarını kendi resmetmiş, boyamış, kumaşları kendi kesip biçmiş, evinde, ailesinden kadınlara diktirtmiştir. “Tükenmez bir merakla gece gündüz uğraşüyor; karda, kışta, rutubetin içinde didinmekten hastalıklara uğradığı halde yine çalışmaktan bıkmıyor; çok kereler gece yarısı evine dönüyor; bazen orada, yanındaki binada bile yatıyordu.

Müze yük olmadan varidat da bulmuştu: Müzeyi gezecek halktan cuma günleri 100 para, öbür günler 4 kuruş duhuliye alınmış; gençleri nişancılığa alıştırmak, sporun bu nevine meraklıları çoğaltmak için, 40 para mukabilinde, harp tüfekleri ve barutu az fişeklerle atış yapılan bir “endaht odası” açtırılmış; deliğinden bir kuruş atılınca muhtelif marşlar, havalar çalan kocaman zir org da tedarik edilmişti.

Binanın batı tarafındaki kapalı ve toz toprak içindeki yer bir sinema salonu haline getirilip önceleri üç kuruşa seyircilere bazı askerî ve manzara filmleri gösterilmiş, rağbet fazlalığından sonraları da sinema mükemmelleştirilmişti.

Bunlardan başka eski millî ve ordu muzıkamız olan “Mehterhane-i Hakanî” ve Yeniçeri kıyafetinde canlı timsaller de ihya kılınmıştı.

Askerî Müze, İkinci Cihan Harbî’nin ilk yıllarından beri kapalı bulunduğundan, müzenin halihazır durumu hakkında *İstanbul Ansiklopedisi* için bir etüd yapmak imkânı bulunamadı (1946).

(Aşağıdaki satırlar R. E. Koçu'nun *Her Gün* gazetesine günlük sohbet yazıları verdiği sıralarda intişar etmiş iki makalesinden alınmıştır:)

“Hiçbir milletin tarihi bizim tarihimiz kadar zincirleme meydan muharebeleriyle ve zafarlerle dolu değildir. Çanakkale Geçidi'nin müdafaası öyle bir hamâset destanıdır ki, Mehmedciğin göğsündeki iman ve pençesindeki silah tarihimizde şâhikasına varmıştır.

1918 mütarekesinde beşeriyetin taş devrinde dahi görmediği kahpece bir tecavüze uğradık. Çanakkale'de devlet merkezi İstanbul'un yolu müdafa edilmişti, bu sefer vatan sathı üzerinde Türk İstiklâli müdafa edildi. Mehmedciğin göğsündeki iman ve pençesindeki silah bu sefer de istiklâl Harbi ile büyük zafer mucizesini tahakkuk ettirdi.

Bugün de yine o Mehmedcik, göğsünde imanı ve pençesinde silahı cihan sulhunun en kudretli bekçilerinden biridir. Kore'deki Türk tugayı tam on altı defa ateş hattına girmiştir ve bu arada 24 Ocak 1951'den 27 Ocak tarihine kadar devam eden Kumyangjang-ni Meydan Muharebesi,¹ öylesine parlak bir Türk zaferiyle sona ermiştir ki, Mehmedciğin bu zaferi Kore'deki Birleşmiş Milletler kuvvetlerini imhadan kurtarmış, Kore Harbi'nin mukadderatını değiştirmiştir.

İşte yüreğimin kanayan yarası buradadır. Zincirleme eski meydan muharebeleriyle eski zaferlerden Plevne'ye, Plevne'den Çanakkale'ye, Çanakkale'den İstiklâl Harbi'ne, İstiklâl Harbi'nden Kore Harbi'ne, Kore Harbi'nden Kunu-ri'ye² ve Kumyangjang-ni'ye kadar şehit oğlu şehit oğlu şehit Mehmedciğin hâtırasına ne yaptık?

¹ Kumyangjang-ni Meydan Muharebesi: Kore Savaşı sırasında 25 - 27 Ocak 1951 tarihleri arasında Gimnyangjang-ni (bugünkü Gimnyangjang-dong): Gyeonggi-do'na bağlı Yongin şehrinin Cheoin-gu, Joongang-dong'da bir kasaba'da Çin Halk Gönüllü Ordusu'na bağlı 150. Tümen ile Birleşmiş Milletler Ordusu'na bağlı Türk Tugayı arasında gerçekleştirilen muharebe.

² Kunu-ri'ye Muharebesi: Kore Savaşı'nda Türk Tugayı'nın Çin Halk Kurtuluş Ordusu birliklerine karşı direndiği muharebedir.

Anma törenleri, destanlar, ağıtlar, nutuklar benim içimdeki yaraya merhem olamıyor. Ben o büyük askerin hamâset ve şecaat hâtırasının cihanın gözü önüne bütün azamet ve haşmetiyle dikilmesini istiyorum.

Mehmedciğin müzesi nerede? Türk askerinin müzesi nerede?

Bir zamanlar sadece adı müze idi, Mehmedciğin birtakım şanlı hâtıraları, tacını tahtını ayağı altında ezdiği Bizans'ın köhne ve küflü bir kilisesi içinde dururdu. Sonra tamamen göçebe oldu. Duvar gibi yağlı boya büyük cenk tabloları çerçevelerinden ve kasnaklarından sökölüp katlanarak sandıklara girdi: Zannedirim çoğu mahvoldu.

Her şeyi bir tarafa bırakın, ya sancaklar..

Yazamayacağım.

Ağlamayı konuşmaya tercih ediyorum.

Mehmedciğin, Türk askerinin müzesini temelden ve yeniden kurmak lâzımdır.

Askerî Müze'nin bugünkü durumuna varlık denilmez; Mehmedciğin, Türk askerinin müzesi yoktur efendim.

İnanılmayacak bir hakikattir.

Bir Türk atasözü ana ağzından: “Sağ memem şehitlik, sol memem gazilik” diyor. Hiçbir milletin dilinde vatanperverlik bu kadar haşmetli bir ulviyetle şahlanmamıştır. Türk milleti, şerefının, hürriyetinin ve istiklâlinin bekçisi bildiği ciğerpâresi erkek evlâdına asker ruhunu ana sütünün içinde vermiştir. Şehlevend vücut yapısı ile bir erkek güzeli olan Mehmedcik, iffet ve sâfiyet timsali olan o delikanlı, geniş alnında ilâhî bir nûr, vatanının selâmeti uğrunda asırlar boyunca kurbanlık bir koç olmuştur.

Mehmedciğin hamâset destanı Türk zaferlerinin yıl dönümleri gelince takvim yapraklarında çakıp çakıp sönen anma törenleriyle anlatılamaz; ona, cihanın gözü önünde durmadan

yanan bir tarih meşalesi lâzımdır ki, bu meşale de Türk ordusunun müzesidir.

Bugünkü durumuna varlık diyemeyeceğimiz Askerî Müze, aslında derme çatma tesis edilmişti; onun içindir ki, hazin tarihçesi boyunca anbar olmaktan kurtulamadı. Tahsisatı da, nizamnamesi de, idare şeklindeki zihniyet de bu müessesenin hakiki manâsıyla bir müze olmasına müsaide değildir.

Mehmedciğin temsil ettiği kahraman Türk ordusunun müzesini kurabilmek için hâlen ismen mevcut Askerî Müze'yi yok farz etmek şarttır. Bugünkü müze idaresini bir "yed-i emin" olarak görmek, oradaki eşyayı tamamen unutmak, elimizde hiçbir şey yokmuş gibi cenk ve zafer sahnelerinin tablolarını, haritalarını, mücessem makinelerini yaptırmak, kahramanlarının portrelerini, heykelciklerini yaptırmak, bunları tahakkuk ettirmek için en seçkin sanatkârlarımızdan, en seçkin bilginlerimizden faydalanmak ve yeni müzeyi kurmak, sonra hazine bulmuş gibi sevinerek o "yed-i emin"deki eşyayı da tesellüm ederek yeni müessesede boş duran yerlerine yerleştirmek lâzımdır.

Bu yolda tezelden yapılacak işler şunlardır:

1. Büyük Millet Meclisinden Türk Ordu Müzesi'nin kurulması için bir kanun çıkarmak ve bu kanun ile kara, deniz hava kuvvetlerimizin müzesini bir müessesesinin çatısı altında toplamak.
2. Bu müzeyi İstanbul'un en şerefli bir yerinde binâsının temelini atarak kurmak.
3. Bu müzeyi kurmak için âzası az fakat öz, hakikaten salâhiyet sahibi kimselerden mürekkep bir kurucu heyet toplamak, ve bu heyetten müzenin projesini en kısa bir zamanda istemek; heyetin yapacağı projeyi harfiyen tatbik etmek.
4. Bir defaya mahsus olacağı için her türlü tesis masrafından kaçınmak.

Şu anda kapısından huşû ile gireceğimiz o müzeyi tahayyül ediyorum; Mehmedciğin manevî huzuruna çıkarken kulaklarımda Mehmed Akif'in sesi var:

Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana!..”

(S. M. Alus'un notları; *Hergün* Gazetesi, 20-21 Mart 1958)

(C. II, s. 1112-1115)

Astikzade Boğos – İstanbullu, İkinci Abdülhamid devri sonlarının piyasa hanendelerinden bir Ermeni sanatkârdır. Usûle hakkıyla vuküflulardan sayılır, piyasanın en üst kademe gazel ve şarkı okuyanları arasına katılırdı. Devrin üstad bestekârı kemanî Tatyos'un takımından yetişmedir. Sonra Kemanî Memduh'un sazına girmiştir. Bizzat bestelediği pek çok şarkılar vardır. Yaşlanınca, ses[i] eski kuvvetini kaybederek azalmış, meydanlarda yükselemez olmuş[tu] mamafih faslı doldurur, gayet iyi idare eder bir Ermenicağızdı. Pek hoşmeşreb, uysal bir adamcağızdı da. Topluluğu ve tıknazlığından ötürü de, “Ona Astikzade dememeli, fıstıkzade demeli!” derlerdi.

(C. II, s. 1131-1132)

Âşir Efendi (Hâfız) – Geçen asır sonlarının en namlı hafızlarından; tekke âyinlerinde na'at, miraciye, camilerde mevlût okur, “Mevlûdu Hâfız Âşir okuyormuş!” diye koşanlar olurdu.

Abdülâziz devrinde Babîâlî evrak müdürü, rütbeli ulemâ pâyesi, kudemâdan İsmet Bey'in kızı ile evlenmiş, bu izdivaçtan değerli maarif adamlarımızdan Bay Vildan Âşir doğmuştur.

Hafız Âşir; Odeon ve Orfeon gramofon plaklarında hayli gazeller, koşmalar, şarkılar okumuş, bu plaklar her tarafta satılmış, İstanbul'un pek çok kimselerince dinlenmiştir.

Hâfız Âşir Efendi
(Resim: S. B.)

Nihâyet kendisi de Bahçekapısı'nda Şekerci Hacı Bekir'in sırasında bir gramofoncu dükkânı açmış, ticarete girişmişti. Ölüm yılı tesbit edilemedi.

(C. II, s. 1152)

Aşkı (Kemanî) – İkinci Sultan Abdülhamid devrinde Ayvan-saray'da, Lonca'da yetişen sâzendelerdendir, piyasanın ikinci derece kemancılarındandı. Üstadkârî eski besteleri, kârları,¹ peşrevleri² pek beceremez fakat kiriz havaları denilen oyun havalarında, köçekçelerde, kabadan çiftetelli çalışta yayı çok curcunalı ve şakraklı.

Kel Hasan'ın tulûat tiyatrosunda oyun başlamadan evvel ve perde aralarında beş kişilik takımıyla fasıllar yapar, Apukurya zamanında Odeon ve Konkordiya Tiyatrolarının maskeli balolarında, ayrı bir salonda yine takımıyla birlikte âhengi tutturur, yan sokak yosmalarından kalkıp kıvr kıvr kıvrırlar olur.

(C. III, s. 1170-1171)

Atanasyan (Madam) – İstanbul'un ilk kadın tabiplerinden; 1291'de (M. 1879) intişar eden *Kahkaha* mizah gazetesinde ilânları vardır. Viyana'da ve Romanya'da hayli müddet hekimlik ettikten sonra İstanbul'a gelmiş, Beyoğlu'nda, Sakızağacı Sokağı'nda 1 numaralı hanede köstebek,³ fistül,⁴ mesânede taş, sıraca⁵ illetlerini tedavi edermiş.

(C. III, s. 1195)

¹ Kâr: Musikimizde makam ve usûl geçkileri ihtivâ eden, büyük usûllerle bestelenmiş, sazlı ve sözlü terennümlerle süslü, fasılda peşrevden sonra yer alan, güfteli uzun beste formu.

² Peşrev: Çoğunlukla fasılların başında çalınan dört hâneli saz eseri.

³ Köstebek: Atların ensesinde görülen hücre dokusu iltihabı.

⁴ Fistül: Vücudun iç boşlukları ile cilt arasında hastalık sebebiyle meydana gelen akıntı yolu, akarca.

⁵ Sıraca: Daha ziyade çocuklarda ve gençlerde görülen, boyun ve koltuk altlarındaki lenf bezlerinde iltihaplanmalara ve akıntılı yaralara yol açan bir çeşit verem.

Atanik – İkinci Abdülhamid devrinde, kuyumcu çarşısının en namlı kuyumcularından biriydi. Ufak tefecik, cılız, kır bıyıklı bir adamdı. İstanbul hanımlarınca iki lâkabı vardı: “Bücür” ve “Ölmez”. 1894 büyük zelzelesinde, çarşıdan dışarı kaçarken, yıkılan duvarların altında kalmış; mucize kabilinden kurtulmuş.

Kuyumcu çarşısındaki ve bitişik hanlardaki kuyumcu Şahbazyan, Çubukcuyan, Neşastacıyan, Tolayan gibi geniş dükkânı, müşterileri oturtacak kadife kaplı kanapeleri, koltukları, vitrinli masaları, koca koca kasaları yok. Dapdaracak, üç dört kişi ancak sığacak küçük bir dükkân; içinde, üstüne eski bir halı parçası serilir, tahta kerevet. Öndeki, kapıdaki camlar kirden, toz topraktan buzlu cam halini almış.

Gel gelelim, gaz sandığı kadar, külüstür kasasını açsın, neler yok neler: Badem kadar, fındık kadar, on on beş kıratlık pırlantalar; damla yakutlar, gök yakutlar, zümrütler...

Sultan efendilerin başharemağaları; bütün vükelâ, vüzerâ, küberâ familyaları hep ona başvurmada; zira en şâhâne, en nâdide mücevherler onda. Hem, ötekilerde bulunanlardan daha üstün, hem de fiyatça ehven.

Yağlı kuyruk müşterilerine karşı pek ikramcıydı. Şakacı ve lâtifeci idi de. Böylelerden biri gözüdür gözükmeyiz:

— Gülü seven dikenine katlanır... Şu benim kıyak sedirime yerleş efendiciğim! dedikten sonra yazsa, yakınındaki sucudan buzlu sular, limonatalar, şerbetler; çarşının Nuruosmaniye kapısındaki muhallebici Bursalı Ahmed Ağa’dan dondurmalar getirtir; kışsa kahveler, çaylar, tavukgöğüsler, keşkül-i fukaralar taşırdı.

Gelenler dükkânın içini kalabalık görünce “Biraz dolaşalım da yine uğrarız” deyip çekilirler, başka yere gitmezlerdi. Tanıdığı, orta halli hatunlar, şayet o hafta düğüne müğüne davetlilerse ondan elmas kaldırırlardı; yani yüz yazısı perşembe günü, ertesi paça günü, o elması iğretiden takacaklar; görenler kendilerinin sanacak;

cumartesi götürecektir kuyumcuya teslim edecekler. Kuyumcu çarşısında böyle elmas kaldıracaklardan kefil istemek, üç beş mecrediye kira almak âdetti. Atanik, emin bildiği kadınlardan kefil istemez, hatta ekseriya kira bile almazdı. Paralı, tıkr tıkr liralari sayarak broş, bilezik, küpe alacak yabancı müşterilere, keyfi yerinde değilse, hiç istifini bozmayıp:

— Beğeneceğin gibisi bende yok hanımcığım, başka yerlere bak! yollu baştan savıcı bir cevap verirdi.

Küçük dükkânı arada bir kapalı durur, kepengi inik görenler derhal anlarıydı [şöyle derlerdi]:

— Mutlaka sultanlardan biri çağırdı da oraya gitti. Yarın gelelim!

Yani, sahtiyan çantasını eline alıp Ortaköy, Defterdarburnu, Divanyolu [ve] Mercan'daki saraylara gider, elmasları satıp torba dolusu liralari cebine koyup dönerdi.

(C. III, s. 1196)

At Canbazları – Canbaz, mecazî manâda kurnaz, hilekâr hakkında dahi kullanılır a. O adamlara bu ismin takılması, ekserisinin hinoğlu hin, dubaracı olmalarından dolayıdır, derlerdi. Aralarında dürüst, doğru özlü ve sözlüleri de çok ise de meşhur darb-ı mesel malûm: “Kurunun yanında yaş da yanar.”

O devir canbazlarının hepsi mintarafillâh¹ iri kıyım, tâbbeci kalıbı enseli, pırasa bıyıklı, tosun tavırlı idiler. Başlarında sol kaşa yıkık, vişne çürüğü fes; sırtlarında kenarları harçlı kısa ceket, kışın geniş yakasının içine tavşan postu kaplanmış gocuk;² kavuşturma yelekte altın saat köstek; ayaklarında diz kapaklarının yuvarısını aşan çizmeler.

¹ Mintarafillâh: Allah tarafından, insan etkisi veya irâdesi karışmadan.

² Gocuk: Yekpâre koyun veya kurt postunun kalın ve kaba bir kumaşa kaplanması suretiyle yapılan, soğukta dışarıda kalmak zorunda olanların giydikleri bir çeşit kaput.

Reklam olsun diye brik¹ denilen yüksek, dört tekerlekli arabaya satılık beygirlerini koşup makaraları olan Fatih'ten, Tophane'den, Beşiktaş'tan dörtnalayı tutturarak kalabalık caddelerde, meydanlarda kelle götürür gibi giderler; ramazanları Şehzadebaşı piyasalarında, baharları Kâğıthane gezintilerinde, sair günler Beyoğlu Cadde-i Kebiri'nde çarh çevirirler; afili afili, bir omuz kalkık, öbürü inik, şak şak kırbaç şaklata şaklata:

— Destur!.. Varda!..² Sayhalarını savururlardı.

Brikin makasları bastıkça basar, hanidiyse birbirine yapışacak hale gelir. Zira o koca gövdeliden başka arabada çam yarması dört ihvanı da mihman.

Bazıları cakayı daha ileri götürür, atların hamutlariyle okun halkalarına, kibar harcı zincir takarlar, şkırtılar etrafa yayılırken hangi hazret çıkageliyor diye herkes meraka düşerdi. Karşıdan gözüküp tozu dumana katınca millet yaya kaldırımlarına kaçar, açık kapalı dükkânlara dalar, orada dikilip ağzı açık bakarlar. At meraklıları hemen:

— Maşallah, maşallah, ne küheylânlar! Allah sahibine bağışlasın. Kadir ve kıymet bilenlere nasip olurlar inşaallah!.. gibi sözleri esirgemezler.

Otomobil çıkıp araba modası geçtikten sonra o beygirlerden hiçbirisi ortalıkta görülmez oldu. Ne canlı, ne şatafatlı, ne harikulâdeleri vardı. Kâğıthane hayırlarından, o vakitler pek çirkin adlı tepeye bir solukta çıkarlar; beyaz köprüler içinde kalırlar, derhal brikten biri atlayarak havlu ile terlerini siler, üstlerine örtüler örterdi.

İki üç gün geçmez, bir de bakarsın ki canbaz efendi bu sefer de, yine o kıratta doruları sürmede; öteki yağızları bilmem hangi

¹ Brik: Ön kısmında sürücünün oturacağı yüksek bir yeri, yanlarda ise karışıklıklı iki sıra şeklinde oturma yerleri bulunan, dört tekerlekli yaylı at arabası.

² Varda: Dikkat, savul, yana çekil.

mahdum veya damat beye satmış. Kaç lira mı? Dediğim gibileri 200, 250, hatta 300 altından aşağı değil.

Nereden mi getirirlerdi? Arada bir Rusya'ya, Macaristan'a, Romanya'ya sefer ederler. Bu işin erbabı olduklarından, alırken sıskalığa, gösterişsizliğe aldırış etmezler; elverir ki sağlam, illetsiz, hilesiz olsunlar. Burada bol yemle, kuru üzümle, hatta şarapla besleyerek semirtirler. Fıstık gibi oldu mu müşterisi tümen tümen.

Aslı var mıdır bilmem. Alnının akıtması dudağının altına varan, ayaklarının dördü de sekili (beyaz kıllı) olan, yani uğursuz sayılan alâmetleri koyulu açıkla saç boyasıyla boyandıkları rivayetini de duyanlardanız.

Bu canbazlarda binek beygirleri de bulunursa da asıl aksatayı yapanlar ayrı idi. Onlar da hemen hemen aynı kılıkta, aynı gidişatta fakat mostralık¹ atlarının takım taklavatı bambaşka. Başlıkta gümmüşten süsler, ipek püsküller; dizgin ipekle karışık iplikten örme; Çerkezkârî eğerde koca koca kuburluk, gerisinde Tekirdağ karpuzu kadar iki ur;² belleme tiftikten, gepgeniş ve saçak saçak, üzengiler Arapkârî, yani altı yayvan, kavisli, dört kenarı sivri.

Şecerele Arap kısraklarının, yabancı karışık yarım kanların üzerlerine çöküp, yine reklam niyetiyle, ötekiler gibi kalabalık yerlerde, seyir ve seyranlarda dolaşırlar, kısrığı oynata oynata, şaha kaldıra kaldıra, hendeklerden atlata atlata dört dönerlerdi.

Bu gibilerde kıymetli hayvanlar yok değildi, fakat nâdir, düşüş kabilinden; hem de ateş pahasına, torba dolusu liraya. Zaten nâdide binek atına fazla meraklılar, sahip olmak isteyenler azdı; yüksek tabaka bir iki kişiden, birkaç paşazadede ibaretti. Onlar da ahabplarından, babalarının dostlarından Halep, Musul, Bağdat gibi vilâyetlerin valilerine, kumandanlarına başvururlar, o paşalar da "hukuk ve meveddet-i kadîme"ye binanen etrafa adamlar salarak,

¹ Mostralık: Görünüşi benzerlerinden daha iyi, daha güzel olan.

² Ur: Yumru.

münasibini bulup buluşturup arzuyu yerine getirir; yalnız hayvanın bedelini değil “İstanbul’dakilerin hiç değilse üçte biri”, İstanbul’a kadar yol masrafını da sineye çeker; cevaben çıkırttığı “nemika-i senâverî”ye¹ “Zât-ı birader-i ekremîlerine bir bergüzar-ı naçiz olsun”, yahut “Nûr-ı uyûnumuz mahdum veya damad-ı samîleri ferzend-i necibimize bir hediye-i âcizî teşkil etsin” satırlarını ilâve ederek beleşten yollayıverirlerdi.

(C. III, s. 1265-1266)

Atina (Pansiyoncu Madam) – Zamanımızın son yirmi yılı içinde Beyoğlu’nda pansiyonculuk adı altında randevuculuk yapmış bir Rum kadını; evi Tokatlıyan’ın köşesinden aşağı, Tarlabası’na doğru sapan Salak Sokağı’nda, sol kolda idi. Dört beş katlı, büyükçe bir binadır.

Her milletten nadide kadınları evinde bulundurur, İkinci Cihan Harbi’nden evvel en aşağı 10 lira olmak üzere malına göre 20, 30 hatta 50 liraya kadar avaid alırdı. Paralı ve hovarda kişilerden pek çokları müşterisi ve canciğeri idiler.

1938’den sonra yıldızı sönmeye başladı; randevuculuk yolunun en namlı sabıkaları arasına girdi; nihayet büyük bir baskın verdi [yedi], bazı sermayeleri ve başlarında Katina isminde bir Rum kadını bulunan yamak ve elleriyle [diğerleriyle] beraber tevkif edildi, İstanbul matbuatında ağır ithamlara hedef ve mahkûm oldu.

(C. III, s. 1297-1298)

Atlıkara – Halk ağzında “Atlıkannca” da denilir; yere şâkûlî² olarak dikilmiş ve gayet sağlam bir surette tesbit edilmiş ve ağaç veya demirden bir mihver kazık etrafında dönen bir çenbere asılı ağaçtan yapılmış küçük atlardan mürekkep çocukların bir eğlence

¹ Nemika-i senâverî: Birinin medh ve senâsına dair mektup.

² Şâkûlî: Yer çekimi doğrultusunda olan, düşey.

vasıtasıdır. Mesirelerde ve bilhassa bayram yerlerinde kurulur; tek atlı, yanyana çift atlı, atların arasında arabalı olanlar da vardır. Ağaç atlar, göz alıcı renklerle boyanır, üzerlerine eyer taklidi kilimler atılır; arabalarda kadife şilteler, çeşitli püsküllerle süslenir. Atlıkara-calar, mihver kazık üzerinde bulunan dişli bir çarka bağlı bir kol -manivelâ ile döndürülür; atların ve arabaların dönmeye başladığı anda bir dümbelek ile zurnanın da devrin tutulmuş bir şarkısı veya oynak bir hava ile refakati şarttır. Çocukları atlara ve arabalara bindirmek üzere, atlı karacacı tarafından pırpırı güruhundan bir veya iki delikanlı tutulur; oğlan çocuklar ekseriyetle atlara, kızlar arabalara bindirilir, sekiz on turdan sonra, atlı karacacı:

— Paralar yandı!.. diye bağırarak durur. Bir siyah veya al atı, beyaz atı benimseyen çocuklar ve cebindeki harçlığını da verdikten sonra atından indirilip arkasına melûl melûl bakan yavrucuklar pek çoktur. Çocukluğu İstanbul'da geçip de atlıkaracaya binmemiş insan yok gibidir. Son yıllarda atlar ve arabalar kaldırılıp bir bid'at olarak tayyareler asılmış atlıkaracalar da görülmüştür.

İd-i Fıtır denilen ve üç gün süren Şeker Bayramı ve İd-i Adhâ denilen, dört gün devam eden Kurban Bayramı günlerinde Fatih, Kadirga'daki Cinci Meydanı ve İstanbul'un bazı semtlerine kurulan bayram yerlerinin başlıca eğlencesi idi.

Büyük babalarımızın eskiden anlattıklarına göre, onların çocukluk zamanlarında atlı karınca daha ortada mevcut değilmiş. Çocukların dörder, altışar karşılıklı oturdukları salıncaklar varmış. İhtimal, buralarda atlıkarıncaları kuracak kişiler çıkmış fakat tah-tadan at şekilleri bulunduğu için, heykel denerek ve taassub güdü-lerek izin verilmemiş[ti]. [Bu salıncaklar] 40, 50 yıldan beri, yukarıda bahsettiğimiz bayram yerlerinde eksik değildi.

Atlıkarıncanın bazıları üstü açık, bazıları çadır gibi mahrutî¹ bir tente ile örtülüydü. Ortadaki mihvere takılmış sırlıklarda sıra

¹ Mahrutî: Koni biçiminde olan, konik.

ile tahtadan çift at, çift at koşulu arabalar bulunur. On para veren çocuk, beğendiğine, ata veya arabaya biner. Atlar ve arabalar doldu mu bucurgadı¹ çevirir; hepsi firdolayı dönmeye başlar. Atlıklarınca dört beş kere devredince “Yandı!” diye bağırırdı. İkinci bir meteliği olmayan çocuk bindiği attan veya arabadan mahzun mahzun inerdi.

Salıncaklarda olduğu gibi atlıkarıncayı çevirenin ve yardağının şaklaban, neşeli ve tuhaf tuhaf maskaralıklar yapması, harciâlem türkülerin hepsini bilmesi ve kafiledakilere elebaşlık etmesi gözetilir. Bu çeşit kimselerin atlı karıncaları etrafında çocuk kümeleri cıvı cıvı kaynaşırdı. Somurtkan, soğuk neva, don yağı olanların atlıkarıncaları istediği kadar allı yeşilli bayraklarla, uçurtma kâğıtlarıyla, defneler ve yapraklarla süslü olsun; atların arabaların boyası pırıl pırıl bulunsun, kimse onun semtine uğramazdı.

Bayram yerlerindeki salıncaklar ve atlı karıncalarda en çok söylenen, çıktıklarından yıllar geçtiği halde yine dillerden düşmeyen türkülerin en meşhurları şunlardır:

“Entarisi ala benziyor”, “Cimdalli”, “Eğil dağlar eğil de üstünden aşam”, “Kırmızı gül takarsın”, “Oğlan kolunu sallama”, “Kaynanam kayna, kalk gelin oyna”, “Arabadan atladım ben”, “Aman aman leçco”, “Aman ada, canım ada, çatık tombul ada”, “Karga da seni tutarım aman”, “Efe ile Rıza kolkola gezer”, “Selânik kahbe Selânik”, “Aynayı almış eline, sürmeler çekmiş gözüne”, “Kon-yalı”, “Adanalı”...

Ağır fasıl şarkılardan bazıları da ağızlara pek yayılmıştı. Mesela: Ahmed Rasim merhumun “Çare bulan olmadı bu yareye”si. Bunun aynı bestede, güftesinin baştarafı değiştirilmiş şekli de vardı:

¹ Bucurgat: Bir manivela yâhut motorla döndürülen, döndükçe çekilmesi veya kaldırılması istenen yükün bağlı olduğu ipi kendi üzerine sarmak sûretiyle bu yükü çeken veya kaldıran âlet.

Hekim dükkân şîşeleri parlıyor
Kızkardeşi baş ucunda ağlıyor
Ağlasa da, sızlasa da hakkı var
Pek yazık oldu dil-i bîçareye

Şehremini Rıdvan Paşa'nın meşhur “şevkinle, hayalinle olur neşve bedidâr” yine Ahmed Rasim'in “İstedin de gönلümü verdim sana”, bilmem kimlerin “Mahmur bakışı âşık bin lûtfâ bedeldir”, “Etmiyor hiç merhamet cânân benim efgana” gibi rabitalı şarkılar da hep bir ağızdan söylenip durur, aşağıdaki kantolar da sıraya katılmaktan geri kalmazdı:

“Güvercin”, “İşte kalbim”, “Nale-i cangâh”, “Yandan yırtmaç fistanlar”, “Çoban”, “Gemici”, “Sarhoşum ama falso yapmam”, “Efecigim ben”...

(C. III, s. 1313-1314)

At Yarışları – Bizde at yarışları, geçen Umumî Harb yıllarında başladı. Evvelce bahisler, piyangovari kazançlı yarışlar yoktu. Meşrutiyet'ten evvel ne Veliefendi sahrasında, ne de başka taraflarda pist mist hiç arama.

Bir vakitler Veliefendi ve Çırpıcı Çayıruları sayfiyelerde köşkü ve yalısı bulunmayan, yazlığa çıkmıyan İstanbul kibarlarının mesiresi iken sonraları bayağılaşarak aşağı tabakanın ve âdî yosmaların seyrangâhı olmuş; daha sonra büsbütün tavsayarak orada çerge¹ kuran göçebe kıbtîlere me'valık etmeye başlamıştır.

Eskiden at yarışları köy düğünlerinde yapıldı. Bu düğünlerin yeri muayyen: Bulgurlu, Dudullu, Merdivenköyü, İçerenköyü, Yakacak...

Zamanı da hiç şaşmaz: Ya ilkbahar sonu, kirazlar dallarında pıtraklaşınca; ya da sonbahar başı, çavuşlar kütüklerinde sararınca.

¹ Çerge: İki direkli hafif çadır; çingene çadırı.

Köy düğünü pazar gününden başlar, perşembeye kadar sürerdi. En civcivli günü çarşamba. O gün pehlivan güreşleri, at yarışları yapılır; davetlilerden hediyeler taşınır, akşamına da kına gecesi geçirilirdi.

Güvey yahut gelin evinin yakınındaki meydan hıncahınç kesilir. Köyün kadını, erkek, çoluk çocuk bütün halkı; civar köşkle rin uşakları, aşçıları, bahçıvanları.

Harem bölüğünün konak arabalarında hanımefendiler, kızları, gelinleri. Selâmlık bölüğünün arabalarında mahdum ve damat beyler. Kira faytonlarında, Üsküdar talikalarında,¹ muhacir çekçekle rinde² hanımlar, bacılar, sıbyanlar; efendiler, ağababalar. Tâ uzak lardan tabana kuvvet gelenler de sürüsüyle.

Bu arabalar meydanın etrafına çepeçevre sıralanır; yayalar önlerine dizilir. Kimi ayakta, kimi çömelmiş gibi bağdaş kurmuş; mahşer ki deme gitsin.

Zurnalar cırlak cırlak öter, davullar gümbür gümbür gümbürderken destelerden başlayarak küçük, orta, büyük, başaltı, baş pehlivanlar boy gösterir; çelmeleri basa basa kapışmaya koyulurlar.

Arada bir alay abur cubur satıcısı ve bağırtıları: Macuncunun bügülüsü, Eyüp oyuncakçısının kocakarı zırlıtısı; çeşit çeşit dilencinin nağmeli nağmeli ilâhileri. Arabaların beygirleri ürküp şahlanmada, çifteler savurmada; içindekiler palas pandras kendilerini dışarı atmada; çocuklar ciyak ciyak bağırmaktaydılar.

Güneş tepelerde kaynadığı için herkes börtmüş,³ terden sırsıklam, parmak kımıldatamayacak kadar pelte, çile çıkarırlarken âvazlar kopardı:

— At yarışı başlıyor!

O anda arabaların, kalabalığın hepsi, yol kenarında yer kapaçağız, yarışı göreceğiz diye, sanki yangından kaçıyormuş gibi, ileri

¹ Talika: Dört tekerlekli, üstü kapalı bir çeşit hafif at arabası.

² Çekçek: Dört tekerlekli (el arabası).

³ Börtmek: Rengi değişecek kadar pişmek, hafifçe kavrulmak.

doğru saldırlılar; yola, iki keçeli olarak sıralanırlar. Arkada yine arabalar; önde yayalar, satıcılar, dilenciler...

Yanş güzergâhı da muayyendi: Dügün Bulgurlu'da ise Bulgurlu'dan Tophanelioğlu'ndaki Millet Bahçesi'nin köşesine kadar; Dudullu'da ise Dudullu Camisi hizasından Ümraniye köyüne; Merdivenköyü'nde ise, Mezarlık'tan Yeldeğirmeni'ne; Yakacak'da ise bayırın üstünden Kartal'a inen caddenin yarısına kadar.

Yarışın başladığı avazlarla haber verildiği, herkes yol üstünde yer kapdığı halde bekle babam bekle. İkinci güneşi şamarvari yanlama vurduğundan deminkinden beterdir. Sanki başı firma sokmuş gibi kafatasının içindeki beyin handiyse pişecek, gözlerin akı kıpkırmızı, yüzler mosmor. Vücutlarda da, göbek taşında soğuk algınlığı çıkarmaya yatmışçasına zırl zırl ter...

Tedarikli gelenlerde boyuna yelpazelenenler, el çantalarından kolonya şişelerini çıkarıp çıkarıp şakaklarına, bileklerine sürenler; suculara seslenip seslenip, bardakları doldurtup doldurtup tepelelerini ıslatanlar, yaş mendilleri enselerine, göğüslerine, koyanlar,

Eli işte, gözü oynışta olanlar da mevcut. Hanımlarla beyler arasında, karşıdan karşıya gelsin gülümsemeler, âşinalıklar, işaretler.

Nihayet, yarış başladı. Şimdiki koşularda olduğu gibi atların "Paddock"da dolaştırılması, halka gösterilmesi falan ne gezer; neler ve hangiler olduğundan ferd-i vahidin haberi yok.

Maamafih sahipleri, lâzımgelen tedbirleri çoktan almış ve hâzırıklı. Kapaklaşsın diye kaç gündür mahlûkçağızlara yem yüzü göstermemişler; zavalcıklar açlıktan mollanın düldülüne dönmüşler, gûya tüy gibi hafiflemişler.

Yularsız, eğersiz, palansız, yani çırpıplakken üstlerine on on iki yaşlarında, cılız cılız çocuklar oturtulur; bellerinden kayışlarla bağlanır; ekserinin eline kırbaç niyetine kızılıcık veya ayva değnekleri verilir; "Yallah!" der demez küheylânların kışlarına kıyasıya birer kırbaç vurulup yola saliverilirdi.

Tozu dumana katarak karşıdan gözüktüler mi seyirciler arasındaki ayaktakımı yaygaraları ayyuka çıkarır, çeneleri de açardı:

- Vay anasını, Köse Haydar'ın kısırağı yaman geliyor!
- Olur şey değil, Muhacir İbiş'in yağızı önledi be!
- Tuh, Çerkeş Hüseyin'in ceylan gibi tayı şıştı galiba?..

Birinci gelen tavlı bir koçu, ikinci 10 gümüş mecediyeyi, üçüncü yarım adet sarı lirayı hak eder; o kalabalık yine harran gürra¹ ile dağılırdı.

(C. III, s. 1337-1338)

Atyarışları – Zamanımızdan yarım asır kadar evvel, İkinci Abdülhamid devrinde Pazarlaman'da, Bonmarşe'de satılan bir oyuncağı idi ki, çocuklardan ziyade büyükleri eğlendirmek ve aynı zamanda bir kumar âleti gibi kibar ve rical konaklarından girmedeği kalmamıştır, denilebilir. Büyük bir sefertasının gözü kadar, çinko-
dan, boyalı moyalı bir kutu. Üstünde içiçe beş daire; her dairenin oyduğunda kurşundan renk renk atlar, üzerlerinde yine renk renk kasketli, gömlekli cokeyler.²

Bunlar kutunun altından demir tellerle ortadaki düğmeye takılır. Düğmeyi çevirince atlar aynı mihver etrafında, ayrı ayrı, firdolayı dönüyor; hız kesilince, yavaşlayıp duraklıyor. Kenarda yarım kurşun kalem boyunda bir çubuk da var. Çubuğun tam hizasında veya pek yakınında duran at partiyi kazanmış sayılır.

Bu oyuncağın büyükleri, muntazamları, beş hatta 10 lira bile olanları da bulunurdu, “Koşuya pek meraklı mösyö ve madamların harcıdır!” derlerdi. Doğrudur da. Dünyada yarış düşkünleri o kadar çok ki mesela kışta kıyamette, Avrupa'nın büyük kumarhanelerinde,

¹ Harran gürra: Bir gürültü ve başıbozukluk içinde, düzensiz bir şekilde, rastgele.

² Cokey: Jokey; at yarışlarında atı koşturan profesyonel binici, yarış atı süvarisi.

kibar salonlarında ortaya koyup etrafına üşüşükleri, bahisler tutuşukları, avuç dolusu paralar kazandıkları, para kaybettikleri görülmektedir (1947).

(C. III, s. 1341)

Auzière Birahane ve Lokantası – İkinci Abdülhamid devri sonlarında Beyoğlu’nun namlı yerlerinden; Galatasaray Lisesi’nin karşısında, şimdiki Sahne Sokağı denilen, eskiden Tiyatro adı verilen sokakta, yani Beyoğlu Balıkpazarı’nda, Kalyoncukulluğu’na giden yolun yarısında, sağ kolda idi. Bugün oranın alt katı ikiye bölünmüş, biri zerzevatçı dükkânı, öbürü meyhanemsi bir yerdir. Eskiden altlı üstlü lokanta ve birahane idi. “Du Petit Roubion” adını taşırdı.

Auzière Fransızdı. Fransız şaraplarının envanını bulundurur[du]; mahzeni dopdolu, beğen beğendiğini iste. Bordo [Bordeaux], Burgonya’nın yıllanmışları ve fiyatça tuzlusuz; “Graves”ler, “Petitgrain”ler; Graves’in “Sauternes”leri, “Haute Sauternes”leri. Aynı diyarlar mahsullerinin her keseye elverişlisi...

Fransızkârî yemeklerin de çeşidi mevcut. Beyoğlu Frenkleri, Tatlısı Frenkleri, fazla alafranga ve frenk gidişatlı beyler hep oraya üşüşürler, civcivliliğine uyar yok.

Kafayı dumanlayıp dumanlayıp ténor¹ gibi avaz avaz operalara, şanlara girişenler; kabare türkülerini ayyuka çıkaranlar; aşka gelip arkadaşını yakalayarak yahut sandalyeyi kucaklayarak fırıl fırıl polkaya, valse girişenler.

Auzière Efendi, rivayete göre memleketinde cebi deliklerdenmiş, adamın gözü açık, bir iş yapıp para kazanmak için İstanbul’a gelmeye niyetlenmiş, yol parası bile yetecek raddede değil, güçlülkle bulup buluşturup buraya kapağı atmış. Ufaktan işe girişerek, zanaatını büyülttükçe büyültmüş; para kırmaya başlamış.

¹ Ténor: Erkek seslerinin en tizi, sesi böyle olan sanatçı.

Enikonu zengin olmuştı. Beyoğlu'nda mülk, Kalamış'ta, iskeleden çıkılıp Fenerbahçe cihetine doğru biraz yürüyünce sol kolda, demir parmaklıklı, yeşillikler, çiçekler içinde mükemmel villa. Yazları, lord gibi orada geçirir.

Torunu, yani kızının kızı Matmazel Ernestiné gayet dilberlerden hatta o vakitki tabirle hasnâ müstesnalardandı.¹ Civelek mi civelek. Bazı paşazadeler deli divanesi idiler. Fenerbahçe deniz banyolarına gelir, o zaman kadınlar hamamı ayrı olduğundan oraya girer. Gelişini gidişini seyretmek için erkekler hamamındaki müşteriler dört gözle beklerlerdi. Başında kırmızı, mavi, yeşil gibi keskin renklerde ipek eşarp; arkasında ipincecik etekleri kısacık, göğsü, kolları açık fistan. Fingir fingir fingirder, hayranlarını mest ederdi.

(C. III, s. 1342)

Japon Avni Bey
(Resim: H. Çizer)

Avni Bey (Japon Mağazası Sahibi) – Merhum Şeyhül-Etibba Operatör Hâzım Paşa'nın kardeşi; 1945-1946 arasında hayatta idi. Horhor civarındaki geniş bahçeli evinde oturmakta idi. Eski devirde mağaza açmak, dükkân tezgâh işletmek esnaflık sayılıp hor görüldüğü esnarlarda dairededeki vazifesini bırakarak ticarete girişmek teşebbüsünden ve uyanıklığından geri kalmamıştır.

Avni Bey'in mağazası Vezneciler'de, yanan Zeyneb Hanım Konağı'nın, yani Üniversite Fen Fakültesinin yan kapısı karşısında idi. Vitrinleri, içi envai çeşit Japon eşyası, büyük büyük Japon vazoları, kâseleri ile dolu ve süslü idi.

¹ Hasnâ müstesna: Çok güzel, benzeri az bulunan (kadın).

Avni Bey yakışıklı, şıktı. Cuma ve pazarları seyir yerlerindeki piyasalardan da eksik olmaz; mağazasında iken gayet tîrandaz¹ kıyafetle kapıda, fotoğraf çektiriyormuş gibi poz alarak durur, gelen müşterilere gayet nazik muamelelerde bulunurdu.

Meşrutiyet'ten sonra ticareti bıraktı; mağazayı kapattı. Japon eşyalarından çoğunu konağına taşıtıp odalarını süsledi. Bahçeye merak sardı, nadide çiçekler, renk renk yapraklar yetiştirmekle meşgul oldu. (1945).

(C. III, s. 1351)

Avni Paşa (Şerif Mehmed) – Matematik bilginlerinden; Harbiye Mektebinin erkân-ı harb sınıfları astronomi ve taksim-i arazi muallimi; (H. 1292) 1876'da, Harbiye Mektebinden çıkan erkân-ı harblerin birincisidir; mektepteki künyesi "Avni Efendi Sultanse-lim" idi. Tophane-i Âmire Meclisi âzâlığında, Demirkapı'da askerî feriklik rütbesinde de Harbiye Nezareti İstihkâm Dairesi ikinci re-isliğinde bulundu. Galatasaray Lisesi edebiyat muallimi iken ölen Refet Avni, bu zatın oğludur. Paşa, yazın Göztepe'de deniz kenarındaki köşkünde, kışın da Çemberlitaş karşısında, arsasına Turan Apartmanı'yla diğer bir apartman yapılmış olan kaynatasına ait pembe boyalı kâgir konakta otururdu.

(C. III, s. 1356)

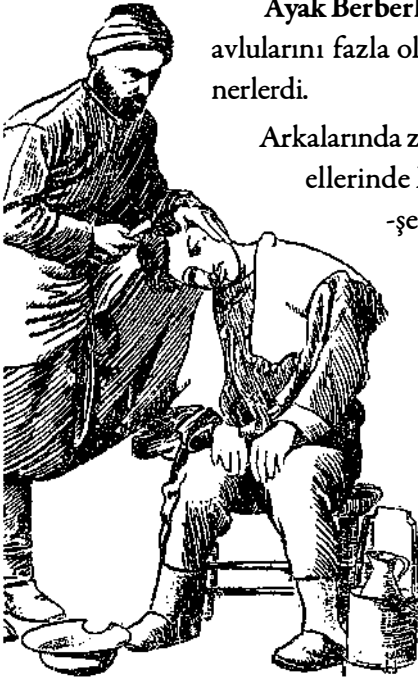
Avrupa Tiyatrosu – Avrupa tiyatrosu Komik Arif'in idaresinde. Burada da, birkaç yıl sonra İstanbul'a ün yayacak aktrisler ve aktörler: Meşhur Peruz, Aranik, Hanende Deli Peruz, Agato Eleni... Kavuklu Hamdi, Büyük İsmail, Komik Ali Rıza, Küçük Asım (Asım Baba), Davulcu Ahmed, Hasköylü Avram... Peruz, Şerbethane Sokağı umumhanecilerinden Kalifarya'nın kızı; babalığı da meşhur Tavukçu Mihal.

(Sermet Muhtar Alus, *Onikiler*)

(C. III, s. 1359-1360)

¹ Tîrendaz: Temiz ve zarif giyinmiş kimse.

Ayak Berberleri – Çarşı pazarları, selâtin cami avlularını fazla olarak mahalle aralarını dört dönerlerdi.

Ayak Berberi, XIX. asır
(Resim: Kargobulo atölyesi
fotoğraflarından Ayhan eli ile)

Arkalarında zenbil; zenbilinde takım taklavat; ellerinde küçük bir iskemle. Hacı babalar -şerait üzere- çember sakallarının kenarlarını, bıyıklarının altlarını kırptırır; mülâzımlıktan müte-kaid, alaylı, kıranta ağalar usturayı yanaklara kadar vurdurur! Hamal camak makuleleri enseyi kafa tasının altına kadar, Acemkârî kazıyıp tepeyi düz değirmi¹ tıraş ettirir; yaşlı ninerler de ahretliklerinin cılk yara başlarını kelciye götürmeden, bunlara perdahlatıp² aynaya çevirtirlerdi.

(C. III, s. 1391)

Aynalı Bakıcı – Yarım asır evvelki, İstanbul'un namlı bakıcı ve büyücülerinden; Sülüklü'de otururdu; aslı Rumelili, ellilik bir kadındı. Kendisine müracaat edenlere, bir karış boyunda bir aynaya bakarak istikbalden ve gaipten haber verirdi.

(C. III, s. 1608-1609)

Aynalı Meyhaneler – Galata Köprüsü geçilip Karaköy'e varılınca, Tophane'ye giden tramvay caddesinde, şimdiki "Artin" ve "Saray" Lokantasından sonraki Helvacı Sokağı'nda idiler. Bugün o sokağa adları verilerek "Aynalı Lokanta Sokağı" deniyor.

¹ Değirmi: Yuvarlak.

² Perdah: (Sakal için) İkinci defa tıraş etmek.

Bundan 35, 40 yıl evvel orada karşılıklı iki meyhane, daha doğrusu birahane vardı.

Bu adları taşımalarının sebebi duvarlarda, çepeçevre aynaların bulunuşu.

Galata meyhanelerinin hepsinin üstünü, temizi o ikisi idi. Ter-temiz mermerli, pırıl pırıl cilâlı masalar; güvez kadife döşeli kanapeler; garsonların sırtlarında beyaz pikeden ceketler, ellerinde kar gibi peçeteler. Uygunsuz takımının uğrağı değil; haraza¹ maraza az. Zira müşterinin para tutanları, rabitalıları gelip gitmede. Çünkü ci-varın kıyak meyhanesinde rakının karafakisi, biranın bardağı kuruşa iken orada rakı ikiliğe, bira 60 paraya.

Verdiği halis kayık düzü yahut mihyoti;² mezeleri de seçme, sıcaklı soğuklu, artıklardan kavanço³ değil.

Havalanmış, Beyoğlu'na ayak dadandırmış daire mümey-yizleri, kâtipleri, yukarıyı boylamadan önce oraya seğirtirler, biraz kafa parlatıp efendi efendi kapıdan çıkarlar, yolda eş ihvana rasladılar mı:

“Aynalı'da beş altı tek çıktık. Arkası bilmem nerede sökün edecek?”i yapıştırırlardı.

O sokağın az ötesinin eski adı “Sidikli Sokak”. Gelen geçenin köşesine bucağına boyuna su döküldüğünden ötürü. Daha ilerisinde birkaç umumî ev de var ki içleri 100 paraya, üç kuruşa, hatta bir çift tayın⁴ ekmeğine fit yosmalarla dolu.

(C. III, s. 1617)

Ayvaz – 1908 Meşrutiyeti'nin ilânına kadar İstanbul'daki büyük konaklarda, vükelâ, vüzera, kalbur üstüne gelen bütün paşaların,

¹ Haraza: Kavga, gürültü, karışıklık.

² Kayık düzü, mihyoti: Rakı çeşitleri.

³ Kavanço: Devretme, aynı türden bir şeyin yerine bir başkasını koyma.

⁴ Tayın: Asker azığı ve özellikle asker ekmeği.

beyefendilerin selâmlık bölüklerinde ayvaz denilen uşakları vardı; bazı kapılarda iki tane de bulunurdu.

Ayvazlar Şark Ermenilerinden çıkardı. Dilleri İstanbul'un, Samatya [ve] Kumkapı Ermenilerine benzemez, gayet kaba idi.

Vazifeleri: Öğle ve akşam, vakitleri, tahtadan değirmi bir tablaya yemekleri koyup başına almak, harem bölümünün kapısına, selâmlık bölümüne taşımak; lâmbalara gaz koymak, fitillerini kesmek, lâmba şişelerini temizlemek; kışın mangallara kömürlükten kömür; sobalara odunluktan odun çıkarmak ve taşımak; konak hamamı yakılacağı vakit külhanı yakmak.

Kendilerine mahsus kıyafetleri vardı: Başta umumiyetle kalıpsız fes, sırtta siyaha çalar kaba çuhadan salta,¹ alt tarafta şalvar; kaba yün çorap, çivili kundura.

Ağavat² dairesinin en cefakeş, en hor görülen, en hor işlere saldırtılan[1] ayvazlardı. Kıdemli ağaların, hatta uşakların sırf kendilerine ait işler, bu gibi angaryalar da hep ona yükletilir, hepsine eyvallah deyip boyun eğdi. Bayramlardan, yortu günlerinden başka öyle bir kılıkta bulunurdu ki yabancı bir kimse görse "Bu acayip mahlûk nedir?" diye şaşarlar. Suratı, elleri, çıplak ayakları karalara bulanmış Gömleğinin açık göğsünden kara kara kıllar fışkır-mış. Yanına biraz yaklaşılacak olsa, gaz kokusundan, is kokusundan burnunun direği kırılır.

Nenin müstesnası yok ki? Bir tarihte bilmem hangi büyük zatın konağında öyle yakışıklı, genç, yalabuk³ bir ayvaz varmış ki "Kö-roğlu" hikâyesinden alınan bir manzume metni bozulup bestelendikten sonra bu gence atfedilerek dillere düşmüştür:

¹ Salta: Yakasız, iliksiz, kolları bol, cepken biçiminde, kadife veya çuhadan bir nevi kısa ceket.

² Ağavat: Ağalar, saray hizmetinde kullanılan harem ağaları.

³ Yalabuk: Parlak, parıltılı; sevimli.

Kır ata bindim bahs ile
 Seni sevdim heves ile
 Altın yazılı tas ile
 Ayvaz mey doldur, mey doldur
 Çocuk sen doldur, sen doldur.

Bu türkü bizim çocukluğumuzda bile nice saz fasıllarında çalınır ve söylenir, güfte ve bestesi çok beğenilir, unutulacak olursa araya katılmasını ısrarla isteyenler bulunurdu.

(C. III, s. 1656-1657)

Aziz (Çerkes – 1905 senesinde İstanbul’da altı ay kadar hüner göstermiş Kafkasyalı bir rakkas oğlan) – Galata’da Zorba’nın balozunda öbür balozların birinde bulunmayan numaralardan biri de Çerkes Aziz nâmındaki tüysüz oğlanın herkese parmak ısırtan Kafkas raksları, kazaskaları¹ idi. Uzun boylu, her âzâsı mütenâsib, esir pazarında köle olsa ağırlığınca altın [verilebilecek], incecik bel, kaşmiri² ten, bir çift âhû gibi göz, keman kaşlar, ciddiyet dedin mi de onda, köçekler gibi öyle sırtıma, yılışma, kırıtma, takdirkârlarına yüz verme, temâşâgerândan³ takdir, alkış bekleme yok. Önce mandolinli, kitaralı iki Rum çalgıcı çıkar, ardından da alkış ve ıslıklar arasında Çerkes Aziz görünürdü. ıslık tezyif⁴ değil takdir, zira balozu dolduran kalabalığın yüzde doksanı tersaneliler, tulumbacılar, kayıkçılar, salapuryacılar,⁵ manav, hammal ve hamam dellâkları. Aziz de saçlar taranmış, kuzu kalpak az arkaya doğru atılmış; sırtında al atlastan gömlek, gömleğin kolları bileklere kadar inmiş

¹ Kazaska: Kaynağı Kafkasya olan, hızlı ve sert hareketlerle oynanan, Rusya’da yaygın bir halk dansı.

² Kaşmir: Keşmir keçisinden elde edilen, ince ve yumuşak yünden dokunmuş çok makbul kumaş; bu yünden yapılmış.

³ Temâşâgerân: Seyirciler.

⁴ Tezyif: Değersiz göstermeye çalışma, aşağılama, küçültme.

⁵ Salapurya: Kendine mahsus üçgen biçiminde bir yelkeni olan ve 10 – 15 ton yük taşıyabilen, mavnadan küçük ticaret kayığı.

Çerkes Aziz
(Resim: Kemal Zeren)

uzun, üstünde belden sırmalı kemerle sıkılmış al kadife ceket, ceketin yakası yok, ön kısmı düz ve çarprastlama, üste gelen kenarı ile eteği sırma işlemeli, al atlastan şalvar, ayaklarında gayet yumuşak sarı sahtiyan çizme, tabanı ince güderiden, ayaklar yere yalın basıyormuş gibi hareketlerine hâkim, çizmenin ön kısmında kır-mızı bir şerit, şeridin üstünde birer mavi püs-kül, nazarlık. Beldeki kemerde hançer, sol eli hançerinde, sağ eliyle seyircilere bir temennâ çakar, raksa başlar. Seke seke o ne yürüyüşler, o ne dönüşler, ayaklarda o ne hüner, bir parmak fiskesi ile uçar, bacaklarda o ne elâstikiyet, ya iki yanına yahud öne arkaya bir hat istikametinde açıl-p oturması ile fırlaması, fırlayıp havada uçması, uçar-ken perende atması¹ dört saniye, beş değil.

Rivayete göre yâverân-ı hazret-i şehriyârîden ve Çerkezistan beylerinden birinin akrabası; aslında kız olduğunu iddia edenler de çok. Pürsilah iki Çer-kes sahnenin tâ karşısında, Aziz'in muhafızları. Bir gün bir laf çıktı ki oğlana 'Senin yerin Ga-lata balozları değil Paris'tir.' demişler, Aziz de hâmisî Çerkes beyini bırakıp Mesajeri Maritim² vapurlarından birine atlamış. Fransa'ya kaçmış.

(C. III, s. 1696)

¹ Perende atmak: Dönerek takla atmak.

² "İngiliz Peninsular & Oriental ve Avusturya Lloyd gibi büyük nakliyat şirketleriyle doğuda rekabet edebilmelerinin mümkün olmadığının farkında olan Fransız Hükûmeti, İstanbul ve Levant'ın posta ve ticari ilişkilerini sağlamak amacıyla, 28 Şubat 1851'de Fransa'da kara ve nehir posta taşımacılığı yapan La Compagnie Messageries des Nationales'e Akdeniz'e posta taşımacılığı yapma imtiyazını verdi. Şirketin adı Mesajeri Maritim Nasyonal Servis Kumpanyası (Compagnie des Services Maritimes des

-B-

Baba Cafer [Türbesi]¹ – Yemiş’te, Zindankapısı’nda, yer altında ışık girmez, loş, daha doğrusu kapkaranlık bir türbedir. İçinde kandiller yanar; yanmasa göz gözü görmez.

Boncuk denilen havale illetine tutulanları; iki, üç yaşını geçtiği halde hâlâ emekleyenleri, kemik hastalığına uğrayıp bacakları çarpılanları; abur cubur tıkları sıkışık gözleri lokma, karnı davul kesilenleri; nazara uğrayanları; bir şeyden korkup boyunu Hüt dağı gibi şişenleri² en önce mutlaka oraya götürürlerdi. Türbedar efendi bunlara okur, nefes eder, her birini beş yüzlük tesbihten geçirir, kimine de üstüne mühür basılmış, tütsülendirilecek yahut suya konup o su içirtecek kâğıtlar verir, vakt ü hâle göre, gönülden kopan kırk para, iki kuruş, çeyreği cebe atardı.

Baba Cafer Türbesi’nin önü, içi her gün kucağında, elinde çocuklar bulunan kadınlarla dolar; sıra gelmek için beklenip durulur, öne geçip bir an evvel oraya girelim diye mecelleşilir, itişilip kakışılırdı.

(C. IV, s. 1734)

Messageries Nationales) veya kısa adıyla Messageries Maritimes oldu. Messageries Maritimes’in kurulmasıyla birlikte İstanbul’a işleyen Rostand Kumpanyası ve Fransız Posta Servisi’ne ait vapurlar, şirketin filosuna katıldı. 1851’de şirketin filosunda mevcut 16 vapurun 13’ü (Eurotas, Leonidas, Lycurgue, Mentor, Scamandre, Tancrède, Sesostri, Osiris, Nil, Louqsor, Egyptus, Caire, Telemaque) Fransız Posta Servisi’nden ve üçü de (Hellespont, Bosphore, Oronte) Rostand Kumpanyası’ndan satın alındı. Şirketin vapur sayısı 1855’te 40’a ve 1900’de 67’ye yükseldi. Messageries yöneticileri İstanbul’u Levant’taki faaliyetlerin merkezi seçti. Bu nedenle şirketin Doğu Akdeniz hatları İstanbul merkezli belirlendi.” Süleyman Uygun, “Messageries Maritimes Vapur Şirketi’nin İstanbul’un Yolcu ve Eşya Taşımacılığındaki Yeri”, *Büyük İstanbul Tarihi* (Çevrimiçi), <https://istanbultarihi.ist/>, 7 Kasım 2022.

¹ “İstanbul’da kendi adına nisbetle bir zindan bulunan Arap aslından bir yatırıdır.” *İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, s. 1733.

² Hüt dağı gibi şişmek: “Patlayacak gibi şişmek” anlamına gelir.

Badveli (Tatıyos) – Ahmed Midhat merhumun *Avrupâda Bir Cevlân* adındaki eserinden öğrendiğimiz bir İstanbullu Ermeni'dir ki Hâce-i Evvel'in aşağıdaki satırları bu şehir kütüğüne alınmaya değer:

“İstanbul'da Tatıyos Bavdeli adında hiç dünya ışığı görmemiş bir zavallı Ermeni tanınmıştır ki kendi dilinin âlim ve edibi olduğu gibi Osmanlı ve Farisî lisanlarında da behre-i vâfresi¹ bulunup Fransızca, İtalyanca da söyler. Lâkin öyle ağızdan bellenmiş gibi değil, hem okumuş, hem yazmış; Osmanlı ve Farisî lisanlarında 'Ha', 'Hi' ve 'He' harfleriyle 'Ze', 'Zel', ve 'Zı' harflerinin farkları gibi şeyleri bilir. Parmağıyla en güç imlâları işaret eder. Fransızca kelimelerde itmam-ı imlâ için yazıldığı halde telaffuzunda okunmayan harfleri tayin eder. Elhasıl bildiği lisanları okur, yazar addolunacak surette tahsil etmiştir. Osmanlıca oldukça şiir dahi söyler; fazla olarak keman dahi çalar. Şu sakatlıktan maada fakr u zaruret dahi bu zavallı adamcağızın kemalât-ı ilmiye ve edebiye tahsilini men edememiş olmasına pek çok şaşmış, birkaç defa hanemde içtima ve mülâkatla sohbet-i kâmilelerinden de mahzuz ve müstefid olmuşum.”

(Ahmed Midhat, *Avrupâda Bir Cevlan*, İstanbul, Tercüman-ı Hakikat, 1307, s. 324.)

(C. IV, s. 1787-1788)

Bakıcılar² – Bakıcı kendine hâs uydurduğu bir tekerlemekten püfler, müflerden sonra gözlerini tavana diker, kaybolan pır-

¹ Behre-i vâfire: Bolca nasip, kısmet, pay.

² Reşat Ekrem Koçu şu bilgileri verir: “Türk Lugatı, bakıcı için iki manâ kaydediyor: 1- Falcı, ceffâr, remmâl; 2- Hizmetçi, mürebbi, nâzır; ‘bakıcılık’ için de ‘Mugayyebât bilmek davası, kehânet, kerametfuruşluk’ diyor. Bizim bu maddede kasdettiğimiz bakıcılar lugatın falcı, ceffâr, remmâl değildir. İstanbul’un günlük halk hayatında binlerce kişi tarafından daima aranmış olup Cumhuriyet devrinin başlarında kanunla yasak edilmiş olduğu hâlde hâlâ şurada burada gizli gizli çalışan; aynaya, evlerindeki kuyunun ayna gibi mücellâ sathına, yaktıkları tütsünün dumanına, içirdikleri kahvenin fincanda kalan telvesine, yaydıkları iskambil kâğıtlarının diziliş şekillerine, serpikler kuru baklaların, çakıl taşlarının yayılışına

lanta yüzüğün yerini, yahut beyefendinin elmas kol düğmelerini çalanın eşkâlini, gurbettekinden beklenen mektubun postada olduğunu; paşa efendinin pek yakında vezir olacağını; hanımefendinin bu bayram saraydaki muayedeye davet edileceğini; damat beyin havailikten vazgeçip kuzu gibi olacağını; baş kalfanın yanı kılıçlı bir kolağasına varacağını; evden kaçan halayığın balık ağları arasında oturduğunu; yani bir balıkçıya kaçtığını; küçük beyin kaybolan kuzusu için yalın ayaklı ve kara yüzlü adamın (yani ayvaz oğlanın) sıkıştırılmasını söylerdi. Bakıcıların en meşhuru tombalacık vücudu ile ördek gibi yalpalaya yalpalaya yürüyen ve dolaştığı konaklarda daima hürmetle karşılanıp gece yatısına kalması için de yalvarılan Üsküdar'da Toygar Tepeli Arziye Hocahanım idi.¹

Sokak bakıcısı zenci bacı (Warwic Goble'den O. Z. Çakaloz eli ile)

bakarak istikbalden haber verenler, kaybolmuş veya çalınmış mücevherlerin, paraların yerini ve hırsızın eşkâlini görüp söyleyenlerdir." *İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, s. 1887.

¹ Bk.: Bu çalışmadaki "Arziye Hocahanım" maddesi; ayrıca *İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, s. 1078.

Hatırladığım diğer bakıcılar Mahmudpaşa Mahkemesi'nin bitişiğinde kuzgunî siyah Küpeli Arap, Sülüklü'de Ali Hoca, Hobyar'da aynaya bakan Rumelili kadın, Aksarayda galatalı Hamdi Reis'in babalığı Ak Arab, Selimpaşa Yokuşu'ndaki çöpçü ahırlarında tanzifat onbaşı Habeş Ömer... bir alay da Üsküdar'da vardı.

Nuruosmaniye Camii'nin gerileri üfürükçü hacı babalarla dolu idi. Karacaahmed'deki Miskinler Dergâhı'ndakilere muradların tür-lüsü için esmâ çektirenleri de unutmayalım...

(C. IV, s. 1887-1888)

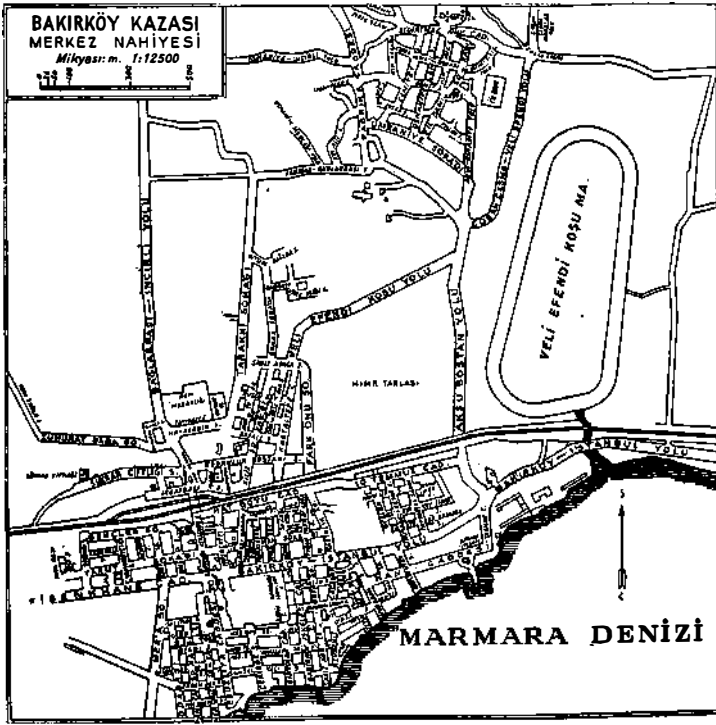
Bakırköy (İkinci Abdülhamid devri sonlarında) – Adı üstünde; asırlarca Vidos, Litros, Ayamama misilli, bu da Makri namı ile bir Rum köyü. Şimdikinin yarısı kadarlığını, Yenimahallesi'nin, 10 Temmuz Mahallesi'nin, Kartaltepe'nin tarlalığını, Bağlar tarafının da bağlık olduğunu ben bile bilenlerdenim.

Bakırköy 1900 senelerine doğru birden parlamıştı. Köşk yaptıran yaptırana, yazlık giden gidene; ayağın karada olması gibi muhassenatı da var.

Makri yerine Bakır denilmesi eskidir. Okuması yazması kıtlar, bilhassa kadınlar, hatta oraya yerleşleşmişlerden rahmetli bir yengânım ve kızları bu ismi kullanırlardı. Aynı isabet ederlermiş...

Semte Kapalıçarşılı Ermenilerin rağbetleri 1894 zelzelesinden sonra. Yerin deprenmesinden dizbağları gevşemiş olanların hepsi mahallelerindeki omuz omuza evlerinden kapağı oraya atmışlar, ekser mahalleleri Kumkapı'dan, Samatya'dan farksız hale getirmişlerdi.

Bakırköyü'nde, dediğim parlak zamanlarda hayli paşalar, beyler otururdu. En belli başlılardan hatırıma gelenleri sayacağım:

Bakırköy (1934 Belediye Şehir Rehberlerinden)

İstasyondan kara tarafı, yani Bağlar Caddesi tutulunca, solda Tophane-i Âmire Harbiye Dairesi âzasından Ferik Ali Refik Paşa (gayet dilnişin, büyük bahçeli köşkünü Göztepe'ye naklinden sonra tüccardan Karakaşlar almıştır)... Bitişğinde Beyoğlu mutasarrıfı Hamdi Bey (Doktor Abdullah Cevdet'in kaynatası)... Karşı sırada sadaret mektupçusu Ziya Bey... Yanında mahkeme-i temyiz âzasından ve ehl-i dillerden, Alniyarık Reşid Bey... Daha yukarıda ve tekrar solda Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi Bâki Efendi'nin eniştesi Muhiddin Bey... Mezarlığın arkasındaki çayırın başında doktor Bafrall Yanko... Çayır boyunda Sultanhamamı'ndaki meşhur manifaturacı Kleanti Haçopolu'nun kırmızı tuğladan kâgir ve

kebir köşkü; tavuklar, koyunlar, ineklerle küçük bir çiftlik halini almış olan bahçesi.

Çorbacı hem milyonlar, hem de İstanbul'un en yakışıklı Rum gencinin babası idi. Delikanlı mağazadaki gişede gayet burunlu ve azametli bir tavırla otururdu.

Kart, orta yaşlı, taze bir alay kadın:

— Şekerim!.. İki gözüm... Aslanım!.. diye yılışıp durur. O, gûya hiç aldırışlı değil. Uzun kirpikli, gövelâ gözlerini, atfetmeye dahi tenezzül etmez, daha da kurum kurum kurulurdu... Senelerden sonra sokakta tesadüf ettim. Kırmançolaşmış,¹ enikonu çökmüş... Bu felek Yusuf'lara kaldı mı?

Köyün eski yerlilerini saymaya devam edelim:

Çarşıbaşı'nda maliye muhasebecisi Tatar Abdurrahman Efendi... Kartaltepe'de Mirliya Gerdankıran Galib Paşa... Hat boyunda Şehremaneti meclis reisi Halil Bey (mimar Kemaleddin'in kayınpederi).

Mezarlığın solundan, şimdiki Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi'nin kestirme yoluna sapınca, köşede babamın büyük dayısı Piyade Livası Faik Paşa'nın konakvarî hânesi... İlerisinde gene babamın küçük dayısı, Harbiye Mektebinin en eski fenn-i esliha muallimlerinden, emekli Albay Tahsin Bey'in evi... Zuhûratbaba Türbesi'nin karşısında Topçu Feriği Boşnak İbrahim Paşa'nın köşkü.

Zuhûratbaba, himmeti hazır olsun, velilerden. Türbesi ziyaretgâh idi. Merkadinin keşfedilişi de Eba Eyyub gibi rüya ile bir zat-ı şerif menam² âleminde orayı ve medfun olan Baba'yı görmüş. Toprağı kazmışlar, devletli kefeni ve kalıbıyla olduğu gibi yatıyor. Bunun üzerine kabri yaptırılmış. Yanındaki karakolun neferleri kandillerine mumlarına bakarlar, akşamları yakarlardı.

¹ Kırmanço: Ak sakallı kimse.

² Menam: Uyku, rüya.

Akıl hastahanesinin tarafları arzullahu vâsiydi.¹ Binaları kışla olarak yaptıran galiba Enver Paşa'dır.

Sazını, cazını bilmem fakat sineması bulunduğu bazan kulağıma çalınıyor. Bakırköyü'nün asıl şenlikliği vaktiyleydi. Şimendifer hattı o zamanlar yarma arasında, çukurda değil istasyon hâkezâ...

Gericeğizinde açık filizi boyalı, arnuvo'ya² çalar, bahçeli bir gazinosu vardı. Cuma ve pazarlar ikindiden gece yarısına kadar incesaz; hânendeler arasında fevkalhad gür ve güzel sesli bir kokona ortalığı çınlatır dururdu.

Fakat şunu da söyleyeyim. Orası, pek ayakaltı olduğundan mı, kaçgöç tarafının noksanlığından mı, hanımlara memnû. Mamafih onlara da yer vardı: Millet Bahçesi...

Bir incesaz da burada. Bahçe, ortasında bir yolla ikiye bölük; bir tarafı kadınların, bir tarafı erkeklerin. Aradaki yolda geç vakitlere kadar gelsin piyasa...

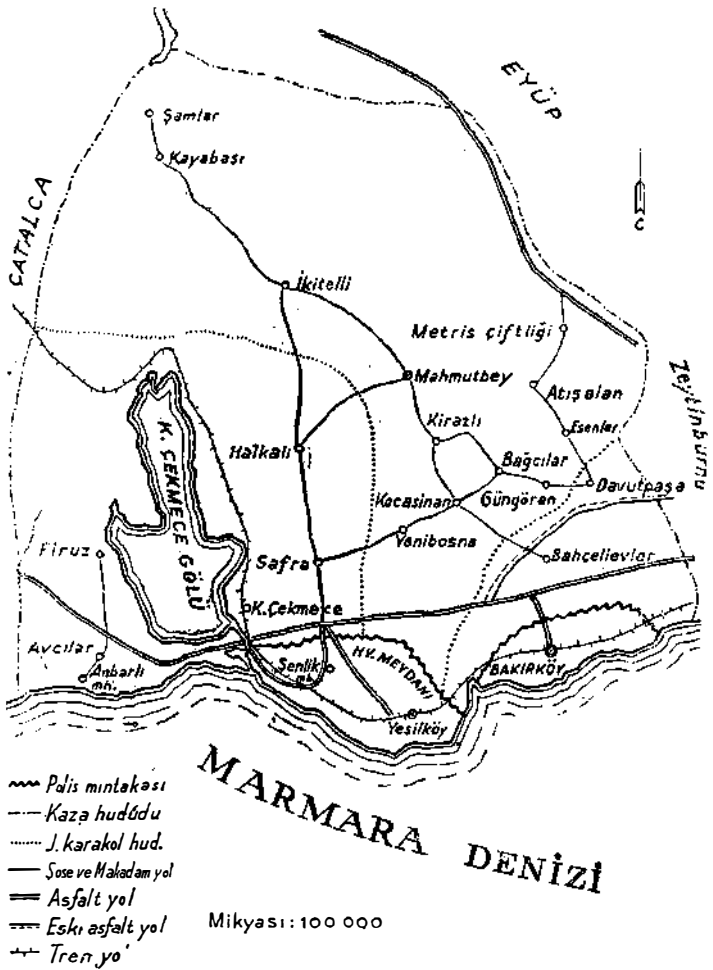
Üçüncü saz takımı da deniz kenarında, Sakızağacı'nda. Zannıma kalırsa şimdiki Miltiyadi o günlerden kalmadır ve aşağı yukarı 40 yıllıktır. O gazino geceleri, bilhassa mehtaplarda deniz keyfi çıkaranlarla dolardı.

Bakırköyü'ne hafta arası K. Hasan'ın, Şevki'nin, Manakyan'ın kumpanyaları da gelir, ekseriya Millet Bahçesi'nin yakınındaki salaş tiyatrodan, bazan da Sakızağacı'ndakinde oynarlardı.

Kuşdili hesabı. Yani yukarı kat kafesli ve hanımların, aşağısı beylerin. Bermûta localardan localara yelpaze ve baston oynatışlar; çiçekler, ipekli mendiller koklayışlar; perdeye sırt çevirip işaretler, işmarlar...

¹ Arzullahu vâsia: "Allah'ın yarattığı topraklar geniştir" anlamında olup göz alabildiğine devam eden geniş araziler ve büyük yerler için kullanılır.

² Arnvo: Fransızca art nouveau; 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında etkili olmuş zarif dekoratif süslemelerin ön plana çıktığı, kıvrımların ve bitkisel desenlerin sıklıkla kullanıldığı bir sanat akımı.

Bakırköy kazası (Harita: H. R. Ayyıldız)

Bir aralık haremle selâmlığın böyle bir arada bulunuşu yasak edilerek ayrı günler tahsis edilmiş, kimsecikler tiyatrolara ayak atmaz olunca kumpanyacılar züğürtlükten ipipullah¹ hale gelmiş, nihayet yalvara yakara gene eski şekline izin alabilmişlerdi.

¹ İpipullah: Elinde avucunda birşey kalmamış, parasız, mahrum ve züğürt kimseler için kullanılan "ipipullah sivri külâh" deyiminde geçer.

İstasyon istikametinin tam nihayeti Zeytinlik. Çifte deniz hamamı iki, üç yüz adım ara ile oraya yapılırdı.

Bakırköy bağlarının çavuş üzümlerine uyar mı vardı acaba? Em-sali ender. Ben bu üzümlerin benzerine yalnız bir mahalde tesadüf ettim: Çiftelhavuzlar'da Operatör Cemil Paşa'nın sabık ve Şekerci Bay Hayri'nin lâhik¹ köşkünün yerindeki eski bağda...

Yaradana kurban olayım her bir tanesi hemen hemen ceviz kadar. İncecik kabuk, mis gibi koku, bal gibi tad. Mamafih Erenköyü'nün, Kozyatağı'nın, Yakacık'ınkiler de enfes şeylerdi ya...

O güzelim bağların hepsini filoksera² yedi, kemirdi, mahvetti.

Bakırköylüler içinde arabası olanlar kendi faytonları ile, arabasızlar da kiralalarla İncirli'ye giderlerdi.

Harap, viran, sekiz on pedavra³ tahtasından çatılma kahveli bir yer. Gelgelelim geçmiş i mevcud. İncirli çiftliği bir zamanlar marmuş. Padişahlar taşınıp dururlarmış. İkinci Mahmud, Ruslarla açılan 1244 - 45 seferinde orduyu uğurladığı sıralar burada birkaç gece bile geçirmiş.

Bakırköy tenezzühçüleri bu harab, türab çiftlikten ileri, mesela Yeşilköy'e Meşilköye kadar açılmazlar mıydı dersiniz, mümkün mü var? Yol, yok denecek kadar bozuk.

1877'deki Rusya muharebesinde Moskoflunun Edirne'ye yürüdüğü sıralar Çatalca hattında dayanılmasına Yıldız'ca karar veriliyor; Anadolu ordusundan çağırılmış olan Gazi Ahmed Muhtar Paşa da kumandan tayin ediliyor.

Paşa Hadımköyü'nden "Tabur, top, cephane yetiştirin!" diye feryâd edip dururken düşman ileri karakolları görünmüş. Yalnız,

¹ Lâhik: Şimdiki.

² Filoksera: Bağ kütüklerini saran eklem bacaklı böcek, asma biti; Bu böceğin bağ kütüklerinde yaptığı hastalık.

³ Pedavra: Çatı örtüsü olarak kullanılan ladin veya köknar ağacından kesilmiş ince tahta.

askeri geri çekirmiş ve Ruslar Ayastefanos'a vasıl olmuşlar... Bakırköy sırtlarından Karadeniz'e kadar bir müdafaa cephesi tutacağız. Paşa'nın yolsuzluktan akla karayı seçtiğini kendi yazılarında okudum.

Bakırköy de, Adalar gibi ezelden susuz ve yangındır. Vakıa her evinin kuyusu, emme basma tulumbası yok değil. (Yukarıda, ismi geçen Ali Refik Paşa'nın kuyusu tam tamamına 28 kulaçmış). Gelgelelim rumî Haziran'ın 16'sında Yaprak aşısı nihayetlenip Kızılerek tutması geçer geçmez, yani yaz kuruluğu başlar başlamaz kuyulardaki o kireçli suyun damlasını bul; ortalık Kerbelâ.

Eski mutasarrıflardan ve ahibaplardan, mîrmîran payeli bir Tevfik Paşa vardı. Gayet sofulardandı. Bir sene Bakırköyü'ne yazlığa gitmiş, dad bir, feryâd iki ¹ ağustos başında kaçmış. Yaka silkerdi:

— Kuyular kurudu, iyi sucu ortalığa yetişmiyor. Abdest almak için boyuna eczahaneye dayanmaya, şişe şişe Çilli maden suyu sarfetmeye mecbur kaldım! derdi.

Bakırköyü'nün nazarlıklarından biri de şimendiferleri ve kondüktörleriydi. O ne küçücük küçücük, ötüşleri bile çocuk düdüklelerini andıran lokomotiflerdi. O ne daracık daracık, boyaları dökülmüş, mundarı çıkmış vagonlardı.

Ya kondüktörleri, o palikaryaların suratsızlığı, aksiliği. Başlarında yağlı şapka; sırtlarında harçlı, mavi renkli, lekeler içinde ceket. Kampana vurup tren kalkacağı esnada:

— Fertik!..² diye bağırırlardı ki fertiği kırmak tabiri buradan kalmazdır.

Şu da bahsin sonu olsun: Küçükçekmece'den itibaren Veli Efendi Çayırı'na kadar bütün dağlar, taşlar, o uçsuz bucaksız arazi

¹ Dâd bir, feryâd iki: Şikâyet bildiren bir söyleyiş.

² Fertik: Tamam, haydi ilerle!

Fertiği kırmak/ çekmek: Kaçmak, tüymek.

Barutçubaşı Ohannes Efendi'nin meraları. Bir kısmını İkinci Mahmud, kaç misli fazlasını da oğlu Abdülmecid bol keseden ihsan edivermişler!..

(C. IV, s. 1895-1897)

Balaban (Nikoli) – İstanbul'da en âlâ ve ekstra çay satan bir Rum tacirdi. Dükkânı Çakmakçılar Yokuşu'nda idi. Çayları üstüvâne¹ şeklinde, hep aynı boyda, şimdiki bezelye konservelerinden biraz uzunca kutularda, turuncu renkli etiketlerinde “Nikoli Balaban” adı, bir Çin kızı resmi, resmin altında düzgün bir nesih ile fakat Türkçe değil, Arapça:

“Çâyü alelâl, mevcûdün min küllün cinsün erfa'mal, mukavvî, müferrih, muhazzim littaam”

Satırları, daha altında Fransızca, Rumca, Ermenice bir iki satır bulunur; en kenarda da fiyatı yazardı: “fî bir adet sîm mecidiye”, yani o zamana göre ateş bahasına... ve tek Türkçe cümlede bu.

Bütün kibarlar, zenginler oranın müşterisi. Yıldız'da, Teşvikiye'de, Nişantaşı'nda oturan vükelâdan, vüzerâdan zevat kâhyalarını, ağalarını semtten tâ oraya gönderip çay aldırırlardı. Haremleri hatunlar çayı mutad edinmemiş misafirlerine:

— Ayol bizim çayımız turuncu yaftalı, Çakmakçılar Yokuşu'nda Nikoli Balaban'inki, içilmezmi hiç!.. derlerdi.

(C. IV, s. 1945-1946)

Balabani – Valavani de derlerdi, İkinci Abdülhamid zamanında ve Meşrutiyet yıllarında, zamanımızda İstiklâl Caddesi denilen Beyoğlu Cadde-i Kebîri'nde, Mabeynci Ragıp Paşa'nın mülkü olan Anadolu Hanı altındaki Anadolu Birahanesi'ni işletirdi. Yunan tabiiyetinde, tıknazca, edep[li] ve terbiyeli, müşterilerini hoş tutan, garsonlarına da iyi muamelede bulunan bir adamdı.

(C. IV, s. 1949)

¹ Üstüvâne: Sütun, direk.

Balat¹ – Geçende bir sebep dolayısıyla Balat’a gitmeye mecbur oldum. Yıllardan beri o taraflara yolum düşmemişti.

— Balıkpazarı’ndan biraz ileriye git, otobüs bulunur! dediler. Nesi biraz? Yürü yürü, bitmiyor. Ta Hâl’in önüne vardım, bekle bre bekle. Nihayet çıkageldi; köşeden, bucaktan, gerilerden öyle bir saldırış ki kör döğüşünden farksız.

Otobüsün hâlini görmeyin. Hani tramvayla Sirkeci’den Hocapaşa’ya doğru gidilirken sağda bir arsada hurda, boyaları dö-kük, iskartaya çıkarılmış² otomobil, kamyon, otobüsler durur; tıpkı onların eşi.

Uzatmayalım, balık istifinin arasına, ayakta olarak ben de sıkıştım. Sarsıntıdan sendeleye sendeleye, çangıltı çungultudan sersemleye sersemleye yolu tuttuk. Dar, karanlık sokaklardan gittik, gittik. Kirden buzlu cama dönmüş pencerelerden içeri ışık girdi. Biletçi “Balat!” diye bağırınca hemen aşağı atladım.

Gepgeniş, apaydınlık bir cadde sağda solda koca koca binalar, derli toplu dükkânlar: Üstünde kampanalı telefon levhası asılı; camekânı gazeteler mecmualarla donatılı sucu. Önünde kırmızı buz dolabı, sifonlu pırıl pırıl musluk, şişe şişe limonata, sıra bulunan sucu. Taramadan³ balık yumurtasına kadar çeşit çeşit mezeleri, rakuları, şarapları, biraları camekânına dizmiş mezeci. Son turfanda kavun karpuzları, kehribar gibi müşküleleri,⁴ en âlâ Amasya elmaları, Engürü armutlarını raflarına yaymış manav vesaire...

¹ Reşat Ekrem Koçu, Balat’ı şöyle tarif eder: “İstanbul’un Haliç boyunda kalabalık, günlük hayatı canlı, hareketli, şenlikli bir semttir ki halkının ekseriyetini esnaf, amele, işçi tabakası teşkil eder; on yedinci asır ortalarından bu yana da büyükşehirde Musevilerin gayet kesif olarak iskân ettikleri bir semttir. Öyle ki İstanbul’da Balat denilince Musevi, Musevi denilince Balat hatıra gelir.” *İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, s. 1961.

² Iskartaya çıkarmak: İşe yaramadığı için bir kenara atmak.

³ Tarama: Balık yumurtasından yapılan meze.

⁴ Müşkûle: Bağ bozumuna yakın zamanlarda ağustos ayında olgunlaşan, iri, uzun tâneli, kalınca kabuklu bir üzüm çeşidi.

Evlerin önlerinde, kapılarında süslü püslü kadınlar; kucaklarında, yanlarında çocuklar; melon şapkalı, siyah setreli, altın köstekli sakallı sakallı adamlar.

Şaşkın şaşkın etrafıma bakıyorum: Burası Balat ha!..

Gittiğim yer iskele civarındaydı. Haliç burnunun dibinde, kayıklar, yelkenliler, motorlar vızır vızır işliyor. Karşı kıyılar günlük güneşlik içinde: tepeler, bayırlar zümrüt gibi yeşil. Oooh, dünya varmış!

İki yanımızda da yürek ferahlatıcı bir faaliyet: Eflâke ser çekmiş bir değirmen harıl harıl un öğütüyor. Ötede açıkta, beride koskoca bir sundurmanın altında kızağa konmuş gemiler, mavnalar takır tukur tamir ediliyor.

Pencere önüne geçmiş, cigarayı yakmış, keyifli keyifli tellendirmeye başlamıştım. Sen misin keyfe gelen?

Her güzelin, hatta kadı kızının bile bir kusuru olur ya; buranın da sineğinden elâman. Ben diyeyim binlerce, siz deyiniz milyonlarca. Kış kış demekle; mendil, bohça, masa örtüsü savurmakla savulur gibi değil haza küme küme kara bulut.

Sebebini sordum. Süpürüntü kayıklarını iskeleye bağlıyorlar, tepeleme doluncaya kadar bekletiyorlarmış. Haşarat lâyuhlihun orada ürüyor, ortalığı istilâ ediyorlarmış.

Bir saat oturduğum müddetçe bir zamanki “Masana nedir o? Bir yelpaze.” oyununu oynuyormuş gibi mütemadiyen baş, boyun, el, kol, gövde oynatmakta bende ne tâb kaldı, ne tuvân. Vakıa mükemmeli. İsveç cimnastiği ve idman yerine geçerse de eksik olsun. Yorgunluktan bitik hâlde kendimi dışarıya dar attım.

Otobüsün cilvesini çektiğim için vapurla, döneceğim. İskeleyi boyladım. Yeni boyanmış, gıcır gıcır; o kadar da kalabalık ki sormayın. Kadınlı erkekli her yaştan insan, hepsi temiz pâk giyimli; mahut İspanyol kırmasını konuşmadalar.

Meğerse günlerden cumartesi olduğu için bu baylar ve bayanlar Balat’taki akrabalarını yoklamaya gelmişler, Beyoğlu’na

dönüyorlarmış. Bir sürü de yapayalnız, kız ve erkek çocuk. Merak edip sordum:

— Yanınızda büyüğünüz filan yok, siz böyle nereye gidiyorsunuzuz?

— Hasköy'e! dediler. Balat sinemasına gelmişlermiş.

Aşkolsun, Balat'ın sineması da var ha!..

Vapur yanaştı, hıncahınç doldu, ben de aralarında. Haspa tertemiz, fiyakalı fiyakalı düdüğü köpükler saçsa öyle bir gidişi var ki ömür.

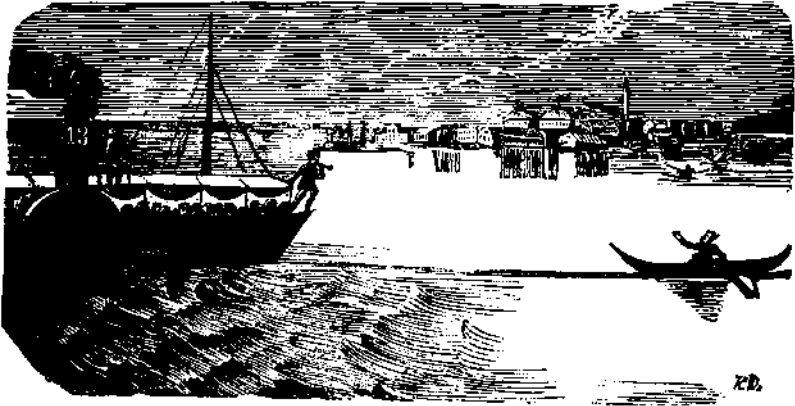
Eski Eyüp vapurları aklıma geldi. Neydi o zavallıların hâli? Pat pat pat, durduğu yerde oldum olasıya içler acısı biçareler. 70 bu kadar yıl evvelki *Çingiraklı Tatar* mizah gazetesinde resmi bile vardır:

Önde bir kayık, geride o tontondan biri. Lostromo haykırır:

— Yoldan, savul!..

Kayıkçı sırtarak cevap verir:

— Yetişebilirsen yetiş de çiğne!..

Çingiraklı Tatar'dan:

— Kayıkçı! Kayık! Kayık!

— Ne bağırıyorsun ya! Yetişebilirsen yetiş de çiğne!

Yepyeni Gazi Köprüsü'nün altından vapurumuz cayır cayır geçince yine ağababalarını hatırladım. Unkapanı Köprüsü'ne yaklaştıkları sıra kaptancağız gırtlak paralardı:

— Halata asıl, bacayı indir!..

Ardından bir sayha daha:

— Halatı koyver, bacayı kaldır!..

Çünkü bacaların boyu uzun, indirilmezse köprü'nün kümbetine değişiyor.

Vapurda şöyle bir düşünceye, eski zamanları zihnimde yoklamaya koyuldum: Çocukluğumda senede bir kere olsun, kandil günleri, karadan arabayla, ölmüşlerimizin Eyüpsultan'daki kabirlerini ziyarete giderdik. 40 yıl evvelki Balat gözümün önünde belirdi:

Yol daraş,¹ berbattı. Etraf daha loşlaşır, araba yalpaladıkça yalpalar, çamur deryasını aşabilmek için arabacı beygirlere kırbağı verilirken anlardık: Balat'a yaklaşıyoruz.

Ardından, sası sası,² ekşi ekşi bir koku genizleri kaplar: Balat çarşısından geçiyoruz.

Küfelerde, işportalarda, yerlerde çürük limonlar, portakallar, mandalinalar; cırtlak pırtlak karpuzlar, kavunlar; tohuma kaçmış hıyarlar, mısırlar; zerzevatlar arasında turşuya dönmüş domates, kuruyup büzülmüş patlıcan, kazık kesilmiş kabaklar; kırık kabuğundan pıhtı gibi kanlar, civciv kafaları taşmış cılk yumurtalar; küflenmiş çirozlar, ringalar; kulaklarının içi zifirî kara, derileri mosmor, etleri lime lime balıklar ve tavada kızartılanların buram buram kokuları.

Vakıa ora halkı ekseriyetle fakir takım, bunları ucuz olsun diye alıyorlar ama ekonomi güderek rağbet edenleri de çok.

¹ Daraş: Dar.

² Sası: Çürümüş, bozulmuş, kokuşmuş.

Balat Vapur İskelesi (Resim: Turan Açıksöz)

O devirde arada bir; İstanbul'da kolera çıkar, gazeteler yazardı: Bugün filanca, falanca yerlerde şu kadar musap,¹ şu kadar vefat vuku bulmuştur.

Salgın ya Balat'tan patlak verir, ya da derhal orada soluğu alırdı. Şehremaneti lâzım gelen sıhhi tedbirleri gûya derakap² itti-haz ederdi: Birkaç duvar dibine, arsa köşesine, süprüntü yığını üstüne bir iki kürek kireç serpivermek.

Musap çıkan yeri de sözümler ona kordon altına alıp amelimanda,³ canından bezgin, beyaz palaskalı belediye çavuşunu önüne oturtmak. Pinpon,⁴ nöbet değiştirenceye kadar iskemlede horul horul uyumada.

Âfetin ortalığa dalbudak salıp binlerce kişinin canına okuması Tanrı'nın mucizesi, lütfu [ve] ihsanıydı.

(*Çingiraklı Tatar*, 25 Nisan 1289, s. 3.)

(C. IV, s. 1963-1964)

¹ Musap: Bir illete yakalanmış, bir hastalığa tutulmuş.

² Derakap: Hemen, hemen arkasından, arkası sıra, akabinde.

³ Amelimanda: İhtiyarlıktan veya sakatlıktan dolayı iş yapma gücü kalmamış olan kimse.

⁴ Pinpon: Çok yaşlı, çökmüş kimse.

Baloz, Balozlar – Karaköy'den Tophane'ye doğru giderken, tramvay caddesinde, sağlı sollu, pek çok idiler. O güzergâh ve havallisi, asırlardan beri İstanbul limanına gelmiş veya uğramış yabancı gemilerin kaptanları, tayfaları gibi haşarat gürûhunun yatağı; baştan aşağı meyhaneler, bu meyhanelerin içi de sarhoş adamlarla, süfli fahişeler ve zevk âleti süfli oğlanlarla dolu.

Galata balozları Sultan Aziz zamanında açılmış, süratle çoğalmış. İkinci Âbdülhamid devrinde de mevcut idiler. Meşrutiyet yıllarına, hatta zamanına kalırsa, Birinci Cihan Harbi senelerinde de bunlardan birkaçı kalmıştı.

Balozları işletenlerin çoğu, fuhuş batağından yetişmiş, gençliği ve güzelliği elden gittikten sonra, eski yavuklularının himayesinde bu işe atılmış kart fahişelerdi ki en namlılarından biri “Zorba” lakabı ile meşhur karı idi. Benim gördüğüm meşhur balozlar: Zorba'nın Balozu, Alafranga Baloz, Yüksek Baloz, Şerbethâne Balozu, Rus çalgısı Madam Bela'nın Batakhanesi'dir.

Meselâ bunlardan Alafranga Baloz'un yerinde şimdi bir fotinbağı fabrikası vardır (1946). Bu baloza 25-30 ayak merdivenle çıkılır. Etrafta masalar. Orta boş, dans yeri. Sağda küçük bir tiyatro şanosu;¹ önünde yedi sekiz kişilik orkestra.

Müşterilerin hepsi şapkalı. Kefalonyalılar, çakanozlar,² maltızlar;³ ecnebi gemiciler, ateşçiler; Moskof, Fransız, Hırvat, Yunan mille-tinden ayak takımı. Alafranga Baloz'un yosmaları ötekilerden biraz daha yüksek, daha seçme. Her dansa kalkanın, polkaya, mazurkaya,⁴ valse tutuşanın damına bira alesta.

¹ Şano: Sahné.

² Çakanoz: Yankesici.

³ Maltız: Malta adasında yaşayan halk veya onların soyundan olan kimse, Maltalı; dolandırıcı.

⁴ Mazurka: Polonya'nın Mazurya bölgesinden Avrupa'ya yayılmış olan bir çeşit halk dansı.

Garsonlar gözbağcılıktan yana öyle kurt ki bardakla beraber çiftler çiftler tabak getirip lâhzada kuleyi dikivermedeler.

Buranın en gözbebeği kokanası, Kambur Manyo idi. Manyo kusursuz güzellerdendi. Kamburluğunun [lakap olarak] takılmasına sebep boynunun kısıkça oluşu. Saray tüfekçilerinden biri, masanın mermerini kaldırıp beyni budur diye indirmiş, zavallıcığın boyun kökü içine göçürmüş.

(C. IV, s. 2066)

Barry – Aslı Rum, İstanbul’un en tanınmış, müşterisi en çok dışçilerindendi. Asmalımesjid Sokağı’nda, şimdiki Tuna Gazino ve Birahânesinin yanındaki apartmanda muayenehanesi vardı, her gün sabahtan akşama; Müslüman, Hristiyan, erkek, kadın müşterilerle dopdolu. Ufak tefek, gayet ciddî, yüzü hiç gülmez, hatta aksi tavırlı adamdı. 1902-1903 senelerinde saçı bıyığı kırlaşmıştı. Kendisinden çok daha eski, hatta nice zamandır müşteri tutmuş ve “Serdişçi-i Hazret-i Şehriyârî” unvanını almış olan Almanyalı Heyde’nin, oğlu Hans Heyde ile beraber müşterek kabineleri Galatasarayı Sultanisinin karşısında, Hiristaki Pasajı’nın üstündeki binada; kimi Baba Heyde’ye ihtiyarlamış, [kimide] oğul Heyde’ye de eli pek ağır diye gitmez olmuşlar, cümle halk Barry’ye taşınmaya başlamışlardı. Dişi gayet iyi doldurmak, altlı üstlü takma dişi de pek mükemmel yapmakla şöhret bulmuştu.

Adam kaba; diş mi dolduracak, surata kauçuk cendereyi hoyrat hoyrat geçirir; mili fırıl fırıl dönen törpüyü garcadak köke daldırıp sandalyadakine duman attırır; “Aman, dayanamıyorum!” seslerine kulak asmaz, bildiğini yapar fakat bitirdiği işin mükemmelliğine de uyar olmazdı. Bir oğlu vardı, babasının mesleğini tuttu; yine Asmalımesjid’de, o da hünerli dışçidir.

(C. IV, s. 2125)

Baskın¹ – Mahalleye hoppa meşrep, her ne kadar yeni konu komşuya iç yüzünü belli etmemeye çalışırsa da o zamanki tabirle uygunsuz takımından olduğu besbelli, şununla bununla gizliden gizliye işi pişiren bir taze dul, hatta bazen beraberinde hısım akrabası geçinen bir iki genç kadın taşınır, etrafa sezdirmemeye çalışarak alış-verişe girerler. Gece etrafı kollayarak usulcacık içeriye adam alırlar.

Baskın (Resim: Münif Fehim)

¹ Reşat Ekrem Koçu baskın hakkında şu bilgileri verir: “Eski İstanbul’da gizli fuhuş ile mücadele yolunda evvelâ ‘Mahalle namusu’ kıymetli kabul edilmiş, ‘Mahalle namusunun korunması’ mahallelice müşterek vazife bilinmiş, şüpheli evlerin, başta mahalle imamı bulunmak üzere mahalle halkı tarafından basılması da devletçe halkın hakkı olarak tanınmıştı; zabıta kuvveti, tarih kaynaklarımıza ve edebî metinlerimize ‘Baskın’ adı ile geçen bu gibi vak’alarda halkın yanında nâzım olarak yer almış, halkın aşırı fevîrânı karşısında, baskında tutulan zânî ve zâniyelerin hayatını koruyarak zinâ suçunun mahkemeye ve cezânın da kanuna intikâlini temin etmiştir.” *İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, s. 2141.

Mahalle kahvesinde ihtiyarlar fiskosu tutturur:

— Tüüü, yazık be! Bu mahallenin delikanlıları ölmüş de haberimiz yok. Bizim zamanımızda olsaydı evin camını çerçevesini indirir idik, karıları da palas pandıras bu mahalleden dehlardik yahud gözleri dört açar, evi gözetler, zanparalar içerde iken imamı, muhtarı zaptiyeyi alır, evi basar, hergelelerle kaltakları önümüze katıp karakola dayardık... Bu hâle tahammül edilmez, nur topu gibi kızlarımız, tüysüz tüysüz kız gibi oğullarımız var, onların yüzleri gözleri açılacak!..

Delikanlılar gayrete gelir, tırıs giderlerden bir ikisi kundura ve yemenileri çıkarıp atar, yalın ayak dışarı fırlar, ceplerine taş doldurmuşlardır; mahud evin önünü boylarlar; bir, bilemedin iki dakika, evin bütün camını çerçevesini şangır şangır yere indirir, yalın ayakların tabanları yağlı, kaçarlar. Bütün konu komşu pencerelere üşüşür:

— Oh olsun! Kaltaklar taşlandı işte. İnşallah def olup giderler artık! diye çeneler açılır.

İçeridekiler mahalleye rezil ve rüsvay oldu demektir. Yüzleri pek sıynk değilse o gece pııyı pırtıyı toplayıp ertesi günden tezi yok mahalleden basıp giderler. Bu gibiler esâsen portatif tarzda oturmaya alışkın, eşyaları birkaç yatak, üç dört kapacak, çanak çömlekten ibâret. Gittikleri yerde de er geç başlarına aynı âkıbet gelecek. İstanbul içinde dolaşmadıkları mahalle yok.

Taşlanmaya, dedikoduya metelik vermeyen pişkin yosmalar kılını kıpırdatmaz, ev sıvıya¹ işler. Herkesin gözü giriştedir, mahallede iş güç bırakılır, tenhâ virânedin, kafes ardından, çitlenbik ağacının dalından ev göz hapsine alınır.

Gecenin birinde mahud evin kafesi, perdesi arkasından bir erkek gölgesi sezilir, nasılsa kuvvetlice kaçırılmış öksürüğü duyulur yahud zanpara herif kafayı fazlaca çekmiştir, tedbiri medbiri unutup aşka gelmiş, nârayı basmıştır. Gözleyenlere gün doğar.

¹ Sıvıya: Sürekli olarak.

Zampara yakalanacak ve karılarla beraber paraları verecek! Becerikliliğine güvenen hemen seçirtir,¹ sokak kapısının halkalarına bir sopa sokar yahud halkaları kuşağı ile bağlar, içerden açılmasını diye. Bir iki kişi de karakola koşar. Önde polis, bekçi, imam, muhtar, arkada bir cemm-i gafır,² kapıya dayanır. Evvelâ İmam Efendi bir iki öksürükle gırtlakını temizler, yere okkalı bir tükürük fırlattıktan sonra tak tak tak, kapıyı çalar:

— Baksana kızım, biraz aşağıya gelir misiniz?..

Evde ışıklar sönmüş, ses sedâ kesilmiş, çıt yok. İmam Efendi bu sefer ciddî bir tavırla, mezar başında telkin verdiği misilli, peşindekilere yavaşça sorar:

— Ne buyrulur?.. Yanlış kapı çalmış olmayalım?..

Sualin sebebi var, imam olduysa melek değil ya insan, taze dula bitiklerden, fırsatını bulmuş, içeri girip keyfini sürmüşlerden, imamın bu sualine atılanlar olur; “Gölgesini görmüşler, öksürüğünü işitmişler, yanlış kapı olur mu?” Yemin yemin üstüne:

— Yanlışımız yok., burası...

Kapı açıldı, ne âlâ; açılmadı mı, omuzlanarak paldır küldür indirilir, kalabalık içeriye huryâ dalar. Evde kadınların elebaşısı her kim ise, eli bayraklılardandır; eteğini başına çekmiş, boyuna veriştirmede:

— Utanmazlar arlanmazlar! Kadın kadıncık oturanlardan ne istiyorsunuz ayol? Nâmahrem yere nasıl giriyorsunuz? Hepiniz pişman olacaksınız. Bakın size bir ırz, namus davası açalım da başınıza geleceği görün.

Bu yaygaraya kulak asılmaz, köşe bucak bir bir aranır, taranır... Ayakyolunun, gusülhanenin, yatak yükünün, gömme Enez küpünün içi bile gözden geçirilir...

¹ Seçirtmek: Abuk çabuk veya sıçrayarak bir yere doğru koşar gibi yürümek, hızlı hızlı gitmek.

² Cemm-i gafır: Büyük insan kalabalığı.

Zampara tahtaboştan erik ağacına atlayıp bitişik virâneye kapağı atabildiyse ne mutlu... Hoş orası da boş bırakılmamıştır, kollayanlar bulunur. Kaçamadı da yakayı ele verdi diyelim; sille, tokat, tekme, yumruk; ayağına pantalonu çeke-mediyse, don gömlek, baş açık, yalın ayak, pılsını pırtısını koluna verirler; evvelâ karakola, oradan da aynı nîm uryan¹ halde zabtiye nezâretine götürülür, yosma ile meyaneci kocakarı feracelerini giyerler. Zamparanın yanında, çoluk çocuk da dahil mahalleli peşlerinde, paskalyadaki maskara alayının bir başka türlü...

Zampara apiko ise postu kaptırmaz, sansar gibi kaçır, ele geçmez. Erkek yakalanamazsa kadına dokunulamaz.

Zamparanın tam pişkini ise, azıcık da bazusuna güvendi mi, baskıncıları merdiven başında kendisi karşılar:

— Dışarda kimse kalmasın, hepiniz girin içeri. Allah'ın emri ile şu hatunu alıyorum, İmam Efendi, derhal kıy nikâhımızı; muhterem mahalleli, siz de şahit olun.

Verilecek cevap var mı? Alayı şapa oturur...

(C. IV, s. 2142-2143)

Bayzar Hanım – Tulûatçı Ermeni aktris; Abdürezzâk'ın, Kel Hasan'ın, Küçük İsmail'in, Şevki'nin kumpanyalarında oynamıştır. Oyuncuların en eskilerinden, tulûatçılıkta bir eşi daha bulunmayanlardandı. Ablak çehreli, boyluca, iri gövdeli idi; tam Samatya ağzı ile konuşurdu. Oyunun gidişâtını kavramakta; hazır cevaplıkta; komiğe, ihtiyar bunağa, şık bey damadına, nâne molla kızına şıppadak laf yetiştirip bocalatmada ve şapa oturtmada üstüne yoktu.

Oyunlarda evin hanımı, kızın anası, damat bey [ve] kaynana olurdu; Abdi ile Kel Hasan'la, Şevki ile karşılıklı zincirleme

¹ Nîm uryan: Yan çıplak.

nükteler[iy]le seyircileri gülmekten kırar geçirirlerdi. Hasan, Bayzar Hanım'a "Heybeli ada" derdi.¹

(C. V, s. 2324)

Bebek'te Hekimbaşı Yalısı (Pembe Yalı)² – Cevdet Paşa'nın vefatından sonra yalı, Mâbeynci Faik Bey'in uhdesine geçiyor. Tapu-

¹ Maddenin devamında Reşat Ekrem Koçu tarafından eklenen not: "Meslektaşlarının çoğu gibi Bayzar Hanım'ın hâl tercümesi de karanlık içindedir; kimin kızıdır, sahne hayatına nasıl atılmıştır, doğum tarihi, ölüm tarihi tespit edilemedi. Ahmed Rasim, tulûatçılardan behsederken, Bayzar'ın sadece adını kaydediyor ve: 'Küçük Amelya, Peruz, Aranik, Kikina Pikina, Agavni, Bayzar ve daha nice isimlerle yâd edilen bu yâdigârlar...' diyerek çok ağır, çetin şartlar içinde Türk sahnesinin bu fedakâr öncülerinin hizmetlerini görmek istemiyor." *İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, s. 2324; Ahmed Rasim, *Muharrir Bu Ya*, s. 53.

² Sermet Muhtar'ın yazısının öncesinde Reşat Ekrem Koçu tarafından yalı ile ilgili verilen bilgiler: "On dokuzuncu asır başında yapılmış Boğaziçi'nin en büyük ve mükellef yalılarından biri idi; 'Pembe Yalı' diye de anılan bu aşı boyalı ahşap kâşânenin [orayı] yaptıran ilk sahibi İkinci Sultan Mahmud'un hekimbaşısı Behçet Mustafa Efendi'dir. Topkapı Sarayı Müzesi ve Deniz Müzesi müdürü Halûk Y. Şehsuvaroğlu 'XIX. Asırda Boğaziçi'nde Hekimbaşılar Yalısı' adındaki bir makalesinde bu meşhur yalının tarihçesini şu satırlar içinde topluyor: 'Hekimbaşı Behçet Efendi Yalısı ölümünde (1832) kardeşi Hekimbaşı Abdülhak Molla'ya kaldı. Abdülhak Molla'dan oğlu Hayrullah Efendi'ye intikal etti. Hayrullah Efendi, Tahran elçisi olduğunda Mütercim Rüşdi Paşa'ya sattı; Rüşdi Paşa ölünce veresesinden müverrih Cevdet Paşa tarafından satın alındı, Cevdet Paşa'nın ölümünde de Sultan İkinci Hamid'in mabeyncisi Fâik Bey'e satıldı.' Bu tarihçeyi emekli muallim general Hakkı Râif Ayyıldız da şu satırlarla tamamlıyor: 'Fâik Bey'den Sultan İkinci Hamid satın alarak kızlarından Ayşe Sultan'a verdi, bu sevgili kızına zamanının yapı zevkine uygun yeni bir yalı yaptırmak üzere tarihî Hekimbaşı Yalısı'nı yıktırttı, fakat 1908'de Meşrutiyet'in ilânı az sonra da tahttan indirilmesi üzerine yaptırtmadı. Ayşe Sultan için yalının arkasındaki koruda, Meşrutiyet arifesinde bir köşk yaptırabilmişti. Cumhuriyet'in ilânı ile Osmanlı hânedanı erkânı memleket dışına çıkarılınca tarihî yalının arsası ile bayırdaki köşk Ayşe Sultan vekili tarafından adını tespit edemediğimiz bir zengine satıldı, o da yalı arsasına yeni beton apartmanlar yaptırttı.'

sunu üstüne ilk çeviren, babası Musahip Lutfi Ağa mı, yoksa oğlu mu orası bana karanlıkça. Yalnız bildiğim birşey varsa o da ulema, vüzerâ, vükelâ barındırmış olan bu sahilhânenin birden bire değiştiği, “Kırkından sonra azan, çileden çıkıp işi vur patlasın, çal oynasına vuran insanların haline girdiği, Bebek koyunun sabah sisleri içinde ölgün sulara akisleri uzanan, ortalık kararırken selâmlığının aydınlıklar dolu pencerelerinden kadeh şıkırtıları, çatal tabak tıkırtıları, anason kokuları, keman, tanbur, kanun taksimleri, mededler el’amanlar taşan, halayık odalarından körüklü Çerkes çalgılarının gıygıyları, kahve ocaklarından bağlama zimbirtıları, inek ahırlarından bile kaval sesleri duyulan o keyif ehli yalı nerede?.. Nerede şimdiki soğuk neva suratlı, frijider kılıklı, zevksiz beton apartmanlar!..

Halûk Y. Şehsuvaroğlu, yukarıda adı geçen makalesinde yalının Hekimbaşılar devrine ait şu hatıraları naklediyor: “Yalının gerisindeki sırt üzerinde kademe kademe büyük ve pek güzel bir meyva ve çiçek bahçesi vardı. Bu bahçe tepedeki Mahmud Baba Dergâhı’na kadar uzanıyordu. 1830’da Yunanistan’ın istiklâli ilân edilmişti; 1831’de İngiltere ve Rusya elçileri ve Fransa maslahatgüzârı, Reisülküttâb Efendi, Behçet efendi ve Stefanaki’den teşekkül eden bir meclis, Türkiye-Yunanistan hududunu bu yalıda toplanarak tespit etti. Abdullah Molla’nın üzerinde: ‘Ne ararsan bulunur derde devâdan gayri’ mısraını yazdırttığı meşhur ecza dolabı bu yalıda idi. Türkiyeye ordu islahatı için getirilmiş olup memleketine döndükten sonra Prusya Mareşali olacak Moltke bu yalının güllerini medh ediyor. Yine o devir içinde İstanbul’a gelmiş Alexandre Timoni de, Hekimbaşılar Yalısı’nın Avrupakârî eşya ile döşenmiş olduğunu, o zamanlar böyle döşenmiş meskenlerin İstanbul’da çok ender olduğunu yazıyor ve Moltke gibi çiçek ve meyva bahçesinin güzelliğini kaydediyor. Büyük şair Abdülhak Hâmid Tarhan 5 Şubat 1852’de, fırtınalı bir gecede bu yalıda doğdu. Dedesi öldüğü zaman henüz iki yaşında bulunan şair sabâvet hâtıraları arasında Abdülhak Molla’nın her sabah dört çifte kayığına binip saraya gittiğini ve akşamları ekseriya geç döndüğünü söylüyor. Yalıda bir ara, beklenmedik bir ölüm acısı dolayısı ile Çamlıca’daki köşklerini bırakan Keçecizâde ailesi oturdu. Hayrullah Efendi Tahran elçisi olunca Bebek’teki yalısı İran’ın İstanbul elçisi Hüseyin Han’a bıraktı. Bir müddet sonra da mütercim Rüşdi Paşa’ya sattı.” *İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, s. 2334-2335; Halûk Y. Şehsuvaroğlu, “Bebekte Hekimbaşı Yalısı”, *Boğaziçi’ne Dair*, İstanbul, Türkiye Tüning ve Otomobil Kurumu, 1986, s. 230-232.

O vakitler haremi de, selâmlığı da karınca yuvası gibi kaynardı. Eski eyalet beylerbeyinin, vilâyet valilerinin kapı halkı kadar insan.

Haremden taht-ı nikahta bir çift hâlile, sayısız cariyeler, bir alay kakavan kalfa, bunamış bacı, postu sermiş ekti püktü...¹

Selâmlıkta mededi gür gazelhanlar; nakaratlı gaygaylı hânendeler; yayı kıvrak kemânîler; mızrabı oynak tanbûrîler; tırnağı fıkırdak kanûnîler... Sonra, mukallitler, dalkavuklar... Mümeyyiz Bey, tavırlı başağalar, kandilli temennahlı uşaklar, yeniçeri yapılı arabacılar, taşı sıkısa suyunu çıkaracak hamalcı delikanlılar, göbekli aşçılar, Rumyoz kilerciler, ayvazlar, bahçıvanlar, kapıcılar, korucular, inekçiler...

Cuma ve pazarları, ikinci güneşi Anadolu kıyılarını yaldızlar-ken bir, iki, üç, daha sayacağız, dört, beş... Futa² ve sandal, karayağz yalının rıhtımından karşıya doğru ard arda ve âheste beste süzülür...

Öndeki pırıl pırıl fitalarda, guguruklu³ başlı, kapalı peçeli, en son moda çarşafli hanımefendiler. Arkadaki gıcır gıcır sandallarda, teşrifat sırasıyla, evvelâ teklifli misafirler, sonra teklifsiz ahbablar, daha sonra ekti⁴ kadınlar.

“Hafif filo, Kandilli akıntısına kendini kaptırmamak için, Rumelihisarı’na doğru ilerleyip biraz orsa bocadan⁵ sonra Beykoz istikâmetini hizalar ve tam Göksu önünü bulur. Derede, dinlene dinlene, beş on çarhtan sonra, pazulara ve küreklere kuvvet, yine akıntılar aşılarak haydi Kalender..

¹ Ekti püktü: Bir yere dadanan veya çağrılmadan giden asalak kimse.

² Futa: Vücûdun belden aşağı kısmını örtecek şekilde kuşanılan, genellikle ipekten bir nevi önlük, peştemal.

³ Guguruk: Osmanlı kadınlarının tepelerine taktıkları topuz.

⁴ Ekti: Dâvetsiz olduğu halde peşe takılıp ziyâfete giden arsız kimse, dalkavuk, tufeyli, asalak.

⁵ Orsa boca: Geminin kâh rüzgâr yönüne yaklaşarak kâh uzaklaşarak kâh sağa kâh sola dönerek düzensiz şekilde yol alması durumu; güçlük, bata çıka.

Kazık filosu Bebek'ten kalktıktan sonra bir ikincisi; yine çala kürek yolların. Aralarında yarım balyemez¹ menzili var yok.

Bu filonun en önündeki futada sahilhâne sahibi... Bugünkü gibi gözümün önündedir: Başında asabası² geniş, kulaklara kadar geçmiş fesi; ağzında bilek kalınlığında elmaslı kehribâr ağızlık; sırtına bir redingot³ veya koyu renk bir elbise...

Çehre kuru, beniz saz,⁴ gözleri çukurda, bıyıklar aşağı düşük ve pala pala, gövde nahif, kad⁵ bükük... (Antiparantez söylemeden geçemeyeceğim. Zât-ı şerife o demlerinden çeyrek asır sonra bir yerde rastladım. Ne dersiniz, rengi pembe pembe, gözleri ayna, kameti dimdik, yani enikonu civanlaşmamış mı?)

Seyran dönüşünde kerâhat vakti gelmiş. Hurya çilingir sofralarının başına; gelsin sazlar, âhenkler, gazeller, şarkılar... Arabî ayı on birini on ikisini bulunca yine cümbür cemaat, denizde ve korda, çalgılı çeganeli mehtap âlemleri... Horozlar öterken sabahî fasılları; güneş doğarken: "Limonlu!.." sayhaları...

O devrin on sekiz, on senesi içinde bu kâr ü zân göze alabilmek değme babayiğidin harcı değil... Vazgeçtik böylesini, odalarında ve bahçelerinde bile üç dört baş bir araya gelemez, içtima oluyor diye jurnal edilmek korkusundan herkes tir tir titrer, yeni çıkma ve sivrisinek vızıltısından farksız silindirli fonograflar bile pencereler indirilerek çalınırken bu yalının sahibi işte böyle veryansın ederdi."

(C. V, s. 2335-2336)

¹ Balyemez: Osmanlılar tarafından XVI – XVIII. yüzyıllarda İstanbul ve diğer yerlerdeki tophanelerde döktürülüp karada ve denizde kullanılan, orta çapta, uzun menzilli bir nevi ağır top.

² Asaba: Fes ve sarığın etrafındaki düz kısım veya şerit.

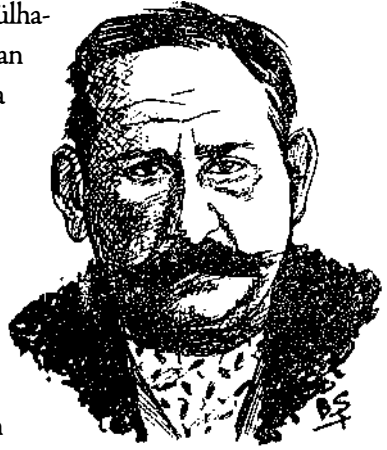
³ Redingot: Bele oturan, arkası yırtmaçlı, etekleri bol ve uzun, çift sıra düğmeli resmî erkek ceketi.

⁴ Beniz saz: Solgun yüzlü, uçuk benizli.

⁵ Kad: Boy.

Behçet (Çeşmemeydanı) – Abdülhamid devri sonlarının namılı hırsızlarından ve İstanbul'un sayılı eşirrâsından; orta boylu, tıknaz, pos bıyıklı bir adamdı; bir ara esrar ve kumar kahvehanesi de açmıştı. Burası, bilhassa hâmisiz, kimsesiz güzel çocukların şeni¹ ellerde türlü ahlâksızlık girdâbına atıldığı bir batakhane olmuştu.

Adam vurmuş, türlü habasetinden² mahkûm olmuş, 1908'de Meşrutiyet'in ilânında affedilerek tekrar meydana çıkmış, eski kirli işlerine bir müddet daha devam fırsatını bulmuştu. Hatta Çeşmemeydanı'nın namılı haraççılarından biri olmuştu. Tekrar hırsızlığa sülûk etmiş, galiba son mahkûmiyetinde hapisanede ölmüştür. Doğum ve ölüm tarihlerini tesbit edemedik, 1908'de 40-45 yaşlarında idi.

20 Çeşmemeydanlı Behçet
(Resim: B. Şeren)

(C. V, s. 2379)

Behram Efendi (İskeçeli) – Geçen asrın namılı İstanbul zenginlerinden; Sultan Abdülâziz'in annesi Pertevniyal Sultan, İstanbul'a esirci elinde bir cariye olarak getirilmiş ve Çerkes kızını esir pazarından evvelâ bu Behram Efendi satın almış, yani meşhur Valide Sultan'ın cariyeliğinde ilk efendisi. İskeçe'de ceddinden kalma geniş topraklara sahip imiş; Beylerbeyi'nde Çınar denilen semtte koca bir konakta oturmuş. Hafize Hanım isminde bir karısı, Emine ve Said adında bir kızı ile bir oğlu varmış, ellisinden sonra evlâd sahibi olduğu için üzerlerine titremiş.

¹ Şeni: Kötü, fenâ, çirkin.

² Habaset: Habislik, kötülük, alçaklık.

Behram Efendi, çocuklarla oynasınlar diye biri 12, 13; öbürü 9, 10 yaşında iki Çerkes kızı satın almış, karı koca bu garipleri de evlâd gibi bağırklarına basmış, cariyeler de onlara “Efendi baba, hanım nine”, çocuklara da “abla”, “kardeşim” deyip duruyorlar. Büyük carie o kadar güzel değilmiş. lâkin küçük harikulâde dilbermiş.

Aradan bir kaç sene geçiyor, dilber kız erkekten kaçma çağına geliyor, yaşmak ferâceye giriyor. Gören hayran; civarın seyir yerleri olan İstavroz Çayırı, Havuzbaşı’na çıkamaz olmuşlar, âlemin gözü onda, “Yeryüzü Melâikesi” diye bütün delikanlılar peşinde.

O günlerde büyük carie bir gece bir rüya görüyor:

Yemyeşil bir bahçe; çayrlar, çimenler, çiçekler, ağaç dallarının üstünde cıvıldaayan rengârenk kuşlar, bu iki Çerkes kızı yeşilliklerin üzerine uzanmışlar; akşam olup bulutların arasından bedir hâlinde ay doğuyor fakat ışığı yalnız dilber cariyenin başı ile göğsüne vurmakta. Büyük carie rüyasını kendisi tabir ediyor, kapı yoldaşı güzeller güzeline:

— Allah bana malûm etti, sen padişah karısı, padişah anası olacaksın, ben de nezrettim, doğuracağın ilk çocuğun dadısı olacağım!..

Bir müddetten beri Behram Efendi’nin hâlinde bir değişiklik görülmeye başlamış, boyuna bir kenara çekilip düşünmede. Karısına, çocuklarına çok muhabbetli iken şimdi hiç biri gözünde yok. Halbuki dilber Çerkes’i görünce gözleri parlamada.

Hafize Hanım işi çakmış, konu komşu da öğüt vermişler:

— Erkek kısmına sekseninde bile olsa güven olmaz, kızı satıver, kurtul!..

Behram Efendi o senenin kasımı girince âdeti veçhile İskeçe’deki çiftliğine gidiyor. Hanım da hemen kızı bir esirciye götürüp satıyor, parasını alıyor.

Esirci derhal saraya haber salıyor; böyle esirci evlerinden saraya seçme carie devşirenler derhal koşuyorlar, bu eşsiz, hünkâra lâıyk güzeli bilmem kaç kese akçeye derhal alıyorlar. Emsâli gibi

bir iki hafta saray âdâbı ve erkânı öğrettikten sonra süsleyip püsleyip Kadir Gecesi, padişahın odasına salıyorlar. Padişah İkinci Sultan Mahmud, hûriye bayılıyor, bulanlara atıyyeler, ihsanlar, rütbelere.

Behram Efendi çiftlikten dönüp kızı ortada göremeyince soruyor, kızın satıldığını ve Sultan Mahmud'a alındığını öğreniyor.

Bir kelime söylemeden odasına kapanıp kapının sürgüsünü sürmüyor, bütün gece Kur'an okumada, evrâd ve ezkâr çekmede. Ertesi sabah bir de baksınlar ki odada kimse yok. Gidiş o gidiş ne İskeçe'de, ne başka tarafta nâmu, nişânı yok. Efkâr ile gece canına mı kıydı, muamma olup kalmış.

Sultan Mahmud'dan Şehzade Abdülaziz'i doğuran Pertevniyal Kadın, büyük şehzade Abdülmecid'in anası, ortağı Bezm-i Âlem Kadın Efendi'yi gölgede bırakmış.

Aksaray'daki Vâlide Camii'ni yaptıran ve karşısındaki türbede yatan (Bu güzel türbe Menderes imârının kurbanı ecdad yâdigârlarından biridir), civarındaki adını taşıyan lise de onun vakıflarının parası ile kurulan Pertevniyal Kadın, padişaha gözde olur olmaz Beylerbeyi'ne yâverler koşturup eski kapı yoldaşı cariyeyi saraya getirmiş, bir daire tahsis ettirerek hizmetine halayıklar, harem ağaları tayin ettirmiş. O kız da Abdülaziz'e dadılık ederek nezrini yerine getirmiş.

Behram Efendi nâbedîd¹ olunca karısının zihnine bir durgunluk, şaşkınlık gelmiş. Boyunları bükük kalan iki evlâdı büyümüşler.

Bir gün pazar kayığı ile İstanbul'a geçerlerken yanlarına rastlayan bir hanım Behram Efendi'nin kızını beğenip oğluna istemiş. Bu hanım tersane ümerâsından esbak çekdiri² beyi Emin Bey'in

¹ Nâbedîd: Meydanda olmayan, görünmez.

² Çekdiri: Buharlı gemilerin icadından önce kürekle, yardımcı olarak da yelkenle yol alan, büyüklüklerine ve savaşta görevlerine göre kadırga, başarda, fırkate, kalite, perkende, karamürsel gibi çeşitli isimlerle anılan, ticârî işlerde de kullanılan savaş gemilerinin ortak adı.

haremidir. Oğluna gelince, Fransa'da "Sen Sir" (Saint-Cyr) askerî mektebini bitirerek binbaşılık ile İstanbul'a dönen, az zamanda livâ olan Rifat Paşa'dır.

Rifat Paşa'nın Şehzadebaşı'ndaki konağında düğün dernek yapılır, taze oraya gelin gelir, iki erkek çocuğu olur; ilkinde Mazhar, ikincisine Servet ismini koyarlar. Behram Efendi'nin kızı Emine Hanım, üçüncü çocuğa hâmile. Paşa, Paris'ten mükellef bir lando ¹ getirtmiş mevsim ilk bahar, tazeyi bu landoya bindirip, Kâğıthâne'ye yolluyorlar. Anası Hafize Hanım, o günlerde damadının konağında misafirdir. Kocasını Behram Efendi'nin sebep-i felâketi olduğu için dertli, nasıl oyalanacağını, yaptığını, yapacağını bilemez halde, çamaşır ütölemeye kalkmış, etrafa ateş sıçramış olacak ki birdenbire alevler ortalığı sarmış, güçlükle bastırmışlar. Kızı Kâğıthâne dönüşünde bu son haberi duyar duymaz yere serilivermiş, [o vakitler zaten] hâmile, müthiş kan boşanmış, ölüp gidivermiş.

Öksüz bıraktığı evlâdlarının büyüğü, (İskeçeli Behram Efendi'nin torunları) 1877'deki Rus Harbi'nde, 1897'deki Yunan Harbi'nde yararlığı görülen, Dömeke'de ² livâ olan, harpten sonra Meşrutiyet'e kadar Karadeniz Ereğlisi'nde livâ kumandanı olan Mazhar Paşa'dır. Küçüğü de Meşrutiyet'in ilânına kadar uzun müddet Harbiye Meclislerinin dâhiliye müdürlüğünü yapmış olan Meclis-i Maarif-i Askerî Reisi Servet Paşa'dır.

Rifat Paşa ilk haremi öldükten sonra bir daha evlenmiş, ikinci hanımından da iki evlâdı olmuştur, bunların büyüğü bu satırların muharririnin anneannesidir.

Pertevniyal Vâlide Sultan, oğlunun padişahlığı, kendisinin de en ikballi zamanında, ilk efendisi ve âşıkı uğrunda gaiplere karışan

¹ Lando: Karşılıklı ikişer kişilik oturma yerleri ve önden, arkadan açılır kapıların körükleri olan, dingilleri paralel konmuş dört tekerlekli binek aracı.

² Dömeke: Bugün Yunanistan sınırları içinde kalmış olan şehir. Yüksek bir kayalık alanda kurulu şehir Teselya Ovası'na bakar.

Behram Efendi'nin torunlarını, Behram Efendi'nin oğlu Said Bey'in kızı Miyâse Hanım ile öksüz Mazhar ile Servet'i, sık sık haber yoluyla saraya getirtir imiş, kendi torunu Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi ile oynatır, sonları cepleri[ni] çil liralarla doldurup evlerine gönderirmiş, Miyâse Hanım'ı ise günlerce yanında alıkoyarmış, hatta bu kızın çeyizini de Vâlîde Sultan yaptırmış.

Bu Miyâse Hanım'ın kocası Ali Servet Efendi de asker, kolağası idi; Çengelköy'ündeki Kuleli Askerî İdâdisinin sınıf-ı mahsuslarının coğrafya muallimi idi. Oğlu Ârif Bey, Serasker Kapısı'nda muhasebât dâiresinde kâtip idi.

(C. V, s. 2389-2390)

Belvü Gazinosu ve Otel – Kadıköy havalisinin en rağbet gören müzikli, cazlı, danslı gazino ve otelidir. Gitmesi kolay: Tramvay, kapısına kadar varıyor; sandalla gelenler kıyıda iskelesine iniyor. Manzaralığına da uyar yok: Kalamış, Moda, Marmara, Fenerbahçe karşısında, plaj burnunun dibinde.

Yarım asırlık zaman içinde ilk şeklini hiç değiştirmemiştir. Ahşap binası, soluk boyası, ağaçlıklı bahçesi, tıraşcası, iskelesi hep aynı.

Vaktiyle, hele cuma ve pazarları Fenerbahçe; konak arabaları, kira faytonları, tenteli çekçeklerle dolar; piyasa ezanlara kadar sürer; Feneryolu'ndan ayrılan trenle gelenler deniz hamamlarının yanında iner; azıcık yürüyüp selvilerin, sakız ağaçlarının altına otururlar; bazıları dönüşte Otel Belvü'de biraz arayla gelip geçenleri temâşâya koyulurlardı.

Semt ecnebilerin, tatlı su frenklerinin yatağıydı. Çoğunun villaları, evleri bulunduğu yazı orada geçirirlerdi. Kalamış'tan 17 numaralı Şahin vapuruna binip işlerine giderler, akşamleyin yine o vapurla dönerler, ekserisi karıları ve kızlarıyla beraber doğru bu otelde soluğu alırlardı.

Pazarları bahçenin, terasın her tarafına renk renk bayraklar, kâğıt fenerler asılır, bu hazırlıklar o gece orada verilecek suvareye,¹ baloya alâmet sayılırdı.

Levanten,² Rumiyo,³ Ermeni dudusu,⁴ Kuledibi Yahudisi enstitütrislerden derme çatma Frenkçe öğrenmiş küçük hanımlarda ne can atış:

— Ah ne olur, biz de şuraya girebilsek.

Polkadan, valsden vazgeçtik, hiç değilse bir kenara ilişip yakından seyretsek!

Uzaktaki köşklerinde yemeği yer yemez baloyu görmek için teker teker gelenler [mi,] parmaklığın yanına arabayı çektirip imrene imrene dansları seyredenler mi ararsınız..

Otel Belvü'nün sezonu mayısın bilmem kaçında yapılan gül bayramı günü başlar, içi dışı müşterilerle kaynardı. Dalyan Sokağı'nın hizasından otelin köşesine kadar, iki keçeli⁵ arabalar dizilmiş. Kiminde hanımlar, kiminde beyler. Hepsi alayı seyre seğırtmiş; bir taraftan da aşna fişna berdevam.

Miâdi gelince soldaki, kale bedeni gibi yüksek duvarlarla çevrili, Katolik yetimhanesi mi, Marabet Mektebi mi olan kunt⁶ binanın kapısı açılır, alay sükün ederdi. Beyaz elbiseli, üstleri başları beyaz güller, çiçekler, papatyalarla donanmış, 8-12 yaşlarında bir sürü kız koro halinde dualar tutturarak dışarı çıkarlar. Yerlere gül, çiçek, papatya yapraklarını serpe serpe, ağır ağır, yürüyüp, köşeden soldan geri çarh edip mahut binanın arka kapısından girerler.

¹ Suvare: Akşam yemeğinden sonra yapılan eğlenceli toplantı.

² Levanten: Yakın Doğu ülkelerinde Osmanlı Devleti topraklarında yerleşmiş veya evlenerek soyu karışmış Avrupa asıllı kimse.

³ Rumiyo: İstanbul'da yaşayan Rumlar.

⁴ Dudu: Yaşlı Ermeni kadını.

⁵ Keçe: Taraf, yan.

⁶ Kunt: Sağlam, dayanıklı, kavî.

O gün Belvü'nün sahibi para kırar, keyfinden kabına sığamazdı. Ağır siklet, takkeci kalıbı enseli, yüzünden kan fişkıracak, ava meraklı, sırtından avcı ceketi, ayaklarından avcı tozluğu, omuzundan çifte, yanından zağar¹ hiç eksik olmayan bir oğlu; genç irisi, tombul, hayli dilber bir gelini vardı.

Neye kusur bulunmaz ki, Belvü'nün de olmasın? Orkestrası için:

— Minakyan'ın kumpanyasındaki bile yedi sekiz kişi; bundaki dört: Bir piyanist, bir kemancı, bir borucu, bir de filavtac. Güya salon müzikası imiş!.. diye dudak bükten bükene...

İkide bir müzik aksar, çalgıcılar gelmez, heriflerin kendilerini ağır satmasından patron yaka silker, dert yanardı. Bir aralık Viyana'dan otomatik bir org getirtmişti. Aynalı dolap kadar, önü, buzlu camlı, yandan kurulan, içine kutru karıştan büyük, çivili silindir konup çalınan bir lenduha² idi. Strauss'un "Radetzky Marşı"³ ile siftah eder; valsleri, polkaları kadrilleri⁴ laterna temposuyla gürletirlerdi.

(C. V, s. 2489)

Berdelacûz⁵ – Berdelacûzdan sonra sitte-i sevir gelir, sevir Arapçada öküz manâsına. Fıkra meşhurdur, berdelacûzun sonuna

¹ Zağar: Bir av köpeği cinsi.

² Lenduha: Çok iri ve kaba, cüssesi çok büyük kimse veya şey.

³ Radetzky Marşı: adını Johann Strauss'ın aynı adlı bestesinden alır. Strauss bu eseri 1848 yılında Sardinya-Piemonte Krallığı'na karşı çarpıştığı Custoza Muharebesi'nden zaferle ayrılan Feldmareşal Radetzky'yi onurlandırmak amacıyla Avusturya-Macaristan İmparatorluk Ordusu'na ithaf etmiştir.

⁴ Kadril: Eski bir salon dansı.

⁵ Eski İstanbulluların ağızında takvim tabirlerinden, rûmî "şubat"ın yirmi altısından rûmî 'mart'ın dördüne kadar bir hafta süren soğuklar, aşağıdaki satırları Hüseyin Kâzım Bey'in Büyük Türk Lûgatı'ndan alıyoruz: 'Berd = soğuk, soğukluk. Berdelacûz, berd-i acûz = koca karı soğuğu. Bu kelime 'berd-i eyyâmü'l-acz' terkibinden bozmadır; 'acz' son, niha-yet manâsına olup son günlerin soğuğu demektir.' İstanbul'un büyük evlâdı Ahmed Rasim, İkinci Abdülhamid'in son devirlerinde *Malûmat*

bir gün kala Şair Külhânî Haşmet, Laleli'de Fıtnat Hanım'a rastlar, peşine takılıp laf atar:

— Şu kocakarı soğuşundan illâllah!.. der.

Fıtnat söz altında kalır mı, hemen dönüp:

— O yarın çıkıyor ama ardından gelen koca öküzü ne yapalım!.. cevabını verir.

Öteden beri İstanbul'un kışı yaza doğrudur...

mecmuasına yazdığı 'Şehir Mektupları'nın birinde Berdelacûz günlerini, bir İstanbullunun o devirde, o günlerdeki hayatını ve duygusunu erişilmez kudretle tasvir etmektedir: 'Berdelacûz pek yosma geldi. Kahbecik!.. Ben sana temmuzda deyeceğimi derim! Aman ne kocakarı imiş bu!.. O ne surat, o ne ekşimiş çehre! O ne cana yakın bürûdet!.. Bizim kömürcü bile insafa geldi; tınmıyor ama gocuğun yakalarını çekmiş oturuyor, etrafı dinliyor. Mayısın birinde bile kar yağdığını rivâyet edenlere verisiye kömür verecek derecede seviniyor. Kurt dumanlı havayı sever, derler. Sıcacık oda, perdeler inik, tatlı bir sohbet bu havaya mahsus eğlencelerdendir. Yorgan çenede, ayaklar uzanmış. Kalkacağınızı hissedez etmez kürkünüzü getiriyorlar. Bir fanila çorap, bir daha! Oh! Misk! Sütlü çay, sıcak sıcak içilir! Bir tane daha ikbal buyurulur mu? Hay hay! Bana bak, aşçıya söyle, geçen sefer yaptığı gibi bir tarhana çorbası yapsın!.. Şiş kebabını unutma, nohutlu pilav, uşâğa söyleyin, şuradan tel kadayıfı alsın!.. Niye-tim yemeği yer yemez bir uyku daha kestirmek! Bu havada işe, güce gidilir mi?.. Tû desen donacak!.. Buu!.. Vay vay, rüzgâr evi yakacak! Aman Allah sen fukâraya sabır ver!.. Şey, bana bak, aşağı odaya bir mangal yak-sınlar, tepeleme doldursunlar, birazdan inirim belki!.. Ne hulya!.. Bunlar hep köprü'nün üstünde hatırıma geliyor. Titriyorum, zangır zangır titriyorum!.. Biraz daha zangırdasa dişlerim dökülecek!.. Dağılacağım, âzâyı bedenim aynlacak! Yüze bakın!.. Morarmış, dudak çatlamış, bıyıklar donmuş, gözler fırlak, çene kısık, şemsiye koltukta, eller idareten cepte!.. Yürü beyim, hovarda beyim!.. Şu kiraathaneleri kim icad etmiş ise babasına rahmet!.. Yirmiliği verdin mi bir çay iç, büzül köşeye, gelen gidenle eğlen!.. Eyyâm-ı bürûdetde insanın hatırına gelen şeyler: Para, mangal kenarı, sıcak yatak, işkembe çorbası, fırın, hamam, evdeki küçük oda, tandır, beğenmediğimiz kömürcü gocuğu, yün çorap, kömürcü dükkânı. Başa gelen şeyler de: Titreme, nezle, romatizma ağrıları..." *İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, s. 2531-2532; Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lugatı*, Ankara, Maarif Vekaleti, 1927, s. 686.

Mart kapıdan baktırır

Kazma kürek yaktırır

sözü hakikat,

Hıdırellezden sonra yazdır efendim efendim

Tavuğun büyüğü kazdır efendim efendim

lafı da boş, hıdırellezde kar yağdığı ekseriyâ vâki. Şubat nihayetinde bazen havaların güneşli, mülâyim gidişine; ağaçlara su yürümesine; eriklerin, elmaların, armutların çiçeklenmesine; martta böceklerin canlanmasına; ağaçların yapraklanmasına, nisanda dalları basan kirazın değnekleri süsleyişine bakma; nevruzdan sonra kara kışa taş çıkartan ayazlar ortalığı yoklar durur”

(C. V, s. 2531-2532)

Berggren – İkinci Abdülhamid devri sonları ile Meşrutiyet’in ilk yıllarında Beyoğlu’nda fotoğrafçılık yapan İsveçli bir sanatkar, kartonlarında, “İsveç Kralının Fotoğrafçısı” diye yazılı idi. Fotoğrafhanesi, Derviş Sokağı’nın (Şimdiki Piremeci Sokağı) başındaki binanın birinci katında, portre çekmez, yalnız peyzajcı, atölyesinde İstanbul manzaralarının, panoramalarının çeşitlerini satar.

İki dilber kızı vardı, ikisi de iffetli, edepli yegânelerden. Beyoğlu’nda hüsn ü ânı,¹ endam ve reftârı² ile nam veren itfaiye kumandanı Macaristanlı Ferik Zıçını [Széchenyi] Paşa’nın³ kızını,

¹ Hüsn ü ân: Güzellik.

² Reftâr: Gidiş, yürüyüş.

³ Zıçını [Széchenyi] Paşa (1839-1922), Osmanlılar’da modern itfaiye teşkilatının kurucusu, Macar asıllı devlet adamı. “Bir Macar asilzadesinin oğlu olan Ödön Szénhenyi, Sultan Abdülaziz döneminde Türkiye’ye gelmiş ve Osmanlı’nın son yarım asrı boyunca İstanbul itfaiyesini yönetmiştir. Geleneksel yangın söndürme usûllerini terk ederek, itfaiyecileri askeri bir disiplinle eğitmiş, örgütlü modern araç ve gereçlerle donatmıştır. Türklerin ilk deniz itfaiyesini kurmuştur. Böylece İstanbul’un en büyük belası olan yangın afetinin şehre verdiği tahribat, gözle görülür

Madam Counteaux'yu, Madam Valastaris'i dilberlikte belki de bastırılardan.

Meşhur fotoğrafçı baba ile dilber kızlar ne oldular, memleketlerine mi döndüler; bilemiyoruz.

(C. V, s. 2540)

Beyoğlu Mutasarrıflığının Eski Binası – Eski Beyoğlu'nun önü ve içi pek hareketli, cümbüşlü ve kendine has sîmâsı olan bir binası idi; Galatasaray Sultânîsinin bitişiğinde, Yeniçarşı Caddesi'ne sapılan, şimdi, (bu satırlar 1945'te yazılmıştır) meydanımsı bir hal almış olan köşede idi. 1849'da Galatasaray Mektebinin ilk binası ile beraber yapılmış; askerî bir karakolhane olarak.

Çehre züğürdü bir yapı idi; yıktırılınca kadar da o mühmel¹ sîmâsını muhafaza etti; çatısı basmış, badanası alacalı bulacalı; pencere camlarının kimisi kırık, kimisine gaz sandığı tahtası mihli yahud bakkal kâğıdı yapıştırmalı idi.

Kapısı fora, giren girene, çıkan çıkana; sanki panayıy yeri. Saray mensubu paşalar, beyler, hünkâr yâverleri; nişanlı madalyalı komiserler, bitirim hafiyeler...

Erbâb-ı mesâlih de çok; sankli softa, arakiyeli² derviş, agelli³ ak Arap, poturlu Arnavut, câmedanlı Kürd, kuşaklı muhâcir, şapkali frenk, kasketli Rum, palabıyık Ermeni, köse sakal Musevî, hulâsa yerli yabancı yetmiş iki buçuk millet.

biçimde azalmıştır. Hizmetlerinden dolayı feriklik rütbesiyle ödüllendirilmiştir." Kemalettin Kuzucu, "Széhenyi Paşa ve Osmanlı İtfaiyesinin Modernleştirilmesi (1874-1922)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 14, 2006, s. 31.

¹ Mühmel: Önemsenmemiş, ihmal edilmiş, anlamsız.

² Arakiye: Dervişlerin başlarına giydikleri yünden veya pamukludan yapılmış bir nevi takke.

³ Agel: Araplar tarafından kullanılan, püsküllü erkek baş örtüsünün üstüne başın etrafına gelmek üzere geçirilen, kumaştan burma çember.

Posta olup takım takım gelenler de başka; kolu boynuna asılı, eli sarılı omuzdaşlar, pavurya yürüyüşlü palikaryalar, maltız deniz korsanları, çakanoz kasa hırsızları, yan kesici, çoğu yalın ayaklı kopiller,¹ umumhane mamaları,² muhabbet dellalları, yan sokakların yosmaları, civânları...

Dahası var: Tepside yemek ve cepte içki taşıyan lokanta, bira-hane garsonları; seyyar dondurmacılar, şerbetçiler, fıstıkçılar, fin-dıkçılar, destancılar...

Ana kapının önünde İstanbul'un en uzun boylu, en fiyakalı burma bıyıklı kanun çavuşu dâimâ hâzır ve nâzır.

İçeriki avlunun köşe bucağı da tıklım tıklım eşya: Yangın tulumbası, kancalar, içlerindeki su pislikten kaymak bağlamış kovalar; ve sanki koltukçu dükkânıymış gibi hurda piyano, aynası kırık dolap, paslı demir karyola, patlak kanape, çatlak enez küpü, laterna, borusu yamru yumru gramofon.

Oradan geçen ekseriyâ, Beyoğlu'nun inzibâtına memur Esvab-cıbaşı İsmet Bey'in oğlu Kaymakam Tâhir Bey'e, bazen da ağabe-ğisi yâver-i husûsî-i şehriyârî Fehim Paşa'ya rastlardı.

Odalar akşamları gene birer kıraathane, kahvehane idi. Pencere-lerin arkasında aded aded baş, çoğu misafir beyler ve efendi-lerin başı. Bir taraftan sigaralar tüttürülüyor, nargileler fokurdadı-lıyor; kahveler, çaylar içiliyor; dondurmalar yeniliyor; bir taraftan da gelsin piyasa çıkışları seyir, kokonalara işmar.

Kanun zâbitlerinin dapdaracık odasında hünkâr yâveri paşa-zadeler, bilhassa acarlardan Kabasakal Çerkes Mehmed'in Hikmet, Talât, Rifat; Hasan Paşa'nın Mehmed; İstihkâm ve İnşaat Dâiresi Reis-i Sânîsi Hayri Paşa'nın Enver nam oğulları hiç eksik olmazdı.

O zamanlar İstanbul'un belediye işleri şehremânetine, zâbita işleri zaptiye nezâretine âitti ve şehirde bu sonuncusuna bağlı iki

¹ Kopil: Arsız çocuk, sokak çocuğu.

² Mama: Genelev işleten kadın, çaça.

mutasarrıflık vardı: Biri bu binadaki Beyoğlu Mutasarrıflığı, öbürü Paşakapısı'ndaki Üsküdar Mutasarrıflığı.

Bahsettiğimiz binanın yukarı katları dâirenin erkânına mahsustu; mutasarrıf, muavin, başkâtib, alaybeyi, polis meclisi âzâları, polis müfettişleri, merkez komiseri, terceme odası, doktorlar hep orada istif.

Yanda, Yeniçarşı'ya doğru uzanan Nuh Nebî'den kalma kılıklı kâgır kısım tevkîfhane idi. Haşarâtın tıkcıldığı yeri geçelim, “mer'ıyyü'l-hâtır”¹ mevkufların yeri anlatıla anlatıla bitirilemezdi: Bacakları kırık, yayları kavşak, otları fırlamış bir kanapeden başka oturacak şey yok. Desturun,² sarhoş gaseyanlarından³ koku, koku, koku. Tavan-dan ömürcek ağları sarkıyor; sıvaları dökülmüş bağdâdiler⁴ arasından kedi kadar gemi fareleri cirit oynuyor. Pire pıtrak, tahta kurusu katar katar, dört duvar kanları ile mülemmâ.⁵ Sonra ne gaz var, ne mum. Dünyalığı tüketip ipipullah,⁶ sivri külâh düşen, zifiri karanlıkta kaşına kaşına sabahı güç bulur.

(C. V, s. 2715-2716)

Beyoğlu Yangınları⁷ – Çocukluğumda işitirdim, 1870 Beyoğlu yangını üzerine, yanık yanık söylerlerdi, hâfızamda tek beyti kalmış:

¹ Mer'ıyyü'l-hâtır: Hatırı sayılır, itibarlı.

² Desturun: Halk arasında pis veya ayıp bir şeyden bahsedilirken “affeder-siniz” anlamında kullanılır.

³ Gaseyan: Kusma, istifrag.

⁴ Bağdâdî: Çatma direkler ve kirişlemelere çakılan çita veya ince yarma tah-taların üzerine sıva vurmak sûretiyle yapılan duvar, tavan.

⁵ Mülemmâ: Bulaşmış, bulanmış, sıvanmış.

⁶ İpipullah: Elinde avucunda birşey kalmamış, parasız, mahrum ve züğürt kimseler için kullanılan “ipipullah sivri külâh” deyiminde geçer.

⁷ Reşat Ekrem Koçu, Beyoğlu'nun tarihi ve yangınları hakkında şu bilgi-leri verir: “Beyoğlu, XIX. asır başına kadar, aşırı derecede zengin Rum ve Ermeni tüccarları ile İstanbul'da yerleşmiş Avrupalı ecnebi tüccarla-rın ‘tatlısu frengi’ denilen zengin Rum ve Ermeni melezlerinin konak-ları bulunan bir yerdi; Avrupa devletlerinin sefârethaneleri de burada idi.

Ah Beyoğlu, vah Beyoğlu
Yandı da gitti kül oldu!

destan mıdır, türkü müdür bilemem.

1870 Yangınından bir sahne (Resim: C. Biseo, 1874)

İstanbulun en eski tiyatrosu olan Naum'un Tiyatrosu, 1870 yangınında yandı. Eski adı Hiristaki Pasajı olan şimdiki Said Paşa Pasajı'nda idi; bu pasajın yanındaki sokağa Tiyatro Sokağı adının verilmesi bundandır.

(C. V, s. 2722)

Binemeciyan (Agavni-Zabel) – Rupen Binemeciyan'ın zevcesi, Eliza Binemeciyan ile Onnik Binemeciyan'ın anneleri, Mınakyan Tiyatrosu'nun aktrislerinden; ekseriya genç kız rolüne

Beyoğlu'nda orta tabaka halk kesâfeti ile, ana caddelerini İstanbul'un en büyük ve mükellef ticarethanelerinin ve en zengin çarşılarının kaplaması, evlerinin çoğu ahşap mahallelerin kurulması geçen asrın ortalarında başlar. Onun içindir ki tarih kaynaklarımızdaki Beyoğlu yangınları XIX. asırdan itibaren görülür." *İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, s. 2720.

çıkardı, kocasına partönerlik¹ etmez, maşûka olmaz; o roller, Madam Binemeciyan'dan daha ehil olan Madam Hekimyan'a verilir. Kısa boylu, tombalak, fakat Türkçesi zevci gibi çok düzgündü; 1922'de öldü.

(C. V, s. 2794)

Binemeciyan (Eliza)² – Dârülbedâyî'in ilk temsil heyeti kurulduğu sırada Eliza 12 lira aylıkla, yani emsallerinin hepsinden fazla

¹ Partönerlik: Tiyatro, sinema vb.nde başrol oyuncusunun rol arkadaşı.

² "Sahne artisti; 1890'da İstanbul'da doğdu; babası Rupen Binemeciyan, ve anası Agavni-Zabel Binemeciyan'dır, her iki de Türk sahnesinin artistlerindendir. Aşağıdaki satırları A. Madat'ın *Sahnemizin Değerleri* adlı eserinden alıyoruz: 'Kadıköyü'ndeki Notre Dame de Sion Fransız Kız Mektebinde okudu; 1900'de henüz on yaşında iken Minakyan Kumpanyası'nda kız ve oğlan çocuk rollerine çıkarıldı ve sahne yolunda pek büyük kabiliyeti olduğu görüldü ki bu çocuk rolleri "Zaza'da Toto, "Dilenci Karı"da Marie, 'Kumarbaz'da Georges (Jorj), 'Andre Gerard'da Charles (Şarl), 'Peçeli Kadın'da Edmond (Edmon), ve 'Şâir'de Marie (Mari)'dir. Fakat profesyonel olarak sahne hayatına 1908'de, Meşrutiyet'in ilanından sonra on sekiz yaşında başladı, birkaç gencin kurduğu 'Serbest Sahne'de Ermenice temsil edilen Victor Hugo'nun 'Kral Eğleniyor' dramında Blanche (Blanş) rolünü aldı. Serbest Sahne'de bir iki ay kaldıktan sonra Minakyan Kumpanyası'na geçti ve mühim rolleri büyük başarı ile oynayarak pek çok takdir topladı ve sahnenin ön safta[ki] şöhretlerinden biri oldu. Zaman zaman Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nde, Yeni Sahne'de ve Dârülbedâyî'de mümtaz mevkii olan sanatkâr olarak çalıştı, Türkiye'deki sanat hayatının en parlak devresini de Dârülbedâyî kadrosunda bulunduğu zaman teşkil etti. 1921'de evlendi ve bir etüd-balayı seyahatine çıkarak Paris'e kadar gitti, geldi; 1924'te ikinci defa Fransa'ya gitti, ve artık orada kaldı; yalnız 1926 yılında Râşid Rıza'nın davetini kabul ederek o yılın Ramazan ayı için İstanbul'a geldi ve büyük aktörle birlikte Fransız Tiyatrosu'ndaki temsillere iştirâk etti, sonra temelli olarak Fransa'ya döndü. Eliza Binemeciyan'ın, 'Türk sahnesinin en yüksek kadın artistlerinden biri olduğu muhakkaktır. I lusuî olarak Türk edebiyatı dersleri almış, Ermeni asıllı bir sanatkâr olarak 'Türkçeyi sahnede çok temiz, pürüzsüz konuşan ilk sîmâ olmuştur; bu bakımdan sahnemizin rakipsiz yıldızı idi. Herkesi teshir eden, her seyircinin kalbinde şaşına ve sanatına

maaşla angaje edilmişti. Kınar Hanım'ınki ayda 9; Ertuğrul Muh-sin, Sadi, Muvahhid, Râşid Rıza, Nureddin Şefkatî 7; İ[smaîl] Ga-lib, Eliza'nın kardeşi Onnik Binemeciyan'ınki 5 lira idi.

Birinci Cihan Harbi yıllarındaki Darülbendâyî temsillerinde, Tahsin Nâhid'in 'Bir Çiçek İki Böcek', 'Rakîbe' gibi vesâir piyes-lerde baş kadın rollerini muvaffakiyetle oynamıştı.

Gözleri şehlâ[ydı] fakat idare ederdi, ekseriya profil durarak vaziyetler alırdı. Sahnede pek dilber, zarif ve ince görünürdü. O de-virde Türk kadınının sahneye çıkması yasak[tı]; aktrislerden düz-gün Türkçe işitmek imkânsız[dı]; Eliza'yı dinleyenler mal bulmuş mağribîye dönmüşler, pek sevinmişlerdi; aktrisin parlak şöhretini az da bu noktada aramalıdır.”

Aşağıdaki satırları da 29 Kasım 1948 tarihli *Akşam Gazetesi*’nden alıyoruz:

“Birkaç gün evvel Eminönü Halkevi’nde verilen bir temsilde eski Türk sahnesinin en değerli artistlerinden Bayan Kınar çok al-kışlanmıştı. Bu sahnenin eski değerli artistlerinden Bayan Eliza Bi-nemeciyan şimdi Fransa’da Nice civarında oturmaktadır. Bayan Eliza Binemeciyan gönderdiği bir mektupta diyor ki:

bir hürmet ve teveccüh uyandıran Eliza Binemeciyan bu muvaffakiyetini kültürü ile yaradılışındaki câzibeye borçludur. Onun; kusursuz, tenkid dışı aktris olduğu kanaati yerleşmişti. Zayıf taraflarını araştırmak, görmek akla gelmiyordu. En büyük sevincinden en derin ye’sine kadar bütün duygula-rını ihtibas ederek bir nezâhet ve nezâket kaftanı altında, hiçbir hareke-tinde ve sözünde samimiyet yoktu. Millî piyeslerdeki rollerinde çok ileri muhitte yaşayan bir Fransız kadını hissini veren Eliza Binemeciyan, çok anlayışlı oynadığı halde “Madame Sans-Gêne”de de o Fransız kadınının şuhluğunu yaşatmadığı için hakiki Cathérine (Katerin) olamamıştı. Bir Leydi Makbet’i [Lady Macbeth], bir Ofelya’yı [Ophelia], bir Jan Dark’ı [Jeanne d’Arc] sahnede felâkete sürükleyebilir, mahvedebilirdi; zekâsı en büyük yardımcısı oldu, bu gibi rollere hiç yanaşmadı.” *İstanbul Ansiklo-pedisi*, C. V, s. 2795; A. Madat, *Sahnemizin Değerleri*, İstanbul, Osman-bey Basımevi, 1944, C. I, s. 27-31.

Eliza Binemecyan
(Resim: S. B.)

‘Sabık sahne arkadaşlarımdan Vasfi Rıza’nın] jübilesi dolayısıyla neşredilen eseri son derece sevinç ve memnuniyetle okudum. Türk tiyatrosunun günden güne yükselmesi beni son derece sevindirdi. Ve sevgili vatanıma ve sahnesine olan muhabbetim bir kat daha arttı. İstanbul her an gözümün önündedir. Galatasaray’ın köşesi, Taksim yolu. Bunlar o derece canlı olarak hayalimde yaşarlar ki seneler geçtiği halde kendimi vatanımda sanırım.

Yirmi seneden beri uzaklaştığım vatanımda kim bilir ne büyük değişiklikler oluştu?

İkinci Umumî Harb’in 1941-46 senelerini Londra’da geçirdim. Orada bizim sefirimiz ve konsolosumuzla görüşerek eski sahne hayatından bahsettik.

İngilizler çok tiyatro severler ve değerli artistleri vardır. Bunlardan biri de sâbık Başbakan Mister Churchill’in kızıdır.

1946 senesinde Fransa’ya avdetimde gördüm ki Fransız artistleri Alman işgali dolayısıyla bozulmuş Fransız sahnesini canlandırmaya çalışmaktadır. Öyle büyük bir gayretle ki az zamanda Fransız sahnesi kendi eski halini bulacaktır.

Kasımda olduğumuz halde burada sıcak bir hava vardır. Taraçada oturup bu mektubu yazdım.

Vatanıma karşı iştihakım o derece şiddetlenmiştir ki onun sevgi ile belki yakında sevgili vatanımı ziyaret edeceğim.

Beni unutmayan ve soran vatandaş ve meslektaşlara saygı ile selamlar ederim”.

(“Sanatkâr Bayan Eliza Binemecyan’ın Bir Mektubu”,
Akşam, 28 Kasım 1948, s. 7)
(C. V, s. 2795)

Binemeciyan (Onnik) – Aktör; Rupen ve Agavni Binemeciyanların oğlu, Eliza Binemeciyan'ın büyük erkek kardeşi. Bütün Binemeciyanlar gibi Türkçesi düzgündü fakat babası gibi yakışıklı değildi. Dârülbedayi kurulunca kız kardeşi ile beraber bu sanat topluğuna intisab etti. Birinci Cihan Harbi mütârekesi yıllarında Amerika'ya gitti, kendisinden haber alınamadı.

(C. V, s. 2795-2796)

Binemeciyan (Rupen) – 1885'ten 1908'de Meşrutiyet'in ilânına kadar İstanbul'da "Osmanlı Dram Kumpanyası" adındaki tiyatro kumpanyasını idare etmiş Minakyan'ın jönprömiyelğini¹ yapmış Ermeni aktör, şöhretli aktris Eliza Binemeciyan'ın babası; kızının ikbal devrini göremeden 1910'da öldü.

Gedikpaşa'daki Güllü Agop'un tiyatrosunda rejisörlük eden, oyunlara da çıkan, sonra ayrıca bir trup kuran meşhur Fasulyacıyan'ın yetiştirmelerinden olan Rupen Binemeciyan, sahne hayatına suf-lörlükle intisab etmiş idi; kara saçlı, kara kaşlı, kara gözlü, yakışıklı, ağır başlı hatta kibirlice bir sanatkârdı. Yaz mevsiminde Kadıköy taraflarında oynadıkları sıralar hanımlar tiyatroya dolar ve Rupen'i pek beğenirlerdi. Piyeslerde daima yakışıklı delikanlı, âşık rolleri alırdı, "La Dam o Kamelya" [La Dame aux camélias / Kamelyalı Kadın] da Arman, "Bir Fakir Delikanlının Hikâyesi" nde Maksim olurdu. Dili Türkçeye çok yatkındı, kültürlü adamdı. Sahneye ekseriyâ başında silindir şapka, sırtında frak veya redingot, bazen de siyah ceket, kısa ve dar pantolon, altında siyah çoraplarla, Lui Filip [Louis-Philippe]² devri delikanlısı kıyafeti ile çıkardı. Hoppa hanımlardan pek çoğunun endâmına, tavırlarına vurulduğu, içlerinden bir kısmının, adamın haberi bile yok iken gizli gizli gönül çektiği; yemeyip, içmeyip eridiği söylenirdi.

¹ Jönprömiye: Jön; film ve piyeslerde başrolde oynayan genç erkek oyuncu

² Lui Filip [Louis-Philippe] (1773-1850), 1830-1848 arasında Fransızlar kralı. Yönetimini büyük burjuvazinin desteğine dayandırmış, sonuçta işçilerin ve orta sınıfların başlattığı ayaklanmayla devrilmiştir.

Mınakyan'ın kumpanyası Ramazanları Şehzadebaşı'nda Direklerarası'nda; yazın Kadıköyü'nde Zamboglu Bahçesi'nde, Kuşdili Çayırı'nda veya Papazın Bahçesi'ndeki tiyatrolarda oyunlar verir idi. Buralarda cuma ve pazar günleri, diğer günler de Bakırköyü'ndeki Millet Bahçesi'nde yahud İcadiye'de Beyleroğlu Bahçesi'nde, Göksu'da temsiller verilir, dildâdeleri¹ Rupen Binemeciyan'ın adeta yolunu gözlerlerdi.

(C. V, s. 2796)

Bingazi Vapuru – Sultan İkinci Abdülhamid devrinde “İdare-i Mahsusa” adı ile anılan devlet deniz yollarının İstanbul'dan liman dışı iskelelere, “sevâhil-i bâide”ye seyr ü sefer eden vapurlardandı. Hicrî 1318 (Milâdî 1900-1901) yılında neşredilen resmî devlet salnâmesi bu geminin rüsum² tonunu 352, hamûle tonunu da 528 olarak gösteriyor.

Küçükçe cesâmette ve kunt, Marmara'nın lodoslarına dayanıklı, baston burunlu, arkaya yatıkça fiyakalı bacalı, görünüşü şipşirin, o zamanın en yollu vapurlarındandı. İstanbul'dan Mudanya'ya üç buçuk saatte gider ki yabana atılmayacak sür'attir. Adalara işleyen 14 numaralı “Aydın”ı, Kadıköyü'ne işleyen numarasız, tek silindirli “Fuad”ı, Boğaziçi'nin 37 ve 38 numaralarını vızır vızır geçip çok gerilerde bırakırdı. Zamanımızın liman vapurlarının çoğundan sür'atli vapurdu.

İstanbul ile Mudanya İskelesi arasında “Mudanya”, “Plevne” gibi vapurlar da sefer ederlerdi, Bursa'ya gelip giderler, yerinde sayan, deniz üstünde saatlerce çalkan³ bu gemilere binmezler, Bingazi'yi beklerlerdi.

(C. V, s. 2796)

¹ Dildâde: Gönül vermiş olan kimse, âşk.

² Rüsum: Vergiler.

³ Çalkanmak: Sallanmak, yalpa vurmak.

Binnaz Hanım (Çengi) – İkinci Abdülhamid devrinin şöhretlerindenidir; 1914-1915 arasında 70 yaşını aşkın olarak öldü. Laleli’de oturur, vakti hali yerinde, akıllı uslu, gayet sulehâdan bir adamın kızı imiş; anası namazında, niyazında müslüman kişi. Küçük yaşta efendiden biriyle evlendirmişler, bir kızı olduktan sonra boşanmış, işi çengiliğe dökmüş, anası babası üzüntüden helâk olmuşlar fakat söz, nasihat, tevbih tesir etmemiş. O devrin çengilerinden Mahbub, Kur-saklı, Şakırşukurun Fatma gibi birinci sınıflardan değilse de onda da öbürlerinde bulunmayan şeyler var: Son derecede terbiyeli ve nâzikti; edep erkân bilir, gayet halden anlar, zekî ve dilbaz bir kadındı.

Bütün çengilerin raks esnasında çok ciddî bulunmaları, hiç yılmışmayarak, yüzleri gülmeyerek oynamaları âdetti. Binnaz Hanım o cihetle de emsallerinden üstündü.

Pek çok vükela, vüzerâ konaklarına girip çıkar, ikram, izzet görür, gecelerce alıkonulurdu. Abdülhamid’in son yıllarında maarif nâzirliği eden, “Maarif Türbedarı” diye maruf Hâşim Paşa’nın konağında bir aralık kâhya kadınlık etmiş, hanımefendinin dizinin dibinden ayrılmaz olmuştu.

Ufak tefek, sarışın, mavi gözlü, zarif bir kadındı. Yaşlılığında göğüs illetinden hâli harap [oldu], öksüre öksüre tıkanırdı.

Kızının Âdil ismindeki oğlu sağdır (1946’da), zannederim meyve ve sebze halinde memurdu.

(C. V, s. 2803)

Blanche (Madam) – Sultan İkinci Abdülhamid’in son devrinde kibar ve rical konaklarını dolaşır harem takımı dalkavuşu bir İsviçreli kadın. Gençliğinde bir paşa konağında mürebbiye imiş; memleketinden sûret-i mahsûsada mı getirilmiş yoksa feleğin cilvesi ile İstanbul’a düşdükten sonra, Asmalımescid’de tatlısı frengi Madam Philomene’in “Bureau de Placement = Müstahdemîn İdarehanesi”nden bir buçuk iki lira aylık ile mi tutulmuş meçhul.

Sırtı ve göğsü kanbur, kısacık boylu; Fransızca, Almanca, İtalyanca bilir; Türkçeyi de pek güzel, pek tatlı konuşurdu; İstanbul'da girmedığı bey paşa konağı bulunmayan bir acûze idi. Nâsirüddin Şâh'ın İran tahtında oturduğu devirde bizim sefârete mensub bir zât ile maaile İran'ı bile boylamış; tahtirevanla gidip gelişini, yollarda çektiği meşakkatleri, Tahran şehrini masal gibi anlatır idi. Hele çocuklara karşı son derece şaklabandı, çocuklar da onu pek sever, yanından ayrılmazlar, atılıp atılıp boynuna sarılırlardı.

Kışın konağa, yazın yalıya bir geldi mi, iki üç hafta kalır hatta pazarları, paskalyalarda dahi kovsan gitmez fakat yılbaşı gecesi de bağlasan durmaz.

Bir yılbaşından sonra yüzü gözü bağlı, bir kolu da boynuna asılı geldi idi; hikâyesini ağzımız hayranlıkla açılarak dinledik:

Parisli gayet kibar bir familya ile Fransa Sefârethânesi'ndeki suvareye davetli imiş, kor diplomatikten bir ekselans "a votre santé"¹ ile şampanyayı içirmiş, içirmiş, içirmiş... Tabîî birazcık "grisé"² olmuş, sonra o diplomatla polka oynarken cilalı parkede ayağı kayarak yüz üstü kapaklanıvermiş...

Aslında ise kim bilir hangi züğürtlerle, yelkenli gemi tayfaları Kefalonyalılar, Giritliler, Maltızlardan³ korsan kırması bir kopukla âdi bir meyhanede şarapla kör kütük sarhoş olup ya merdivenden düşmüş ya bodruma yuvarlanmıştır...

Göztepe'deki köşkümüzde Deli Emin adında bir bahçıvan yamağı vardı, on sekiz on dokuz yaşlarında genç irisi bir Arnavut; el ayak, boy pos, kaş göz âfet-i devran güzel bir oğlan, hakikaten bahçıvan güzeli. Deli lakabını hak etmiş, kertenkele gibi düz duvara tırmanır, vahşi vahşi bakışlı, tavır ve hareketleri pervâsız; Madam

¹ A votre santé: "şeref", "şerefimize".

² Grisé: Kafası dumanlı.

³ Maltız: Malta adasında yaşayan halk veya onların soyundan olan kimse, Maltalı; dolandırıcı.

Blanche bu Deli Emin'in hayranı, âşığıydı. Oğlan para canlısı, kanbur kart madam ise eline geçeni Osmanlı Bankası'na yatırmış, hayli dünyalık sahibi. Emin'i ayarttı ve bu maceradan sonra da evine kapandı, deli oğlan da haylaz çıkmadı, jigololuk vazifesini sâdikâne ifâ etti, iki sene beraber yaşadılar. Madam Blanche nesi var nesi yok bahçıvan güzeline bıraktı, Deli Emin de o öldükten sonra tekrar kapımıza geldi idi.

(C. V, s. 2836)

Blanchong – Bir zamanlar sadece “Mekteb-i Sultânî” denilen eski Galatasaray Lisesinin son sınıflarının matematik muallimi bir Fransız; Fransızca olarak ayrıca mekanik ve kozmografya da okuturdu. Tahminen 1888 yılında İstanbul'a gelip muallimliğe başlamıştır, 1908 Meşrutiyeti'nden sonra bir müddet mektebin müdür muavinliğini de yapmıştır.

Fransa'nın Nancy şehrinden[dir], ora[nın] üniversitesinden okumuş, gayet azametli, sahte vakar[lı] fakat metodlu, derslerine intizam ile devam eder, ders verişî râbitalı ve düzgündü, kitaplarla harfi harfine, ötesine varmaz, müstaid talebeden biri bir bahsi kitap dışında azıcık derinleştirmek istese Blanchong bocalar ve hemen işin içinden sıyrılma yolunu arar, bulurdu.

Saçları, bıyıkları, çenesindeki hafif sakalı ak, müdür muâvinliğinde iken her halde altmışını geçkin adamdı. Suratsızlığı, numaralarının kıtlığı dolayısı ile talebe kendisinden çok çekinirdi, bu yüzden bu sahte-vakar¹ üstad para kırmanın yolunu bulmuştu; evinde, saati yarım liraya “leçons privées” yani hususî dersler verirdi; matematikte zayıf talebe ayda iki altını gözden çıkarır, Blanchong'un hususî derslerine devam eder, imtihan zamanında da geçecek numarayı peylerdi; ² çalışanlar da, şerrine lanet, bir iki ay hususî ders alırlardı.

¹ Sahte-vakar: Yapmacık tavırlı, sahte davranışlı, kendini satmaya, vakarlı görünmeye çalışan.

² Peylemek: Bir şeyi pey vererek kendine ayırtmak; gözüne kestirmek.

Novotni Birahanesi'nin karşı tarafında büyük, şeddâdî bina onun mülkü idi, hususî ders paraları ile alınmış olduğundan Galatasaray Çocukları "Leçons privées Palace" adını vermişlerdi. Kendisi önceleri bu binada otururken sonraları Galatasaray dört yol ağzında bir apartmanın dördüncü katına taşınmıştı. Şekerlemeci Lebon'un damadıdır, derlerdi.

(C. V, s. 2836-2837)

Blum Paşa – Abdülmecid devrinin son yılları ile Abdülaziz devrinde ve İkinci Abdülhamid'in ilk on yılı içinde Türkiye hizmetinde bulunmuş bir Alman askeri; 1851'de İstanbul'a gelmiş, Türk ordusunda vazife almış, git gide rütbeleri yükselerek 1885'de ferik ve dâire-i askeriyede, istihkâm ve inşaat şubesinin istihkâm müfettişliğine tayin edilmiştir.

Gayet, hoş meşrep, babacan halli, Türklere içten bağlı ve muhabbetli bir adam imiş. O devirlerde bıyıkları matruş kimseler İstanbul'da mevcut değil. Blum Paşa ise ferik rütbesinde, yaşlı başlı adam olmasına rağmen sakalı da bıyıkları da tıraşlı, ayna gibi. Sokakta rastlayanlar durup bakarlar, ak ağaya¹ benzetirlermiş.

Âilesini hiç İstanbul'a getirtmemiş; Galata Kulesi civarındaki Büyükhendek Sokağı'nda bir evde oturur, mutlaka dağlı tipi olacak, Ilgazlardan yahud Kaz Dağlarından iri yapı, pençeli, zeberdest² genç bir Türk uşağı bulunurdu, o dağlı uşağının kılık ve kıyafetini asla değiştirtmez yalnız pek temiz giydirtir, her işini de has mute-medi olarak o delikanlıya gördürtürdü. Evinin kapısı dostlarına her zaman açık, ve onlara "Çocuklarınızı da getiriniz, kısa bir misafirlik de olsa, çocuk sesi bir eve hayat zindeliği, ışık verir" dermiş. On, on bir yaşındaki çocukları "Buyurunuz matmazel!.. Buyurunuz

¹ Ak ağa: Osmanlı sarayında Enderun'a ait bazı işlerde ve özellikle kapıların bekçiliğinde kullanılan, doğuştan erkeklikten mahrum, beyaz ırktan harem ağası

² Zeberdest: "El üstünde bulunan" Âmir ve hâkim durumda olan.

mösyö!..” diye hürmetle karşılar, pek nefis şekerlemeler, pastalar ikram edermiş. Küçük misafir dostlarının hepsinin doğum tarihleri bir defterde kayıtlı:

— Mehmet Bey, 3 Oktober 1870’de doğdu, bugün 15 yaş 4 aylıksınız...

— Ahmed Bey 9 April 1874’de doğdu, bugün 11 yaş iki ay, dört günlük oldu! dermiş.

İstihkâmcılıkta çok adam yetiştirdiği söylenir.

(C. V, s. 2839)

Boğçacı Kadınlar – İki çeşit idiler: Boğçacı¹ kadın, boğçacı madama.

Boğçacı kadın Müslüman... Bir kısmı Rumeli muhâciri bir kısmı da kıbtî-i müslime... Başında, omuzlarından pelerin gibi aşağıya sarkmış patiska baş örtüsü; sırtında yeldirme, koltuğunun altında tıkız bir boğça, ayaklarında el örgüsü beyaz yün çoraplar, yaşları 40 ile 60 arasında...

Ekser ikisi üçü birlikte, İstanbul içinin, sayfiyelerin sokaklarında dolaşırlar.

— Çözmeler!.. Dokumalar!.. Şile bezleri!.. Bursa malları!.. diye gevrek gevrek bağırtıyı basarlar...

Muayyen müşterileri var. Kapıyı çalıp taşığa girer girmez, yer malta, mermer, çini her neyle döşeli olursa olsun, derhal yere bağdaş kurup başörtülerini enseye indirirler. İlk lafları maşraba ile su istemek; ilk işleri de su getirilince, avucu tepeye bastırıp, ayakta iseler çömelip lıkır lıkır dikmek.

¹ “Elbiselik, çamaşırlık kumaş, baş örtüsü tülband ve grep ve çeşitli kadın eşyası ile yatak ve yorgan çarşafı ve yorgan yüzü gibi şeyleri, boğça hâlinde sırtlanıp taşınabilecek küçük denklemlerle ev ev gezdirip satan kadınlardır.” *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, s. 2938; Hüseyin Kâzım Kadri, *a.g.e.*, s. 781.

Bir az soluk aldıktan sonra boğça açılır; içinde şunlar vardır: Çözme, dokuma, Şile bezi, Bursa'nın hamam takımı havlusu, bürümcüğü;¹ uçları sarma işlemeli çevre, hesap işli² uçkur, mendil, tahâret bezleri...

Boğçalı kadın tipi
(Resim S. Muhtar Alus)

Ev halkı, büyüğünden küçüğüne, Çankırlı ahretliğine kadar etrafına üşüşür. Birer birer boğçadan çıkarılanlar sıra ile elden ele alınır; aydınlığa tutularak, gerilerek atıkları, örgüleri sayılır; hamam takımının sırma işleminin sîm olup olmadığı münakaşa edilir; tahâret bezinin kenarındaki sıçan dişinin inceliği kalınlığı gözden geçirilir.

Zavallı boğçacı kadınların bahtları mı kıt, nasibleri mi bereketsizdi neydi, bu kadar muayeneye, patırdıya rağmen bir kuruşa bir bardak altı bile alınmaz; hiçbir şey satamadan, somurta somurta kapıdan çıkarlardı.

Boğçacı madamaya gelince: Başlı başına bir tip idi. Hepsi Avusturya Yahudisi. Türkçeyi hatta ana dillerini gaga gaga konuşurlar. Bunların yaşı da 40 ile 50 arasında. Başlarında hasırdan siyah bir şapka, üstünde gerdana kadar siyah tül; arkada yine siyah iken neftiye çalmış tayyör.³ Elde siyah tireden⁴ yarım eldiven, bilekte çanta, belden aşağı uzun etek ayaklarda 45 numara iskarpinler.

¹ Bürümcük: Bükülmüş ham ipekten dokunan ince kumaş.

² Hesap işi: Kumaştaki ipliklerin sayılması sûretiyle yapılan ince işleme.

³ Tayyör: Etek ve ceketten meydana gelen takım hâlindeki kadın giyeceği.

⁴ Tire: Dikişte kullanılan pamuk ipliği.

Hemen hepsi de ablak çehreli, yahni yanak, çilli, sarı boyalı saçlı, güneşten yanmamak için kat kat puduralı. Serçe parmaklarında da karga gagası gibi kirden kap kara bir tırnak. Onda sekizi de etli butlu, duba gibi.

Önde madama, beş on adım peşinde genç irisi, müheykel,¹ eller ayaklar iri kıyım semerli bir hammal, semerin üstünde yelken bezine sarılı iki kallavî boğça, bir de bavul.

Hammal da tip. Kürd olmayacaktır... Uysal, toy Anadolu uşağı, köyünde nişanlısı karısı var ama İstanbul'da bekâr hanında üç beş hemşehrisi ile aynı odada mihman bekâr uşağı... Meziyetlerinin başında ketûmiyeti... Yaşı 17-19. Yirminin üstünde ise madamın üç dört yıllık emektarı, senli benlisidir. Günahı boynuna, kafasını keseler söylemez ama "paranın yüzü sıcak" diyerek karının koynuna girer yatar. Kokona ona dâima:

— Ahmed, buğda (burada) gel!.. Mehmed, sen bağçede otuğ (otur)!.. Hasan, karnın su isteyoğ (su ister misin, susadın mı)?.. yollu hitapta.

Madamaların İstanbul'da yüksek ailelerden bilmediği, tanımadığı yoktu. Kibar semtlerde, yazlık köşkler ve yalılar civarında mekik dokurlar idi. Devamlı müşterileri vardı. Babasının evi gibi sellemeüsselâm² konaklara, köşklere, yalılara dalarlar, kapıdan içeri girip boğçaları alt kattaki taşığa taşıtırlar. Öyle de güçlü kuvvetli idiler ki boğçanın en irisini, 30-40 okka gelenini kavrar kavramaz, kapıdaki Ahmed'inin, Hasan'ının sırtından, sanki kuş tüyü yastıkmış gibi yandaki pembe odaya atıverirlerdi.

Madama odada soluk alınca altına bir sandalye çeker; el çantasından yelpazeyi çıkarır, bazılarında yelpaze de yeni moda; yaylı, düğmesine basınca vantilatör gibi fırıl fırıl dönen nev'inden.

¹ Müheykel: Heykel gibi, heykelleşmiş.

² Sellemeüsselâm: "(Allah ona selâmet versin)" Hiç çekinmeden, hiçbir şeye aldırış etmeden, uluorta, dilediği gibi, keyfince.

Sandalyeye çöker çökmez kalfalardan su ister fakat hemen içmez, çünkü kan ter içindedir. Bluzunun yakasını açar, göğsünü, koltuk altlarını havalandırır. Beslemenin getirdiği bardağı inceden inceye tedkik eder. Kendine, Frenkçe bilenlerin de hiç anlamadığı jargonca, yani ana yurduna has, Almanca, Çekce, Lehçe karışık, bozuk bir dille birkaç söz mırıldandıktan sonra “Su tortulu” yahud “Bardağın kenarı yağlı!” diye besleme kızıdan tekrar su ister.

Bu boğçacıların etrafına da büyük küçük herkes toplanırdı. Boğçadakileri sayalım: En irisinde Avrupa yünlülere, şayak¹ eteklikler, kazmir ceketlikler; ortancasında: Saten de Lyonlar, crêpe de Chine,² taftalar yani çarşaf, yeldirme, maşlah yapılacak ipekliklerle bluzlara, fistanlara, ıvır zıvırlarına yarayacak fularlar, gazlar, tüller. Bavluda da krem, diş tozu, taşlı tarak, kolonya, lavanta, düzgün, pudra, allık, kozmatik, saçlarda alın bombesinin altına sokulacak pompon, renkli taşlardan, mercandan kolye, küpe, yüzük, iğne...

Madama o gaga dili ile bir bülbüldür. Bilmediği, sarf etmediği Türkçe kelime yoktur: ‘Nasıl diyoglar alaturka ekspresyon ben bilmiyog’ dediği asla vâki değildir.

Üstelik, sanki İstanbul kazan, o kepçe. Büyükşehrin her tarafını karıştırmış, didiklemiş, her konağın iç yüzüne âgâh olmuştur. Onun başka marifetleri de çok, neler salık vermez: Gelinlik kızlara koca, evlenecek delikanlılara kız, evli barklı ve hanımı hastalıklı beylere taze dul, sinir hastalıklarına doktor, romatizmalılara ilaç, zayıf nahiflere yillanmış eski şarap, Büyükada’da tebdil-i havalık köşk, Boğaziçi hasreti çekenlere Büyükdere’de yalı, başına birden devlet kuşu konuvermiş de at araba tedarikine niyetlenenlere yeni ölmüş

¹ Şayak: İplikleri vev dokunmuş, dayanıklı, sıcak tutan, özellikle esnaf ve köylü pantolon ve ceketleri yapılan, çuhaya göre daha kaba yünlü kumaş; bu kumaştan yapılmış

² Crêpe de Chine: Çin krebi, çok sıkı bükümlü iplikten yapılmış ipekli kumaş.

küberâdan birinin bir çift beygirini, faytonunu, kupasını salık verir hatta araya girer, kendi kesesini de şenlendirirdi.

Zemin ve zamanı müsâid bulur, karşısındakini de teşne görürse, hemen kulağa eğilip neşeli sözler de fısıldar; açıkçası muhabbet meyâneçiliği, muhâbere memurluğu etmekten de geri kalmazdı.

Boğçacı kadın (Karikatürist Sâlih [Erimez]'in Tarihten Çizgiler albümünden)

Getirdikleri Şile bezlerinin rağbetlileri çoktu, paşalara beylere helâlî¹ gömlek onlardan yapıldı. Yazma yemenileri evin emektarı dadılar, bacılar; mendilleri ağalar, uşaklar; yorgan yüzlerini de yazın hafif oluyor diye ev sahipleri kapıştırdı. Alafranga mizaç aileler bu ekserisi Rumelili, İstanbul civarındaki köylere 93 Harbi'nde muhâceret edip yerlermiş boğçacı kadınlara yüz vermez, [onları] evden içeri sokmaz: "İstemez... İstemez!.. Lüzumu yok!.." diye pencereden düdük gibi öter, muhâcirceğizler de ağzı açıp gözü yumarlardı.

¹ Helâlî: El tezgâhlarında dokunan ve özellikle gömlek yapmakta kullanılan, çözgüsü ham ipek, atkısı pamuktan, buruşuk görünümlü bez.

Alafranga mizaç olanların makbulü boğçacı madamalar[dır]. Daha kapıdan girince ağalarla merhabalaşır, hammalını harem bölüğünün dış taş merdiveni başında bırakır; ‘Vay madamcığim, sen misin? Buyur bakalım!’larla karşılanır. Sigara, kahve ve şerbet sunulur. ‘Yeni yeni nelerin var?’ diye sorarlar.

Madamın hatırı büyük... Herkes bir şey alır, boş döndürmezler. Fazla pazarlığa da girişmezler, zira madama kaç yıllık tanıdıkları, kendilerini hiç aldatır mı? Halbuki öyle kazıkçı idiler ki beş kurusluk malı iki mislinden aşağı satmazlardı.

Cıgarayı da tellendirdi mi dedikodu onda: Filanca konağın beyi gizlice bir odalık alıp kâhyanın evine yerleştirmiş, yakında evlenecek; oğlu küçük beyin de Konkordiya’da bir aktrisi sevdiği herkesin ağzında imiş; ya damat bey, onun da bir Rum metresi varmış, Tarlabası’nda mı, Tatavla’da mı ne? Falancaların hanımefendinin çingeneliğini sormayın, on para üstüne titrer; ya kızı, Allah’ın budalası, hem de hastalıklı, sıksa; gelinleri de tilki, çok bilmiş, öyle olmasa sarhoş kocanın kahrını çeker mi? Bilmem kimin küçük oğlu ile korte¹ yapıyormuş, haksız mı?.. Daha neler, neler...”²

(C. VI, s. 2938-2942)

¹ Korte: Âşıktaşlık, flört.

² “Sermet Muhtar Alus’un boğçacı madamalara yüklediği muhabbet meyâneçiliğini boğçacı kadınların içinde yapanların da çok ve bu meyâneçilerin de bilhassa kıbtî-i müslimelerden olduğu muhakkaktır. Avusturyalı, Çek Yahudisi Boğçacı madamaların Tanzimat’tan sonra türediğini tahmin ediyoruz. 1918 Mütârekesi’nden sonra da ortadan tamamen çekilmişlerdir. Daha önce bu işi[n] İstanbul’un Musevî ve Rum kadınları tarafından yapıldığı söylenebilir ise de tarih kaynaklarımızda en küçük bir kayıt yoktur. Boğçacı Müslüman kadınlar için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Boğçacı kadınlar, hayli azalmış olmakla beraber hâlâ görülürler; hele bazı sabahlar, sekizi onu bir arada, içlerinde tazeleri, kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün, cilveli, işveleri de olmak üzere bir kafle hâlinde Haydarpaşa’dan gelen vapurdan çıkıp köprü üzerinde bir sahne teşkil ederler ki seyre, bir müddet seyr ede ede takibe değer. Kıyafet hiç

değişmemiştir: Başlarda beyaz namaz bezleri, sırtlarda siyah yeldirmeler, koyu kırmızı, koyu mavi, dallı çiçekli basma entariler; yaşlıları hatta bazen tazeleri de rengârenk şalvarlı; yalnız ayaklarından yün çoraplar atılmıştır; kimi yalın ayak, kimi naylon çoraplı, çoraplılar da bir alâmet-i farika hâlinde mutlaka mavi şosetli, topukları bilâistisnâ yamulmuş iskarpinler. Ellerde kına, ağızlarda ciklet; hepsi yırtık, en körpesi dilberi pervâsız; omuzlarında yatak çarşafına sarılmış mal denkleri ve bağıra bağıra konuşurlar, önde kösömenleri ile bir kadın sürüsüdür ki, yâ hey. Genç yaşta ölümü İstanbul basını için büyük kayıp olmuş Cemaleddin Bildik, ömrü boyunca çalıştığı Akşam Gazetesi'ne yazdığı şehir hayatı röportajlarından birini bu boğçacı kadınlara tahsis etmiştir; aşağıdaki satırları da oradan alıyoruz: Eskiden bohçacı kadınlar, kapı kapı dolaşarak entarilik kumaşlar, hamam keseleri, sabun bezleri, yün çorap, namaz baş örtüleri, oyalı yemeniler, ibrişim veya ipekle örülmüş para keseleri, yatak ve yorgan yüzleri ile çarşafı, yün kuşaklar, tel işlemeli terlikler, çevreler, çarşafılık, maşlahlık kumaşlar satarlar ve bu işleri arasında bir de mühim vazife ile kendilerini mükellef tutarlardı: Her gittikleri evde evlenecek çağda kız olup olmadığını anlamaya ve şayet varsa lafı uzatarak kızın da bohça başına gelmesini temine çalışırlardı. Zaten o zamanın bohçacı kadını bir nevi teehhül vasıtası addedildiğinden evlerin kızları da onlara gözükmekten kendilerini men edemezlerdi. Hatta, eski zamanın bohçacı kadınlarının evler arasında aşk mektupları getirip götürdükleri, evin yükleri görmeden mektubu genç kızın eline tutuşturdukları da vâki idi. Bohçacı kadınlar şimdi de var; sırtlarında büyük bohçalar olduğu halde yine sabahdan akşama kadar semt semt, sokak sokak, kapı kapı dolaşarak mal satmaktadırlar. Fakat şimdikilerin hem mesailerinde, hem de satıkları mal çeşidinde eskiye nazaran hayli değişiklik göze çarpmaktadır. Evvelki gün bizim kapıyı çalan yaşlıca bir bohçacı kadını içeriye alarak çeşitlerine baktım: Sadece dallı, çiçekli emprimeler, basmalar, yünlü kumaşlarla yatak yorgan çarşafı vardı. Bana dert yanarak: — Bugün, dedi, 70 yaşındayım. Otuz, otuz beş seneden beri bohçacılık yaparım. Fakat nerede o eski günlerin alışverişi... Hem de öyle bir durgunluk ki sabahdan akşama kadar sokakları, kat kat apartman merdivenlerini arşınladığım halde günlük nafakamı bile çıkaramıyorum.

— Peki bu durgunluğun sebebi ne?

— Ne olacak? Hemen her kadının, hatta genç kızın çarşığı boylamasından, fellek fellek gezmesinden, dükkân dükkân dolaşmasından... Eskiden kadınlar, şimdiki gibi bir entarilik için dükkân dükkân dolaşır, tezgâhtarlarla

çene mi yarıştırdı? Hele genç bir kız, sokağa çıkıp çarşıda pazarda gezmesi şöyle dursun, evinin penceresine bile zor sokulurdu.

— Bugünkü kazancınızın, eskisinden az olmasına bir sebep daha var galiba? dedim.

Hayretle baktı:

— Neymiş o bakayım?

— Siz bilmiyor musunuz?

Gözlerini kısa kısa, ağzından bir bakla almaya çalıştığını anlamış olmanın manâlı bakışlarıyla:

— Bilmiyorum, dedi. Söylesene bakayım?

— Tabî eskiden genç kızların evlenmelerine yardım ederdiniz. Şimdi ise...

Gülerek sözümü kesti:

— Bana bunu söyletmek istediğini anlamıştım zaten... Fena mı ederdik?

Kızların evlerde kalıp kartlaşmalarını önler, tam çağlarında ev bark sahibi olmalarını temin etmiş olurduk.

— Kaç sene evveline kadar bu yolda mesai sarfettiniz?

— Cumhuriyet'in ilânından sonra bu işler durdu. O zamana kadar ufak tefek işler olurdu. Hele annemin zamanında, Allah sizi inandırırsın, evimizi, bu yüzden yağı ile balı ile gül gibi geçiririz, para da arttırabiliriz.

— Kaç kişiye evlendirdiniz?

— Ben ancak iki kızın evlenmesine vasıta oldum. Fakat annem, çoook!...

— Annenizin mektup getirip götürdüğünü de bilir misiniz?

— Bilirim tabî... Annemin vefatından az sonra kocam öldü. Bir daha evlenmedim ve annemin işini devam ettirdim. İşte o zamandan beri de bohçacıyım...

— Başınızdan hiç mi enteresan bir hâdise geçmedi?

— Ne demek o?

— Yani heyecanlı, güzel bir aşk macerasına vasıta olmadınız mı?

— İşte, ilk başladığımın ikinci senesinde çok güzel bir iş yaptım. Amma ne heyecanlı, ne heyecanlı idi.

Bohçacı ihtiyarı, boş çevirmek doğru olmayacaktı. 3 metrelik bir basma parçasını 9 liraya aldım. Eminim ki bu basmayı piyasadan alsam ikişer liradan 6 lira edecekti.

Midhat Cemal Kuntay Üç İstanbul adındaki büyük romanına, ki bu eser son devirlerde intişar etmiş son derecede dikkate değer, pek kıymetli bir cemiyet etüdüdür, bir bohçacı kadın tipi alır. Bu bohçacı Hayriye, bir sevice kadındır. Her eve girip çıkan bohçacı kadınlar içinde bu cinsî sapık tipleri, S. M. Alus her neden ise belirtmemiştir. Kuntay'ın romanında, tapu müdürü Semih Efendi'nin kızı Melâhat, arzusuna rağmen dâhiliyede şifre

Bonifay – Geçen asır sonlarının namlı bir dişçisi, eski Emi-nönü Meydanı’nda, Köprü’den gelirken tam karşıda, yani Yeni Cami’nin kemeri hizasındaki gayet dar, sefer taşı gibi kat kat kâğır binâlardan birinin cephesinde bir kulaç boyunda koca tabelası daha Köprü’nün ortasında iken karşıdan görülürdü.

Yaşlılar: “Bu dişçi kendimi bildim bileli buradadır, levhasını göre göre gına geldi.” derlerdi. İstanbul’da piyasanın en eski dişçilerinden olduğu muhakkaktır. Ne milletten olduğunu bilmiyorum, Rum katoliği mi, İtalyan mı, maltız mı, nedir? İsim Fransızların Boniface’i ile ilişkili. Emektarlığı, tabelasının göze çarpışı, meyda-nın kalabalık ve işlek oluşu yüzünden müşterileri eksik olmaz bil-hassa cebi yufkalar, taşralılar, ayak takımı gelip giderlerdi.

(C. VI, s. 2958)

Botter (J.)¹ – J. Botter terzilerin en üstünlerinden sayılır. Tünel meydanından yukarı doğru yürüyünce sağda, şimdiki

mümeyyizi Said Bey’le evlendirilir; Said bir iç güveyidir; aşağıdaki satır-ları romandan alıyoruz: Melâhat, kocası Said’in muntazam hendese hat-ları ile çerçeve gibi kucaklayan kollarından sabah dar kaçtı ve Seniâh’nın (bu da bir sevicikadındır) çırpınmasını bilen kollarına atıldı. Melâhat’ın yatak odasına, Said bir felâket gibi girmiş idi; kadın aşkları düşünülen bu yatak odasını bir erkek mahvediyordu. Seniha, Melâhat, bir de sık gelen Boğçacı Hayriye birbirlerinde yüzüyor, uçuyorlardı. Fakat bu saadet bir ay sürdü.” *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, s. 2941-2942.

■ Sermet Muhtar’ın yazısından önce Reşat Ekrem şu bilgileri verir: “Geçen asrın ikinci yarısında İstanbul’un namlı bir terzisi, Hollanda tâbiyetinde olup Sultan İkinci Abdülhamid’in terzisi unvanını taşımakta idi; Sultan Abdülhamid her sene Paris’te Rue de la Paix’deki Charvet müessesesine senede kırk kat esvap yaptırır. İstanbul’da padişahın arzularını terzi Bot-ter tespit eder; Paris’ten gelen kostümler üzerinde tadilat icab eder ise on-ları da Botter yapardı; renkler hariç kumaşların intihâbı Paris’teki müesse-seye bırakılmıştı. J. Botter kibar müşterilerine, kumaşı kendisinden bir kat kostümü 1200 franga yapardı; Türk parası ile alışverişi, muameleleri yoktu (!?). Terzihanesi Beyoğlu’nda Tünel civarında Narmanlı Hanı yakınında kendi mülkü olan binada idi.” *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, s. 3022-3023.

Narmanlı Yurdu'nun karşısında, kendi malı olan binanın altındaydı. Fenerbahçe'ye gidilirken, denize karşı, oradaki köşkerin hepsinden daha mükellef; biri kendine, ikisi kızlarına mahsus üç villası; üçünün de tarhları renk renk yapraklarla mozayik gibi işlenmiş, nadide çiçeklerle donanmış, cicili biçili bahçesi vardı.

Beyoğlu'ndaki mağazasında çiftler çiftler tezgâhlar, makaslar, faraza bir kostüm ısmarlayacaksınız. Kumaş ondan olarak, en aşağı 10 adet sarı lira. Redingot, bonjur, pardesü, palto buna kıyas ve pahası daha yüksek. Şunu da unutmayalım, o vakitler bizim beyefendiler arasında smokin ve frak modası hiç yok; ifrat alafrangalardan, "didon" kulpu takılmışlardan binde, estağfurullah yüz binde bir kişi müstesna.

Botter Efendi, Ağa Camii sırasındaki eski meşhur ve mahud terzihaneyle yarışa çıkmış, hatta bir aralık onu alt etmiş; paralı zevatın bütün mahdumlarını, damatlarını, mesire piyasalarının gediklişi şık beylerini celbetmişti.

Rakibini bastırmasına sebep, moda albümlerindeki basma kalıp resimlere bağlanmayı; kendi gustosundan da değişiklikler katışı. Öbürü, kör değneğini bellemiş gibi, aynı aynına modelin eşini yapar, asortiliği¹ kollar; halbuki bunun aklına esiverir:

— Kruvaze² ceketin "pan"larını³ "angle droit"⁴ kesmeyeceğim; sizin bedene "rond"⁵ daha güzel gidiyor!

— "Collant"⁶ pantolon bu sezon demode fakat sizde biraz "embonpoint"⁷ var; pantolon[un] çok dar [olmaması] lazım!

¹ Asorti: Renk âhengi bulunan, birbirine uygun olan.

² Kruvaze: Kavuşturulduğunda ön kısımları birbiri üzerine gelecek şekilde yapılmış yelek, ceket vb.

³ Pan: Kumaş parçası, giysi parçası

⁴ Angle droit: Dik açı.

⁵ Rond: Yuvarlak, değirmi.

⁶ Collant: İyi oturan, yapışan, saran.

⁷ Embonpoint: Tıknazlık, şişmanlık.

— Bu gri pardesü içine ultra siyah saten de lyondan bir “doublure”¹ koyacağım; ne zaman kolunuzda taşıyorsunuz, komple ile “contraste”² yapsın!

Bu lüks terzibaşıya müdavim bulunulduğunu caddeden gelip geçen yâr ve ağyara göstermek için, konak arabasından inince mağazanın kapısında dakikalarca dikilip duranlar; duruş uzasın diye bin bir bahane arayanlar; koltuklarında *Levant Herald*, *Stamboul*, *Le Moniteur Oriental* gazeteleriyle koşan müvezzileri çağırıp, bozukluğu varken çeyreği, mecidiyeyi uzatarak üstünü alıncaya kadar bekleyenler olurdu. Hatta o devrin en fiyakalı kahve ve lokantası sayılan “Splendide”de, camekânın önünde bir limonata içer yahud pasta yerken, etrafa duyuracak sesle garsona seslenenler bile bulunurdu:

— Niko, vestiyerde paltomun cebinde sigara paketim var, getir onu bana... Şu laciverd tiftik, geçen hafta Botter’e yaptırdığım palto canım!”

(C. VI, s. 3022-3023)

Boyacıoğlu – Geçen asır sonlarında yaşamış namlı hokkabazlardan Portakaloğlu’nun yârdağı; Balat Musevîlerinden idi; kara sakallı, sıksa, fakat çok şirin yüzlü, sevimli, iyi huylu ve gayet şen bir adamdı. Yardaklığı icâbı mütemadiyen itilir, kakılır yerlere yuvarlanır, aldırış etmez, güler yüzü değişmezdi. Ustası Portakaloğlu yine o devirde yaşamış “Usta Kanarya” ve “Yosefin oğlu Bohor” gibi pek hünerli hokkabazlardan değildi fakat yârdağı bu Boyacıoğlu yüzünden onu, ötekilere tercih ederlerdi; sünnet düğünlerinde, mesirelerde çocukları, halkı eğlendiren, ustasının marifetleri değil, yârdağın maskaralıkları idi. Yazın Mama, Libâde, Hünkârsuyu, Çırçır, Göksu [ve] Dörtkardeşler’de gezer dururlardı. Boyacıoğlu’nun en ömür numaraları; ustanın külâhtan külâha kaçırdığı mantarlardan

¹ Doublure: Astar.

² Contraste: Tezat, karşıtlık.

yuvarlakları yutuverip kızara bozara alı al, moru mor boğulma taklitleri yapmak; bir de tepeden boynuna kadar geçirdiği külâhı çıkaramayıp yine çırpına çırpına sahiden helâk olmuş gibi uzanmaktı; gülünmekten ziyade acınacak hallere girerdi. Nihayet faslın sonunda meydanın ortasındaki havuza atılırdı, havuzun bir parmak yosun tutmuş, solucan dolu murdar sularını yuta yuta çıkar çıkmaz yine ite kakıla tozlara, topraklara bulanır ve bu hâl-i pürmelâl içinde, elinde yardak defî seyircilerden onar, yirmişer para parsa toplar, hâline acıyan hanımlardan, beylerden çeyreği veren oldu mu sevincinden duramaz, “Bin yaşa yozum!..” diyerek yerlere kadar temennahı çakardı.

(C. VI, s. 3033)

Bozacılar – Meşrutiyet’e kadar bozayı Arnavut’tan başkaları yapmaz ve satmazdı, gündüzleri de hiç ortada gözükmezlerdi. Yatsı ezanı okunduktan sonra mahallelere çıkarlar, davudî sesleri gecenin sessizliğinde derinden derine gürlür:

— Boozaaa, bozaaa! Mırmırılık boozaaa!

Bozanın hem şekerlisi vardı hem pekmezlisi, barut gibi de mırmırığı; yani bekrî harcı, yıllanmış şaraba zort çıkararı. Hatunlar cumbanın camını vurup Arnavut’u çağırır, bir ikiliğe okkasını alır, içlerinde yalvaran yakanlar da olur:

— Aman ağacığım evimizden uzaklaşınca kadar mırmırığı, tırtırığı araya karıştırma. Bizimki içkiye tövbe etti, mırmırığı duyunca almaya kalkar, ağzına koyunca da başı dumanlayıverip “Her gün tövbesine” diyerek rakı da rakı diye tutturur; Karamanlı bakkala koşar.

Bozacılardaki takım taklavata gelince: Sekiz on okka alacak, tenekeden, kulplu, kocaman bir güğüm; yüz dirhemlik, yarım okkalık ölçekler, bir çift kalın bardak, bulaşmışları yıkayacak bir ibrik de su.

Sermet Muhtar Alus

Bozacı tipleri, XIX. asır (Resim: Preziosi'den Ayhan eli ile)

Ekseriyetle Debre, Prizren, Luma ve civarı Arnavutlarından memleketlerinden çocukluklarında gelirler, bir dükkâna yanaşıp bir yandan sanat öğrenir bir yandan da para kazanırlardı. Eski kışlar dehşetli ve sürekli idi; üst üste hafta ile kar yağar, sokaklar, yollar [ve] evlerin kapıları karla örtülür, herkes kürekle kapılarının önünü açıp açılan izden vapura, dükkânına giderler[di]. Belediye amesi uzun sırıklarla saçaklardan sarkan kol, bacak gibi buzları kırarlardı. Şurasını da söylemeden geçemeyeceğim, o devrin çocuklarının, delikanlılarının hatta ve hatta bazı büyüklerinin bile kızakları vardı.

Kış bastırmadan yokuşların -herkes kendi semtinde- taşlarını, molozlarını temizlerler, akşamları yukarıdan aşağı sularlar, -çünkü gece ayaz çıkınca buz tutacak- alessabah yokuşa koşarlar, kiminde şimşir kiminde gürgen kızaklar, birçoklarında kızağın altında bir de çınırarak takılı, birbiri ardına yokuşun alt başına kadar kayarlar. Tekrar yukarı aşağı, takatten kesilinciye kadar in, çık. Ya büyüklere ne diyelim! Merdivene ön ve arka birer fener takip akşam yemeğinden sonra onlar da yokuşun tûlünü,¹ arzını² ölçerlerdi. Gelelim Bozacılara. Bir iple boynuna geçirilmiş göğsünde bir çamaşır sepeti içinde patlatılmış mısır, belinden bir kayışla geçirilmiş göbeğinde bardakları koymaya mahsus çift gözlü teneke bir kutu içinde tarçın kutusu, bir elinde bardak yıkamaya mahsus su dolu bir teneke güğüm, bir elinde de boza güğümü seslenir:

— Kaba kaba mısır buğday... Yu bozay!.. (koyu boza).

Geceleri güğüme geçirilmiş bir de fener bulundururlardı; esasen o zamanlar fenersiz gezenerler yirmi altı kuruş on para ceza verirlerdi.

Bozayı; bazı Türkler de satarlardı. Her köşe başından, her sokak başından ortasından gelen o seslere şimdi hasret gibiyiz.

Vâsıf Hiç
(C. III, s. 1394-1395)

Börek, Börekçi³ – Eskiden orada burada tek tük Hristiyanlardan da var idiye de ekseriyeti Türkler teşkil ederdi. Börekçilerin çoğu Safranbolulular olup başta fes üstüne bir yazma Yemeni

¹ Tûl: Uzunluk, boy.

² Arz: En, genişlik.

³ Reşat Ekrem Koçu şu bilgileri verir: “Eski ve yeni Türk mutfağında, dolaşısı ile ve evleviyetle İstanbul mutfağında, hem aile sofrası ve ziyafet sofrası için, hem de çarşıda satılmak üzere önemli bir yer alır. Büyükşehir İstanbul’da çarşı börekçiliği, dükkân, fırın sahibi yahud seyyar esnaf, binlerce insan besleyip geçindiren önemli bir iş sahasıdır; İstanbul’da çarşı börekçiliği, kadimden beri büyük şöhrete sahiptir.” *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, s. 3085.

veyahud müşteri avlamak kasdıyla âbâni, yeşil sarık, belde Trablus taklidi bir kuşak, bacakta şalvar, ayakta burnu kesik ve yüzü az yemeni, sırtta ekseriya mavi, kırmızı, sarı alacalı mintan, camekânlı bir tablayı başlarına vururlar, omuzda sıpaya –sehpa- istinad ettirerek mahalle mahalle dolaşırlar; çarşılarda, köşe başlarında: “Börek! Tereyağlı!” diye seslenirlerdi. “Kuru poğaça! Kuru poğaça!”, “Puf böreğim, kınaya gidiyom (gidiyorum) geçiyon!” gibi nağmelerle “Giymeli giymeli” derlerdi. Kıyma dediği soğandan ibarettir, peynirli ise yenilecek yutulacak peynir değildir. Sade bence daha temizdi. Hakikaten leziz ve temiz yapanlar da yok değildi. Çakmakçılar Yokuşu’nda Valide Hanı karşısına doğru düşen şen bir Hristiyan fırıncı enfes poğaça çıkarırdı. Sonra sonra, Giritlilerden, Rumelililerden, Tatarlardan da börekçiler ve gözlemeciler vardı ki el’an Balıkpazarı civarında Girtili bir gözlemeci vardır, zannediyorum. Tatarlar kıymasız börek yapamazlar gibidir lakin kendi nef sine etten hazzetmediğim için Tatar börekçilere pek sokulmam!

Vâsıf Hiç
(C. III, s. 1395)

Börekçi fırınları başlı başına bir âlem; önü, kapısı, içi Tanrı’nın günü, sabahtan akşama kadar insanla kaynar.

Dışarıdan 20 parayı uzatıp kuru poğaçanın kıymalısını, peynirlisini, sadesini alan alana. Yine 20 parayı sunup kapı eşiğinde âlâ Göztepe suyunu diken dikene. Yalnız, su içişin kötü tarafı şu: Traşı bir parmak uzamış; fesi, mintanı, şalvarı kir pas içinde bir adam, avuç içi kadar, lime limeleşmiş siyah bir keçe parçasını bardaktan bardağa daldırır; bir iki defa çevirir; gûya gıcır gıcır yıkayıp temizler, çeneye dayar. Çok kimse bundan pek tiksindiği için, cebinde içiçe geçme alüminyumdan veya kâğıttan portatif bardaklar taşır yahud bardağı kendi yıkardı.

Bir seyyar börekçi tipi, 1955. (Resim: S. Bozcalı)

  lerinin hali berbattı: Mermeri kırık, çatlak masalar; ayakları zambur zumbur iskemleler, badanası alaca bulacala mı  duvarlar. Üst katı da varsa o kata çıkan daracık merdivenin sağı solu, a ağısı gibi yukarı katın da her tarafı ya la mülemma...¹

Sandalyeler mendille tutularak, üstlerine bilhassa evden getirilmiş, acele ile çıkıldı ise kar ıki tütüncü Acem'den alınmış gazeteler yayılarak bir kenara ili ilir, dirsekleri masaya, sırtı sandalyenin arkalı ına s rmemeye gayet dikkat edilirdi.

¹ M lemma: Bula mı , bulanmış, sıvanmı .

Yukarıki kat, gerisi kafesle ayrık, izbenin içi, köpek bağlansa durmayacak kadar kapkaranlık ve kasvetliydi; muhadderât-ı muhteremeye¹ mahsus mahal.

Sultan Beyazıd yosmalarından, gizli ev tavuklarından, kâğıd kavafi kadınlardan tut; rütbeli ve mevkili hazeratın kerli ferli hanımefendileri, gelinleri, kızları hep oraya seğirtirler. Dediğim kibar tabaka, yazın sayfiyelerden inişte, kışın ufak tefek [şeyler] almaya Beyoğlu'na gidişte, köşklerinde, yalılarında, konaklarında yemek yemeden çıkanlar...

Karın doyuracak başka yer yok; hadleri mi bir lokantaya girmek? Velew ayrı kapısı, ayrı salonu, Rum ve Ermeni kadınının garsonu olsa bile yasak. Çünkü an'aneye, âdâb-ı umumiye aykırı.

Çörekçideki taamlardan birini ağzına koymayan enstitütris yetiştirmesi tazeler, kızlarından örnek alarak kırkından sonra alaf-rangalaşan hatunlar, civardaki lokantalara uşagı salıp kâğıtta piliç, salçalı bildircin, krem karamel, buzlu komposto gibi yemekler ısmarlar; garson tepsinin üzerini peçete ile örtüp yetiştirirdi.

İzbedeki masa bedavasına işgal edilmeyeceği için aşağıdan da birkaç tabak hamur işi getirtilir, kirli kukla çıraqlara peşkeş çekilirdi. İster kendileri yesin, ister el çabukluğuyla başka müşteriye sürüp parasını cebe atsın.

Hem alışverişçi kadınların, hem de kibar hanımların uğrağı olduğu için dükkânların üstü çapkın güruhu ile ve zendost beylerle dolar, ortalığın buram buram yağ râyihasına; Gelle biraderlerin, Piyer'in, Atkinson'un en nâdide lavanta kokuları karışırdı.

Bu katların duvarları; aşağı tabakanın parmaklarına, ellerine peşkirlik² etmekle kalmıyor. Her tarafında kurşun kalemle, tebeşirle, çakı ucu ile yazılmış rakamlar...

¹ Muhadderât-ı muhtereme: Muhterem iffetli kadınlar.

² Peşkir: Pamuk ipliğinden dokunmuş havlu.

Kimi yerde de, Anadolu'daki han duvarları gibi, yazıldığıнын yılını, ayını gününü, saatini taşıyan, uçarı takım yadigârı satırlar, beyitler: Vefasız yârdan şikâyetler, gaddar felekten elmededler, sadık canandan hoşnutluklar.

(C. VI, s. 3086-3087)

Büyükada (1890-1900)¹ – Büyükada vaktiyle yalnız çamlık değil, incirlik, zeytinlik ve bağlıkmiş da... O güzelim adanın tek büyük kusuru öteden beri susuzluktur. Kuyuları acı, sarnıçları sıcaklarda kurur, kurtlanır; içecek suyu hariçten, Maltepe'den, Kartal'dan, Yakacık'tan gelirdi.

Büyükada'nın çevresi 8 kilometre kadardır. Muntazam yolları 1888'de yapılmış. Tenteli sepet faytonları, merkepleri gene mevcuttu. Büyük turu arabalar 2 meci diyeye; eşekler 10, 15 kuruşa yaparlardı. İnek ağıllarını andıran salaş iskelenin önüne birikip vapurdan çıkanları karşılama, gidenleri uğurlama gene mevcut.

Şimdi, 1890 ile 1900 arasındaki Büyükada'yı dolaşacağız:

Vapurdan çıkıp karaya ayak bastın mı, yayılmış kırmızı kumlarda çıtır çıtır yürü... Sağdaki gazino o zaman aynı mahalde ve aynı halde... Sahibi, Dâire-i Askeriye müteahhitlerinden Sinyosoğlu, müsteciri² Yani idi. Mandolinli, gitarlı Rum çalgıları hiç eksik olmaz, bazen Beyoğlu'ndaki tiyatro kumpanyaları derme çatma gelir, kutu kadar sahnesinde temsiller verirdi.

¹ Hikmet Şinasi Önel, Büyükada'yı kısaca şöyle tarif eder: "Batılı yazarların 'Prens Adaları' eski Türk kaynaklarının 'Kızıl Adalar', bizim de bugün sadece 'Adalar' adını verdiğimiz adaların en büyüğü; İstanbul vilayetinin Adalar ilçesinin merkezi; büyükşehrin en meşhur sayfiyelerinden biri; hem tabiat güzelliklerine sahip hem de son bir asır içinde çok imar görmüş, kâşâne denmeye sezâ yazlık köşklerle bezenmiş eski kibar ve yeni bir zengin yatağı; çam koruları, gazinoları, plajları, otelleri ve pansiyonları ile dinlenme, zevk ü safa ve muhabbet yeri." *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, s. 3190.

² Müstecir: Bir şey veya yeri kirâ ile tutan, kiralayan kimse.

Yokuşu çıkıp sağa saptık. “Beau Rivage Otel”, Meşrutiyet’te yandı. 50 yıllık “Kalypso Otel”, “Akasya” adını aldı. Gene kül olan “Giacomo Otel”nin yerine de “Yat Kulübü” yapıldı ki şimdi “Anadolulu Kulübü”dür.

Giacomo’yu tutanın kızı da öyle dilberlendendi ki... Kara kaş, kara göz, tombalacık vücut; “Onun yamanlığı ada erkeklerini de, babasının otelini de yaktı.” derlerdi.

Yakınlardaki köşklere birinde ablak yüzlü, iri yarı, kesesi dolu; damatlara, gelinlere, torunlara sahip olmasına rağmen gayet zendost¹ bir et müteahhidi otururdu. Buna dair, rahmetli Tahsin Nâhid’in ağzından duyduğum bir menkıbesini kısaca anlatıvereyim:

Şâir, çok sevdiği arkadaşı Şehabeddin Süleyman’la Dil’de [Dilburnu’nda] dolaşırken, atak mizaç olan o iri kıyım müteahhid bunlara çatmış. Faytonunun üstünde zebellâ gibi arabacısıyla ispiri² de var. Tahsin öfkeden kendini kaybedip fırlamaz mı yanlarına? Kaim bastonunu, arabanın üstündekilere, içindekine savura savura kaçtırmaz mı alayını? Şehab, tâ nerelerdeki çamların arkasından hayretle bakakalmışmış...

Nizam Caddesi’nde kurenâdan ve Kâtib-i Sâni Arap İzzet Bey’in sağlı sollu çifte kâşanesi semtin en saltanatlı binalarıydı. Yukarıki ailesine mahsus, aşağıki de selâmlığıydı. “Tedkik edilecek mühim evrak var!” diyerek, oraya çekilip sabahlar, alâ-rivâyetin³ keyif çatarmış.

Hususî bir çatana⁴ ile İstanbul’a gelip gider, mehtaplarda faytonuyla Ada’yı dört dönerdi.

Azaryan’ın köşkü evvelâ Tophâne müşiri Zeki Paşa tarafından alınmış, mütâreke senelerinde kulüp olmuş, bir aralık Karasi mebusu B. Süreyya biraderimizin uhdesine geçmiş, nihâyet Seferoğlu’na intikal etmişti.

¹ Zendost: Kadın düşkün (kimse), zampara.

² İspir: At veya araba uşağı.

³ Alâ-rivâyetin: Söylentiye, söylenenlere göre.

⁴ Çatana: Filika büyüklüğünde, buhar makinesiyle çalışan küçük tekne, istimbot.

Binanın kulüplüğü sıralarında, Ada eşrafından B. Cafer de ortaklı. Mumaileyh sonra Yat Kulübü'ne geçti. Misafirlerin yiyecekleri yemişi temin için, hayli gayret sarfederek, Hristos Tepesi'nin eteğindeki araziye bağlık ve bahçelik yapmış, muvaffakiyetle meyve yetiştirmiştir.

Sadrâzam Halil Rifat paşazade Câvid Bey de Nizam'da, gezip tozanların, ele avuca sığmazların en büyüğü idi. Dokuz, on yaşlarımdayken tesadüfen orada bulunmuştuk. Köprü'nün Kadıköy ve Adalar iskelesi merdiveninde vuruluşu, pike yeleğinin kanlarla mülemma oluşu gözümün önündedir.

Nizam Caddesi'ni takipteyiz. İdare-i Mahsusa'nın meşhur müdürü Con Paşa'nın malikânesi sapasağlam duruyor.

Dil [Dilbrunu] 1890'da ne ise yine o. Yorgoli şimdi Yürükali. O vakit de deniz hamamları vardı. Kadınlarınki ve erkeklerinki yan yana... Pedavraları ¹ sımsıkı kapalı olan kadınlar hamamından bazı ecnebi madamlar ve matmazeller, yasak masak dinlemeyerek dışarı fırlarlar, delikanlılar da kulaç kulaç peşlerine düşerlerdi.

Erkekler hamamının bir hususiyeti de paralılar ve cakacıların denize çil kuruşlar, ikilikler, çeyrekler atması; Rum çocuklarının dalıp dalıp kapması.

Dil'den [Dilburnu'ndan] büyük tur yolu tutulunca ileride Pal-yambelos, Yahya Kemal'in Viranbağ dediği ve:

Adalardan yaza ettik de vedâ
Sızlıyor kalbimiz üstündeki dağ
Seni hatırlıyoruz Viranbağ...

mısrâlarını söylediği yer.

Oraya gelinceye kadar toprak ağaçsız, her taraf koca yemişi² tarlasıdır. Ayayorgi tepesinin altında, sırtların eteğinde çam kokusu başlar. Seferoğlu'nun bağı da yakında...

¹ Pedavra: Çatı örtüsü olarak kullanılan lâdin veya köknar ağacından kesilmiş ince tahta.

² Koca yemişi: Meyveleri yenen bir çalı türü.

Palyambelos'taki içkili kahvede boyuna laternalar çalınır, sevişenler koca yemişlerin aralarına dağılırdı. O gazinocu yine yerine sadık ve elân kulübesinde...

Ayayorgi, denizden 200 metre yüksekmiş. Bin bu kadar yıllık manastırından bâkiye üç kilise görülür ki aşağısındaki en eskisi imiş. Buranın bir kısmı Meşrutiyet'e kadar şifâhaneydi.

Dil'den ileri yürüyüp sola sapalım. Diyaskelos, şimdi "Lunapark"... Buranın iki gazinosunda da laternalar, horalar, türküler eksik olmazdı.

Ayayorgi ve Hristos Tepeleri arasında, yüksekteki büyük bina otel olarak, hatta adı da konup "Prinkipo Palas" denilerek 1896'da yapılmış, âkıbet Rum yetimhanesi olmuştu.

Maden'e çıkıyoruz. Sağımızdaki Aya Nikola Manastırı'na da 1828'de Moskof Harbi esirlerinin bir kısmı nakledilmiş. Semte Maden isminin verilmesi 1840 senelerinde işletilen ve ocakları hâlâ meydanda olan demir madeninden kalma...

Bu tarafın hatırimıza gelen eski köşklerini sayalım: Köprüyü geçince Abdullah Paşa'nın, boğaz hekimi Fotyadis'in, Beyoğlu'nda Bonmarşe'nin karşısındaki manifaturacı Papa'nın.

Bir vakitki "Bella Vista", şimdiki "Belvü Gazinosu"nun karşı tarafında mabeyn mütercimlerinden Marunî Sabuncu; bahçesinin önünde yaldızlı bir arı kovanı ve içinde aynalı bir hizmetçisi vardı ki elyevm hayattadır.

Bahçıvanoğlu, yani bugünün Alpaslan Sokağı'nın üstündeki caddede tahinî¹ boyalı, yanyana iki köşk Cemal Bey'in; karşısındaki, çam ağaçlısı da Mahmud Celâleddin Paşa'nındı.

Az ileride, Çakır çıkmazının başında mabeyncilerden Tahir Bey; bitişiğinde Ada muhtarı Saatçi Mihran. Burasını ressam B. Laga Mehmed Ali aldı; boyattı moyattı.

¹ Tahinî: Tahin renginde, koyu kirli sarı renkte olan.

Köşe başındaki güllü eve, samimî ahbablığı dolayısıyla, Doktor Hıntırın taşınır durur, daha ötede Aslan Fresko'nun evinin karşısında da Abdülhamid'in oğlu Abdülkadir Efendi otururdu.

Şehzade şipsevdilerden; burada da bir balıkçı kızına vurulmuştu. Yosmanın kulağında tek taş küpeler, göğsünde pırlanta pandantifler; ¹ arabalarda, çamlarda beraber gezerlerdi. Evde her gece saz, âhenk; necâbetpenâh da piyano başında...

O sokaktan Kumsal'a inilirken, Ayayorgi Meyhanesi'ni tutan Andrian'ın evini müverrih Ahmed Refik Bey merhum almıştı ki bîçareyi ölüme kadar götüren hastalığı orada başlamıştı.

Gene yukarı dönelim: Şazeli dergâhı şeyhinin oğlu Hüseyin Bey'in köşkü. Mumaileyh, Cezayirli Emir Abdülkadirzade Muhiiddin Paşa'nın damadı olduğundan, bu köşktekilere Ada Rumları "Arappaşalar" derlerdi.

Büyükada'da o zamanlar büyük kayık yapılır, Otel Kalypso'nun rıhtımına bayraklarla donanmış seyirci mahalleri ve hakem barakaları kurulur, müşterilerle tıklım tıklım dolu olan İdare-i Mahsusa ve Şirket-i Hayriye vapurları, muşlar, ² sandallar açığa sıralanırdı.

Ada'da polis molis hiç göze görünmezdi. Eminlik bu kadar olur. İki zaptiye esbak sadrazam Cevad Paşa'nın biraderi Şakir Paşa Köşkü'nün altında, iki dahası da Nizam'da dururlardı. Ufacık bir vak'ayı duyan yok.

Musevîler rağbet etmeye ve yazlığa gelmeye başladıktan sonra Ada bakkalları ve kasapları: "Bize alışveriş bırakmadılar, iflâs edeceğiz; her şeylerini İstanbul'dan taşıyorlar" diye önceleri şikâyetçi olmuşlarsa da, sonra, aksatanlarını ³ yoluna koymuşlardır.

(C. VI, s. 3194-3195)

¹ Pandantif: İnce bir zincirin ucuna takılarak boyna asılan kıymetli taş.

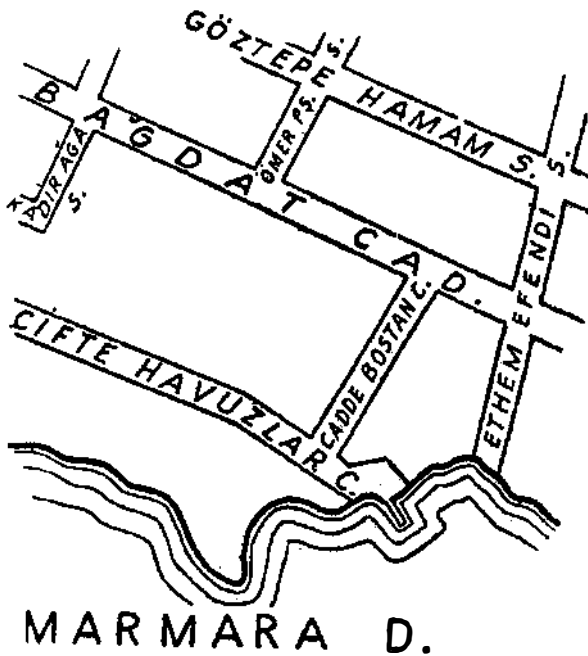
² Muş: Alt kısmı düz olarak yapılmış küçük gezinti vapuru.

³ Aksata: Alışveriş.

-C-

Caddebostanı, Cadıboşanı – Evvelâ bir rivâyet: Üsküdar’daki Karacaahmed Mezarlığı’ndan başlayarak ileri giden ve eskiden beri Bağdat Caddesi denilen yolu takip ederek Göztepe ile Erenköyü arasına gelindi mi, caddenin cenub tarafında gayet geniş bir bostan varmış; benim çocukluğumda dahi bu bostandan eser yoktu (S. M. Aluş’un doğumu 1887). Bu bostanın büyük bir kısmını sadaret seryâveri ve Bâbüâlî’nin muhafazasına memur piyade feriki Cemal Paşa, paşa olmadan önce satın almış, livâlığında caddenin yakınına bir köşk, yanına da gayet büyük dört köşe bir havuz yaptırmıştı.

Cemal Paşa, bir ara Bayazıd Belediye Dâiresi olan binayı da (Bu ahşab konak Bayazıd Meydanı'nın mahvedildiği imar adı altındaki vandalizmde yıktırılmıştır) o köşkten çok sonra kışlık konak olarak kurmuştu.

Caddebostanı (1934 Belediye Şehir Rehberi'nden)

Avam tabaka, civarın kadınları bugün Caddebostanı denilen Göztepe'nin altındaki o semte Cadıostanı derlerdi. İstanbul'da ayak takımı ağzı bazı semt isimlerini bozarak telaffuz ederdi. Ey-yub demez, İp; Vefâ demez Mefâ derdi; fakat burada tamamen aksidir, bu semtin hakiki adı Caddebostanı değil, Cadıostanı'dır. Cemal Paşa'nın oraları satın almasından sonradır ki "cadı" ismi ürküntü vermiş, cadı caddeye tahvil edilmiştir. Bir bostan adı olarak da "cadı", her halde caddeden çok daha yakışık alır; çok kuvvetle tahmin ederim ki oranın, halk hafızasından silinmiş cadı üzerine bir de hikâyesi olmak gerekir.

Anadolu yakasına İdare-i Mahsusa vapurları işlemeye başlayınca deniz kıyısına bir iskele yapılarak ona da Caddebostanı İs-kelesi adı verilmişti.

Bizim çocukluğumuzda, gençliğimizde havâli gayet tenhâ idi. Sahilde, şimdiki plaj yerinin yamacında Ertuğrul Süvari Alayı kumandanı Horoz Ali Paşa'nın köşkü; ¹ Sadrâzam Kıbrıslı Kâmil Paşazade Ziraat Bankası Umum Müdürü Şevket Bey'in köşkü; Askerî Tıbbiye Nâzırı, sonra Serasker Kapısında İstihkâm ve İnşaat Dâiresi Reis-i Sânisî Erkân-ı Harbiye Feriki Avni Paşa'nın köşkü; cadde yüzünde *Kâmûsü'l-A'lâm* müellifi Şemseddin Sâmî Bey'in köşkü; az ötesinde askerî doktorlardan ve bir vakitki meşhur dâhiliyecilerinden Celâl İsmail Paşa'nın köşkü.

Cami 1901-1902 arasında yapıldı. Daha sonra da Mâbeynci Ragıp Paşa şeddâdî² sâhilhanesini kurdu. Ragıp Paşa sahilhanesi kâgirdir, denizden rütubet almaması için tuğlaların üstüne tahta kaplamalar kaplanmıştı. Ardından az ötede yine kıyıda kızına mahsus köşkünün de temellerini attırmıştı.

¹ Bk.: Bu çalışmada "Ali Paşa (Horoz)" maddesi; ayrıca *İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, s. 688.

² Şeddâdî: Çok büyük ve sağlam yapı. Kelime, Yemen'de Âd kavminin hükümdârı Şeddâd'ın yeryüzünde bir cennet kurmak iddiasıyla yaptırdığı İrem bağı ve buradaki büyük köşkten dolayı "Şeddâd tarzında, Şeddâd'ın binâsı gibi büyük ve sağlam (yapı)" anlamına gelmektedir.

Bağdat Caddesi o zamanlar berbat halde idi; hendekler, tümsekler, toz toprak deryâsı. Yağışlı havalarda çamurdan geçilmez. Ragıb Paşa bu köşkü yaptırdıktan sonra, Şehremâneti'ne çıklatmış olmamalıdır ki, cadde yine eski hâlinde kalmıştı.

Göztepe ve Erenköy havâlisinde yazı geçiren rütbeli, mevkili zevât, deniz havası almak, etrafı seyrederek ferahlamak için Caddebostanı İskeleyi'ne uğrayan vapura rağbet ederler; İdare-i Mahsusa'nın en rabıtalı ve yollu vapurlarından biri olan 17 numaralı Şahin işleyip durur, güvertesi paşalarla, beylerle dolar, hazretler Caddebostanı'na inerler, kendilerini bekleyen konak faytonlarına binip evlerine revan olurlardı.

İskelenin yanından odun, kömür kayıkları eksik olmaz. Köşkerlerin hamamlarını ısıtan odun, mutfaklarında yakılan mangal kömürü o kayıklardan, gemilerden alınır. Marmara iskelelerinden karpuz, kavun, üzüm kayıkları da sık sık uğrar, o meyveler de oradan tedarik edilirdi.

İskelenin solunda erkeklere mahsus, 200-300 adım uzağında da kadınlara mahsus, her yaz iki deniz hamamı kurulurdu; temmuz ve ağustos aylarında müşterisiz kalmazlarsa da, Fenerbahçe'dekiler daha geniş, daha derli toplu olduğu için çok kimse yakınındakini bırakır, yarım saat araba ile gidişi göze alıp Fenerbahçe'ye giderlerdi.

(C. VI, s. 3323-3324)

Canbedenyan – Askerî terzilerin hepsi İstanbul yakasında, Mercan ve Rızapaşa Yokuşu'ndaydılar. Bir vakitler en meşhuru Canbedenyan'dı. Dükkânı mefruşatçı Lazaro Franko'nun iki üç kapı yukarısındaydı.

Bazı hazaratın yüz verile verile şımartılmış sıbyan torunları:

— Ben de paşa babamın esvabından isterim! diye tutturur, derhal konağa çağırılan ahbar,¹ dedesininkinin tıpatıp eşi mini

¹ Ahbar: "Erkek kardeş" anlamındaki kelime özellikle Ermeniler'e hitap

minicik üniformayı diker; bacaksıza giydirilir; beline oyuncak kılıç, göğsüne hazretin madalya ve nişanlarından birkaçı takılır, fesinin ibiğine mavi boncuklu Mahmudiye altını iliştirilir; hemen serfotoğrafi-i hazret-i şehriyârî Abdullah Biraderler'e götürülüp fotoğrafı çektilirdi.

Sonraları, bu sıbyanların biraz kabacaları hünkâr çavuşu, hünkâr yâveri silhine ithal edilmeye başlandı; pırıl pırıl elbiselerle ortada dolaşıp durdular.

Canbedenyan ölünce, yerini Altın Makas tuttu. Onun işten çekilmesi üzerine, tezgâhtarî Demosten ve yetiştirmesi Aris-tidi dükkân açtılar.

Yüksek mevkili erkân ve ümera ile mahdum ve damatlarının elbiseleri "Louis" markalı ekstra çuhadan yapıldı. Yedi, sekiz liraya çıkar; hele bayram aylarına, Cuma selâmlıklarına mahsus üniformalara bir misli fazla para giderdi.

Sivil ricalden vezir, bâlâ, ûlâ payelerinde bulunanların, rütbele-rine göre genişlikte; yakası, kol kapakları, eteklere kadar göğsü som sırma işlemeli setrelerini¹ de Rızapaşa Yokuşu'ndaki terziler başarır, işbu üniformalara 25, 30 altın sarfedilirdi.

Canbedenyan'ın hâl tercümesini öğrenemedik.

(C. VI, s. 3368)

Câvid Bey (İbrahim) – Sadrâzam Halil Rifat Paşa'nın oğlu; babasının sadaretinde, 1898 yılının Eylül ayında, Karaköy Köprüsü'nün Kadıköyü ve Adalar iskelesine inen merdivende tabanca ile vurulup öldürülmesi İstanbul'da büyük heyecana ve türlü dedikodulara sebep olmuştu; 1885'de Mekteb-i Mülkiyeden diploma almıştır; yirmi üç kişilik sınıfta on beşincilikle çıkmış, öldürüldüğü vakit 32,

edilirken kullanılır.

¹ Setre: Eskiden daha çok resmî dâirelerde giyilen, düz yakalı, önü ilikli, etekleri uzunca, Avrupa kesimi bir çeşit çuha ceket.

33 yaşlarında, fakat rütbe-i bâlâ pâyesinde ve Şûrâ-yı Devlet Tan-zimat Dâiresi âzâsındandı.

Câvid Bey'i vuran bir Arnavut'tur. Cinayetin işlendiği esnada orada, Şekerci İsmail Ağâ'nın dükkânının önünde, Kadıköy vapu-runu bekliyorduk. Ertesi gün sünnet olacağım için beni Eyüp'te türbe ziyaretine götürmüşlerdi, oradan dönüyor idik; "Dan... dan... dan..." silah sesleri ortalığı karma karışık etti. Merdivenin basamak-ları üstüne bir adamın yuvarlandığını, beyaz frenk gömleğinin, ye-leğinin kan revan içinde kaldığını gözlerimle gördüm; "Tutun!.. Yakalayın!.." sesleri ile ortalık birbirine girdi.

Câvid Bey için, babasının mevkiine ve nüfûzuna güvenerek şı-mardıkça şımartıldı denilirdi. Yazları Büyüka'da geçirirdi; her za-man, sanki kasten, vapur ada iskelesinden çımaları alıp ayrılırken mahdum beyin geldiği görülür, istop edilir, tekrar yanaşıp o alı-nırdı; keza köprüden kalkarken kaptan onun geldiğini görünce çarkları durdurup beklermiş.

Aşırı derecede çapkınlığı, hovardalığı, kadınlara musallatlığı da nam vermişti. Bu cinayetin işlenmesinde türlü türlü rivayetler, dedikodular işitildi.

Devrin kaldırım kabadayılarından, vurduğu vurduk, kestiği kestiklerden meşhur bir Gani Bey Toptâni vardı; Abdülhamid'in tüfenkçilerinden ve yâverlerinden kaymakam rütbeli bir Arnavut, Tiranlı Süleyman Paşazâde Ali Toptanî Bey'in oğlu, Birinci Ci-han Harbi'nden sonra bir aralık Arnavutluk hükûmet reisliği ya-pan Esad Toptanî Paşa'nın da kardeşi. Gani Bey, Câvid Bey'den bir-kaç ay evvel Beyoğlu'nda Rumeli Hanı'nın altındaki muhallebici dükkânında yine tabanca ile vurulup öldürülmüştü. Güya bu me-selede nüfûzuna rakip olanlardan Câvid Bey'in dahli varmış. Gani Bey'in mensuplarından bir Arnavut da intikam almaya kalkmış, cinayeti işlemişti.

Celâl İsmail Paşa – Eski Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyede ve sonra İstanbul Tıp Fakültesinde uzun yıllar serîriyât-ı dâhiliye¹ muallimliği ve profesörlüğü yapmış meşhur bir asker hekim; 1862’de doğmuştur. Trabzonlu Divitçi İsmail Paşa’nın oğludur, o devrin kumandanlarından Haydar Paşa’nın küçük kardeşi, Doktor Miralay Fuad Bey’in ağabeyidir. Tıbbiye Mektebi’nden üçüncülük ile çıkmış, (o sınıfın birincisi Dr. Rifat Hüsâmeddin Paşa), 1889’da tahsilini ikmâl etmek üzere Paris’e gönderilmiş, asrın ünlü hocaları Peter, Charcot² ve Dieulafoy’nın³ kliniklerine devam ederek 1891’de İstanbul’a dönmüştür; Mekteb-i Tıbbiye’de profesör Zoeros Paşa’nın muavini olmuş, bu zâtın ölümünden sorna da serîriyât-ı dâhiliye kürsüsüne muallim tayin edilmiştir. Tıp Fakültesi’nde ve Gülhane’deki hocalıkları sırasında birkaç defa Avrupa’da toplanan dahilî hastalıklar ve hıfzıssıhha kongrelerine iştirâk etmiştir.

Geniş bilgisi olan halûk, nâzik, herkesçe sevilmiş bir hekimdi. Babayânî⁴ kılıkli giyinir, fesini hiç kalıplatmazdı. Mikrop [takıntı] ve temizlik meraklılığını pek ileriye vardırmışlardandı. Kapı tokmaklarına, şuraya buraya el sürmez, hastayı muayene ederken, göğsüne ve arkasına bir havlu, örtü koymadan kulak yanaştırmaz, muayeneden sonra ellerini alkol ile yıkardı. Tıknazca, sıhhatli bir adam olmasına rağmen günün birinde korktuğu başına gelmiş, geçkin yaşında teverrüm⁵ etmiş ve bu dertten 1925’te vefat etmiştir.

Erenköy’ünde, Caddebostanı’na ve deniz kıyısına yakın köşkünde otururdu. Pek sıhhatli görünen al al yanaklı ve adam akıllı

¹ Serîriyât-ı dâhiliye: İç hastlıklarına dair doktor adaylarının hastahanelerde hasta yatağı yanında yaptıkları uygulamalı dersler, klinik dersleri.

² Jean Martin Charcot (1825-1893), Fransız nörolog. Nörolojinin babası olarak bilinir.

³ Paul Georges Dieulafoy (1839-1911), Fransız doktor ve cerrah. En çok akut apandisit çalışması ve nadir bir mide kanaması nedeni olan Dieulafoy lezyonunu tanımlamasıyla tanınır.

⁴ Babayânî: Dış görünüşe önem vermeyen, gösterişsiz, kalender halli.

⁵ Teverrüm: Verem olma, vereme yakalanma.

şışmanlardan oğlu Yusuf Bey de, babasından çok evvel, Meşrutiyet'in ilânından evvel veremden ölmüştü.

Celâl İsmail Paşa'nın *Dürûs-ı Serîriye, Musâhabe-i Sıbhîye* ve *Denize Kimler Girebilir?* adında üç kitabı vardır, muhtelif yerlerde hekimliğe dair makaleler neşretmiştir.

(C. VI, s. 3421)

Cemil Efendi (Şekerci Hafız)¹ – Gençliğimizde Şekerci Hâfız Cemil'in hicazkârdan “Lâyık mı sana bu dil-i sevdâzade yansın” ve hicazdan “Bir nigâh et ne olur hâlîme ey gonçe dehen” şarkıları ile İsfahandan “Karar etmez gönül mürgi...” semâîsi hepimizin ağzında dolaşırdı. Üç oğlu bir kızı vardı, torunlarından güzel bir delikanlı haytalık yoluna saptı, serseri oldu, köprü altlarında yattı; pek efendi kişiler olan amcaları bu çocuğu niçin korumamışlardır anlayamadım.

(C. VII, s. 3482)

Çiğerciler, Paçacılar – Sabahleyin, güneş bir iki mızrak boyu yükseldi mi sokaklarda, mahalle aralarında gevrek gevrek sesler duyulurdu:

— Cileer!..

Çiğerci, kadimden beri, hep Arnavut; eskilerin bağırıcıları yenileri az çok andırırlı ama çiğerci eşeğe yükledikleri yahut sırtladığı tel dolaplarda satmazlar. Arnavud'un omuzunda tavan süpürgesi

¹ Reşat Ekrem Koçu, Cemil Efendi hakkında şu bilgileri verir: “Geçen asrın sonları ile asrımız başlarında yaşamış çok değerli bir bestekâr, çok şöhretli üd virtüözü, bu yüzden ‘Üdî’ diye de anılır. 1861’de İstanbul’da doğdu. Şehzade Camii imamı Hasan Tâhir Efendi’nin oğludur. On üç yaşında iken babasının vefatı üzerine geçim kaygısı ile önce bir sene kadar Besdesten’de cevahirici antikacı yanında sonra da uzunca bir müddet, semtini tespit edemediğimiz bir dükkân imalathanesinde şekerci çıraklığı yaptı ve şekerciliği ilerletip kendisine meslek, iş olacak derecede öğrendi.” *İstanbul Ansiklopedisi*, C.VII, s. 3481.

sapı kadar upuzun bir sırık; sırığın iki nihayetinde, terazili gelecek şekilde asılmış takım takım ciğerler; üstlerinde azman, kanatları yeşilli, morlu yanar döner renkte binlerce sinek. Cumbalardan, kapı aralıklarından satıcı çağırırlar; tavasını, yahnisini yapmak için üç, üç buçuk kuruşa tam takımını alırlar yahut da onluğunu verip, evin sevgili kedisi Sarman'a, Mestan'a, Zertop'a yedirirlerdi.

Ciğerci (Resim: Kartpostaldan Behçet eli ile)

Ciğerci pazarlıkta iken dalgınlıkla sırığın bir ucunu eğince sokak ağaç, bir deri bir kemik, kamçı kuyruk bir tekircagzı hemen sıçrayıp takıma pençeleri takar, adam:

— More beni belâya sokma, şinci belinin ortasına bıçağı vurup seni ikiye biçeceğim, geberteceğim! diye sırığın o tarafını havaya

kaldırırken, aşağı inen öbür başına bir mercancağыз yapışır. Artık seyreyle tahtaravalli ya valliyi!..

Sermet Muhtar Alus

Paçacılar cenubî Arnavutluğun Yanya, Ergiri, Gilan taraflarından olup büyük bir zenbilin içine ütülenmiş ayakları doldururlar, omuzda zenbil elde bir iki takım paça: “Haydi semiz ayaklar! Paçalar!” diye çarşılarda gezerlerdi. El’an da böyledir. Ciğer takım takım sııklarda asılı, Ergili, Gilanlı Arnavutlar “Celel!” der giderlerdi. Baş ve işkembe de satarlarken: “Haydi baaaşşş.... Kuzu işkembe....” diye bağırırlardı. Şimdi bunlar da dolaplar ve camekânlar içinde satılmaktadırlar.

Vâsıf Hiç
(C. III, s. 1395)

Corci (Horoz) – 1880 ile 1890 arasında Beyoğlu’nun namlı muhabbet dellâllarından; gençliğinde karantina idaresinde memurluk ettiği için “Karantinacı Corci” diye anılırdı, muhabbet çöpçatıcılığına da o zamanlar başlamıştı; gayet temiz giyinir, sözü sohbeti yerinde, terbiyeli adamdı. Devrin rical konaklarına girer çıkar; mahdum [ve] damat beylerle sıkı fıkı temas eder; onlara umumhanelere düşmemiş, orta malı olmamış güzel güzel Rum kızları bulurdu; velinimetlerini de yine kendisi tarafından temin edilen Rum evlerine götürüp nâzeninlerle buluştururdu. Nüfûzlu bir paşanın damadını[n] bir terzi çırağı kıza deli gibi âşık olarak karısını boşamaya kalkması üzerine Corci’nin ne mal olduğu anlaşılmış, karantina idaresinden kovulmuş, konaklara giremez olunca sanatını Beyoğlu sokaklarında ve birahane, meyhane ve kahvehanelerinde icraya başlamıştı. Gayet sıksa, gagaburun, incecik boyunlu, saç bırıyığı ağarmış, dilinden kadın kız lafı eksik olmaz, “Horoz ölmüş,

gözü çöplükte kalmış” darb-ı meselince kendisine sokak dellâlı olduğu devirde ayak takımından yeni âşinâlarınca “Horoz” lakabı takılmıştı. Her daldığı yerde etrafa şöyle bir göz gezdirir; birkaç masadan mutlaka davet olunur; bira, şarab, rakı her ne ise bir içki ikram olunur; biraz da nazlandıktan sonra cebinden eli altındaki kızların yarı üryan çekilmiş fotoğraflarını çıkararak gösterir; pazarlığa girişirdi. Sonra kösemen¹ gibi öne düşer, peşine takılan hovardayı bir eve götürürdü. Kendi aidatı sabit, bir mecidiye idi. Bu yolda almış beş yaşlarına kadar sürttü durdu. Ayak takımından bıçkın güruhu gençler Corci’yi sokakta görünce: “Üü rü üüü!” diye bağırırlar, Corci hemen yan sokaklardan birine sapıp kaçardı.

(C. VII, s. 3607-3608)

-Ç-

Çarşaf – İncecik papazi² yaşmakların altından, gerdanın, göğsün; aralığından kâküllerin, zülüflerin, kaşlarla gözlerin, tabak gibi görünmesi, renk renk canfes feracelerin caddelerde, mesirelerde erkeklerin taşkınlıklarına vesile olması yüzünden bu kıyafet bir müddettir mimlenmişken, 1889’da sunturlu bir vak’a patlak veriyor. Aylardan ramazan, mevsim bahar, Şehzade Camisi mukabele, vaiz dinlemeye üşüşen hanımlarla dopdolu. Akşama doğru kâfile kâfile dağlırlarken, billûr yaşmaklı, filizi³ feraceli, gelinlik bir nigâr, annesi ve teyzesiyle beraber avlunun kapısından çıkmış; Süleymaniye’ye sapan Taştekneler’deki evlerine gidecekler. Oldukça da muteber kişiler. O iki hatun, Dördüncü Ordu Tahkim-i Hudut ve Anadolu İstihkâmat ve İnşaatı Komisyonu reisi Mirliya M. Paşa’nın baldızı, taze de büyüğünün kızı.

¹ Kösemen: Kılavuz, rehber, yol gösterici kimse.

² Papazi: Çok ince bir tür bürümcük kumaş.

³ Filizî: Açık yeşil, asma filizi renginde olan.

Üç dört küllhanbeyi kızcağıza musallat oluyor, peşine takılıp söz möz atış, sokulup çimdik mimdik derken, kadınlar çıkışmaya başlayınca uçarlar işi azıtıyorlar. Billûr yaşmağı, filizi feraceyi paramparça ediyorlar. Feryat ve figanı duyan polisler yetişiyor, yakalanan herifler haydi karakola. Etraf mahşer, nigâr korkudan baygın.

Hafiyenin biri derhal Yıldız'a jurnal dayamış. Hâdiseyi duyan Sultan Hamid derhal iradeyi basıp yaşmak feraceyi yasak etmiş.

Bu yasak umuma mahsustur. Saray takımı, sultanlar, kadın efendiler, hazinedarlar, saraylılar: kalburun üstüne gelen rical haremli, faraza sultan kaynanaları, görümceleri; bayram, Hırka-i Şerif alaylarında, Kâğıthane gezintilerinde yine o kılığa girerek landonlara,¹ kupalara² kurulup piyasalara katılırlardı.

Kadınlar,³ hanım nineler, çarşafı peçeyi “bid’at” saydıklarından pek yadırgamışlar, bunları örtünmemek için haftalarca, aylarca kapı dışarı çıkmamış, yavaş yavaş ısınıp almışlardır.

(C. VII, s. 3759)

Çavuş'un Kahvehanesi⁴ –

— Haydi Paşam,⁵ müdürçüğüm buradan basalım; Yeşiltulumba'daki Çavuş'un Kahvesi'ne gidip biraz nefes alalım. Orası bu havada bile eser.

Hep kalktılar. Muhallebici dükkânından çıktılar, elli-altmış adım kadar yürüyüp Çavuşun Kahvesi'ne geldiler.

¹ Landon: Karşılıklı ikişer kişilik oturma yerleri ve önden, arkadan açılır kapanır körükleri olan, dingilleri paralel konmuş dört tekerlekli binek arabası.

² Kupa: Dört tekerlekli, kapalı, oturacak yeri arkada olan, genellikle iki kişilik atlı araba.

³ Kadın nine: Büyük anne; yaşı ilerlemiş büyük anne yerinde kadın.

⁴ “Abdülaziz ve İkinci Abdülhamid devirlerinde Aksaray'da namı bir kahvehanedir.” *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 3759.

⁵ Bk.: Bu çalışmadaki “Abdullah (Arap)” maddesi; ayrıca *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, s. 29-30.

Yeşiltulumba, Koska'dan Aksaray'a inerken Laleli Camisi'ni epeyce geçince sağda küçük bir meydancık. Bu adı taşıması, ortada yeşile boyanmış tahta bir tulumbanın bulunmasından ileri geliyor.

Meydancıkta karşılıklı sıra kahveler var. Hepsi de yaz kış dolup dolup boşalmada... Sıcak havalarda her kahvenin önünde sandalyeler, iskemleler. Kalabalıktan oturacak yer bulamazsın.

Şehzadebaşı ve Direklerarası parlamadan evvel, İstanbul'un en civcivli yeri Aksaray; bilhassa Yeşiltulumba Meydanı.

Saat alaturka üçü bulmuştu. Yeşiltulumba'daki kahvelerin hepsi açıktı. İçleri iskambil, domino, dama oynayanlarla doluydu. Çavuş'un ki bu sıra kahvelerin en geniş, en temiz, en meşhuru.

(S. M. Alus, *Onikiler*)

(C. VII, s. 3795)

Çırçır Suyu ve Mesiresi (Sarıyer Suları) – Sular beş tanedir; Hünkâr, Şifa, Fındık, Kestane, Çırçır... Hepsi de dağlarda ve eteklerinde, hiçbir diyarda eşine rastlanmayan bir bereketle kaynar ve akarlar...

Yaz kıvamını buldu mu, temmuz ve ağustos sıcakları bastırdı mı, İstanbullular için artık var mı sular, yok mu sulardı.

Cuma ve pazar günleri Sarıyer'e yavaşan vapurlar tıklım tıklım müşteri indirir, oraları "Sırat Köprüsü" nün başına döndürürdü.

Caddeyi, dere boyunu tutan tutana... Ard arda talikalar, sürü sürü eşekler, alay alay tabana kuvvetler... Kimi ilerdeki üç yol ağzından sola kıvrılıp Hünkâr Suyu'na gidiyor, kimi karşılıklı Fındık, Kestane Sularına vuruyor. Kimi sağı tutup Şifa'yı, Çırçır'ı boyluyor...

Gidişteki şevki, cünbüşü görmeyin... Talikalarda udlar, şarkılar, türküler. Eşeklilerde maniler, semâîler; sarıklı ve cübbeli kesanda,¹ aşır okur gibi ayınları çatlata çatlata gazeller...

¹ Kesan: Kimseler, kişiler, şahıslar.

Yanlarında sefer tasları, sepetler, çıkınlar... Yayaların feslerinin altında mendil, ceketleri omuzlarında, sıcağın börtmüş haldeler...

Kafle kafle, kadınlar arasında dermanı kesilmiş kocakarılar, al çuha olmuş orta yaşlılar ve tazeler; ellerinde, kucaklarında, memelerinde sıbyanlar.

Kestane, Fındık, Çırçır Suları oldum olasıya basık, havasız yerlerdir... Bunların ilk ikisinde ince saz, hokkabaz falan pek bulunmazdı... Oraların ziyaretçileri kendi aralarında âhenkciler getiren kimselerdi. Çırçır müstesna... O yancağızda da ince saz bulunurdu ama Hünkâr Suyu ile yarışacaklardan değil... Çırçır müdâvimlerinin yüzde sekseni geçkin, saç baş ağartmış, piyol kılıklı kimseler...

(C. VII, s. 3946)

-D-

Davudpaşa Mahkemeliler¹ –

Sermet Muhtar Alus “Onikiler” isimli romanında tulumbacı-lardan bahseder ve bir geçit yerini tasvir eder iken şunları yazıyor:

“— İşte bu değdi... Davudpaşalılar geliyor!..

Kör Fehmi’nin Davudpaşa Mahkemesi takımı da İstanbul’un en cemiyetli, en kaçak, en acar takımlarındandı. Bunların cakasına

¹ Reşat Ekrem Koçu şu bilgileri vermektedir: “İstanbul’un mahalle yangın tulumbası sandıkları arasında ikinci sınıf sandıklardan biriydi; geçen asır sonlarında bu sandıktan Hallo Hasan ve Kekeme Hayri adında iki seçkin tulumbacı yetişmiştir; reisleri Kör Fehmi de, uşaklarını yangınlara kazasız belâsız götürüp getirmesini bilen iyi tulumbacıydı. Nâralarını: ‘Şeriat yolunda Davudpaşa Mahkemeli!’ diye atarlardı. 1885 ile 1890 arasında bu sandığın uşaklarından ve iççi esnafından Eşmeli Emin de aşırı derece güzelliği ile nâm almıştı ki Üsküdarlı halk şâiri Tophane ketebesinden Âşık Râzi tarafından bir manzume ile övülmüştür.” *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VIII, s. 4306.

diyecek yoktu. Keçekülâhlarında ok saplanmış yürek resimleri, arkalarında ateş renginde kırmızı fanilalar. Tulumbaları kanarya sarısına boyanmış; üstünde yaldızlı çiçekler, sandık, Şah İsmail'in altın tahtı gibi gözler kamaştırmada.

Paşa kendini tutamadı:

— Yaşsa Fehmicğim... İmanına kadar reissin!... Yaşayın be yiğitoğlu yiğitler!..

Davudpaşalılar yıldırım gibi geçtiler, nâraları ortalığı çınlattı:

— Eeeeyt!... Kırlangıca uçma, tavşana kaçma, saldırmaya biçme, lüver¹ kurşununa sineye geçme öğreten Davudpaşa Mahkemeli!..”

Bu nâra tamamen uydurmadır.

“Bir tulumba geliyordu. Oraları ıssız ve تنها olduğu için nâra atmıyorlardı. Acaba nereliler?... ”

Müdür atıldı:

— Ayaklar kalabalık... Davudpaşa Mahkemeliler olacak!

— Yanlışsın... Hani at nalı şakırtısı?.. Hani Kör Fehmi'nin kır kadanasının² lap lap başısı?..”

(Sermet Muhtar Alus, *Onikiler*)

(C. VIII, s. 4306)

Delisaraylı – Geçen asır sonlarında İstanbul'un zararsız delilerinden; şehzadelerden birinin saraylılarından olduğu söylenirdi, efendiden bir adama çırak çıkarılmış, kaynanası ile geçinememiş, o kadından gördüğü türlü cefâ üzerine de bir oynatarak sokağa fırlamış, çıkış o çıkış, hoca ve hekimler derdine deva bulamamışlar, kocası da sebab-i felâketi anası olduğu için Delisaraylı'yı boşamamış, bilâkis elinden geldiği kadar hoş tutmuştu.

¹ Lüver: Tabanca; revolver.

² Kadana: İri bir cins at.

Bildiği, tanıdığı konaklara gider, gece yatısı misafiri olur, her gittiği yerde de gönlü alınırdı:

— Cehennem kütüğü olası, zebâniler elinde cayır cayır yanası kaynanam rahat vermiyor ki evimde hanım hanımcık oturayım, beni kocamdan kıskanıyor, yatağını aramıza yaptı, kocamın bekâr uşağından benim de duldan farkım yok!.. derdi.

“Eyüplü Şeyh Efendi” diye muhayyel bir sevgilisi vardı; her gittiği konakta önce onu sorardı: “Şeyh Efendi Arslanımın bu gece buraya geleceğini haber verdiler, acaba doğru mu?..” derdi, herkes tenbihli “Doğrudur!” denilir, Delisaraylı gece yatısına kalır, odasına çekilirken de: “Konakta el etek çekilince Arslanım bana...” diyerek yatağının yapıldığı odanın kapısını açık bırakırdı. Devrin ricalinden bir paşanın konağında bir büyük rezalet kopmuş, vak’a ya sebebiyet verdiği için dürüst ahlâklı paşa karısını talâk-ı selâse ile boşamıştı. Şöyle ki: Delisaraylı o zamanlar en çok 22, 23 yaşlarında güzel bir kadındı. Paşa hanımın sözde eğlenmesi için bir halayık o: “Şeyh Efendi haber yolladı, bu gece odana geliyor” demişti, gece yarısından sonra, sadece alay olduğu tenbih edilerek, konağın uşaklarından Çerkesli zeberdest bir delikanlı Delisaraylı’nın haremdeki odasına gönderilmişti fakat toy delikanlı Delisaraylı’nın odasına girip de güzel genç kadını görünce hem tenbihi hem de kendisine âgûş-ı muhabbetini açan saraylının bîçâre bir deli olduğunu unutmuş, kapıyı içerden kilitlemiş, bütün ihtarlara, bağırmalara ve tehditlere rağmen oğlan ancak ertesi sabah odadan çıkarılabilmişti. Uşak yediği dayak ile hastahanelik olmuş, paşa da karısını boşamıştı. Bu vak’adan sonradır ki kocası Delisaraylı’yı tımarhaneye götürmüştür.

Zavallı taze, daima Bağdad çarşafı giyer, her zaman tertemiz gezerdi: “Saraylı Hanım... artık senin bu şeyhinden bıktık...” diyenlere: “Şeyhime göz koyup onu elimden almak mı istiyorsunuz haspalar!..” derdi.

Galiba tımarhanede ölmüştür.

Çıplak Despina
(Resim: S. Bozcalı)

Despina (Çıplak) – 1880 ile 1900 arasında Galata’da Kuledibi umumhanelerinden birinin sermayelerinden bir yosma, 1898-1900 arasında namlı yankesicilerden Parlak Dimitri’nin anası; satışı yasak çıplak resimciler için İstanbul’da ilk olarak birkaç poz anadöğması resmini çekirtme cesaretini göstermiş ve “Çıplak” lakabını bu münasebet ile almıştı.¹

Haliç Fener’inde fakir bir kayıkçının kızı iken patrikhane papazlarından biri tarafından iğfal edilip kirletilmiş, babası tarafından reddedilince Galata umumhane-sine düşmüştü.

(S. M. Alus’un notları; Fransızca *Servet Gazetesi*)
(C. VIII, s. 4517)

Destancılar – İkinci Abdülhamid devri sonralarında, destancılar, renk renk kâğıtlara, iri puntolu harflerle basılmış destanlar satar, en ziyade Köprü üzerinde bulunurlardı. İpsiz sapsızın dik âlâları, kafalarına vişne çürüğü fesi, omuzdaş kuşağının ucu dışarıya sarkık, ayaklarında yumurta ökçeli şıpıdıklar; semaî kahvesindekilerin ağzıyla makamlı makamlı tutturlar.

Destanların hepsi külhanbeylik maceraları üzerindeydi. Mesela “Sandıkçı Şükrü’nün Destanı”, “Yorgancı Sadık Destanı”, “Zampara Destanı”.

Bunların bazıları mizah vadisinde olurdu. Esrarkeşlerin dalgaya tutulunca türlü türlü hülyalara kapılışlarına, evli erkeğin karısına karşı kılıbıklığına, kaynananın geline tebelleşliğine filân dairdi. Bazen de acıklı, adeta mersiyeysi: Civan çağında verem kurbanı olan

¹ Bk.: “Çıplak Resimciler”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 3928-3929.

Çiroz Ali'nin, Feshane'de makine arasında parçalanın Âtîf'in ölü-münü nakleder[di]. Faraza şöyle başlar[di]:

Gûş eden ağlasın zulm-i feleği
Hangi ferdin olmaz ciğeri sûzân
Ne hâle uğradı dünya meleği
Bıaktı cümleinin kalbine hicran.

(*Komiser Hüsameddin Destanı*'ndan) 1304-1305
(C. III, s. 1397-1398)

Destan, Destan Satıcıları – İstanbul'un seyyar gazete satıcılarının öncüsü olmuş ayak takımından mürâhik¹ yahud dört kaşlı² gençler idi; İstanbul'un ilk gazeteleri sucu ve tütüncü dükkânlarında satılır iken destancılara Galata Köprüsü'nün üstünde, Köprü'nün iki başındaki meydancılarda, Yeni Cami'nin arkasında, Mahmudpaşa Yokuşu'nda, hatta Kapalı Çarşı'da Bitpazarı'nda rastlanırdı. Hepsi uçarı, pırpırı,³ başta kalıpsız fes, kâkülperişan, perçemler afili, omuzdan düğmeli yelek, kuşağın ucu belden aşağı sarkık, yarım Fransız pantolon, çoğu çorapsız çıplak ayaklarda yumurta ökçeli şıpidık,⁴ gözler mahmur, bakişlar baygın, sakal traşı ihmal edilmiş, yayık ağızla, çatlak sesle, bazıları da makamlı makamlı, nağmeler yaparak ellerinde penbe, mavi, yeşil, sarı kâğıtlara basılmış destan varakpâreleri ile dolaşırlardı. Destanların en revaç bulanları bıçkınlık, kopukluk, tulumbacılık, külhanbeylik maceraları idi; kabadayılık yolunda kahpece öldürülmüş "Sandıkçı Şükrü'nün Destanı", "Yorgancı Sadık'ın Destanı", "Hacı Rıza'nın Destanı", ince hastalıktan ölen meşhur tulumbaşı "Çiroz Ali'nin Destanı". Destancı semâî kahveleri okuyucusu ağız ile farazâ şöyle başlardı:

¹ Mürâhik: On iki yaşını bitirip de bâliğ olmamış erkek çocuk.

² Dört kaşlı: Bıyığı yeni terlemiş delikanlı.

³ Pırpırı: Uçarı, çapkın (kimse), hovarda.

⁴ Şıpidık: Ökçesi ve arkılığı olmayan terlik veya pabuç.

Gûşeden ağlasın zulm-i feleği
 Hangi ferdin olmaz ciğeri sûzan
 Ne hâle uğradı dünya meleği
 Bıraktı cümlelerin kalbine hicran

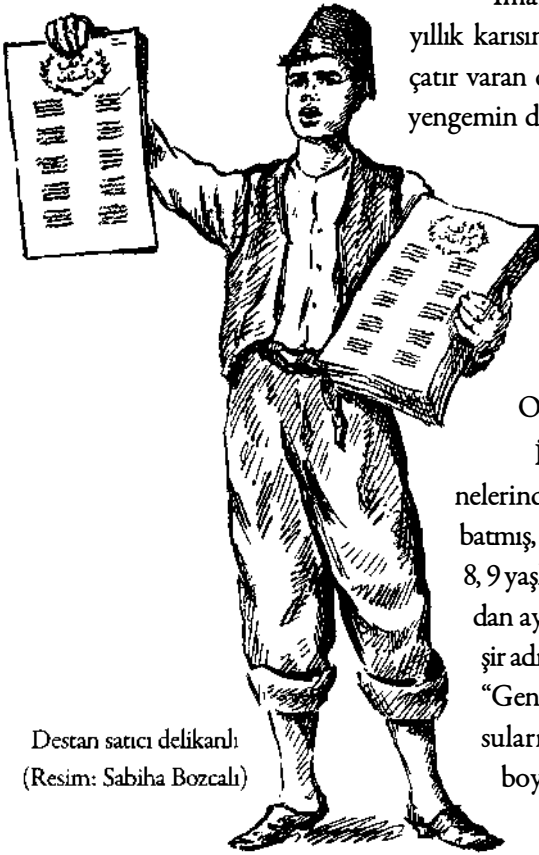
Esrarkeşlerin dalga duman hâli, kılıbık erkeklerin ahvâli, bir iş tutup baltaya sap olamayan âvâre gencin macerası, kaynana gelin geçimsizliği, gaco¹ evinde zamparanın basılması gibi mizah vâdisindeki destanları da, kendileri de o yolda kanat çırparak faraza şöyle bağırırlardı:

— İmam efendiye gönül verip kırk yıllık karısından ayıran, dızgallıya çatır çatır varan dokuz kocadan arta kalmış yengemin destanı... On para!..

— Üç otuzundan sonra komşunun delikanlı oğluna abayı yakan, kara sevda getirip kendini Kız Kulesi'nden denize atan kaynanamın destanı...

On para!..

İdare-i Mahsusânın köhne teknelerinden bir vapuru Karadeniz'de batmış, pek çok gemici boğulmuştu. 8, 9 yaşlarında idim, lala gibi yanımdan ayrılmaz 15, 16 yaşlarında Beşir adında zenci bir uşağımız vardı; "Genç yaşında Karadeniz'in kara sularına gömülüp üç öksüzünü boynu bükük bırakan lostromo

Destan satıcı delikanlı
 (Resim: Sabiha Bozcalı)

¹ Gaco: Metres.

Kasımpaşalı Cafer'in Destanı"nı okuyup ağlaştığımızı hiçbir zaman unutamam.

Zamanımızda zâbıta vak'alarını hikâyeleştiren muhabirlerle röportaj muharrirleri destan şairlerinin pabucunu dama attı. Artık destanlar çok ender olarak yazılıyor, pek o kadar da rağbet görmüyor. Destancılara da iş kalmadı, onların yerlerini, yine aynı yerlerde, bilhassa Köprü üzerinde "Yeni Çıkan Şarkılar" diye risaleler satan ve hepsi istisnâsız haneberduş¹ serseriler aldı.

(C. VIII, s. 4523-4524)

Dillizâde – Sultan İkinci Abdülhamid devrinin pek meşhur üfürükçü hocalarından; asıl adını bilemiyorum, tüysüzlük çağında Mısır Çarşılı baharatçı bir attarın çırak adı altında bıçkını, şıkırdımı² imiş; "Attar güzeli" derlermiş, hattı gelince tulumbacılığa heves etmiş, bir eyyam da sandık kolu altında yalın taban demiş, hayli kozlar kırmış, attar da bıçkının bu kahrına, cevrine tahammül etmiş ve külhânînin ayağını dükkâna bağlamak için onu kendisine ortak yapmış. Âşık Hacı Baba ölünce de dükkân tamamen Dillioğlu'na kalmış; bıyıkları burmaya başladığı zamanlar da, dükkânı kapayınca omuzdaşlarla o baloz senin, bu gazino benim gece yarılarına kadar dolaşmış; meşhur Pirinççi Gazinosu'nun hanendelerinden ve devrinin pek dilberlerinden Beşiktaşlı Sofi'ye abayı yakmış, kızı Müslüman ederek nikâhla almış, karısı o idi. Parasını hovardalık[ta] yiyerek sermayeyi elden çıkarınca Mısır Çarşısı'ndaki dükkânı satıp Silivrikapısı dışında Merkez Efendi civarında küçük bir bağ satın almış, orada bir bağ evinde otururdu. Kılığı kıyafeti değiştirmiş, sakal salmış, eski şıkırdım oğlan huddamlı³ hoca olmuştu; bilhassa sevdalı kadınlara okur üflerdi; İstanbul kadınları

¹ Haneberduş: "Evi omuzunda". Serseri, yersiz yurtsuz kimse.

² Şıkırdım: Yeni yetişen erkek çocuk.

³ Huddamlı: Belli dualar okuyarak kendilerine bağladıkları ve istedikleri hizmeti gördürdükleri cin veya cinleri olan kimse.

arasında öyle bir şöhet kazanmış idi ki para kırmada attar dükkânı gölgede kalmıştı. 1918 Mütârekesi'nde hayat[ta], 50, 55 yaşlarında idi. Hânende Sofi de bir "Hoca Hanım" olmuştu.

(C. VIII, s. 4580-4581)

Dişçi, Diş Doktoru, Dişçilik (Seyyar Diş Çekiciler) – Bunlara Beyazıd, Çarşıkapısı, Mahmutpaşa yokuşu, Sultanahmet, Yeni Cami, Eminönü gibi kalabalık yerlerde sık sık rastlanırdı. Çifte beygirli bir kira faytonunun içinde ayak üstü dikilirler:

Amasyalı Şerâfeddin'in eserinden resimler: Diş apsesine cerrahî müdahale ve hasta diş bulmak için madenî çubukla muayene (Hayat Mecmuası'ndan)

— Pire, tahta kehlesi ısırması kadar ağrı duyurmadan diş çeki-yorum!... Hacı berberler gibi arkadan kolları sımsıkı kavrama yok!.. Kerpeteni dokundurmamla şip şak diş aldım gitti!.. Tecrübesi ko-lay, gelin, buyurun! diye bağırdı.

Hepsi birbirinin eşi, makine gibi çeneleri işler şarlatanlar idi. Sırtlarında soluk, neftîleşmiş bir redingot, kirden alacalaşmış frenk gömleği, ipe dönmüş kravat, başlarında kalıpsız, kenarı yağlı fes, pantolonlar üst kılığa uygun, ayaklarda yamalı kunduralar. Etraf-ları hınca hınç dolar; çığırtkanlık ve mostra olsun diye bir iki ipsi-zin dişini pir aşkına çeker; sahiden de, kerpeteni daldırması ile diş kavraması bir olurdu. Artık gayrete gelen gelene; arabada yanına çı-kıp çeyreği dayayarak ağzını açan açana, ekserisinin çürüğünü ça-rığını söküp eline verir...

(C. IX, s. 4614)

Dost Gecesi, Dost Sofrası – Yakın geçmişin çapkınlık âleminin nümayişlerinden biridir; umumhanelerden birinde sermâye kadın-lardan birine gönül kaptırıp, ona, narh üzerinden gecelik kira be-delinden başka çeşitli yardımlarda bulunarak, bilmukabele sermaye yosmadan da müstesna alâka görerek haftada bir gece, suret-i mah-susada buluşmaya “Dost Gecesi” denilirdi. Böyle bir anlaşmaya varıl-dığı zaman âşık erkeğin mâşukası sermaye yosma şerefine umumha-nede bir ziyafet vermesi de an’aneleşmiş idi ki ona da “Dost Sofrası” denilirdi. Bu dost dalgası 1885-1890 yıllarına kadar İstanbul ya-kalı mirasyedilere, ayak takımından da, mesela “Onikiler” gibi sa-yılı fırtınalara mahsustu; dost yosmalar da Macuncu’daki Acem’in, Şekerci Sokağı’ndaki Hürmüz’ün, Kaymak Tabağı’nın; Fatih’te Mumcu Ahmed’in evindeki sermayelerden seçilirdi. O alışverişler İstanbul tarafından kalkınca İstanbul’un çapkını, bıçkını Galata ve Beyoğlu taraflarına dadandılar. Galata’da Kemeraltı, Yüksek Kaldı-rım; Beyoğlu’nda Tünel Meydanı’nı geçtikten sonra Timoni, Der-viş, Çiçekçi, sol tarafta Çeşme, Küçük Yazıcı, Küçük ve Büyük Zîbâ

sokaklarında, meşhur Yeniçarşı'da pala çalarlarken umumî evlerin birinde hoşâ gider bir yosma bulurlar, kanları kaydını: "Seni dost tutacağım anam babam!.." teklifinde bulunurlardı; eğer sermayenin başka biriyle aynı yolda ilişkisi yok ise: "Hazırım ben... tut ake..." derdi. Uyuşulunca ev sahibi mamaya da haber verilir.

Dost tutmanın ilk şartı umumhanede sofrâ-ziyâfet verme idi; bu iş de erkeğin borcu bilirdi; eğer erkek züğürt, kopuk fakat çok çok güzel ve yosma kadın ona gönül vermiş ise, erkek adına bütün masrafı kadın çekti. Binlik binlik rakı şarap, kasa kasa bira, sıcak soğuk mezelerin envâr ile bir sofrâ donanır, erkeğin candan ahbabları, ayakdaşları, komşu evlerden haspalar, yosmalar, mamalar, umumhane uşakları ziyâfete davet edilir, o gece o eve hiç müşteri alınmaz, gelenlere: "Kompledir!.." denilerek kapı açılmazdı. Mahud sokakların civarındaki kahvehanelerde iş bekleyen çalgıcılar da emre âmâde idi, Dost Gecesi evine getirilirlerdi.

"Dost geceleri"nde yosması ile kapanacak çapkınlar, önce mutlaka hamama gider, yıkanır, temiz çamaşır giyerler, sonra berberde sinek kaydı traş olurlar [dı]; fes kalıplanır, kunduralar boyanır, gümüş köstekli saat takılır ve yolda meyhanelerden birinde tezgâhbaşı bir iki tek attıktan sonra yarım okkalık bir rakı şişesi de pantolonun ard cebine sokulur, eğlencelik fındık, fıstık, badem [ve] ceviz de alınır ve yatsıdan evvel eve damlanırdı.

Dostu erkeğe sevdâlısı Şeker ve Kurban bayramlarında iç çamaşırı, ayrıca mintan veya frenk gömleği, kravat, ipekli mendil ve çorap hazırlayıp vermekle mükellefti. Buna karşılık erkek de yosmasına paskalyalarda bir kat fistan alır; kuşlu ve çiçekli şapka; rugan iskarpin; pudra, allık, sürme, lavanta gibi tuvalet tetimmâtı; eldiven, şemsiye alır, donatırdı.

Umumhaneci Hürmüz'ün haddehaneden ¹ bahriyeli bir dostu vardı, aşağıdaki ayaklı mâni bu oğlan üzerine Merdivenköylü Bitli Tefik ile Üsküdarlı Vâsıf Hoca tarafından söylenmiştir:

¹ Haddehane: Ezilerek işlenebilen madenlere saç, tel, çubuk, ray vb. şekiller verilen îâmâlâthane.

— Adam aman... cesi var!..

Tevfik — Haddehane bıçkını bir çakır pençesi var

Vâsıf — Kart kahpenin koynunda bir ak gül goncesi var

— Adam aman... cesi var!..

Vâsıf — Kart kahpenin koynunda bir ak gül goncesi var

Tevfik — Hürmüz'ün bahriyeli gönül eğlencesi var...

— Adam aman... cesi var!..

Tevfik — Hürmüz'ün bahriyeli gönül eğlencesi var...

Vâsıf — Toy oğlanla karının buyur dost gecesi var...

Dost geceleri mutlaka pazartesiye salıya bağlayan gece olurdu; bu gelenek nereden kalmıştır bilemeyiz.

İlk dost gecesinin sofra âlemleri[nde] araya kıskançlık, hased girerse mutlaka bir çingar kopardı. Kafalar dumanlanınca çalgıcılara çeyrekler, mecidyeler fırlatılır; keriz havaları¹ tutturulur; davetli kadınlar erkekler çiftetelliye çıkardı; şerefine ziyafet verilen yosma da birkaç kere kalkıp kıvrırdı. İşte o zaman münasebetsizin biri: “Var mı bana yan bakan!..” diye bir nâra atar, çingar kopar, tavandaki lambaya bir iskemle fırlatılır, karanlıkta bir kör dögüşü başlar.. Gaz lambası sönmemiş ise düştüğü yer tutuşur, ateş etrafı sarar: “Yangın var!..”. Komiserler, polisler, kanunlar, tulumbacılar lahzada yetişir, ev halkını kapı kapamaca karakola götürürdü.

(C. IX, s. 4714-4715)

Dönme Dolap (Eski Müslüman Konak ve Yalılarında) — İstanbul'un eski Müslüman konak ve yalılarının büyüklerinde harem ile selâmlık arasında, başka yemek tepsileri, sahanları, öte beri alıp vermeye mahsus duvar içinde gömme olarak yapılmış döner dolaplar; konakların ve yalıların alt kat taşılığında harem ile selâmlık

¹ Keriz havası: Zurna ile çalınan göbek havası.

arasındaki duvarın içinde bulunurdu. Duvarın her iki tarafındaki pencere boşluğuna benzeyen oyukta boyu 1 metre, kutru 50-60 santim kadar, bir yanı kısmen açık, diğer yanları kapalı, kontrplak gibi ince tahtadan, içi iki üç kat raflı üstüvâne (silindir) şeklinde bir döner dolaptı; duvar içinde bir mihvere rabtedilmiş olarak fırıl fırıl dönen, açık yanı kâh hareme gelir; selâmlıkta içine konan şeyler haremde, haremde konulanlar da selâmlıktan alınır; ve her iki tarafın halkı, dolap başında, yekdiğerinin yüzünü görmeden konuşurlardı.

Harem halkının uşaklar vasıtası ile çarşıdan alıracakları şeylerin siparişi de dönme dolapla yapılırdı; mesela kâhya kadın dolaba eliyle vurarak: “Küçük Hasan gelsin!..” diye seslenir, konağın gözü açık olarak bilinmiş bu gence uşağı gelince de: “Hasan oğlum... Dolaba iki çeyrek koyuyorum... Hemen Kapalı Çarşı’ya git, İpekçi Karabet’ten 20 dirhem pembe ibrişim al... Paranın yanına rengi için bir sap da iplik koydum!..” denilirdi.

Konaklarda, yalılarda lambaların gazı selâmlıkta doldurulur, lambaların şişeleri ve fitilleri de selâmlıkta silinir, kesilirdi; bunlar da ayvazın vazifesi idi;¹ haremde lambaları da ayvaza dönme dolap vasıtası ile verilir.

Dönme dolaplar haremde cariye, halayık ve selâmlıkta uşak, yanaşma takımı (arabacı, kayıkçı, bahçıvan, tablakâr, aşçı yamağı) gençler arasında gönül alâkalarına ve yolda gizli fısıltı sohbetlerine vasıta olurdu. Mesela bir Çerkes halayık, hanımlarla birlikte mesireye giderken hamlacılardan tığ gibi bir Laz uşağına gönül ve fırsat bulup kaş göz işmarı ile gece dolap başına gelmesini bildirir ve buluşma saatinde yüreği heyecanla çarparak dönme dolabın rafına kendi eliyle işlediği bir ipekli çevre koyarak: “Temel Ağa... Şu ipekli çevrem sende yâdigârım kalsın arslanım!..” derdi.

Güzellikte peri padişahının oğlu misali bir şehbaz uşağına gönül veren bir paşa kızı, babasının kendisini bir uşak parçasına

¹ Bk.: “Ayvaz”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, s. 1655-1657.

asla vermeyeceğini bildiği için, oğlanla anlaştıktan sonra bir gece bir bohça çamaşır ve yükte hafif pahada ağır mücevherlerini alıp dönme dolapla selâmlığa geçmiş ve para ile elde ettiği kimselerin yardımı ile mahbubu uşak tarafından kaçırılmıştır; vak'a üzerine bir destan yazılmıştır ki iki kıt'ası malûmumuzdur:

Kâhya ayvaz oldu hem hizmetkârı
Dolaptan çıkardı oğlan nigârı
Kıldılar firarda anlar kararı
Rehrevan oldular semt-i meçhule

Nigâr paşa kızı kibardan kibar
Oğlan yanaşmadır çıplak sebükbar
Aşk olanda olmaz mala itibar
İrdiler böylece murada hele

Son gördüğüm dönme dolaplı konak, Davudpaşa İskeleyi'ndeki tramvay durağının karşısında Çavuşzâde Yokuşu'nda battal, kocaman bir ahşap bina idi ki bir çocukluk arkadaşım bu berhane-nin ¹ içinde üç oda kiralamış oturmakta, diğer otuz küsür odası da bomboş duruyordu ve o arkadaşım konak için, akşama sabaha yıkılacak demişti.

(C. IX, s. 4721-4722)

Döşek Bozgunluğu – Halk ağzı deyim; bir kadının çocuk doğurur iken ölümü üzerine o evin hâlini tasvir yolunda söylenirdi; doğum ve lohusa için aylarca yapılan hazırlıklar, bu arada hazırlanmış lohusa döşegi sahipsiz kalır, evin ölen kızını veya gelinini hatırlatacak o şeyler sür'atle toplanır, göz önünden kaldırılırdı. Yakın geçmişe kadar her tabaka ağzında kullanılmıştır.

(S. M. Alus'un notları)

(C. IX, s. 4733)

¹ Berhane: Büyük, düzensiz, kullanışsız bina.

-E-

Ebe, Ebeler – “Gebe kadınları doğurtma sanatını icra eden kadın veya tabip; ebe kadın; kâbile.” (Kâmûs-ı Türkî).

Yakın geçmişe kadar Türkiye’de ebelik kadınlara mahsus bir iş idi.

Eski ebeler hep yaşlı başlı, saçı çoktan ağartmış, hemen hepsi bu zanaati anadan, nineden görüp kabullenmiş kadınlardı; bazıları da kocası ölüp dulluğunda nafakasını yedirecek evlâd ve torundan mahrum kalınca; ebelikte karar kılmış takımdı.

Nineden, anadan mirasa konmayan, altın bileziği bileğine sonradan geçiren takım, bu zanaati tanıdığı ebelerden öğrenir, ona yardım ederken usta çıkar, mesleği tutardı. Bilgisi hep görenek, pratik; o vakitler mektep görme, imtihan verme, ruhsatname alma gibi şeyler yoktu.

Görgüsüz, acemi, cahil ebenin maazallah başlara dert açtığı; sürur ve şenlik içindekileri, dağlara, taşlara döşek bozgunluğu ile yaslandığı çok görülürdü.

Ailece el üslûbluluğu denenmiş, birçok tazeleri kolaycacık kurtarmış; evdekilere övür olmuş¹ bir ebe kadın varsa güçlük çekilmez, doğumdan aylarca önce peylenirdi. Faraza uzun yıllar taşrada bulunmuş da öylesi mevcut değilse hamilenin soyu sopy, candan komşuları doğumdan aylarca evvel bir araya toplanır, baş başa verir, incisini ipe, kalınını çöpe dize dize en uygun olan ebeyi seçerlerdi.

Karar verildi mi, ayağına gidilip bildirildiği gün, bir iki okka kelle şekeri, en az bir okka çekirdek kahve götürmek de âdetti.

Bundan sonra peylenen ebe sık sık uğrayıp gebeyi yoklar, doğum vaktini az çok kestirir, bir hafta evvel yine gelerek, başkalarına kat’iyen el sürdürmeksizin çocuğun kundağını hazırlardı.

Evlerden ırak keyfiyetler de var!

¹ Övür olmak: Öğür olmak; biriyle yakınlık kurup ona alışmak, alışkanlık peydâ etmek

Taze şeytana uyuvermiş. Kız oğlan kız, altı aylık gebe veya taze dul; yahud erkeği pinpon,¹ gözü dışında bir hoppa. Binaenaleyh etrafa sızdırmadan gizlice doğuracak, alt tarafını bir biçimine sokacak; derhal emin, kapalı kutu, sır saklar ebelerden birinin tedariki elzem; bu makule ebelerin ekserisi Balatlı, Hasköylü kadınlar; çoğu da o biçim gebeleri misafir kılığı altında getirip kendi evlerinde doğurturlardı.

Doğum alâmetleri belirmeye, sancılar hafiften hafife başgöstermeye başlayınca ebe kadına haber koşturulur; gündüz, gece, yağış, kar kıyamet demeyip göbek kesecek çakısı, göbek bağlayacak pamuk ipliği, mengene tozu bulunan çantasını alır almaz seğirtir gelir; dört ayaklı, kısacık, tahta ebe iskemlesini de gebe tarafının bir adamı, uşağı taşır, getirirdi.

Yine etrafta yaygaralarla karışık, türlü türlü vecadan² kıvranan lohusanın etrafında; kapı önlerinde sofalarda okuyup üflemler, evliyalara adaklar, türbeler[e] nezirler yapılırdı.

Bu heyecanlı anlarda patavatsızın biri de ortalığı birbirine katabilirdi: Lavta (zor doğumlarda çocuğu ana rahminden almaya mahsus bir âlet, bu âleti kullananlar erkek hekimler olduğu için onlara da halk ağzında “lavta” denilirdi.) [çağırarak gerekirdi.] Bunun üzerine her ağızdan bir laf çıkardı: “İmkânı yok, erkeği razı olmaz. Lavta diye kazık kadar adamı mı yanına sokacağız? Alimallah kocası talâk-ı selâse ile boşar.”

Şom ağızlılar da bulunurdu: “Çocuk ters mi geliyor yoksa canipden mi nedir? Bu geliş lavta harcı değilse Arap olayım.” derdi.

Yine etrafta yaygaralarla karışık, türlü türlü terâneler: “Hep bir ağızdan dön dön baba, hacılara gidelim, lokum şerbet içelim söyleyelim!”; “Sekiz on cevizle iğne iplik getirin. Oğlansa cevizleri görünce oynamak için, kız ise iğne ipliği görünce dikiş dikmek için doğrulur yâhû!..”; “Bakın, şu duvara yazıyorum; gidişat lavta istiyor, dediğim çıkmazsa bütün mahalleli toplansın, hak tû diye yüzüme tükürsün!..”

¹ Pinpon: Çok yaşlı, çökmüş kimse.

² Veca: Ağrı, acı, sızı.

Bu gibi kestirîşlerin yüzde onu çıkar, şaşırıp iki eli böğründe kalan ebenin de lavtaya lüzum göstermesi üzerine tazenin kocasına “anan yahşi, baban yahşi”lerle yalvarıp yakarılır, o da lavta kişinin Vâhid Bey, Pavlaki Paşa gibi saçlı sakallı olmak şartıyla getirilmesine razı olur, lohusa kazâ berzahından kurtulurdu.

Çocuk doğar doğmaz, kuru kalabalık avazı basardı: “Müjde!.. Bir oğlumuz (veya) bir kızımız oldu!..”

Herkes sevinç içinde. Büyüklere, ihtiyaçlara tebşirde. Tekrar okuyup üflemeler; adakları nezirleri edâlar; fukaralara sadakalar; köpeklere ekmek doğramalar; varlıklılarda koç, varlıksızlarda horoz kurban etmeler...

Ebe kadın sabîyi kavrır, sesi güzel olması için göbeğini uzunca keser; yıkar, tuzlar; gözlerine limon sıkır, tatlı dilli olması için de ağzına şeker sürer; kundaklayıp yaşlılardan başlayarak herkesin kucasına verirdi. Hepsinden ayrı ayrı ceplediği bahşîşler kundağın arasına sokulur; bir kat entarilik, birkaç kalıp sabun da bir bohçaya konup peşkeş¹ çekilirdi.

Mürüvvetli zenginlerin ebe kadına hediye ve bahşîşleri ise pek üstün olurdu. İçinde şu kadar altın bulunan ebelik hakkı keseden başka elmas yüzük, küpe [ve] samur kürk verilirdi.

Sanatında mahir, uğuru ile tanınmış ebe kadınların çoğu da gayet mağrur olurdu; nazından durulmaz, gözünün üstünde kaşın var denilmez, suratından düşen bin parça olurdu; bundan ötürü: “Karnı burnunda, Gebe; burnu karnında, Ebe!..” denilirdi.

Ebeliği tıp ilminin kanadı altına alan, ilk ebe mektebini açan, Türkiye’de fennî ebeliğin babası olan merhum Dr. Besim Ömer Paşa’dır.²

(Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet, İkdâm Matbaası, 1317, C. I, s. 67)
(C. IX, s. 4840-4841)

¹ Peşkeş: Hediye, armağan.

² Bk.: “Akalin (General Besim Ömer), *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, s. 497.

Edhem (Üsküdarlı) – İkinci Abdülhamid devri sonlarında yaşamış ses sanatkârı bir genç; ayak takımının okumuşlarından olup Ziraat Bankası’nda ya küçük bir kâtib yahud odacı idi; piyasa saz takımlarına henüz girmemiş, adı yavaş yavaş yayılmakta ve duyuldukça Kayışdağı, Alemdağı gibi yerlerde yapılan yârân âlemlerine çağırılıp götürülmekte idi. 1905-1908 arasında yirmi iki yirmi beş yaşlarında pek yakışıklı bir genç idi. Gazel okumada üstüne hânende bulunamazdı diyebilirim; okuduğunu anlayanlardan olduğu için seslendirdiği şiir dinleyeni teshir ederdi. Bir sefer Kayışdağı’nda dinlemiştim; yalnız iştirâk ettiği meclisi değil, cümle mesirecileri mest etti idi. Bir sefer de orta oyununda kavukluya çıktığını gördüm. Aktörlük kabiliyeti de çok üstün idi. O genç yaşında ölmüştür, ömrü vefâ etseydi, orta oyunculugundan sahneye geçeceği muhakkak idi.

(C. IX, s. 4905)

Emine Hanım (Prenses) – “Vâlide Paşa” unvanı ile meşhurdur; Mısır hidivi Tevfık Paşa’nın zevcesi, Mısır hidivi Abbas Hilmi Paşa’nın annesi;¹ hâl tercümesi elde edilemedi; bir rivayete göre esirci eliyle satılmış bir cariye, bir rivayete göre de İstanbullu çok fakir bir ailenin yektâ kızı idi. Pek saltanatlı bir hayat sürmüş, İstanbul’a geldiği zaman Bebek’teki muhteşem yalısında oturur, İstanbul’un hayranlarından bir hanımefendi idi. Sermet Muhtar Alus, bu meşhur prensesin İstanbul’daki hayatını şöyle anlatıyor:

“Uzun seneler, Valde Paşa ismiyle anılan, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa’nın annesi Emine Hanım’ın yalısı, Bebek Bahçesi’yle omuz omuzaydı. Şimdiki arduvaz² damlı, az çok modern stilli, boz renkli yalı (Mısır konsolosluğu) sonradan yapıma binadır. Evvelki atik tarz, basık çatılı, sık pencereci bina, bir vakitler Sadrâzam Âli

¹ Bk.: “Abbas Hilmi Paşa (Hidiv)”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, s. 14.

² Arduvaz: Kayağan taşının, taş ocağından çıkarıldıktan sonra kesilip biçilerek levhalar hâline getirilen ve dam kaplamalarında, döşemelerde kullanılan ince taneli iyi bir cinsi.

Paşa'nınmış, sonra Hidiv Tevfik Paşa'ya intikal etmiş. Tevfik Paşa, 1892'de ölüyor. Hanımı, aşağı yukarı, taze dul kalıyor. Zamanın hüsn ü ânyıla meşhurelerinden ve koza kelebeği gibi kaşlı, gözlü.

Prensess Emine Hanım
(Vâlide Paşa) (Resim: S. Bozcalı)

Yalnız resim gibi, heykel gibi güzellerden de değil; aynı zamanda kadın kadıncık, eteği belinde, namazında niyazında hatta müteassıp ve horozdan kaçanlardan.¹ Öbür Mısırlı prensesler gibi zevk ehliliği, der-yadillliği, alafrangalığı yok.

Bir kusuru varsa o da kulaklarının ağırca işitmesi... Bilhassa bu sebeple yanından ayırmadığı bir başkalfası varmış ki onu dürter, kulağına fıslar, idare edermiş...

Öbür Mısırlı prensesler gibi, yaz sıcakları başlayınca Kahire'den basıp Oostende, Trouville sahilleri; Karlsbad, Vichy kaplıcalarını; kışın da Nice'i, Monte Carlo'yu filan boylaması yok. Kör değneğini bellemiş gibi Hıdırellez girer girmez haydi İstanbul, Bebek'teki yalı; kasım da yanaşır yanaşmaz yallah Mısır.

Sonra, suya sabuna dokunur takımdan olmadığı, Osmanogullarının ve kızlarının hepsine duacı, bilhassa Abdülhamid'le arası hoş olduğu için Bebek'teki yalısında rahatı emniyette.

İstanbul'a ayak atarken Yıldız'dan gönderilen mabeynci beyler yaverlerle karşılaşılır. Giderken aynı şekilde uğurlanır. Bayram muayedelerinde, tepesinde pırlantalı, yakutlu, zümrütlü arma-i Osmanî, göğsünde birinci rütbe şefkat nişanıyla allı beyazlı hamail kurdelesı,

¹ Horozdan kaçmak: (Kadın için) Hiçbir erkeğe görünmeyecek kadar te-settüre dikkat etmek.

sultanlar ve kadın efendilerle atbaşı beraber saçak öpmeye varır. Hünkâr tarafından:

— Estağfurullah!.. Estağfurullah!.. kelimeleriyle ve omuzdan tutulup kaldırmak suretiyle ihyâ edilir.

Ramazân'ın 15'indeki Hırka-i Şerif ve surre alaylarına icâbet ederse yine mabeynciler ve yaverler vasıtasıyla gayet pohpohlu iltifat-ı şâhâneye nâil olur.

Biraz hastalığı, Mısırlıların hekimi ve Lokman-ı zaman, Zambako Paşa'dan etrafa aksetse, derhal yalısına sertabib-i şehriyârî Mavroyeni Paşa, o bunadıktan sonra da Hamidiye Etfal Hastahanesi başdoktoru İbrahim Paşa koşturulur.

“On dokuz Ağustos cülûs donanmalarında, Boğaziçi'nde herkesi alt eden, şimdiki tabirle rekoru kıran, hiç şüphesiz ki Valde Paşa idi. Her seneki şenliği, geçmişlerden üstün. Vakitten on, on iki gün evvel ağustosun haftasında emri verir, kâhyalarını hazırlıklara başlatırmış.

Keresteleri birbirine çatacak, bağdadîleri üstlerine çakacak dülgerlerin orada işi yok. İnce marangozlar toplanır. Bir konak yavrusu yapılacak kadar kereste gelir yalının rıhtımında boylu boyunca oymalı, nakışlı bir paravana kurulur. Aralarında kapı yerleri; kapı yerlerinde lâl¹ kadifeden perdeler; perdelerde arabesk işlemeler; sırma saçaklar; Abdülhamid'in ilk harfleri olan A ve H markaları. Paravanın üstü elvan kandiller ve karpuz fenerlerle pıtrak; bir ışıklı mozaik. Yalının arkasındaki koruda beş altı kulaç eninde “Padişahım çok yaşa” levhası; Osmanî ve Mecidî nişanlarının timsalleri. Kıyidan 40-50 adım açıkta dubalar. İçleri ağızlarına kadar havaî fişeği, çarkifelek, dahme, püskürme, çanak mehtabı ile dolu. Yak bre yak, sabaha kadar biter tükenir gibi değil. O kadar çok şenlik fişeği yakılırdı ki civardaki yalıların, köşkle- rin damlarında, bahçelerinde bekleyen bekleyene... Maazallahi

¹ Lâl: Parlak kırmızı renk; bu renkte olan.

Teâlâ bir havaî fışeği düşüp yangın çıkıvermesin korkusu... Konu komşudan üç buçuk atan atana... Valde Paşa'nın sahil sarayı emniyette; zira çatının üstünde bir adet yangın tulumbası ve çakı gibi beş on omuzdaş alesta.”¹

(C. IX, s. 5068-5070)

Enstitütisler, Mürebbiyeler – İkinci Abdülhamid devri sonlarında İstanbul'un hemen bütün büyük konaklarında kız ve oğlan torunlara bir mürebbiye tutmak, yetişkin kerîmelere mutlaka bir esntitütisi şakak lalesi² etmek modası alıp yürümüştü.

Vapurlarda, trenlerde, Tünel'de, Caddeikebir'de, büyük mağazalarda; Efjeni, Spigel, Kalivrusi gibi lüks terzhanelerde; dışçı Heyde'lerin, Barri'nin, Çami'nin bekleme salonlarında; hele Paris'in, Viyana'nın moda gazeteleri alınan Vays'ın, Kayl'ın [Otto Keil] kitapçı dükkânlarında, Fransızcadan gayri tek kelime sarfetmemek, alafrangalık düşkünlerince âdet olmuştu.

Bonmarşe'de tezgâhtarların avazı kulakları doldurur:

— Trois quarts, à la caisse! (Truva kart ala kes)

— Quarante piarstres!.. (Karant piyastre)

— Niko, servez madame! (Niko, serve madam)

Pazar Alman'a girip: “Oyuncak bir çiftlik takımı” derken, derhal:

— Au premier étage! (o promiye etaj)'ı dayarlar; çocuk eşyası mağazası Vapilyon'a dalıp kukuleta istesenez:

— Capuchon? (Kapüşon) mu diye sorarlar; Galatasaray dönemecindeki şekerlemeci Ankopulo'da, yemiş şekerlemesi alacaklara:

— Oui, des fruits glacés (Vuy... de früvi glâse) cevabını yerleştirirler; Yani Birahanesi'nde: “Un bock!” (Ön bok) demeyenin önüne kallavi bira bardağını koymazlardı.

¹ Alesta: Hazır durumda, tetikte

² Şakak lalesi: Birinin yanından hiç ayrılmayan, her yerde yanında olan kimse.

Kitapçı Depasta Biraderler'in bitişindeki köşede, işportası göğsüne asılı, teneşir horozu kılıklı Rumyoz çikolatacı:

— Chocolat, chocolat!.. (Şokolâ... şokola...) diye gırtlak paralar; piyanocu Komendinger'in önünde bekleyen hamallar, gelen geçene:

— İsi müsü, madam! diyerek kapıyı gösterir; Tüneldeki turnike memurları:

— S'il vous plait! (Sil vu ple)'yi mırıldanarak fişi alırlardı.

Bu Frenkçe salgını Beyoğlu Doğruiyolu'ndan İstanbul'un belli başlı konaklarına da sirayet etmişti. Hemen hemen hepsi birbirleriyle yarışta. Torunlara, kerimelere, mahdumlara bir enstitütris tutmak sevdasında idi.

Tünelin perdesi inik köşesinde, vapurların yan kamaralarında, vagonların bölmelerinde, mesire piyasalarına katılmış arabalarda, sandallarda, sayfiye tiyatrolarının localarında, şatafatlı küçük hanımefendilerin yanında mutlaka bir matmazel bulunur, fanfin fanfin ötüp dururlardı.

Modaya uymak, yar ve ağyardan geri kalmamak kaygısına dayanan enstitütris tedariki, kolaycacık olmazdı. Önce hayli düşünülür, zihin yorulurdu; evin direği hazretin zendost mizaçlığı, baldız ortanca hanımefendinin erkeği enişte beyin hâlâ içi ölmemişliği, büyük kerimenin kocası damat beyin tek durmazlığı, delikanlı mahdumun ele avuca sığmazlığı hesaba katılırdı. Bütün mahzurların incesi ipe, kalını çöpe dizilirdi.

Yaşlı hatunlar, emektar dadılar, tayalar¹ çeneleri veriştirirler:

— Ayol çıldırdınız mı çocuklar? Evimizin beti bereketi gider, tadı tuzu kaçır, aramıza melâikeler giremez... Aklınızı denk alın, son pişmanlık fayda etmez!.. derlerdi; ve o körolası görenek yine de hükümfermâ olurdu.

¹ Taya: Bir çocuğa süt veren ve bakan cariye, süt nine, dâye.

Karar verildi mi, Nemse ve Leh kırması, bohçacı madamlara, Rızapaşa Yokuşu'nun alt başındaki Çorapçı Hanım'ın Yahudi tezgâhtarlarına, Sultanhamamı'ndaki "Gün Doğdu" mağazasının kasaları Madam Şapirere, Vapilyon ticarethanesinin kara kuru vandözüne¹ baş vurulup reyleri alınır. Hepsinde aynı cevap:

— Şişhane Karakolu yokuşunda Enternasyonal, Okçu Musa Caddesi'nde Matmazel Karol'un, Asmalımescid'de Madam Philomene'in "Bureau de plasöman"larına gidiniz!...

Alâ ama Galata'da, Beyoğlu'nda öyle her sokağa dalıp falan filan madamanın evine gitmek mümkün mü? Polisler, hafiyeler:

— Muhadderat-ı İslâmiyenin² buraya girişinden maksadı acaba ne ola? diye bir balmumu yapıstırırlar.³

Binaenaleyh, Beyoğlu'nda vaktiyle çarh çevirmiş, ununu ele-yip eleğini asmış, uzak akrabadan veya bendegândan bir apikoya⁴ iş havale edilirdi.

Evin baş hatunu gizlice kulağını bükerek:

— Laf aramızda, sakın ha akça pakça, fındırdek bir kokona olmasın, kart, çehre zügüdü olsun! derdi.

Matmazel, doğrudan doğruya gelinlik kerîme hanımefendilere tutuluyor ise onlar da gizlice tenbih ederlerdi:

— Yaşlı, biçimsiz, kılık kıyafetsiz birini seçip getirmeyin kuzum... Öylesini yanımıza alıp da şuraya buraya çıkamayız... El âleme maskara mı olacağız? Tazeden gayrisini kat'iyen istemeyiz!..

Bu zât-ı şerif, dediğim idarehaneleri boylar, sandalyaya kurulup Esirci Kör İbrahim'de Çerkes odalık seçer gibi karşısına çıkarılanları

¹ Vandöz: Satıcı.

² Muhadderat-ı İslâmiye: Müslüman iffetli kadınlar.

³ Balmumu yapıstırmak: Önemli noktaların altını çizmek, unutmamak için işaret koymak.

⁴ Apiko: Şık, düzgün kıyafetli, derli toplu.

inceden inceye süzer, göz kestirdiklerine yılışır, yârenliğe girer, nihayet birini peyleyip, peşine katıp getirirdi.

Bu takımın gençlerinin azâmetinden geçilmez, ayağını ayağının üstüne atıp herkesin burnuna sokar, evde delikanlı melikanlı yoksa bavulunu getirmek bahanesiyle hemen kırı kırır, şayet varsa karar kılar, tazelere de bilmedikleri neler öğretilirdi.

Bu kategorinin Almanca için tutulmuşlarına gelince, hepsi sarıya boyalı saçlı, gaga dilli, kepçe elli, salapurya ayaklı, Bukovina¹ Yahudisi kartolozlar, sofrada ortaya konan kırıktan çıkmışçasına sömürürlerdi.

Üçüncü tabaka enstitütrisler Frenkçeyi yarım yamalak, çetrefil çetrefil söyleyen, Yenişehir'in, Papasköprüsü'nün Rum kokanaları ile yayık dilli, bir kulaktan bir kulağa ağızlı, suratı çillerle ve çiçek bozuğu ile pıtırak Kuledibi, Hasköy, Balat poliçaları idi ki ayda 5 mecidiyeye fit olurlardı. Sofraya oturunca hepsi sanki kuzu yemiş, hiçbir yemeğe el sürmezler; sebebi "turfa", "kaşer" meselesi. Etlere, sağ yağlılara karşıdan yutkunurlar, zeytin yağlılara tırpan atarlar; bulunmazsa, kuru çirozu, zeytini, turşuyu ekmeğe katık ederlerdi.

(C. IX, s. 5127-5129)

Evlenme Dügünleri, Eski Dügünler – Eğer meşhur bir düğün ise daha olmadan haftalarca evvel velvelesi âfâkı tutardı. Mağazalar kolaçan edilmeye başlanır; vapurda, şimendiferde etrafa kulak kabartılır; Kadıköy'ndeki, Kumkapı'daki gündelikçi küçük terzilerle istişare edilir; büyük Beyoğlu terzilerinin ağızları aranır; nihayet düğünde giyilecek esvab için ölçü verilir. Düğün hediyesi olarak bermutat altın yaldızlı zarf fincan yahut çatal bıçak takımı alındıktan ve hala hanımın kızına da kira ile bir gerdanlık

¹ Bukovina: Orta Avrupa'da, Orta Doğu Karpatlarının ve bitişik ovaların kuzey yamaçlarında bulunan Romanya ve Ukrayna arasında bölünmüş tarihi bir bölgedir.

kaldırdıktan sonra anadan emilen süt burnundan gelmiş bir halde yorgun, bîtap konağa avdet edilirdi.

O zaman manikür, kuaförcüye gitmek âdetleri yok. Kıvrıkcık durması için bir gece evvel saçlar ıslatılarak kâğıtlarla bükülür; beyazlansın ve yumuşasın diye ellere sütle ezilmiş patates sürülürdü. Ortanca hanımın dudagının üstündeki tüyler, genç gözü olması itibarıyla âhiretlik Dilber marifetiyle ve cımbızla, görünce hanımın bileklerinden dirseğine kadar olan aksâm ise ağda ile alınırdı. Saçlara çeyreklik boya veya zerdeçal da unutulmaz.

On yedi yaşındaki küçük hanım eteğinin kloşunun¹ yahut kollarının bombelerinin² pot durduğundan bahisle tepinir, ağlar, sızlar. Terziyi prova günü işgal etmiş olan o falan paşanın kahrolası torunu hep birlikte tel'in edilirdi.

Düğün uzakça bir semtte oluyorsa, fistanlar mukavva kutulara konup ve ağa efendinin eline verilip düğün evine civar bir akraba veya ahabap evine inilirdi. Orada elbiseler giyilir, tuvaletler ikmal edilir, fistanın kusuru küçük hanımın gene gözüne batar. Pudra ve sürmeden evvel ayna karşısında bir fasıl daha ağlanırdı.

Her şey tamamlanır. Hanımefendi ile ortanca hanımefendinin birinci rütbe şefkat nişanı, zîşanlarının hamaylı kurdelaşığığnelerle tespit edilirdi. Başlarındaki gazdan hotozlarla üzerindeki zümrüd iğneler de düzeltilir; küçük hanımın göğsündeki dantelalar ikinci rütbe nişanının görülmesine mâni olmaması için iştirilir; kalfa Hüsnühal'in hotozuna, saat kösteğine, altın yaldızlı bileziklerine de çeki düzen verildikten ve kart Yahudi matmazele, düğün evinde küçük hanıma daima Fransızca söz söylemesi ve hiç Türkçe konuşmaması ihtarı da yapılır, sonra ver elini düğün evi...

Konağın bahçe kapısının önü hınca hınç. Harem ağaları, uşaklar, Karadağ elbiseli, beli tabancalı kapıcılar "Buyrun, buyrun!" derler.

¹ Kloş: Alt tarafı çan şeklinde genişleyen etek biçimi.

² Bombe: Ortası kabarık olan, şişkin.

Taş merdivenin önünde araba durur. Harem ağaları koltuklara girerek davetlileri içeriye alırlardı.

Derhal soyucu denilen kadınlar sökün ederler; misafirlerin çarşaflarını, yeldirmelerini alırlar. Önlerine düşülür, salona doğru yürünür. Salon serâpâ doludur. Baş sedirden itibaren kanapeler, koltuklar, sandalyeler teşrifat sırasıyla işgal edilmektedir. Ortada, askılar [ve] çiçekler arasında gelinin makamı.

Salona giriş ânı en müşkül, en heyecanlı anlardan sayılırdı. Hep kusur arayıcı bin bir çeşit nazar, muttasıl istihzâ ile tebessüm eden gözler yeni gelenler üzerine dikilirdi.

Salonda tecessüs ve tenkid de girenlerin derecesine göre değişirdi. Bazen en geridekiler bile, “Nuh nebiden kalma kıyafetçiler!” diye yerlerinden kıpırdamazlar, bazen de birkaç koltuktan ayağa kalkılır. Bazen de bakarsınız, köşedeki en itibarlı sedire gömülmüş olan göğsü nişanlı, pıtrak gibi elmaslı, şişman hanımefendi yanında kendisini yelpazeleyen kalfasının omuzuna doğru yaslanır, girenlere berâ-yı cemîle,¹ yerinden kımıldanır gibi olurdu. Hele birkaç koltuk ötedeki yeri göstererek, yarım ağızla: “Şöyle buyrun!” iltifatını lutfederse bu en büyük bir mazhariyettir. Bütün kanape ve koltuklardakiler derhal elektriklenmiş gibi olurlar, ayağa kalkarlar ve âşinalık ederlerdi.

Şişman hanımefendinin yanına varılıp etek öpüldükten ve bitişiklere de icab-ı maslahata² göre arz-ı tazimat³ edildikten sonra gelin hanıma yaklaşılır. Samimiyetin derecesine göre tebrik edilir veya “Şap!” diye öpülür. “Allah bir arada kocatsın! İnşallah yavru-larınızı, torunlarınızı severiz!” kılıkli hem ona, hem de kendine duadan [sonra] geri geri gelinerek koltuğa oturulurdu.

Düğünde bazı sultanlar da varsa onlar büsbütün hususî salonlardadırlar. Bazı ekâbir haremli ve kerimleri de bundan örnek aldıklarından kalabalığa karışmazlar, تنها bir odaya kapanırlardı.

¹ Berâ-yı cemîle: Bir kimsenin hatırını hoş etmek için.

² İcab-ı maslahat: İşin gereği.

³ Arz-ı tazimat: Hürmetler, saygılar sunma.

Evvela büyük bir tepsi içinde tatlı getirilir. Arkasından üç kişi marifetiyle kahve gelirdi. Bunlardan birinin elinde kocaman bir tepsi üzerinde fincanlar, ötekinin göğsünde, pul ve sırma işlemeli, çaprazvari kahve örtüsü, elinde “sitol”¹ dedikleri zincirlere muallak² gümüş kahve güğümü vardır. Üçüncüsü, güğümünden fincanlara kahve doldurur ve misafirlere verir. Daha arkadan geniş tabak içinde sigara tevzi olunurdu.

Medhalin solunda, kapısı bir yatak çarşafı ile örtülmüş olan odadan saz akortları, arkasından hicaz peşrevi aksetmeye başlar. Derhal rastıklı, sürmeli bazı hanımlar şıpın işi³ perdenin yanındaki sandalyelere sokulurlar ve perdeyi biraz aralayarak iğnelerler.

Düğün ne kadar yüksek, kibar olursa olsun saz âhengi hep gü-rültüye boğulurdu. Kundakta bir çocuk viyaklar; bir soyucu (soygun da denilir) hanımla emektar Arap bacı atışrılar ve Arap bacının babaları tutup kütük gibi yere serilir; bir harem ağası sütনেরin ikiz çocuğunu kırbaçla döver; sekiz, on yaşındaki hünkâr çavuşu küçük beyler, paşazadeler konuşurlar ve mini mini kılıçlarını çekip ortalığı birbirlerine katarak kılıç mübarezesi yaparlar; gelinin biraderi bey tam taş merdivenin önünde, Sofracı Ağavni'ye çimdik atan bahçıvan yamağını ayağının altına alır, toy oğlanı döve döve pestilini çıkarır.

Düğün evi hamûlesini kâfi derecede almıştır. Havasızlık ortalığa bastıkça basar. Herkes 40 derece ile kızıl döşeginden fırlamış gibi kıpkırmızı; her vücut sucuk gibi sırsıklam, ter içinde. O zaman çantalar içinde pudralar, sürmeler, allıklar yok. Bet beniz perişan; yayılan pudra ve sürmelerle bütün simâlar rengârenk... “Telle frer”in pudrası, “Piver”in “Viriç”i, çarşının “Tefârik” lavantası,

¹ Sitol: Eskiden içine ateş konan ve üstünde bir güğüm bulunan, zincirle asılmak sûretiyle istenen yere taşınan, buhur yakmak ve kahve ikram etmek için kullanılan bir nevi mangal ve bu mangal üzerindeki kahve ibriği.

² Muallak: Bir yere asılmış olan, asılı.

³ Şıpın işi: Özensiz, çabucak yapılan iş.

Sadberk Hanım'ın yemenisinde hacı yağı ve ağzında pastırma koku, çalgıcıların gizliden gizliye mürâaat ettikleri arka ceplerindeki rakının ve terli ayaklarının kokuları... Bütün bunlar ortalığa buram buram yayılmaktadır.

Derken gene bir kargaşalıktır kopar: “Koltuk!” sesleri herkesi birbirine katar. Kalfalar, cariyeler koşuşur, harem ağaları seğirtir. Merdivenin alt başından itibaren koridor, sofa, gelin odasının kapısına kadar insanla dolar. Yüksek kırattaki hanımefendiler yısılarla¹ yerlerinden kıpırdatılarak koltukla güzergâha getirilir. Perdenin arkasında, saz takımı da ayağa kalkar ve “Marş-ı Hamidi” terennümsâz olmaya başlar.

Koltuk merasimi denilen ve gelin ile güveyin kolkola yürütüldüğü bu merasim de oldukça câzipti. İki de âheste âheste, kırta kırta ilerlerler; zebellâ gibi bir dudağı yerde, bir dudağı gökte bir harem ağası nazarlık muskası gibi gelin hanımın uzun eteğini tutarak takip eder. “Allahını seven maşaallah desin!” nidaları... Kayınvalide hanımefendilerin gözlerinde bir iki damla meserret yaşı...

Sağ, sol, her iki taraf, gerdan ve göğüs küşâde, kollar üryan yalnız başlarını avuç içi kadar mendillerle örtmüş ve “cins-i latîf” tabirinin doğruluğunu ispatlar hanımlarla mâlâmaldır.² Eğer damat bey pek toy değilse fırsat kaçırmaz, bir ikisini yan gözle süzmeyi ve bir gözünü kırpmayı esirgemez.

Geç kalarak koltuk merasimine yetişememiş bazı sayılı hanımefendiler şerefine koltuk merasiminin birkaç kere tekrar ettirildiği de olurdu.

O hengâmeler esnasında paşa hazretleri bahçedeki kameriye-nin önünde fesini yıkarak ve sakal kaşıyarak, dayı bey efendi, sağdaki çamın altında, iki elleri arkasında, bir aşağı bir yukarı piyasa ederek taş merdivenin üstündeki hanımları uzaktan temâşâ ile meşgul olurlardı.

¹ Yısa: Hep birlikte yapılan işlerde gayret verme sözü olarak kullanılır.

² Mâlâmal: Ağzına kadar dolu, dopdolu.

O aralık kapı önünde: “Merkez kumandanının takımı!” sesleri ve onu müteâkib sekiz on araba bahçeye dahil olur. Sarışın, esmer, kumral kırk kadar birbirinden güzel cariye'nin arabadan indiği görülür. Hepsi, al ceketler ve lacivert eteklerle yeknesak bir kıyafette; ellerinde sazları fındık kurdu gibi kızlar. Çoğunda koza keleş gibi kaş, göz.

Karşıdan paşa efendinin eline ayağına raşeler¹ gelir, içini çeker; dayı beyin gözleri dumanlanır, yüreği titrer; mahdum bey çalgıcılara bir şey söylemek bahanesiyle içeri dalar; yeni damat bey bile kendini unutarak selâmlık odasının penceresinden yarı beline kadar dışarı sarkar.

Bu takımın vürudu da ayrıca bir meseledir. Çünkü üç liradan aşağı olmamak şartıyla her kıza bahşış verilir; yuvarlak hesap bir kalemde 150 ile 200 sarı lira.

Yemek zamanı gelince gene teşrifat sırasıyla herkes yerlerine oturtulur. İncesaz da bitişik odaya alınır. Merkez kumandanının cariyeleri soyunmakla, yorgunluk almakla meşgul iken meydanı boş bulan evdeki beyler ve paşa efendi de dahil olmak üzere derhal anahtar deliklerine koşarlar ve soluyup dururlar.

Davetiye ile girilen düğünde bile ekseriyetle öğleden sonra umuma kapılar açılır, bütün konağı, bahçeyi seyirciler istila eder. Gelin odası, yatak odası, tuvalet odası, damat beyin odası teker teker seyir ve temâşâ edilir. Âdet veçhile ilaç için olsun tek bir nesne beğenilmez. Güvey tarafı gelinin kısa boyundan kinâye “Yangın kulesine fener asılmış!” diye gülüşürlerken gelin tarafı da damadın boyunu posunu çam yarmasına benzetirlerdi.

Bahçedeki çamların altında, hususî beylerden mürekkep saz takımının yanı başı da hanımlarla iğne atsan yere düşmeyecek bir hâldedir. Herkes vakit geçirmekte, eğlenmekte; her gönül şen ve şatır.

(C. X, s. 5413-5415)

¹ Raşe: Titreme, titreyiş.

-F-

Fevzi Paşa (Doktor)¹ – “...boşu boşuna saç sakal ağartmamış; pek muktedir, çok tecrübeliydi. Hastayı karşıdan şöyle bir süzsün, nabzını bir ele alsın, bir de kulağını koydu mu, iki kere iki dört deyip teşhisi koyardı. Bırak sonra bülbül gibi anlatsın, tavsiyelerde, tenbihlerde bulunsun...”.

(Sermet Muhtar Alus, “Zamanın Doktorları Arasında Şöhretli Afakgir İki Kişi Vardı” *Akşam*, 6 Temmuz 1931, s. 5)
(C. X, s. 5725)

Fâik Bey (İdmancılar Şeyhi) – “Jimnastikçi” lakabı ile de anılmıştır; memleketimizin ilk spor, beden terbiyesi muallimlerinden; zamanının gençleri arasında sporu sevdiren yayanlardan; 1859’da İstanbul’da doğmuştur Düyûn-ı Umûmiye İdaresi muhasebecilerinden Mesud Bey’in oğludur; Galatasaray Sultânîsinde okumuş, 1879’da diploma alır almaz aynı mektebin jimnastik muallimliğine tayin edilmiş, 1924 yılına kadar 45 yıl bu vazifede bulunmuş, emekliye ayrıldıktan sonra da 27 yıl Galatasaray Lisesinin fahrî muallimi unvanını taşımış ve 1948’de 90 yaşında vefat etmiştir. Hayatının son yıllarında gözleri görmez olmuştu.

Avrupa’da spor eğitimini tedkik için Viyana’ya, Berlin’e ve Paris’e gitmişti; Meşrutiyet’ten önce basılmış *Jimnastik yahut Riyâzet-i*

¹ Reşat Ekrem Koçu, Fevzi Paşa hakkında şu bilgileri verir: “Tıp Fakültesinde uzun müddet profesörlük etmiş ve zamanında (bilhassa Sultan İkinci Abdülhamid devri sonlarında) iyi dâhiliyeciler olarak tanınmış hekimlerimizden; askerî tıbbiyeden 1871’de çıktı ve o yıl (ihtisas tahsili için) Avrupa’ya gönderilen genç hekimler arasında Paris’e gitti; meşhur Fransız profesörü Behier’nin şakirdidir; dönüşte fakülteye hoca oldu; *Usûl-i Teşhir-i Emrâz ve Emrâz-ı Dâhiliye* isimli iki tercüme eseri vardır. Şehzadebaşı’ndaki konağında hastalar nöbet beklerdi. 1923’te öldü; ferik (tümgeneral) rütbesinde idi; Karacaahmet’te gömülüdür.” *İstanbul Ansiklopedisi*, C. X, s. 5725.

Bedeniye ve Jimnastik Mecmua-i Eşkâli adında iki eseri vardır ki bizde beden eğitimi üzerine yayınlanmış ilk eserlerdir. Yine bu Fâik Bey, Beyoğlu'nda bir jimnastik salonu açmıştı ki okullar dışında halk tabakasından gençler için kurulmuş ilk spor müessesesidir. Gençleri spora teşvik yolunda 1894'te Paris'te hususî madalyalar yaptırmış ve onları layık gördüğü gençlere dağıtmış idi. İsveç usûlü beden terbiyesi yerine o zaman pek revaçta olan Alman usûlü âletli sporu gösterenlerdendi. Bilhassa iyi bir halterci idi; iri ve sağlam yapılı, gayetle kuvvetli idi.

Meşrutiyet'ten hayli önce, İstanbul'a Doubier adında bir Fransız halterci gelmiş, Konkordiya Tiyatrosu sahnesinde numaralar göstermiş, pehlivanlıkta sırtını yerine getirene 100 altın vereceğini söyleyerek meydan okumuş fakat güreş tutuşması için rakibinin önce güllelerini kaldırmasını şart koşmuştu. Pehlivanlarımız usûl bilmediğinden Fransızın güllelerini kaldıramamışlar ve bilhassa şumarık Rum palikaryaları tarafından her gece alaya alınıp olmuşlar idi. Bir gece Fransızın karşısına Fâik Bey çıktı ve yekten en ağır güllelerini kavrayıp çocuk oyuncu gibi oynamaya başlayınca Doublier o gece Konkordiya'dan ertesi gün de İstanbul'dan kaçmıştı.

(C. X, s. 5494)

Fatma (Şakırşukurun) – Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış namlı bir çengi; oyuna ekseriya erkek kılığında çıkar, Laz horası deper,¹ horon oynar, zeybek oyunu oynardı. Boyunun kısalığı büyük kusuru ve üzüntüsü idi; yanında boydan postan konuşulmasını istemez, konuşanlar olursa bunu kendisine alaylı bir îmâ kabul ederek hemen küserdi.

(C. X, s. 5572)

¹ Hora: El ele veya kol kola tutuşup dizilmek ve belli bir âhenge uyarak ayakları yere vurup zıplamak sûretiyle toplu olarak oynanan bir halk oyunu. Hora depmek: Hora oynamak.

Fehimpaşa (Margarethe)¹ – Yosma Tunus gediğine kondu.

Fehim Paşa, Margaret'e Şişli'nin nihayetinde hâlâ duran ve şimdi Marmara Kliniği olan koca bir ev tutmuştu. İçinde saraylardakinden farksız döşeme dayama; Hristiyan aşçı, hizmetçi, uşak hepsi tamam. Mutfak, kiler, büfeler kuş sütünden maadası ile tıklım tıklım. Au, Lion, Dron, Bon Marché, Bazar Allemand mağazalarından hesap açmaya, istediğini almaya mezun. Meşhur kadın şapkacılarından, Iphigénie, Spiegel ve Para gibi kalantor harcı terzihanelerin devam-lısı. Numarasız, lastik tekerlekli lüks kira faytonu emrine âmâde.

Akşamları takıp takıştırıp, baştan aşağıya elmaslarla pıtrak, arabaya kurulur; Beyoğlu'nda, Tepebaşı'nda, Kâğıthane'de gezintilere çıkardı. Ekseriya da Fehim Paşa peşi sıra. O da, bir çift yağız kadanalar koşulu al maroken² minderli şahanenin şahanesi bato faytonuna³ yan gelir, başında narçiçeği renginde fes, göğsünde sırma kordon, altın imtiyaz madalyası, önde giden arabanın arkasını bırakmazdı. Sular kararınca yahud ortalıkta çekinecek kimseler yoksa dildâdesini sağına alır, kelle götürür gibi⁴ tozu dumana katar, görenler ağzı açık bakarlardı.

¹ Reşat Ekrem Koçu şu bilgileri verir: "Asıl adı Margarethe Morgan; İkinci Abdülhamid devrinin hafiye teşkilatı idarecilerinden Esvabıbaşızâde Fehim Paşa'nın büyük şöhret yapmış metresi bir İngiliz kızı; İstanbul'a 1900 senesinde gelerek Beyoğlu'nda Konkordiya Tiyatrosu'nda hünerler göstermeye başlamış bir cambaz zilesinin o tarihte 18 yaşında bulunan büyük kızı idi; dört kişilik aile baba Charles Morgan, iki kızı Margarethe ve Mary Morgan ve bir oğlu Charles Morgan Junior'dan mürekkepti. Margaret'i metres olarak kapattığı zaman Fehim Paşa da genç, henüz 23 yaşında idi. *İstanbul Ansiklopedisi* yazı ailesinin mümtaz sîması merhum Sermet Muhtar Alus, 1900'de henüz on üç yaşında ve lala himayesi altında dolaşır bir paşazade idi." *İstanbul Ansiklopedisi*, C. X, s. 5603.

² Maroken: Fas'ta üretilen ve özel bir şekilde işlenen yumuşak bir cins keçi derisi; aynı tarzda işlenen ve üzerine benekler basılarak marokene benzetilen koyun derisi.

³ Bato fayton: Lastik tekerlekli fayton.

⁴ Kelle götürür gibi: Yersiz bir sürat ve acelecilikle (gitmek).

Margarethe Fehim Paşa
(Karpostaldan S. Bozcalı eli ile)

Âfet-i devrânın Viyana'da parlak kartonlara basılmış, üzerinde "Margarethe Fehim Paşa" kelimeleri yazılı, türlü türlü pozlarda çekilmiş kartpostalları da türedi. Bunları Şark Pazarı dönemecindeki iri kıyım Rum (Rum değil, gayet iyi Rumca konuşur Viyanalı Musevi) kırtasiyecisi Leoffler Fruchtermann gizli gizli satar; yalnız erkekler ve delikanlılar değil, küçük hanımlar da kapışır, koleksiyon yaparlardı.

Margaret zamane kadını modasının âdeta hâkimi idi. Alın bombesi, ense şinyonu,¹ şakak bukleleri gibi saç tuvalet-

leri için ondan örnek alınır; giydiği robların,² kürklü boleroların,³ tafta⁴ kaşpusiyelerin⁵ kumaşı, rengi, biçimi tıpkı tıpkısına taklit edilirdi.

Fehim Paşa Meşrutiyet'in ilânından az evvel Bursa'ya sürüldükten sonra güzelliği, şatafatı, şöhreti âfâkı tutmuş cânanı da İstanbul'dan sırta kadem bastı, adı sanı işitilmez oldu.

¹ Şinyon: (Fransızca Chignon) Kadınlar için yapılan bir saç makyajı türüdür, genellikle saçlar farklı şekillerde tokalarla toplanır .

² Rob: Kadın elbisesi.

³ Bolero: Boyu belé kadar kısa, kolsuz cepken biçimindeki kadın ceketi.

⁴ Tafta: Elbiselerde ve bâzı döşemelerde kullanılan, ipekle dokunmuş sert hışırtılı bir kumaş cinsi.

⁵ Kaşpusiye: Hafif üstlük.

Ne kadarı doğru, ne miktarı yakıştırmadır bilemem:

Fehim Paşa, Margarethe'i metres olarak kapatmaya karar verdiğinde kızın babasına bir torba altın sunacağını, boynuna da üçüncü rütbeden Osmanlı nişanını astıracağını, belki de matmazeli nikâhlayacağını söyler söylemez adam end-bend:¹

— Hayır, olamaz, katiyen müsaade etmem, bu fıkirden vazgeçmezseniz sefârete müracaat eder şikâyetle bulunurum!.. demiş; dayanın mükemmeline yemiş, ertesi gün küçük kızı, oğlu ve köpeğiyle beraber Avrupa'yı boylamış.²

(C. X, s. 5603-5604)

¹ End-bend: Utanmış, mahcup.

² Reşat Ekrem Koçu, devamında Margarethe hakkında şöyle bir hikâye anlatır: "Sermet Muhtar yazdığına güvenememekte haklıdır, ne dayak faslı vardır, ne de Avrupa'ya kaçan. O zamanlar İstanbul'un en lüks kira faytonlarını işleten Çeşme Meydanlı Arifoğullarının hizmetinde 13 yaşında bir ispir, kaşı gözü yerinde tığ gibi bıçkın arabacı yamağı, Margarethe'i ustası Arabacı Halil Ağa ile beraber gezdirmiş, yosmanın nâzik elleriyle saçları, yanakları okşanmış, Paşa'nın konağa gelmediği geceler de konakta yatırılmış Japon Rıza, Konkordiya sahnesinden çekildikten sonra Morgan familyası hakkında bize en doğru malûmatı vermiştir. Son günlerini Göztepe'de geçirmiş nakkaşlıkla meşgul olmuş ve muhitte 'Kolpocu Rıza' diye tanınmış, tahminen 56-58 yaşlarında vefat etmiş olan bu eski ispir şöyle anlatıyor: Hafiyeliği, türlü kötülükleri bir yana, Fehim Paşa, Margarethet'in ailesine büyük iyilikler yapmıştır, inkâr edilmez; kız kardeşi Mary'yi zengin bir İtalyan fabrikatörü ile evlendirdi, babaları o kızla beraber yaşadı. Mister Morgan cambaz manbaz ama çok nâzik, kibar bir İngilizdi; kendini içkiye verdi, bütün gün Tokatlıyan'ın dip köşesinde oturur, içkisini içer, ecnebi gazeteleri okurdu. Meşrutiyet'ten az evvel fabrikasını satan damadı ve küçük kızı ile beraber galiba İtalya'ya gitti. Cambaz oğlana gelince, haytalığa vurdu, tulumbacılarla düştü kalktı, hatta Müslüman olarak 'İngiliz Hidâyet' adı ile hayli şöhret sahibi bir şıkırdım oldu. Margarethe'e gelince, Fehim Paşa sürgüne gider gitmez, konaktaki bütün eşyasını sattı, zaten çok parası vardı, zânnederim kıymetli ve külliyetli mücevheri de olacaktır. Viyana'ya gitti. Sirkeci Garı'na ustam Arabacı Halil Ağa ile biz götürdük, tatlı sesi hâlâ kulağımdadır, vagona binerken Fransızca:

Fıstık Suyu¹ – Bir de Büyükdere sırtlarındaki Fıstık Suyu, burası da nezâret cihetinden yegâne, şimdi kırışmıştır.

(C. XI, s. 5772)

Florya² – 40 bu kadar yıl evvel (1890-1900 arasında), Bakırköy'ü'nde yaz:

— Haydi sizi Florya'ya götürelim... dediler.

Neresidir orası, içimizde bilen yok. Bir faytona bindik. Git git bitmez. Kırklar, bayırlar aştık; nihayet:

— Florya'ya geldik! dediler.

Şimdiki plajın olduğu tarafta kuş uçup kervan geçmiyor. Düm-düz, çarşaf gibi deniz kıyısında öyle yusuvarlak taşlar ki hemen kapıp kapıp sular üzerinde sektir.

— Japon!.. Seni hiç unutmuyacağım!.. diyerek yanaklarımdan öptü. Fransızca bilmem, güzel kadının sözlerini orada bulunan bir bey tercüme etti. Tren hareket edip giderken salladığı mendil de hâlâ gözümün önündedir..." *İstanbul Ansiklopedisi*, C. X, s. 5604-5605.

¹ Saadi Nâzım Nirven şu bilgileri verir: "Fıstık Suyu'nun kaynağı Kestane Suyu'nun batı-güneyine düşer. Bir tepenin yamacında taşla örülmüş alçak bir duvara konulmuş bir borudan akarak önündeki ufak bir haznede toplanır." *İstanbul Ansiklopedisi*, C. XI, s. 5772.

² Reşat Ekrem Koçu, Florya'nın tarihi ve adının nereden geldiğine dair şu bilgileri verir: "İstanbul'un Rumeli yakasında ve Marmara yalısında, Yeşilköy'ün çok yakınında, zamanımızda plajları, turistik otelleri ve motelleri, müdâvimleri yüksek sosyete mensupları olan eğlence yerleri ve lokantaları ve zengin villaları ile meşhur bir semti; yanlış olarak adını 'Flürya' şeklinde telâffuz edenler de vardır, asıl adı ise, Kanuni Sultan Süleyman'ın ünlü başdeftardarı İskender Çelebi'nin burada yaptırdığı bir av köşkünün ve bir dinlenme yeri güzel bahçenin adına nisbetle 'Florina'dır; aslen Arnavut olan ve İstanbul'a küçük yaşta köle olarak getirilmiş bulunan İskender Çelebi'nin Amavutluk'ta Florina kasabası halkından olduğu tahmin edilebilir; buraya, ya kendisi doğrudan "Florina Bahçesi" adını koymuş, yahud halk ona nisbetle 'Florinalının Bahçesi' demiş, oradan da semt Florina adını almış ve giderek Florya olmuştur." *İstanbul Ansiklopedisi*, C. XI, s. 5809.

Sağa yürüdük, ağaçların altına vardık. Önü meydanmış, ortasında yosunlar içinde bir havuz, yamacında çerden çöpten yapılmış bir kahve. Gerilerde beş on kişi var. Tertipli gelmişler. Mandolinlerini, kitaralarını¹ çalan, havalara ayak uydura uydura polkaya kalkışan, “Zito”ları² da çınlatan Rumlar; ud zimbirtılarıyla gazeli, türküyü tutturan Ermeniler.

Kahveci:

— Kahve mi, lokum mu istiyorsunuz? diye yanaştı.

Âdet yerini bulsun diye, kahve dediler.

Çatlak çutlak, kir pas içinde fincanlarda gelen kahveyi kimse ağzına koymadı. Bulaşık suyundan farksız. Suya da ağız değdiren olmadı. Hâlis, hem de kireçlisinden kuyu suyu.

Bir an evvel dönsek, kurtulsak, trenimize yetişip İstanbul’a ka-
pağı atsak diye helâk olduk...

(C. XI, s. 5809)

Fodulacılar, Fodlacılar – Meşrutiyet’ten sonra görünmez olmuş satıcılardan; kuskuscuların yakınında, hemen hemen omuz başlarında, yine sehpa ve üstlerinde tablalar. Bunlardaki ses hiç sıtma görmemiş:

— Fodlaa, fadlaa! avazlarıyla ortalığı uğuldatırlar... Bunlar da Anadolu’nun, ötekiler gibi Kastamonu vilayetlilerdi.

Fodla, peynirli pideyi andırır ve peynirsiz, yağsız, pide gibi ince ve yufka; ekmeğin kaba, esmer, mahlût undan pişirilmişi idi. Sabahın ayazını yemiş, köseleye dönmüş. Yukarıda dediğim güruh ufarağına 5 para, büyükcesine 10 para verip alır, ortasına bir kepçe kuskus pilavı koydurur, katlar, hart hart ısırp gövdeye atardı.

(C. III, s. 1400)

¹ Kitara: Gitar.

² Zito: “Bravo! Yaşa! Varol!”

Fotâki Eczahanesi – Geçen asır sonlarında, ilaçların hemen tümünün eczahanelerde yapıldığı devirde Saraçhanebaşı'nda İstanbul'un ilk ve en meşhur eczahanelerinden biri; kullandığı eczaların “tazeligi” yaptığı ilaçlara, eczanın mahiyetini bozmayarak kattığı “güzel kokular” ve “hoş bir tat” ile meşhurdur. Hasta çocuklara bir şurup veya hap verilirken: “İç yavrum, yut yavrum, Fotâki'nin ilacı bu!” denilirdi. Bayezid, Vezneciler, Şehzadebaşı, Horhor, Süleymaniye, Vefa semtlerindeki konaklardan ilaç yaptırmak için Fotâki'ye gelirdi. Fotâki Efendi, 1.85-1.90 arasında pos bıyıklı, iri yapılı elli yaşkın bir Rum idi; Türkçeyi Rum şivesi ile fakat hatasız konuşurdu. Bir doktorun muayenehanesinde uşak iken çıraqları ile bu işe atılmış ve Saraçhanebaşı'ndaki eczahanesinde de zengin olmuştu; bir ara Paris'e gidip gelmiş, oradan da bir diploma alarak eczahanesine koca bir levha halinde asmıştı. Meşrutiyet'e yakın Sakallı Hamdi Bey ve Ethem Pertev Bey gibi Türk eczacıların rekabeti karşısında piyasadan çekildi.

(C. XI, s. 5823)

Fotyadis (Dr.) – Geçen asır sonlarının ünlü kulak ve boğaz hastalıkları mütehasssısı; orta oyunundaki “Frenk” tipinin aynı idi. Boğmacaya tutulduğumda beni muayene ederken: “Yok çocuk benden kaçmaz, siz ona... pos te lene türkika...¹ korku yapıyorsunuz!..” diyerek yaklaştı ve hastalığı teşhis edip beni kısa zamanda yataktan kaldırdı. Hayatı hakkında her hangi bir kayıttan bilgi edinemedim.

(C. XI, s. 5827)

Fransız Yazlık Sefârethanesi – Tarabya'da kırmızı aşı boyalı ahşap bina ki Boğaziçi'nin en eski yalıdır, zamanımızdaki sahil yolu bu binanın önünden geçer, “İpsilantiler Yalısı” diye anılır, çok daha büyük bir yalı idi, yarısı 1913'te içinden çıkan bir yangında

¹ “Türkçe nasıl derler?”

yanmıştır. Fenerli Rum beylerinden olup Eflak Voyvodalığı sırasında devlete ihanet eden Aleksandr İpsilanti'nin ¹ Rusya'ya firarından sonra devletçe müsadere ² ve Fransa elçisine hediye edilmiştir.

Geçen asır ortasında İstanbul'a gelmiş olan meşhur Fransız romancısı ve şairi Théophile Gautier bu bina hakkında şunları yazıyor:

“Alaturka tarzda, kerpiç temel üstüne tamamıyla ahşap, hiçbir mimarî kıymeti bulunmayan fakat koskocaman, havadar, kullanışlı, yazın şiddetli sıcaklarından mahfuz, serin ve dünyanın en güzel mevkiindedir. Arkasında set bahçeler, Karadeniz'den esen latif rüzgârla boyuna yaprakları sallanan asırdîde ³ ağaçlar, üst sete çıkıldı mı, hârikulâde bir manzara ile karşılaşılıyor. Asya sahili önünüze yayılıyor, uzaklarda Yuşa Tepesi, Avrupa kıyısında Büyükdere'nin şirir kavsî dönüyor, Boğaz, Anadolu ve Rumeli Kavaklarının gerisinde genişleyerek Karadeniz'e karışıyor.”

Kırım Harbi sıraları Türkiye'de Fransa sefirliği eden Thouvenel'in ⁴ hısımlı, 1855 Haziran'ında İstanbul'a gelip üç yıl kalan, senelerden sonra hâtıralarını neşreden Matmazel de Melfort, Tarabya'daki sefârethaneye dair intibalarını şöyle nakleder:

“Ne mermerden, ne de taştan bir saraydır. Denizin rütubeti kârgir yapılara tesir edeceğinden tahtadan yapılmış, büyük, güzel bir sayfiye. Yüksek setleri, mükemmel parkında yetişkin ağaçları var. Damında bir direğe takılı Fransız bayrağı rüzgârla dalgalanıyor. Kapısından girilince aydınlıktan yürek ferahlanıyor. Pencereleri o kadar çok ki hepsi de deniz üstünde, sadece büyük salonda 19 tane, pencerelerde kafes, pancur yok, beyaz tül den perdeler; ılık, güneş, manzara hep içeri dolmada. Salonda çepeçevre, Bursa ipeklileriyle

¹ Aleksandr İpsilanti, Eflak ve Boğdan Prenslığı yapmış bir Fenerli Rum.

² Müsadere: Bir suçluya ait mal ve mülkün bir kısmına veya tamamına devletin el koyması.

³ Asırdîde: Asır görmüş, çok zaman ömür sürmüş, çok yaşlı; eskimiş.

⁴ Édouard Antoine de Thouvenel (1818-1866), Fransız seyyah, diplomat ve politikacı.

kaplı geniş sedirler; yerde kıymetli Hint hasırları. İzmir, İran halıları; her tarafta çiçek. Kimi Çin vazolarından duvarlara ilişmiş kimi ortada kümeyle, kimi köşelerin mermer raflarında.

Yalnız göğün ve denizin mavi rengi görülen odalarda insan kendini bir gemide sanıyor. Dört beş set yukarı çıkılınca etrafın manzarasına hayran olunuyor. Asya kıtası karşınızda, Karadeniz medhali solunuzda, şâyân-ı hayret Boğaz ayağınızın altında. Burada ömür sürmek hakikaten bahtiyarlık.

Denizin şapırtısı, uğultusu ilk günler bana Marsilya'dan geldiğimiz Sinaî gemisindeyim zannını veriyordu. Büyük karyolam, beyaz cibinliğim, pembe kornişli geniş odam o dapdaracık kamarada bulunmadığımı çabuk hatırlatıyordu. Sabahların letafetine doyum olmuyor. Hava ılık ve durgun; hafif bir sis ortalığa yayılıyor. Deniz süt liman, buruşuksuz; yaprak kımıldamıyor. İstanbul'la Karadeniz arasında tek geçit yeri olan bu Boğazdan her şey geçiyor. Sabahtan akşama kadar sürülerle balıkçı kayığı, civar iskelelerin kayıkları; Trabzon'a işleyen yolcu gemileri önümüzden o kadar yakın süzülüyorlar ki içindekileri dürbünsüz görmek, bildikleri tanımak kâbil.

Arada, koca koca pazar kayıkları da geçiyor. İstanbul'dan Boğaziçi köylerine zahire, erzak, nevale taşımadalar. Bu seyyar pazarların bazılarında yığın yığın karpuz kavun, küfe küfe üzüm, kuru yemiş sandıkları; bazılarında şehre inip dönen halk. Kayığın gerisine kırmızı, mavi, mor feraceli Türk kadınları oturmuş; yanlarında ayaklarını dışarıya sarkıtmış çocuklar; baş tarafta sarıklı, ak sakallı, her yaşta erkekler. Bütün bunlara Şark'ın parlak güneşi bol bol vurmada.

Ekseriya sabahın 11 raddelerinde, yüzlerce küçük yelkenli, beyaz martılar gibi mavi suların üzerinden kayıyor. Karadeniz'de balık avlamaktan dönen balıkçılar. Zira neredeyse şimal rüzgârı esmeye başlayacak, akıntıları aşmak güçleşecek. Yavaş yavaş dalgalar koyulaşarak artıyor. Artık hava tamamıyla değişmiş, üşümek için sırta şal örtmeye mecbursunuz.

Küçüçük Tarabya koyu çok kalabalık, hareketli. Fransa sefâreti maiyetine memur Ajaccio avizosunun ¹ tayfaları köyde mütemadiyen dolaşmada. Türk, Ermeni, Bulgar, Acem satıcılar alışverişte. İngiliz sefiri Sir Henry Bulwer'in ² Arnavut kavası gayet parlak kıyafetli, kırmızı çuha elbisesi sırmalarla işlemeli. Kırım Harbi nihayete erdiği halde, Lord Lyons'un ³ rakip bulunduğu İngiliz amiral sefinesi Royal Albert limancıkta demirli. Bizim İmparator Üçüncü Napoléon'un ⁴ akli neredeydi bilmem? Niçin harp gemilerimizden birini göndermemiş, bunun karşısına dikmemişti? Ben olsaydım bir değil, ikisini yollardım..."

(Théophile Gautier, *Constantinople of To-Day*, London, David Bogue, [t.y.], s. 356. ; Durand de Fontmagne, *Un séjour à l'ambassade de France à Constantinople sous le second Empire*, Paris, Plon-Nourrit, 1902, s. 29-33)
(C. XI, s. 5834-5835)

Fuad Bey (Operatör) – Geçen asır sonlarında bahriyeli bir hekim, sonraları paşa olduğunu zannediyorum. Zamanının sayılı güzel erkeklerindendi. Hem çok değerli bir operatör, hem de tavır ve hareketleri ile kibar, nâzik, herkesin hürmetini kazanmış bir zât idi. Bahriyede o zamanlar Haddehane denilen gemici çırakları mektebinde ayağı kangren olmuş bir gencin ayağını kestikten sonra, kendi kesesinden ve Avrupa'dan o zamanlar için çok yeni bir şey olan bir sun'î ayak getirtip taktığını babam Muhtar Paşa'dan duymuştum. Hâl tercümesine hiçbir yerde rastlamadım.

(C. XI, s. 5844)

-
- ¹ Avizo: Eskiden postaları taşımakta, haberleşme ve irtibat hizmetlerinde kullanılan çok süratli küçük tekne.
² Sir Henry Bulwer: (1801-1872) İngiliz liberal politikacı, diplomat ve yazar.
³ Lord Lyons (1817-1887) İngiliz diplomat.
⁴ Üçüncü Napoléon (1808-1873), 1848-1852 yılları arasında Fransa Cumhurbaşkanlığı yapmış, sonrasında tertiple ettiği darbeyle cumhuriyeti yıkarak imparatorluğunu ilan etmiştir. Son Fransa İmparatoru olarak 1870'e kadar hüküm sürmüştür.

Fuad Paşa Geline Hanım – Keçecizade Fuad Paşa'nın oğullarından Kâzım Bey'in karısı; adını tespit edemedik; Çerkes asıllı olup aşırı güzelliği İstanbul'da dillere destan olmuştu. 1855-1860 arasında İstanbul'da Fransız sefiri olarak bulunmuş Thouvenel'in akrabalarından o tarihler arasında İstanbul'a gelen Matmazel de Melfort bir gün Madam de Thouvenel'in yanında Fuad Paşa'nın Kanlıca'daki yalısına gitmişti; bu Fransız kıızı, sefireye Fuad Paşa tarafından takdim edilen bu hanım için şunları yazıyor:

“... Yemekten sonra oturduğumuz odaya bir genç kadın geldi; Fuad Paşa:

— Madam Kâzım, gelinim... bir Çerkes kızıdır, biz büyüttük ve oğlumuzla evlendirdik... dedi.

Sırtına alaturka elbiseler giymişti, pek güzel bir genç hanımdı, kaynatası kendisine hitap ederken, eski terbiye gereğince, paşanın yüzüne değil, kendi önüne, yere bakıyordu...”

Bu hanım kocası öldükten sonra Belçika elçisi Van den Bosch ile sevişmiş ve onunla evlenerek irtidat etmiş, Katolik olmuştu.

(C. XI, s. 5852)

-G-

Galata Rıhtımı Salaşları, Tiyatro ve Meyhaneleri – Buraların rıhtım yapılmadan önceki şeklini pek hatırlamıyorum. Ondan sonraları, denize karşı cadde boyu, şimdi yerinde Ziraat Bankası binası bulunan Haliçyan Hanı'ndan itibaren ileriye doğru, altları kuytu ve karanlık, üstleri camekânlı ahşap gazinolar, kahvelerle doluydu. Hemen hepsi Yunan bayrağı renklerinde, mavi ile beyaz boyalıydı. Önlerinden geçerken duvarlarına asılı büyük çerçevelerdeki taş basma resimler, açık pencerelerden görülürdü:

Yunan Kralı Birinci Yorgi; Kraliçe Olga; Mora ihtilâlinin ele başlarından İspilanti, Miyaulis; İngiliz şairi ve Yunanlıların

bir aşkına dostu Lord Byron; Rusya çarları Birinci Aleksandr, Birinci Nikola...

Bütün o kahveler, gazinolar hep siyah kasketli, kaytan bıyıklı bol pantolonlu palikaryalarla balık istifi. Kimi harıl harıl domino, iskambil oyununda; Rumca çene yarışından, bağırıtlardan, çekişmelerden durulmuyor. Bazı salaşlarda da gitarlı, mandolinli çalgılar alabildiğine çalmada. Kafaları çekenler “Yassu!”ları, “Zitol”ları basıyor. İspirto kokuları buram buram sokağa yayılıyor.

— Buraya bak, Atina’nın iskelesi Pire’yi görmedim deme! derlerdi.

Oradan öteye yürüyünce basıki kâgır köhne binalar, çürük çarık barakalar arasında meydanımsı bir dört yol ağzına, gelinirdi. Galiba şimdiki Merkez Rıhtım Hanı’nın bulunduğı yerdı. Delik deşik bir mavna yelkeniyle örtülü, dört tarafı pedavra tahtaları, paslı çinko parçalarıyla kuşatılı, karşı karşıya iki ucube: Bunlar tiyatro idi.

Kapılarının önünde uçarı kılıklı üç dört çalgıcı trombon,¹ bğülü,² klarnet ve zilli davulla gürültüyü koparmada; Kapiya asılı, tahta bezi kadar kirli perdelerin aralığında iki çığırtkan.

Birinin kafasında limon kabuğı kadar, kenarı yırtık bir fes; kaşları, bıyıkları zifiri karaya boyalı; bir elinde meydan süpürgesi, öbüründe gaz teneki; yani klasik Komik İbiş; öbürünün başında sipsivri külâh, surat una bulanmış; yanaklar, burun kıpkırmızı; sırtında yamalı bohça gibi renk renk parçalardan don gömlek; yani palyaço.

Karşılıklı tutturmuşlar:

— Başlıyor, şimdi başlıyor!.. Kanto, komedyâ, dram!.. Asker sozuk 100 para, başıbozuk bes krus!...

¹ Trombon: İç içe geçmiş iki borunun içindeki havayı ney gibi üflemek sûretiyle titreştirirken borulardan bir tânesini çekmek veya itmek sûretiyle çalınan bir cins nefesli çalgı; bu âleti çalan kimse.

² Bğülü: İngilizce “bugle” demek olan boru, borazan; nefesle çalınan perdesiz, silindir biçiminde uzun çalgı, burgu.

— Koşun, gelin burda!.. En birinizi pantomima,¹ zambaz, hokkabaz oynuyor. Asker, sozuk 100 para, başıbozuk bes krus!..

Yüzlüğü veya çeyreği veren artık seyretsin dursun.

Pembe, mavi, yeşil fistanı solukluktan alaca bulaca; dekolte göğsündeki köprücük kemikleri oklava gibi fırlak; tazece, fakat sıksa, kerkenez iki yahut üç kantocu ard arda boy gösterirdi.

(C. XI, s. 5922)

Galib (Çeşmemeydanlı Sulu) – Geçen asır sonlarında Galata'nın namılı kabadayı tulumbacılarından; aynı adı taşıyan ve aynı yangın tulumbasının uşaklarından pençeli bir delikanlıya: "İsimlerimiz karışıyor, adını değiştir!" demiş; delikanlı da: "Ağabey, bana Su demiyorlar, sadece Çeşmemeydanlı diyorlar.. ' cevabını verince kızmış, gence bir tokat atmış, fakat adaşından pestili çıkıncaya kadar dayak yemiş, yarı baygın bir halde Azapkapısı'ndaki Saliha Sultan Meydan Çeşmesi'nin önüne bırakılmıştı. Sulu Galib 30, bir yorgancı kalfası olan diğer Galib de 19-20 yaşlarında idi. Bu vak'adan sonra o semtten ayağını çekmiş, kendi namı nişanı silinmişti.

(S. M. Alus'un notları; VâsıfHiç'in notları)

(C. XI, s. 5956)

-H-

Hassacı, Patiskacılar – Meşrutiyet'ten evvel bunlar Yahudi ayak satıcıları idi. Bu iş, kağşamış,² ihtiyarlayıp takatten kesilmiş takımın harcı değil; sırtta okkalarla yük taşıtacak. Gençlerin, dermanlıların kârıydı:

Sesleri -ötekiler gibi- cırlak cırlak ayyuka çıkardı.

¹ Pantomima: İşaretler, tavırlar ve çeşitli vücut hareketleriyle oynanan, genellikle güldürücü, sözsüz sahne oyunu, sözsüz oyun.

² Kağşamak: Vücûdu gevşemek, çökmek.

— Hasseeleer, iinnee paatiskaaa!

Patiska malûm, hasseye gelince: Hindistan'ın Madras eyaletinde, Madapolam şehrinde çıktığı için Avrupalıların Madapolam, İstanbul hanımlarının da Madampol dedikleri, pamuk bezinden bir nevi kalın patiska...

Bu satırların yazıldığı sırada Göztepe İstasyon Çarşısı'nda şimdi dükkân tezgâh sahibi olan Bay Yakup (Yako) bundan 50 yıl evvel, delikanlı çağlarında iken, sırtına koca balyayı alır; kan ter içinde, havalinin sayfiyeleri arasında, yukarıda dediğim ağızla bağırılırları ayyuka çıkara çıkara gezer, tozardı. Birkaç sene geçmeden basma, yünlü filân da satmaya başladı. Git gide işi büyüttü; balyalarını çoğalttı, eşeğe yükledi. Nihayet bugünkü dükkânı açıp çeşitleri bol-laştırdı ve epeyce kalantorlaştı.¹

(C. III, s. 1401)

-K-

Kahveciler – Artık tarihe karışmış esnaftandır. Haftanın her günü, muhtelif semtlerde kurulan pazar yerlerini, cami avlularını dolduran kalabalığın arasında seyyar kahveciler de tümen tümen. Ekserisi sakallı, hatta ak sakallı adamcağızlardı.

Omuzlarında sırik, sırığın bir ucuna iple bağlı, içi mıcır dolu kahve ocağı; öbür ucunda cezveler, fincanlar, kahve ve şeker kutusu, bulaşıkları yıkayacak suyun paslı tenekeden, emzikli ibriği.

Etrafta kahve tiryakileri çok hemen seğırtirler; yıkılan bir duvar kenarına çökerek, bir taş üstüne ilişerek, bir kenarcığa çömelerek okkalıyı höpürdetirler.

Sermet Muhtar Alus

¹ Kalantor: Zenginliği hâinden anlaşılan kerli ferli kimse.

Eskiden kahve takımı bir askı ile omuzda veyahut takım bir sepet içinde omuzda, mangal elde, yorulduğu yerde oturur, dükkânların önlerinde dolaşır, bir köşe başına indirir, icra-yı sanat ederdi. Çarşılarda gözüne kestirdiği herhangi bir köşeye âdetâ temellük eder, işinin hızına göre küçük iskemleler atar, lokma mangırını Hakk'ın inayetinden beklerdi. Bu yüzden Hicaz'a gidenleri dahi biliriz. Kır-larda ağaç altlarında, şimendifer güzergâhı münasip kıyılarda çöple-nip ev bark sahibi olanlar da az değildi. Bugün bunların gezicileri-nin mevcudu kalmayıp kenar yerlerde yazıcılıkla işe-i yevmiyesini çıkarmaya sa'y edenlere nâdiren tesadüf olunmaktadır.

Elyevm bu iş yalnız pazar yerlerinde işlemeye münhasırdır.

Vâsıf Hiç
(C. III, s. 1402-1403)

Kebap Kestaneciler, Unnabcılar – Eskiden kebab kestaneci-ler, unnabcılar da hep Arnavut'tu. Eylöl girdi mi kestane çıkar; don-durmacıların bazıları, işportalara, doldurup bunları başlarına otur-tup elleriyle hiç tutmadan, at cambazhanesinde muvazene oyunları yapan bir cambaz meharetiyle taşırlar, acele acele tırısı tutuşlarında bile, düşürmezler; mesirelerde, sayfiyeler civarında dolaşıp satar-lardı. Bağırırları şöyleydi:

— Keeestaneec kebaaap!

Bir hafta, on gün geçti mi işportanın üçte bir kısmında unnab. Malûm a, unnabın ömrü kısadır. On beş yirmi gün ya sürer, ya sür-mez, tükenir. Zira şekerciler kapışır. Batman batman (batman tartısı yurdun her vilâyetinde değişen, yerine göre iki okkadan se-kiz okkaya kadar varan bir ölçü) alarak reçelini yapıp Ramazani-yelik bakır kaplara doldururlardı.

Unnabın yeni devşirilmiş, gevreği makbuldü. Kabuğu buru-şuğunu, içi porsumuşunu geç, "Sası sası bi koku almış, kurtlanmış-tır" denir, öylesini kimseler almaz, yemezdi. Mesirelerin, sayfiye

tiyatrolarının son demlerinde onlara müdavim hanımefendiler, ke-
rime ve gelinleri küçük hanımefendiler arasında unnaba bayılanları
yiyecekleri zaman kabuklarını soymak için yanlarında sedef kaplı,
küçük çakı taşıyanlar çoktu. İncecik kabuğunun hazmı batı¹ sa-
yılır, o çıkarılmadan ağza konmazdı. İpek ajur güderi, podösüetten²
eldivenli elleriyle soyup soyup yerlerdi.

Kebap kestaneci (Resim: Fotoğraftan Ayhan eli ile)

Vaktaki Kasım yaklaşp, havalar serinleyip köşklenden, yalılardan kışlık konaklara taşınılınc kebab kestaneciler Bahçekapısı, Di-vanyolu, Şehzadebaşı gibi kalabalık caddelerin bir köşeciğini peyler,³ bütün kış oradan ayrılmazlardı. Geceleri de Direklerarası'ndaki çay-cıların, kiraathanelerin, cuma ve pazar akşamları orada oyunlar ve-ren Kel Hasan'ın, Şevki'nin tiyatro kapılarında gecenin geç vaktine kadar ayazda beklerlerdi.

(C. III, s. 1403)

Koz Helvacılar – Meşrutiyet'e kadar hepsi yine Arnavut; kâğıt helvasına kebab kestane ve unnaba mayna⁴ verenlerdi. Havalar iyice

¹ Batî: Yavaş, ağır.

² Podösüet: Üstü ince havlı, yumuşak bir deri çeşidi, süet; bu deriden ya-pılmış.

³ Peylemek: Gözüne kestirmek.

⁴ Mayna: Bırakılma, son verilme.

soğuyunca ortalığa çıkar, kalabalık caddelerin köşe başlarında sehpalar üzerine tablalarını oturturlar. Dolaşanları nâdirdi.

(C. III, s. 1404)

Köprüüstü Bülbülcüleri ve Balıkçılar – İkinci Abdülhamid devrinde “Cisr-i Cedîd”¹ denilen Galata Köprüsü’nün üstünde dilencinin de, satıcının da bini bir paraya. Ne antika şeyler görülür, ne yakası açılmadık tekerlemeler duyulurdu:

— Uçmaz, kaçmaz, Üsküdar’a geçmez, on paraya bir bülbül!

Bu, renk renk boyalı, incecik teneke borudan, üstündeki ıvrı zıvrı ileri geri çekilince bülbül gibi öten bir düdüktü. Ötede başka bir ses:

— Bu balık başka balık, 10 paraya bir balık!

Kırmızı, mavi, yeşil, mor renklerde; orta parmak boyunda, jelatinden, şeffaf balık resimleriydi. Avuca alınca, sıcaktan kıvrılır, büküm büküm olur, canlıyı andırırdı.

(C. III, s. 1404-1405)

-M-

Macuncular – Yine yok değil, tek tük bulunuyor. Fakat nerede o eskiler? Mutlaka ya klarnetası² yahut bügülüsü (Frenklerin bugle dedikleri üç anahtarlı pirinç boru) vardı. Çalıp çalıp durur, satışına çığırtkanlık ettirirdi. Tersane, Tophane, Bâb-ı Askerî bandolarından ıskartaya çıkarılmış mızıkacılardan alaturkalardan Cezair, İzmir, Selânik, Islahiye marşlarını; “Gökte yıldız ellidir” diye güftesi Türkçeleştirilmiş Arap havasını, Çeçen kızı, “Sevdim seni,

¹ Cisr-i cedîd: Yeni köprü.

² Klarneta: Tahtadan, silindirik şeklindeki borusunun ucunda çalanın solukunu titreşim hâline getiren bir dil bulunan üflemlî çalgı.

semtin nereli” gibi türküleri; alafranga olarak da ka-
ragöz ve hokkabaz oyunlarından eksik olmayan
mahut polkayı çalarlardı.

Macuncuya: “Bir taksim et!” desen, bah-
şiş de verecek olsan “Bu boru ile taksim gitmez”
[diyerek] boyuna kaş kaldırır; “Zurna da gidi-
yor a” desen, “Onda da peşrev olmuyor a” ce-
vabını yapıştırırdı.

Macunlar basma kalıp[tır], hiç değişmez.
Tam yedi türlü: Sakızlı, bergamotlu, tar-
çınlı, güllü, naneli, erikli, limonlu.
Tepsi; kalaylı bakırdan, yemek
sinisi gibi yayvan[dır], üç
köşeli [ve] göz göz[dür];
birbirlerine bulaşmama-
ları için her gözüün ayrı bir
mablağı bulunur; demirden[dir] ama pa-
rıl parl parlar. Tevekkeli “İşleyen demir, pas
tutmaz” dememişler.

Bazısının tepesi kalaysızlıktan kıpkırmızı
halli bulur, anneler ve hanım nineler çocukla-
rına torunlarına:

— Sakın limonlusunu, eriklisini almayın
ha! Ekşiliğinden bakır çalmış, simlenmiştir;
lâhzada adamı kıvrır! diye gözdağı verirlerdi.

Macuncu
(Resim: Fotoğraftan Behçet eli ile)

(C. III, s. 1405-1406)

Makaracı, İğneciler – Eskiden Beni İsraildendiler, yaşlıydı-
lar; sermayeleri kıttı; haydi haydi beş on mecidiye tutarında. Mal-
ları tavla kutusu kadar, tahtaları çatlak, kapağının rezeleri¹ kırık bir

¹ Reze: Kapılara asma kilit takmaya yarayan, biri kapı kasasına, diğeri kapıya
vidalanan, iki parçadan ibaret demir menteşe.

çekmece içinde. Onlardaki bağırış da ince, düdük gibi, yayık yayık, ezik ezik uzayıp gider:

— Maaakaraciii!..

Soluğu alır almaz, ardından:

— İiyneciii!...

Şehir içinde, sayfiyelerde sokak sokak gezerler. Onlarca aşıl-mak turfa¹ ya, çoğu çiçek bozuğundan çopur, bıyığı sakalı kel köl,

bir gözü de menhus illetin yüzün-den kör. Aykırı şekil ve şemailleri dolayısıyla mahallelerin ele avuca sığmaz çocukları peşlerine takılır, etraflarını alır; sorarlar:

— Bezirgân, kedinin ayağı kaç?

Bir türlü dört diyemez, “Üç buçuk!” diye mırıldanır. Eteğini çe-kerler, çelme atarlar, bezirgân yer-lere yuvarlanıp tozlara, çamurlara bulanır, feryatları basardı:

— Yetişin be, öldürüyorlar!

Afacanlardan kaçan kaçana...

(C. III, s. 1407)

Manavlar — Şehrimiz; her çapta ve her istidatta müstakimü'l-hâl kesanı ağuş-ı şefkatinde per-verde eden belde-i tayyibedir. Bu ecildendir ki yaz gelince başı âbâni sarıklı Alanyalılar, yeşil ve beyaz sa-rıklı Konyalı, Aksekili, Ürgüplü

Gayri müslim manav tipi, 1874

(Resim: C. Biseo)

¹ Turfa: Garip, tuhaf, görülmemiş.

seyyar manavlar küfesini, işportasını, tablasını kapınca sokaklara dökülürler. Esna-yı ahz u atâda sakallarını tutarak müşterilere, kendisi kanacağından bihaber zavallılar, aklınca kandırmak için “Ben haccü’l-haremeynim” derlerdi.

Uzunçarşı başında -büyük yangında yandı- Küçükfincancı Hanı’nda Abdülkerim Efendi isminde âbâni sanklı bir manav vardı. Çocukluğunda Alanya’dan geldiğinde hemşehrileri Mamoğlu namında birinin yanına çıraklığa vermiş, ustası bunun sırtına içi zerdali dolu küfeyi vermiş “Kayısı diye bağır!” demiş Kadirga’ya doğru inen bir sokakta pencereden bir efendi seslenmiş: “Oğlum kayısı kaç para?” Cevaben: “Yüz para!” deyince “İndir küfeyi!” demiş, kapıyı açıp gecelik entarisıyla çıkan bu zat ne görsün, sıtma efendinin akrabasından zerdali değil mi? “Oğlum bu zerdali!” der; çocuk sert sert bağırır: “Bana onu ustam Mamoğlu kayısı diye verdi istersen al!”. Efendi içeriye seslenir: “Yahu ustası Mamoğlu, bu çocuğa kayısı diye vermiş, bir kap getirin!” Kayık tabak gelir.

Müslüman manav tipleri, 1874 (Resim: C. Biseo)

Dört kıyye çektirir yarım mecidiyeyi verir: “Yavrum bir şey alırsın!” diye yarım mecidiye de Abdürrahim’e bahşış olarak verir. Abdürrahim’in kendisinden bu hikâyeyi dinledim: “Gün geçtikçe, büyüdükçe kendi kendime düşünür utanırdım, aklıma düştükçe hâlâ utanmaktayım.” dedi. O zat-ı âli-cenâbın ahlâk-ı hamidesi bütün fenalıkları yenmiş, yaptığı, yapacağını bilmeyen bir kimse olsaydı, çocukluğuna olsun bağışlamayarak tahkir ederdi. Küçüğe, büyüğe bakmaz belki bu hiç yoktan bir hengâme çıkardı; çünkü herkesin gönlünde bir arslan yatar demişlerdir.

Öyle satıcılara tesadüf olunur ki sattığı meyveler gibi tatlı ve hatırnüvazdır, öyle ham satıcılara da çatılır ki, ebû cehil karpuzu gibi acı, o nisbette de hilebazdır. Satan tatlı olursa satılan acı da olsa deva-yı misk gibidir. Satıcı acı olursa satılan bal da olsa içi zehirle memlû bir erik gibidir. Cenab-ı Hak cümlemize cennet meyveleri yer gibi ağız tadı ihsan buyursun.

Vâsıf Hiç
(C. III, s. 1407-1408)

Patlıcan ve portakalcıların ekserisi de Yahudiden olurdu. Patlıcanın, portakalın satış ciheti kolay, terazi fılân lâzım değil; tekine pazarlık et, birer birer say, parayı al.

Bağırtiları yine tiz, sürekliydi. Zarzavatçı Hıristiyanların, atlı, eşekli Rum bahçıvanlarınkine benzemez. Sattıkları da onlardan yarı yarıya ucuz: Tanesi 5 para, hatta üçü 10 para. Velâkin hepsi porsuk, suyu seli çekilmiş, kozalağa dönmüş. Tevekkeli “Pahalıdır hikmeti var, ucuzdur illeti var.” dememişler.

Meddah Aşkî’nin onlara dair taklitleri oldukça hoştu. Önceleri fonograf silindirlerine, sonraları gramofon plaklarına bu taklitlerini vermiş, İstanbulda kapışılmıştı. Patlıcancı Yahudi’nin, umumhaneci Sürpik Dudu’yla alışverişi ömürdü.

Portakalcının da cumbadaki hanım nineyle pazarlık ederken kahkahadan kırılışı; seşlendirerek, plağın sonuna kadar mütemadiyen katılışı en somurtkan kimseleri bile kah kah güldürürdü.

Sermet Muhtar Alus
(C. III, s. 1411)

Muhallebiciler – Meşrutiyet'ten evvel Yeni Cami'nin gerisinde, Binbirayak arasında, kaç ağızdan makamlı, tempolu avazlar birbirine karışırdı:

On paraya bir tabak
İnanmazsan, ye de bak

Manav tipleri (Resim: Fotoğraflardan Ayhan ve Nezih eli ile)

Çadır bezinden tentelerin altında uzun kerevetler, üstlerinde salaşpurdan¹ örtü; onların üzerinde de kışın ve baharları bakır kaplarda sütlü muhallebi, su muhallebisi, ufak kâselerde sütlâç. Muhallebileri mablakla² kesip kesip tabağa kor, şeker serpip, pekmez dö-küp dayarlar; yazın, dondurma da satarlardı. Bu adamlar doğma büyüme İstanbulluydu. Her boyayı boyamış, laciverdinde karar kılmış takımdı.

Seyyar Arnavutlar baharda, ağustosun 15'inden sonra muhallebi, yaz sıcaklarında da dondurma satarlardı. Muhallebiciliğe kalkıştılar mı, sağ omuzda sehpa, üzerinde değirmi tabla, tablada takımı yazı masalarına konan kâğıtlık, zarflık şeklinde göz göz fakat onun büyüğü ve arşın kadarı, boyalı, çiçekler, resimlerle süslüsü. Gözlere tabaklar sokulu, ön tarafına salaşpur yayılı; salaşpurun altında yuvarlak, ensiz teneke kaplarda muhallebi.

Ondan gayrisi, yani tavukgöğsü, kazandibi, sütlâç filânı arama. Hemen hep hımhım gibi, genizden sesle bağırırlar:

— Haniya sütlü mahallebim? Muhallebim kaymak!

Teneke kutulardakini ortadan ikiye, yahut dörde bölmez, tenekeyi ters çevirip pappadak avucuna alarak salaşpurun üstüne kor, mablaka yayvan yayvan kesip tabağa aktarır, şekerini eker, gülsuyu serperdi.

Azcası 20 para, çokcası kuruşa idi.

O zamanki dondurma kutularına bugün de rastlanıyor: Omuzda taşınan sırığa bağlı iki kutu. Bir taraftakinin içinde dondurma, dışında beyaz bez sarılı; öbür tarafındaki oymalı oymalı, nakışlı çin-kodan; gözlerinde büyüklü küçüklü tabaklar; altında bulaşıkları yıkayacak suyun ibriği.

¹ Salaşpur: İnce ve seyrek dokunmuş bir çeşit astarlık bez.

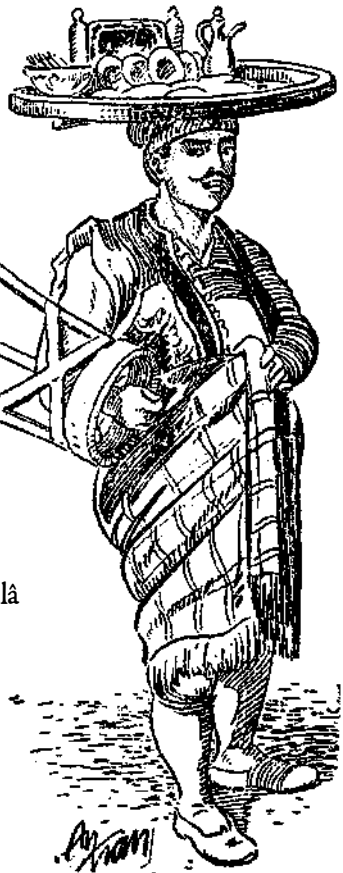
² Mablakla: Yassı uçlu kaşık şeklindeki âlet; spatula.

Hikmet-i Huda, dondurmacıların sesi muhallebiciler gibi hımhım hımhım çıkmaz, keskin keskin çınlardı:

— Vişneli var, kaaymaaklım!
Dondurmaam kaaaymaak!

Kadıköy yakasının en meşhur dondurmacısı Yan-yalı Andon'du. O havallide ve Kuşdili çayırında dolaşır; pazar [ve] cumaları Fenerbahçe'ye gelirdi. Çoluk çocuğa 5 paralık, 10 paralık vermez illâki kurşluk, hiç değilse 20'lik olacak. 50 yıl evvel kırkını aşkındı, 1947 baharında hâlâ sağ. Yeldeğirmeni'nde susamlı simit satarken gördüm.

Yine bizim çocukluğumuzda Göztepe, Erenköy civarlarında dolaşan Arnavut Osman, delikanlılığında gayet yakışıklı, mütenasip vücutlu, değmez pehlivanlarla el enseye girişcek kadar kuvvetliydi. Çeki taşını¹ hoppadak kaldırıverirdi. Mütareke senelerinde Erenköy'ünde dükkân açtı. Eski müşterileriyle epeyce aksuata² etti. Yıllardan beri görmedim. Memleketine mi gitti, öldü mü, kaldı mı bilmem.

Muhallebici, XIX. asır
(Resim: Fotoğraftan Ayhan eli ile)

Sermet Muhtar Alus

¹ Çeki taşı: Çeki denen tartı âletinde kullanılan, taş veya demirden 250 kiloluk (eskiden 4 kantarlık) ağırlık.

² Aksuata: Alışveriş.

Debre, Prizren, Priştina, Luma havalisinden Arnavutlar olup çokları dükkân tablakârlarıdır. ¹ Muhallebi sütlü ve pekmezli yapılır; tablada su güğümü, pekmez güğümü, gülsuyu şişesi, teneke-
den toz şeker kutusu, sünger veyahut bir bez bulunur. Sütlü muhal-

lebi isteyeneye büyük parçadan istenildiği miktarda keser tabağa koyar üstüne biraz ince toz şekeri daha doğrusu lokum şekeri tozu döker bir iki damla da bulut suyu ile karışık gülsuyu serper, bir kaşıkla eline tutuşturur.

Pekmezli isteyen yine aynı şekilde hareketle şeker yerine pekmez dökerler. Bunlar da amele yatakları, pazar yerleri, mektep önleri, çocukların oyun esnasında toplandıkları yerleri kollarlardı. Hâlen böyledir.

Vâsıf Hiç

(C. III, s. 1406-1407)

-0-

Ocak Süpürücüler – Hemen hiç görünmez olmuş esnaftandır. Kocakarı masallarındaki gibi bir dudağı yerde, bir dudağı gökte Arap Üzengi var iri yarı, tepeden tırnağa kapkara, korkunç bir zebellâhtı. Sokakta belirirken tok, çatal çatal, ses de ortalığa yayılır:

— Ocaçû!..

Kapı eşiklerinde yayıla kalan sıska, dümbelek karınlı, izede (yani kavruk ve

Ocak süpürücüsü

(Resim: Fotoğraftan Ayhan eli ile)

¹ Tablakâr: Tabla ile ufak tefek satan seyyar satıcı.

hiç gelişmemiş) masumlar; kapı önlerinde oynayan biraz daha kabaca sıbyanlar, “Umacı geliyor!” diye haykıra haykıra, bucak bucak çil yavrusu gibi kaçarlar. Herif sahiden sanki umacı: Birbirine takılı sekiz on sopa, alt alta bağlı bir sürü çalı süpürgesi; yüzü gözü, eli ayağı kapkara, ocak zifirine bulanmış.

Derhal anneler, anneanneler, babaanneler:

— Kahrolası herif yine göründü, çoluk çocuğun ödü koptu. Evlâtlarımız dağlara taşlara boncuk (yani havale) illetine uğrayacak! kabilinden çenelerle palas pandıras aşağıya saldırırlardı.

Çocukları içeri alır almaz başparmağı daldırıp damaklarını kaldıran kaldırına; arka üstü yatırıp kasıklarındaki korku damarlarını [basan] basana; ardından çömleğe oturtup, abdesthaneye götürüp “Çiş, çiş!”lerle idrar ettiren ettirene.

Ocakçının işi büyüklüğüne küçüklüğüne göre 40 paraya, 2 kuruşa, bilemeden 100 paraya ocağı, bacayı süpürmek; kurumlarını almak; mutfağı, taşlığı batırıp köpek bağlansa duramayacak hale sokmak; o kapkara pislikleri temizleyeceğiz diye kadıcağızların da anadan emdiklerini burnundan getirmektir.

(C. III, s. 1412)

-P-

Peynirli Pideciler – İkinci Abdülhamid devri sonları Fatih, Saraçhanebaşı, Şehzadebaşı, güzergâhında, evleri cadde üstünde veya caddeye yakın olanları, sabahın alaca karanlığında, tatlı uyuklarından uyandıran gür, tiz [ve] heceleri uzata uzata bir ses çınlardı:

— Âlâ çayır peynirleriyle, erbabı bilir!..

Kısacık boylu, badi badi yürüyüşlü, omuzdaş tavırlı, İstanbul çocuğu olduğu besbelli bir uçarıydı. Tırıs yaman bir midilli gidişiyle çarçabuk gözlerden nihan olur. Fatih’e civar Çarşamba’dan kalkıp

Vezneciler'e varıncaya kadar başında taşıdığı, elleriyle hiç tutmadığı tablasındaki peynirli pideleri tüketti. Sattığı pide ağızlara lâyük; peyniri, yumurtası bol; yağı âlâ; pamuk gibi de yumuşak.

(C. III, s. 1413)

Pilavcılar - Kuskuscular – Galata, Perşembepazarı, Çeşme-meydanı ve civarında arada bir Yeniciami ve Unkapanı cihetlerinde görülen baş suyu ile pişmiş pilâv satanların ekserisi Karamanlılardan mürekkep olup geceleri çıkarlar, Galata'dakiler tâ-be-sabah¹ ahz ü itâ² ederlerdi. Sehpa üzerindeki tablaya bir tencere oturturlar, etrafını suyunu kullandıkları baş ve beyinlerle süsleyerek kaşıkla “tak, tak” tablanın kenarına vurup müşteri celbine say ederler, alışverişin az veya çokluğu derecesinde tablanın kenarına diktikleri fenerin içindeki mum veya lambaya gözler çevrilerek dertlerine yanarlardı.

Kuskus pilavcılar ise sırtlarında küfe büyüklüğünde bir sepet içinde daima kalaylı bulundurdıkları bir tencere, sepetin kenarında uçları delikli iki teneke kutu, birisinde tuz birinde karabiber; ekseri pazar yerlerini ve çarşı içlerini dolaşıp: “Bizim pilavcı geç kaldı!” diyen müşterilerine: “Kuş kuşum kuş kuş!” sadalarıyla arz-ı endam müjdelerini, tencerelerinin dumanları görülmeden evvel kulaktan işittirirlerdi. Bu esnaflarda Türk ve Ermeni işçileri olup mevcutları çok kalmamakla beraber tek tük, orada burada göze çarpırmaktadırlar.

Vâsıf Hiç

Sabah sabah Eminönü, Beyazıt, Fatih meydanlarında sehpa-lar üstlerinde değirmi tablalar; tablanın üzerinde koca bir lenger³ görünürdü. Kuskuscular Anadolulu, hepsi de tepeden tırnağa yağ içinde, kirli kukla; hep de:

¹ Tâ-be-sabah: Sabaha kadar.

² Ahz ü itâ: Alım satım, alışveriş.

³ Lenger: Gemileri durduğu yerde tutabilmek için denize atılan demir zincir ve ucundaki çapa, gemi demiri.

— Gusgus pilâvu, gusgus pilâvu!.. diye kısık sesleriyle, sat-tıklarını ağzın içinde gevelerler. Müşterileri hamal camal, ırgat mırgat tayfası ve eskiden bir de medrese yobazları. Onluğu ve-rene kepçe dolusu kuskus sunarlar. Gel gelelim o pilav bugünkü gibi vıcık vıcık, halis çevriş yağından. Avurtta, damakta yapışkan yapışkan donar...

Sermet Muhtar Alus
(C. III, s. 1413-1414)

Kırbalı saka

(Resim: Fotoğraftan Ayhan eli ile)

-S-

Sakalar – Gaz tenekelerinde Hamidiye suyu, Terkos suyu taşıyan sakalar sonraları çıktı. Daha öncekiler, kılık kıyafetçe bunlara benzemezdi; başlarında soluk yazma bağlı, kenarı bir parmak yağlı, kalıp yüzü görmemiş fes; sırtlarında softaların kazekisi gibi kolsuz, sahtiyandan bir ceket. Kayışla bir omuza takılıp koltuğun altından sarkıtılmış, bir tarafı geniş, öbür tarafı dar, manda derisinden, içi bir küp su alır, henüz süttten kesilmiş dana cüssesinde bir kırba.

Küçük evlere mahalle çeşmelerinden lökün¹ kokulu, bulanık, içinde vıcıl vıcıl kurtlar kaynayan Kırkçeşme veya Halkalı suyunu taşıyıp dururlar, kırba dolusuna 10 para alırlardı.

(C. III, s. 1414)

¹ Lökün: Kireç, zeytinyağı ve pamuk karıştırılıp dövülerek yapılan bir macun ki künkleri birbirine tutturmak gibi işlerde kullanılır.

Sucular – En eski olarak geçen asrın sonlarındaki sucuları biliyoruz. Yaz sıcaklarında meydana çıkarlardı. Bir elde yarıya kadar sırlı, kocaman bir testi; öbür elde iki kalın bardak; bardakları birbirine hafifçe vurup şıkırdata şıkırdata bağırırlar:

— Aşlamaaa!.. Haniye buz gibi sudan içen?

Gevezeleri de çok:

— 32 dişe, 32 makamdan mızıka çaldırıyor!

— Hey mübarek, kaynanamın dilini dondurdu; kocakarı dırlayamaz oldu!

Kırkçeşme, Halkalı, Taksim sularının bardağı beş paraya; ötekilerininki 10 paraya. Kayışdağı, Çamlıca, Taşdelen, Karakulak, Göztepe diye sürdükleri hep keçe suyu yahut da Hamidiye ile Terkoş'un karışığı idi. Ağzının tadını bilenler ayağına üşenmez; Yenicami kemerine dönülecek yerde, hiç durmadan zili ötüp duran “Çâr ebrû” tombalak Rum'un tezgâhtarlık ettiği dükkâncığa koşup halis Karakulağı diker; Köprünün öbür yakasında iseler Karaköy'deki börekçi fırının kapısına seğirtirlerdi. Velâkin peştemallının bardak bardağa soktuğu, bir iki kere devrettirdiği simsiyah, lime lime çuhaya göz yummak, aldırmayıp canbaza bakmak gerek.

Sermet Muhtar Alus

Bir vakitler belde bardakları muhafazaya mahsus tenekeden mamûl bölmeli bir kutu, bir bölmenin üstü kapalı para atmak için delikli çekmece, bir elden serin durması için yapraklarla sarılmış desti, diğer elde bardak yıkamaya mahsus içi su dolu bir ibrik, iki bardağı birbirine vurup şakırdatarak:

— Buz buz buz deryası buz!..

diye dolaşırlardı. Şimdi bu kabil satıcılara nâdiren tesadüf olunuyorsa da sırtta karlıkla, yani bir su tenekesi içine yine tenekeden

mamûl bir boru içinde buz suyun içine bırakılıp soğuk su satanlar varsa da halis tatlı menba suyu satanlar pek az olup ya yarıya acı ile tatlı mahlût veyahut doğrudan doğruya kumpanya suları olup şap ile durdurulmuş ve bir miktar buz ile soğutulup:

— Aşlamam buz buz buz... Âb-ı hayat satıyorum...

diye Karakulak'tan Kayışdağı'na kadar uçurulur veya Hünkâr suyundan Kanlıkavak'tan dolaştırıp Çırçır suyunda bağlanılır. Seyyar sucuların beygirler, merkeplerle dolaşanları da varmış.

Vâsıf Hiç

(C. III, s. 1415-1416)

-Ş-

Şam İşi Tatlıcı ve Kurabiyeciler – Abdülhamid devri sonlarında Yenicami saatinin önünden Postahane'ye (şimdiki İş Bankası'na) dönülünce, köşede bir hacı babaya rastlanırdı. Başında rengi atmış bir âbânî¹ sarık, çil gözlerinde çapaklar, sırtında paçavraya dönmüş entari: mutlaka da yere bağdaş kurmuş. Önünde bakır tepsi, içinde baklava baklava kesilmiş, kahve renginde ırmık tatlısı; etrafında yüzlerce sinek, eliyle kışlaya kışlaya, kafasını sağa sola sallaya sallaya, tepsiye tükürüklerini saçsa saçsa, maval okur gibi:

“Şam işi, Şam berekâtı, 50 dirhem yirmi, guri guri gur! Gur!”u hiç ara vermeden tekrarlar.

20 dediği kuruş değil, para. Tatlının okkası 4 kuruşa geliyor. Ne mal idüğünü kıyas edin artık.

Yenicami kemerine varmadan, sağ tarafın yaya kaldırımında bir ak Arap daha vardı. O da entarili, fazla olarak parmak dikişli hırkası da var. Onun da gözleri yakı deliğinden farksız:

¹ Âbânî: Üzeri turuncu iplikle işlenmiş, daha çok sarık, bohça, kundak ve yorgan yüzü yapılan sarımtırak bir kumaş; bu kumaştan yapılmış.

“Kolüm şeba, ya tıtlâba!”

nakaratıyla, beyaz undan, beyzî beyzî, Şamkârî kurabiyeleri 10 paraya satar; yazlık köşklere haftalarca postu sermeye giden eski sütuneler, çırak çıkarılmış kalfalar bunlardan alıp torun beylere, hanımlara göçürürler; evin büyükleri zâhiren pek memnun olur, getirenlere göstermeden ahretliklere tıkindırırlardı.

(C. III, s. 1416-1417)

Şarkı ve Kanto Satıcıları – İpsiz sapsız güruhun bazısı da, ellerinde birer formalık “Hikâye-i Müntahibe” yahut “Yeni Yeni Şarkılar”, “Yeni Yeni Kantolar”la dolaşırlar, en rağbette şarkılardan mesela “Çare bulan olmadı bu yâreye”, “Şevkinle hayalinle olur neşe bedidar” gibileri; kantolardan da “Nale-i cangâhı canan duymuyor”, “Yandan yırtmaç fistanlar, görünüyor tombul bacaklar” kabilinden olanları söyler dururdu.

(C. III, s. 1417)

Şekerciler – Büyükşehirde hemen hiç kalmamış eski seyyar şekerciler, seyr yerlerinde gezerlerdi. Bilhassa ayak takımının olduğu Karacaahmet’teki Duvardibi’nde; Bülbül Deresi’ndeki Bitli Kâğıthane’de; Hidrellez’de Haydarpâşa çayırında, mayısın ilk günü Kurbağalıdere ve Fikir Tepesi’nde; İstanbul tarafında da Çırpıcı, Veliefendi, Bayrampaşa, Hastahaneçayırı, Eyüp’te Fulya tarlası, ötesinde Silahdarağa’da.

Çoluk çocuğun kaynaştığı bayram yerlerinden, sair günler mahalle aralarından eksik olmazlardı.

Başlarında, bir omuz üzerindeki sehpayaya oturtulmuş tabla; üstünde ince değneklere geçirilmiş kıpkırmızı şekerden tepeli, ibikli horozlar; kenarları tırtıl tırtıl yuvarlaklar; aynı mahlûta bulanmış elmalar, kuru incirler, cevizler. Tablada elvan akide, latilokum,¹ türlü

¹ Latilokum: Lokum.

renklere boyanmış leblebi, kişniş şekerleri de var ama çocukların can attığı horoz da horoz.

Bunları satanlar külüstür şekerçi dükkânlarında çıraklık eden, Safranbolulu, Geredeli, Dadaylı hömücüklerdi.¹

Tıpkı Denizli horozu gibi uzayıp giden, yüreklere ezinti, âdeta üzgünlük veren sesleri etrafa yayılır:

— Şekeeeeer!..

Aynı tarzda bağıriş bir de mısır mevsiminde, seyyar mısırcılarda vardı. Bu sürekli, fıraklı nağmeyi duyar duymaz bütün sıbyanlar annelerine koşar:

— Bana 10 para ver!

— Şimdi 10 parayı ne yapacaksın? diye sormaya hacet yok; çünkü ses onların da kulaklarına çoktan erişmiş. Azarlayış hazır:

— Horoz şekeri alacaksın değil mi? Çatla, patla; dünyada vermem. Yüzünü gözünü, üstünü başını baştan aşağı kırmızılara bulayıp tiyatro soytarılarına mı döneceksin yumurcak?..

O anda yumurcakta avaz avaz feryad; yerlere yatıp ağzından burnundan salyalar, köpükler aka aka ter ter tepinme; etinden et kesilmiş gibi ulum ulum uluma:

— Hoyoz şekeyi isteyim?

Şamar, kötek, bora bora çimdik para eder gibi değil. Baş keşilen tavuk gibi yerden yere kendini atıp çırpına çırpına helâk olur. Hafazanallah boncuk illetine (havaleye) uğrayacak. Nihayet hatun:

— Al, son yeyişin olsun inşallah! diyerek onluğu fırlatır.

Dört nala koşup horoz şekerini alan çocuk yalaya yalaya bitirip dönünce, ikindi uykusundan gözlerini açan, biraz önceki feryad ü figandan hiç haberi olmayan anneanesi veya babaanesi ötüverirdi:

¹ Hömücük: Umacı; çirkin görünüşlü.

— Senesi galiba? Yavrucuk ya kızamığa ya da kızıla tutuldu. Hayırlı olsun ama artık 40 gün, 40 gece çekecek çilemiz var!

Sermet Muhtar Alus

Bunlar da dükkânların kıyye¹ ile alıp vericileridir. Şeker tablası üstündeki camekânı şekerlerin çeşidine göre böler, her çeşidi ayrı yere koyar, camekân üzerine horoz şeker, düdüklü şekerleri dizer:

“Şeee... ker... ci ci ci... şeker!”

diye bağırırdı mı, çocuklar da mukabelede geç kalmazlar, kimi horoz, kimi kuş, kimi ördek, kimi düdük şekerinden alacağım diye bağırır, kimisi al evlâdım diye üzmez, kimi çocuklar da vardır ki, ya yokluktan veya ebeveyninin hissetinden² isterim isterim diye ter ter tepinir; bu âlem böyledir, kime ne demeli, ne yapmalı bilemem!

Çocukların en ziyade sarıldıkları iki kavrulmuş dedikleri ki şekerlerin ocak başlarında bulundurdıkları bir çömleğin mahsulüdür; şeker kaynatılırken tencere üstündeki köpükler atılır, tencere dibinde kalan buraya dökülür, sinek dahi düşer, işte iki kavrulmuş bu şekerdir; bilmeyerek ben de birçok çocuklar gibi iki kavrulmuş sarardım, zira dişe çok dayanır.

Vâsıf Hiç

(C. III, s. 1417-1418)

Şerbetçiler – Meşrutiyet’ten evvel şerbetçiler, suculara atbaşı beraber yarışta, iki nevidirler: İzmir’inkiler, yerliler. İzmir’inkiler fı-yakalı tiplerdi: Başlarında sırma işlemeli irakiye;³ üstüne kefiyenin⁴

¹ Kıyye: Okka, 400 dirhemlik ağırlık ölçüsü.

² Hisset: Hasislik, cimrilik, pntilik.

³ Arakiye: Dervişlerin başlarına giydikleri yünden veya pamukludan yapılmış bir nevi takke; tiftikten yapılmış ince hafif külâh.

⁴ Kefiye: Arap erkeklerinin kullandığı, omuzları örtecek büyüklükte, kenarları püsküllü ipek baş örtüsü.

küçüreği bir ipekli sarık, şakaklarda kıvrır kıvrır zülüfer, bıyıklar burulu, yüz sinek kaydı tıraşlı, sırtta tertemiz mintan, önde sakız gibi peştemal. Beldeki kemerin pirinçten, pırıl pırıl gözlerine bardaklar sokulu. Arkada koltuk altlarından kayışlı, koskoca bir kallavi: Tıpkı büyük Çin vazoları boyunda ve şeklinde, aşağısı ve yukarısı ince, boğmaklı boğmaklı, ortası karınlı, tepesinin üç kolu zincirlerle, boncuklarla süslü, som altındanmış gibi parıltıyan, yine pirinçten bir şerbet hazinesi.

Afli bir eda ile bağırtıyı basarlar:

— İzmiriiin!..

O kadar şerbetçiler pul şişeyle dolaşırlardı.

Bunların asıl zanaatleri başka; aksataları¹ ke-satlaştığı vakitler şerbetçilik ederlerdi. Mesela Komik Abdürrezzak, sonra Küçük İsmail kumpanyasının “tiran”, yani hain kişi rolüne çıkan aktörü Manoil; Hayalî Kâtip Salih’in arnikçisi Selâmsızlı Karakaş...

Şerbetin nefisini içmek isteyen eski Zaptiye Caddesi’nde Şekerci Rifat’ın dükkânında soluğu alır yahud Eminönü Meydanı’nda Hacı Yaver’in hücre kadar dükkânını boylar; ara sıra vuku bulduğu gibi “Hacıcağız” sermayesini kediye yükletip yaya kaldırımına şişelerini dizmişse, karşısına dikilip kan kızdırıcı o meşhur demirhindi şerbetini gövdeye yuvarlardı.

Sermet Muhtar Alus

Şerbetçi

(Resim: Fotoğraftan Behçet eli ile)

¹ Aksata: Alışverişi.

İbrikler, güğümler [ve] askılarla vicdanlarının emrettiği, ellerinin yettiği daha doğrusu hilkatın kendilerine bahşettiği temizlikle hayatlarını kazanmaya atılmışlardır. En cazibedar olanları sırtlarında İzmirkârî¹ askılarla gezenlerdir.

İlân-ı Meşrutîyet'e, en doğrusu ilân-ı Cumhuriyet'e kadar pazar yerlerinde orta çapta kazganımsı bir kap içinde kırmızı boyadan mamûl, inkâr olunamayacak derecede şekerli, içi kar veya buzlu bir şişe içinde: "Sarı boru beş, haydi beş... Karlı buzlu beş, haydi beş, haydi beş!.." diye ortalığı velveleye veren Süleymaniyeli -Musul Süleymaniyesi- birtakım madrabazlar vardı. Cenab-ı Hakk'a hamdolsun bugün o güruhtan eser kalmamıştır.

Vâsıf Hiç

(C. III, s. 1418-1419)

-T-

Taze Cevizciler – Şimdi olduğu gibi hepsi kopuk takımından. Başta vapur dumanı renginde, bumburuşuk, püskülsüz, cücüğü dimdik fes; sırtta soluk, yırtık pırtık, göğüs fora mintan; belde şahrem şahrem² kuşak; bacaklarda paçaları diz kapakta pantolon; baldırlar, ayaklar çıplak. Koltuğunun altında da suyla dolu koca bir pul şişe, içinde ceviz içleri. Herifte iki avuç, on parmak zifiri kara.

Öyle apikoları³ vardı ki şişeyi tepeye kor, hiç düşürmeden kurt dingili'yi (omuzdaşlıkta tulumba sandığı ile tırıs gidiş) tutar; seyir yerlerinde büğülülü⁴ macuncu, kemaneli iskemle kuklacısı

¹ İzmirkârî: İzmir işi, İzmir'de yapılan.

² Şahrem şahrem: Yarık yarık.

³ Apiko: Şık, düzgün kıyâfetli, derli toplu.

⁴ Büğülü: İngilizce "bugle" demek olan boru, borazan; nefesle çalınan

filan “Çiftetelli”, “Entarisi ala benziyor”, “Cimdalli” gibi oyun havalarına girişince yine şişe tepede, kıvrır kıvrır göbek atanları da bulunurdu.

Çıkagelirlerken nâravari basarlar:

— Ceviz içi badem!

Sesi duyan, karşıdan uçarını gören hanım nineleri tasa alır:

— Çenesi kısılası uçarı müjdeyi yetiştirdi. Kış geliyor çocuklar, ağustosun on beşi yaz, on beşi kıştır!

Buna rağmen cevize can atarlardı. Ağızlarına göre, dişe çiğ-nemeye lüzum yok; geveleyiver, erir gider. Tazeler de bayılırlardı ama zar gibi kabuklarının dahi parmaklarını karartacağından çekindikleri için yaşlılara yalvarır, ayıklatırlardı. Kocakarılar tek durmaz, “Hassalı ve şifalıdır, kemiklerini kuvvetleştirir” diyerek kucaktaki sıbyanlara geveleyip geveleyip poslarını parmak parmak ağızlarına tıklarlardı.

(C. III, s. 1419)

Tefarikeciler – Malûm a tefarik, ufak tefek manâsındadır. Paha da, yükte de hafif bu kabil malları satana tefarikci denirdi. Ekserisi Yahudilerdi.

Sirkeci’de Ali Efendi, Süslü, Nefaset gibi lokantalar, İzmir, Halep, Cezâir-i Bahr-i Sefid¹ gibi otellerin altlarındaki kahveler öğleüstü müşterilerle, şehirde misafir bulunan taşralılarla dopdolu.

Yüzü sapsarı, avurdu avurduna çökük, çirozun çirozu bir bezirgân daldı içeri: Kış gecelerinin toplantı oyunlarında “Şu köşeye leş koydum. Yünü dittim, balı yuttum, leşi ittim” gibi dili hiç sürçmeden tutturup:

— Esanslar, lavantalar, kozmatikler, aynalar...

perdesiz, silindir biçiminde uzun çalgı, burgu.

¹ Cezâir-i Bahr-ı Sefid: Akdeniz adaları.

Masalara musallat:

— Çeşit çeşidi var, beğendiğini seç yozum!

Gözleri fıldır fıldır. Fes sol kaşta, bıyıkları burulu, hovardaca tavırları görünce derhal yılışkan yılışkan yanlarına sokulur:

— Paris'in, Viyana'nın kartpostallarını vereyim mi?

Usulca göz kırpıp, ceketinin iç cebini göstererek kulağa fısıldayarak:

— Ekstra dekolte madam, matmazel fotoğraflarım var. Yüz numaraya buyurun, orada yöstereyim!..

Müşteriyi arttırdıkça arttırmış, nihayet biri Ali Efendi Lokantası'nın karşısında, öbürü şekerlemeci Lebon'un yanındaki pasajda iki dükkân açmış, kazancını tıkrına koyup azametinden geçilmez olmuştu.

(C. III, s. 1419-1420)

Tenekeçiler – Galata rıhtımı yapılırken kütle taşları taşıyan römokörlerin, molozları mavnalara boşaltan dekovil¹ lokomotiflerinin düdüğü gibi tiz, gevrek, kulak zarlarını tırmalayıcı, asabı alt üst edici bir ses uzayıp dururdu:

— Tenekeçiii!

Başlarında limon kabuğu kadar kipkirli fes, üstünde paramparça siyah sarık; yüzde ve çenede göbeğe kadar uzamış, yelpaze gibi açılmış, bir kucak sakal. Cübbemsi hırkanın, rengi belirsiz alaz taraz² kuşağının altında yamalı, yırtık pırtık dökme şalvar.

Hepsi Yahudiydi. 10 paraya teneke maşrabanın kulpunu, kademhane ibriğinin emziğini; 40 paraya gusülhanenin, tahtaboşun³

¹ Dekovil: Ray aralıkları 60 veya 40 santim olan, üzerinde buharlı lokomotifler, elle veya hayvan gücü ile çekilen ufak vagonlar işleyen küçük ve basit demiryolu.

² Alaz taraz: Dağınık.

³ Tahtaboş: Teras.

çinkosunu lehimlerlerdi. Millettaşları Balatlı, Hasköylü hokkabaz yardaklarıyla yarışacak kadar bir kol çengileri çoktu. Aksatayı kuruşa vardırırsa türküyü, oyunu tuttururlar; şaklabanlıklara girişirlerdi.

Anadalâvizo, kolları kısa
Yetişmedi, Hamursuza

(C. III, s. 1420)

Tophanelioğlu Belediye Bahçesi – Bu belediye bahçesinin sadece adını tesbit edebildik. İştirdik, gidip görmedik. O zamanlar bir gün *İstanbul Ansiklopedisi* adında bir şehir kütüğünün tedvin edileceğini bilemezdik.

(C. V, s. 2458)

Sermet Muhtar Alus İstanbul Sözlüğü

Olaylar, Kişiler, Meslekler, Yiyecekler ve Mekânlar
İstanbul Ansiklopedisi Maddeleri ve Notları

İstanbul'un her halini ve anını, konak ve köşkerlerinden, mesire yerlerine, semtlerinden, okullarına, yiyecek-içeceğinden sosyal hayatına kadar kaleme aldığı romanları ve gazete yazılarıyla adeta zapteden Sermet Muhtar Alus (1887-1952), 65 yıllık ömrünü İstanbul'a hasretmiş, durmadan onu kaleme almıştır. Alus'u Taha Toros'un kaleminden okuyalım: "Küçük yaştan beri İstanbul'un her semtine âşık olan bu konuda değişik kitaplarla ve yaşlı insanlarla haşır neşir olan, İstanbul'un bütün semtlerini titiz bir tecüssüsle inceleyen ve bütün bunları bilgisayar niteliğindeki hafızasına depo eden bir kişiydi. Her semtin tarihini, ünlülerini, olaylarını, en ince detayına kadar, bir film seyrettirir gibi okurlarına aktarırdı. İstanbul'a dair bilgi dağarcığımızı zenginleştiren bu orijinal yazılar, o günlerin gazete sütunlarında kaldı. Sermet Muhtar Alus'un bütün yazıları İstanbullular tarafından büyük bir tutkuyla okunurdu. Çünkü bunların hepsinde İstanbul'u seyretmek, İstanbul'u yaşamak olanağı vardı. Romanlarının da hepsinde, eski İstanbul bütün ihtişamı ile güzelliği ve geleneğiyle yaşamaktaydı. Belki onun içindir ki -mizah alanında güçlü bir kalem arkadaşı olan- Refik Halit Karay, Sermet Muhtar'a çok güzel deyim bulmuştu. Ona göre Sermet Muhtar, büyük bir 'İstanbulist'ti. İstanbulluların gönüllerinde orijinal yazılarıyla, taht kuran bir kişiydi... İstanbul'un canlı rehberiymiş... Romanlarının hepsinde İstanbul'un silueti görünür. Aslında Sermet Muhtar Alus'un 'İstanbul'suz hiçbir yazısı yoktur. Kalbi İstanbul için çarpan, kalemî İstanbul'u konuşturan, beyni İstanbul'la dopdolu bir kişiydi..."

İstanbul Sözlüğü, Sermet Muhtar Alus'un İstanbul Ansiklopedisi için kalem aldığı maddeleri ve notları bir araya getirmektedir. Bu yazılarda; İstanbul'a dair olaylar, kişiler, meslekler, yiyecekler ve mekânlara dairdir. Çalışma yayına hazırlanırken Sermet Muhtar'ın yazıları ve notları alfabetik olarak sıralandı. Çingiraklı Tatar gazetesinden alınan çizim haricindekiler **Ansiklopedi**'nin ilgili maddelerinde yer alan çizim ve resimler olup bunlar da esere dahil edildi.

Büyüyenay: 509
Sermet Muhtar
İstanbul Kitaplığı: 1

ISBN: 978-625-6394-09-4

www.buyuyenay.com